
**VEREJNÉ PRÁVO
NA SLOVENSKU
A V EURÓPE**

–

**AKTUÁLNE PROBLÉMY
A RÍMSKO-KÁNONICKÉ
SÚVISLOSTI**

Zborník z medzinárodnej vedeckej
interdisciplinárnej konferencie
uskutočnenej 27. septembra 2019
na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity
v Trnave

**VEREJNÉ PRÁVO
NA SLOVENSKU
A V EURÓPE**

—

**AKTUÁLNE PROBLÉMY
A RÍMSKO-KÁNONICKÉ
SÚVISLOSTI**

**Zborník z medzinárodnej vedeckej
interdisciplinárnej konferencie
uskutočnenej 27. septembra 2019
na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity
v Trnave**

leges

Vzor citace:

VLADÁR, V. (ed.). *Verejné právo na Slovensku a v Európe – aktuálne problémy a rímsko-kánonické súvislosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej interdisciplinárnej konferencie, uskutočnenej 27. septembra 2019 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave*. Praha: Leges, 2019. 223 s.

Editor:

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Recenzenti:

doc. JUDr. Petr Dostálík, Ph.D.

doc. JUDr. Stanislav Příbyl, Ph.D., Th.D., J.C.D.

Zborník je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2019 jako svou 625. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

Tisk powerprint, s. r. o., Horoměřice

www.knihyleges.cz

© Vojtech Vladár (ed.) et al., 2019

ISBN 978-80-7502-424-4

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Verejné právo na Slovensku a v Európe – aktuálne problémy a rímsko-kánonické súvislosti (konferencie) (2019 : Trnava, Slovensko)

Verejné právo na Slovensku a v Európe – aktuálne problémy a rímsko-kánonické súvislosti : zborník z medzinárodnej vedeckej interdisciplinárnej konferencie uskutočnenej 27. septembra 2019 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. – Vydání první. – Praha : Leges, 2019. – 223 stran. – (Teoretik)

Anglická a slovenská resumé

Obsahuje bibliografie, bibliografické odkazy a rejstřík

ISBN 978-80-7502-424-4 (vázáno)

* 342 * 340.15 * 348 * (437.6) * (4) * (062.534)

– veřejné právo – Slovensko

– veřejné právo – Evropa

– římské právo

– kánonické právo

– sborníky konferencí

342 – Ústavní právo. Správní právo [16]

OBSAH

Vojtech Vladár	
Predhovor	9
Michal Turošík	
Krádež – verejnoprávny záväzok	11
Matej Mlkvý	
<i>Officium iudicis v ius commune</i> – zárodok súdneho precedensu?	21
Vojtech Vladár	
Trestné stíhanie mŕtvej osoby v rímsko-kánonickom a súčasnom práve	33
Branislav Borovský	
Heterosexuálna dimenzia manželstva: rímskoprávne a kánonickoprávne základy z hľadiska súkromného a verejného práva s ohľadom na aktuálne otázky súvisiace s iniciatívami gender	59
Eubica Masárová	
Vady vôle ako prekážky platnosti manželstva v rodinnom a cirkevnom práve v Srbskej republike	121
Matúš Nemeč	
Kánonickoprávne východiská a sekulárne prístupy k problému ekonomického zabezpečenia cirkví v Slovenskej republike	131
Dominika Kubošiová	
Reflexie iniurie v slovenskom právnom poriadku	151
Peter Mach	
<i>Ne bis in idem</i> – aktuálne variácie starej zásady	157
Michal Aláč	
Vybrané princípy rímskeho práva a ich vplyv na správne trestanie	165

Michal Maslen

Voda ako objekt verejnoprávnych vzťahov (od rímskeho práva po súčasnosť) 175

Eva Szabová/Miloš Deset

Kňaz v postavení svedka a poškodeného v trestnom konaní – kánonicoprávne súvislosti 203

Peter Mach

Register prameňov 217

Zoznam autorov 223

PREDHOVOR

V rukách držíte prvý komplexný výstup z grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“ v podobe zborníka z medzinárodnej vedeckej interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa uskutočnila na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave 27. septembra 2019 na tému „Verejné právo na Slovensku a v Európe – aktuálne problémy a rímsko-kánonické súvislosti“. Popri členoch riešiteľského kolektívu sa jej zúčastnilo i viacero ďalších odborníkov na pozitívne právo, respektíve rímske a kánonické právo. Ich cieľom bolo skúmať vzájomné vzťahy medzi klasickými právnymi systémami na jednej strane a historickým i platným verejným právom uplatňovaným či už na území Slovenska, alebo v iných európskych krajinách. Neustála dynamika verejného práva totiž neustále hľadá nové výzvy, ktoré by smerovali ku skvalitneniu právnej úpravy a viedli k reálnemu zlepšeniu právneho prostredia. Najmä z toho dôvodu sú riešitelia grantu toho názoru, že je potrebné hľadať inšpiráciu v normách, ktoré pretrvali celé stáročia a dodnes disponujú potenciálom vplyvov *de lege lata* i *de lege ferenda*. I preto vychádzajú na prvom mieste z predpokladu, že analýzou pozitívneho práva a jeho detailným porovnaním s rímskoprávnymi a kánonickoprávnymi inštitútmi hmotného i procesného práva je možné, za použitia náležitých metód, dospieť k dôležitým záverom, ktoré budú aplikovateľné či už pri riešení aktuálnych problémov, ale taktiež z hľadiska potenciálnych novelizácií. Predovšetkým takýmto spôsobom sa zároveň napomôže reflexii záverov rímskeho práva a kánonického práva, ktorých úloha bola v stredoeurópskom priestore, vrátane našej krajiny, dlhodobo opomínaná. Predložených jedenásť príspevkov z toho dôvodu sleduje najmä naznačenú líniu smerujúcu k novým podnetným a inovatívnym riešeniam aktuálnych problémov verejného práva. Pevne verím, že u odbornej verejnosti sa stretnú s dobrým prijatím a budú nápomocné pri ďalšom rozvíjaní klasických právnych systémov v našej societe.

Vojtech Vladár

KRÁDEŽ – VEREJNOPRÁVNÝ ZÁVÄZOK

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá problematikou krádeže v rímskom práve a jej verejnoprávnymi prvkami. Krádež bola v rímskom práve považovaná za typický súkromný delikt, dokonca civilný. Napriek tomu ju však niektoré prvky predurčovali stať sa neskôr inštitútom verejného práva. V predkladanom príspevku sa sústreďíme na posúdenie týchto znakov v právnej úprave rímskeho práva a ich analýzu.

Kľúčové slová: krádež – súkromné právo – delikt – trestný čin – verejné právo.

Abstract: The paper deals with the issue of theft in Roman law and its public elements. Theft was considered a typical private tort, even civil, in Roman law. Nevertheless, it showed some elements that meant that it would later become an institution of public law. In this paper we will focus on the assessment of these features and their analysis.

Keywords: theft – private law – tort – crime – public law

Úvod

Príspevok sa zaoberá krádežou, ktorú rímske právo systematizovalo ako súkromnoprávny delikt, kvalifikovaný ako jeden z civilnoprávných dôvodov vzniku záväzku. Jeho cieľom je hľadať verejnoprávne aspekty krádeže, ktoré ju predurčili stať sa neskôr inštitútom verejného práva, aby sa, ako ju poznáme dnes, mohla prednostne považovať za rímskou terminológiou označený *crimen publicum*, teda verejný trestný čin. Nejde teda primárne o popísanie genézy toho, ako sa zo súkromnoprávneho deliktu stal trestný čin upravený trestným zákonodarstvom, ale o zodpovedanie otázky, či už v rímskoprávnej úprave krádeže možno detekovať aj isté verejnoprávne prvky.

Samotný pojem krádeže nie je nikomu neznámy. V zásade ide o odcudzenie veci patriacej inému na jej vlastné zmocnenie. Definícií krádeže nájdeme v prameňoch rímskeho práva, podobne ako v sekundárnej literatúre niekoľko. Samotné *Digesta* nám ponúkajú popis tohto deliktu vo viacerých fragmentoch. V justiniánskych Inštitúciách je obsiahnutá elementárna definícia, podľa ktorej: *Furtum est contrtractatio rei fraudulosa vel ipsius rei vel etiam usus eius pos-*

sesionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.¹ Uvedený fragment vymedzuje akoby systematiku konaní, ktoré je možné považovať za krádež najmä z pohľadu predmetu samotného protiprávneho úkonu. Popritom je dôležité povedať, že v tomto znení ide o značne extenzívnejšie poňatie ako v súčasnom trestnom práve SR, ktoré v zásade pod toto konanie nesubsumuje krádež úžitku či držby. Druhá definícia, ktorú môžeme nájsť v justiniánskych Inštitúciách je etymologicky, ale aj procesne zaujímavá: *Furtum autem vel a furvo, id est nigro, dictum est, quod claudet abscondit fit et plerumque nocte: vel a fraude: vel a ferendo, id est auferendo...*² Podobne dotvára definičný rámec krádeže poklasická definícia právnika Paula, ktorý ju popisuje takto: ... *contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve*.³ Aj na základe uvedeného je zrejmé, že rímski právnici zaraďovali inštitút krádeže k súkromnému civilnému právu, kde sa považoval za jeden z bazálnych dôvodov vzniku záväzku. Tento fakt bol potvrdený aj žalobnoprávne v zmysle priznaných žalôb, respektíve ochrany, ktorá bola *stricti iuris* zameraná najmä na ochranu porušených subjektívnych práv jednotlivca. Keďže krádež bola jedným z najhrubších možných zásahov do nerušeného výkonu vlastníckeho práva, poskytovala sa poškodenému ako vlastníkovi, ktorému bolo odňaté jedno zo základných vlastníckych oprávnení – držba, ochrana prostredníctvom najdôležitejšej vlastníckej žaloby *rei vindicatio*. Tá slúžila v duchu slávnej definície nedržiacemu vlastníkovi na vymoženie svojej veci od držiaceho nevlastníka. Zároveň išlo o žalobu vecnú, ktorá bola zameraná na prinavrátenie držby vlastníkovi, nech už bol nevlastniacim držiteľom ktokoľvek. Procesná legitímácia bola v tomto prípade jasná. Aktívnu legitímáciu mal vždy vlastník veci a pasívnu ten, ktorý mal vec v držbe. Ak takýmto momentálnym držiteľom bol zlodej, mohla slúžiť aj na vydanie ukradnutej veci. V zásade teda môžeme povedať, že s krádežou mala spoločné len to, že bola prostriedkom, ako realizovať oprávnený záujem poškodeného, ktorý vznikol v jej dôsledku.

Druhý procesný prostriedok, ktorý sledoval rovnaký cieľ ako vecná *rei vindicatio*, bola osobná žaloba z krádeže *condictio ex causa furtiva* alebo skrátené *condictio furtiva*. Ako pri každej kondikcii, aj cieľom tejto bolo vydať vec, res-

¹ Inst. Iust. 4,1,1: „Krádež je zavrhnúťhodné zmocnenie sa veci samej alebo jej úžitku, alebo jej držby, a tým vykonanie niečoho, čo je zakázané už podľa prirodzeného práva.“

² Inst. Iust. 4,1,2: „*Furtum* pochádza zo slova *furvus*, čo znamená tmavý, pretože takéto konanie sa uskutočňuje tajne, v ústraní a často v noci, alebo od *fraus*, zavrhnúťhodné konanie, alebo od *ferre* – odnieť, a to v zmysle odnieť nedovolené.“

³ Paul. D. 47,2,1,3.

pektíve jej hodnotu. Aktívna legitímácia náležala iba vlastníkovi, pasívne legitimovaný bol domnelý zlodej. Medzi spomenutými dvomi žalobami existovala selektívna žalobná konkurencia. Znamenalo to, že žalobca sa nemohol domáhať právnej ochrany použitím obidvoch predmetných žalôb. Dôvod bol jasný, obidve mali rovnaký cieľ spočívajúci vo vydaní ukradnutej veci. Kedy však bolo výhodnejšie použitie jednej a kedy druhej žaloby? Pri tejto otázke si subjekt podávajúci žalobu musel dobre uvedomovať vlastnú situáciu, možnosti dokázať svoje tvrdenia, ako aj to, čo vlastne žiada. Použitím žaloby z krádeže sa dosahovalo „len“ vydanie veci. Vlastnícka žaloba *rei vindicatio* však bola zameraná na celkovú reštitúciu.⁴ Rozdiel sa prejavil najmä pri plodonosných veciach. Kým pomocou *condictio ex causa furtiva* by v prípade úspechu bola žalobcovi prinavrátená len vec, ktorá mu bola ukradnutá, vlastnícka žaloba by mala za následok nielen vydanie veci, ale aj jej plodov. Reivindikácia sa javí výhodnejšia aj pri dokazovaní. Na to, aby bola táto žaloba úspešná, stačilo preukázať svoje vlastníctvo a držbu pasívne legitimovaného. Pri osobnej žalobe z krádeže bolo nutné preukazovať kauzálny *nexus*, teda príčinnú súvislosť, ktorá bola predpokladom vzniku deliktu krádeže. V tomto smere sa javila reivindikácia omnoho vhodnejšou, ale s jej podaním boli späté aj určité nevýhody. Ak vec v čase podania žaloby už neexistovala alebo sa stratila, vlastnícka žaloba zameraná na aktuálnu držbu pasívne legitimovaného bola neúspešná. Zlodej by totiž nemohol byť v dôsledku absencie držby pasívne procesne legitimovaný. Žalobu z krádeže *ex causa furtiva* by naopak strata držby veci u žalovaného neovplyvnila a namiesto vydania veci by sa ňou dosiahla jej peňažná náhrada.

Na tomto mieste je nutné spomenúť ešte jeden prostriedok, ktorým sa mohol vlastník veci domáhať jej vydania. Ten prichádzal do úvahy v situácii, ak krádež, ktorá v rímskom práve zahŕňala aj neoprávnené užívanie či držbu, bola spôsobená nesplnením povinnosti vrátiť vec vzniknutej v dôsledku zmluvného záväzku. Ak by napríklad zo záväzku *commodatum* vznikla krádež vznikom neoprávnenej držby, mohol sa veriteľ domáhať vydania veci aj prostredníctvom žaloby zo záväzku *commodatum*, *actio commodati directa*. Analogicky to, samozrejme, platilo aj pri iných záväzkoch, ktorých obsahom bola povinnosť vrátiť vec.

Menované procesné prostriedky mali spoločných niekoľko podstatných znakov. Na prvom mieste to bola požiadavka na vrátenie, respektíve vydanie ukradnutej veci. Z tohto titulu ich radíme medzi žaloby reipersekutórne, teda „vec vymáhajúce“. Druhým spoločným menovateľom bol ich vzťah k samot-

⁴ KASER, M., KNÜTEL, R. *Römisches Privatrecht*. München: C. H. Beck, 2008, s. 303.

ným právnym následkom krádeže. Ako som už spomenul, ich cieľom bolo vydanie predmetu krádeže, respektíve jeho náhrada. V tomto ohľade možno konštatovať, že všetky tri žaloby a najmä z nich vyplývajúce rozsudky nevytvárajú v podstate nový právny následok, vznik, zmenu alebo zánik nových subjektívnych práv a povinností. Práve naopak, deklarujú právny následok krádeže, ktorý vznikol v momente jej uskutočnenia. Realizujú tak subjektívne oprávnenie poškodeného na vrátenie ukradnutej veci. Intenciou všetkých je v prvom rade vydanie predmetu krádeže, a preto medzi nimi v dôsledku pravidla *ne bis in idem* panuje už spomínaná selektívna žalobná konkurencia.

1 Penálny charakter žalobnoprávnej ochrany ako verejnoprávny prvok v rímskej regulácii krádeže

Ako sme už uviedli, cieľom tohto článku je najmä detekovať verejnoprávnosť, respektíve aspoň niektoré prvky, ktorým bolo možné priznať verejnoprávny charakter. Tieto sa podľa nášho názoru stali dominantnými najmä v ďalšom právnom vývoji, keď sa krádež stala súčasťou trestného práva a napĺňala tak všetky znaky verejnoprávneho inštitútu. Táto spojitosť s trestným právom nie je náhodná ani v tomto článku. Význam a účel súkromnoprávneho záväzku je totiž uspokojiť pohľadávku veriteľa. V prípade súkromnoprávneho deliktu krádeže išlo konkrétne o poškodeného, ktorému aktom krádeže vzniklo oprávnenie na náhradu škody, respektíve vrátenie veci. Primárnym účelom záväzku je teda uspokojiť poškodeného a dosiahnuť ochranu jeho porušeného subjektívneho práva. Verejné trestné právo je však zamerané predovšetkým na potrestanie páchatela a jeho zmyslom je pôsobiť represívne a preventívne. Pri protiprávnom čine, akým je krádež, je cieľom trestného práva vymerať páchatelovi trest, ktorý bude pôsobiť sankčne, teda výška postihu by sa nemala rovnať vzniknutej škode, ale mala by ju prevyšovať. Ak by to tak nebolo, bolo by možné očakávať, že páchatelovi sa oplatí páchať trestnú činnosť, lebo aj v prípade dokázania bude zodpovedať len do výšky toho, čo spôsobil. Preventívnosť sankčných opatrení trestného práva spočíva opäť v charaktere trestu, ktorý má za cieľ odradiť prípadných páchatelov od páchania trestných činov. Rímska právna veda vyvinula práve v tejto súvislosti sadu penálnych žalôb, ktoré mali spomenuté atribúty a boli podľa nášho názoru aj v prípade krádeže jasným verejnoprávnym prvkom tohto inak súkromnoprávneho rímskeho inštitútu. Penálna *actio furti* mala napriek svojej géneze síce niekoľko modifikácií, ale jedného spoločného menovate-

la. Tým bol práve verejnoprávny, represívny a preventívny charakter. Už Zákon dvanástich tabúl rozlišoval rozdielny nástup právnych účinkov podľa toho, či bol zloděj páchajúci krádež pristihnutý pri čine, alebo nie. V tomto prípade hovoríme o tzv. zjavnej, respektíve skrytej krádeži. Tak sa označovala nielen situácia, keď bol zloděj prichytený priamo pri akte odcudzenia, ale taktiež ak bola vec objavená pri formálnej domovej prehliadke. Aj tu bol prítomný povestný rímsky formalizmus, ktorý sa prejavoval nielen v samotnom úkone, ale taktiež pri priebehu domovej prehliadky.

Poškodený mohol vykonávať prehliadku len nahý, obviazaný jednoduchou zásterou (*licium*), logicky kvôli tomu, aby nemohol do domu hľadanú vec vniešť, respektíve prepašovať. V ruke niesol misu (*lanx*), do ktorej vložil hľadanú vec. Tento formálny akt prehľadania páchatelovho domu sa nazýval *quaestio lance et licio*⁵ a niektorí autori, na čele so slávnym Theodorom Mommsenom, autorom diela „Rímske dejiny“, v ňom videli nielen právny, ale aj akýsi náboženský rituál.

Už podľa Zákona dvanástich tabúl sa pristihnutému zlodějovi negarantoval ani náležitý súdny proces. Poškodený mohol takéhoto páchatela v rámci dovolenej svojpomoci dokonca zabiť. Hlasným krikom zvolal svojich susedov (*eudoplarore*), ktorí dosvedčili prichytenie zlodēja pri čine. Poškodený ho potom musel predviesť pred prétora, ktorý mu nad ním pririekol plnú moc (*addictio*), a tým mu zveril panstvo nad páchatelovým životom a smrťou.

Ak však niekto pristihol zlodēja pri čine v noci, alebo brániac sa prichyteniu so zbraňou, priznával Zákon dvanástich tabúl právo okradnutému zlodēja zabiť bez akýchkoľvek ďalších náležitostí, respektíve súhlasu magistráta. Vzápätí musel opäť privolať susedov, aby tak jeho čin získal znak publicity a zároveň ho pred ostatnými legitimizoval, v dôsledku čoho ho už nikto nemohol obviňovať z vraždy.

V neskorších obdobiach vývoja rímskeho právneho poriadku sa uvedené represívne právne následky krádeže zmierňovali a fyzická moc nad osobou zlodēja sa začala nahradzovať vznikom záväzku voči okradnutému. Prétor poskytol poškodenému ako prostriedok právnej ochrany jeho oprávnených záujmov *actio furti*. Jej úmyslom bol, okrem uspokojenia oprávneného nároku poškodeného, najmä trestný postih páchatela. Ten sa už neprejavoval v pririeknutí fyzickej moci, ale mal majetkový charakter. Na rozdiel od iných prostriedkov

⁵ WOLF, J. G. *Lanx und licium: In Symptica Franz Wieacker*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1970, s. 45.

ochrany práva, ktoré boli k dispozícii poškodenému pri krádeži, nebola táto žaloba vec vymáhajúcou, ale mala trestný (penálny) charakter. Jej hlavným účelom teda nebola ochrana porušeného subjektívneho práva poškodeného, ale najmä potrestanie páchatela. Najpodstatnejší rozdiel spočíval z hľadiska právnych následkov v tom, že tento prostriedok nedeclaroval už vzniknuté subjektívne právo, ako to bolo v prípade vec vymáhajúcich žalôb, ale konštituoval nové oprávnenie poškodeného na vymáhanie sankčnej pokuty od kradnúceho zlodēja. Spomínaná *actio furti* mala viacero derivátov, ktoré sa odlišovali rozdielnou „identifikačnou“ príponou a výškou sankcie, ktorej vyplatenie sledovali. Pri zjavnej krádeži *furtum manifestum* sa tak spájala s príponou *manifesti* a znela na štvornásobok hodnoty odcudzeného majetku.⁶ Okrem obligáčného nároku tu teda bol prítomný najmä značný represívny charakter.

Opačná situácia nastala, ak zloděj nebol pristihnutý pri čine a krádež nebola zjavná (*nec manifestum*). V takomto prípade muselo byť protiprávne odňatie veci pasívne letigimovaným subjektom predmetom dokazovania. *Actio furti* mala príponu *nec manifestum* a už Zákon dvanástich tabúl jej priznával výšku dvojnásobku hodnoty veci alebo vzniknutej škody.

Rímski právnici typizovali aj ďalšie potenciálne skutkové podstaty do konkrétnych modifikácií *actio furti*. Okrem spomínaného formálneho úkonu domovej prehliadky *quaestio lance et licio* sa vyvinula aj tzv. jednoduchá prehliadka, ktorá sa vykonávala len za prítomnosti svedkov. Ak poškodený našiel u niekoho za prítomnosti svedkov svoju ukradnutú vec, nepovažoval sa tento za „zjavného zlodēja“, *fur manifestus* a nebol ani žalovaný prostredníctvom *actio furti manifesti*. Proti takto usvedčenému zlodějovi sa poškodenému priznávala *actio furti concepti*, ktorá ho pokutovala na trojnásobok hodnoty ukradnutej veci nájdenej pri prehliadke.⁷

Samozrejme, stávalo sa, že prehľadávaný nebol zlodějom veci, ale aj napriek tomu sa pri prehliadke u neho vec našla. Tá mu totiž mohla byť buď podstrčená, najčastejšie skutočným zlodějom, ktorý chcel takto predísť prípadnému odhaleniu, alebo mu ju niekto predal či daroval. Ak sa však raz ukradnutá vec u neho našla, dostal sa do pozície pasívne legitimovaného a musel zodpovedať za už spomenutý trojnásobok. V tomto prípade pritom nehralo žiadnu úlohu, či neskôr dokázal, že mu predmetnú vec niekto naozaj podstrčil. Ako „spravodlivá náhrada“ mu bola k dispozícii poskytnutá *actio furti oblati*, ktorá znela rovna-

⁶ KASER, M., KNÜTEL, R. *Römisches Privatrecht*. München: C. H. Beck, 2008, s. 308.

⁷ LEONHARD, R. *Institutionen des roemischen Rechts*. Leipzig: Von Viet, 1894, s. 101.

ko na trojnásobok voči tomu, od koho vec do držby získal, respektíve tomu, kto mu ju podstrčil.⁸

K tejto širokej palete civilných penálnych žalôb z krádeže neskôr pribudli dve ďalšie prétorské žaloby rovnako spojené s prehliadkou. Ak niekto odmietol prehliadku domu, dedukoval sa z toho zlý úmysel niečo zakrývať. Prétor voči tomu, kto takto neodôvodnene odmietal vykonanie prehliadky, poskytoval *actio furti prohibiti*, ktorá znela na štvornásobok hodnoty.⁹

Inou modifikáciou *actio furti* bola žaloba s príponou *non exhibiti*, ktorá sa používala voči tomu, u koho bola pri prehliadke nájdená ukradnutá vec, ale dotčný ju odmietal vydať súdu.¹⁰

Za vlády cisára Justiniana I. bol z právneho poriadku odstránený inštitút prehliadky v dovtedajšej podobe a spolu s ním aj všetky súvisiace žaloby.

Posledný podstatný rozdiel, ktorým sa líšili penálne žaloby z krádeže od tých, ktorých účelom bolo vydanie ukradnutej veci, bola aktívna procesná legitimácia. Pokuty pre zlodēja sa totiž mohol prioritne domáhať vlastník veci, ktorý bol aktívne legitimovaný aj pri reiperzekutórnych žalobách. Pri žalobách, ktorých účelom bola v prvom rade penálna sankcia, však bol okruh možných žalobcov koncipovaný širšie. Okrem už spomínaného vlastníka, bol od čias neskorého republikánskej jurisprudencie oprávnený podať žalobu aj taký subjekt, ktorý mal oprávnený záujem na „záchrane vecí“, teda na nerušenej držbe (vrátane detencie a odvodenej držby) veci.¹¹ Ten, kto mal vec v držbe (najmä naturálnej) a zodpovedal vlastníkovi za jej vrátenie po stupeň zodpovednosti *custodia*, niesol totiž bremeno zodpovednosti voči vlastníkovi v prípade ukradnutia veci. Typickým príkladom bol dlžník v prípade kontraktu *commodatum*. Ak by došlo ku krádeži veci, zodpovedal by za jej nevrátenie majiteľovi, ktorý mu ju vypožičal, nehľadiac na to, že za dôvod nevrátenia vlastne nemohol a nezavinil ho. Nesplnil by však primárnu povinnosť dlžníka spočívajúcu vo vrátení vypožičanej veci a zodpovedal by preto za jej peňažnú náhradu. V konečnom dôsledku sa tak hlavným poškodeným z krádeže stal ten subjekt, ktorý ju musel vlastníkovi nahraďiť. V takejto situácii Rimania veľmi spravodlivo priznali aktívnu legitimáciu nevlastníkovi veci, ktorý sa takto mohol domáhať zaplatenia pokuty.

⁸ Ibid., s. 103.

⁹ KASER, M., KNÜTEL, R. *Römisches Privatrecht*. München: C. H. Beck, 2008, s. 309.

¹⁰ BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1991, s. 237.

¹¹ ... *cuicum interest, rem salvam fore*.

Je teda zrejmé, že rímski právnici v prípade krádeže a jej právnych následkov chránili najmä súkromné záujmy subjektov práva. Toto tvrdenie podporuje tiež argument, že krádež bola systematizovaná ako civilný delikt a jej právne následky sa spájali najmä so zaplatením pokuty. Samozrejme, aj rímski právnici si uvedomovali potrebu preventívnych sankcií, ktoré by urobili krádež v očiach verejnosti nevýhodnou. Zaviedli teda okrem žalôb, ktoré mali za cieľ vydať vec, aj žaloby smerujúce k peňažnému potrestaniu zlodeja. Na rozdiel od súčasnosti však takúto žalobu nepodával štátny orgán, ale opäť len jednotlivec, ktorý v konečnom dôsledku mohol prostredníctvom takejto ochrany práva získať niekoľko násobkov hodnoty odcudzenej veci.

2 Iné verejnoprávne prvky rímskej krádeže

Penalita žalobnoprávnej ochrany v prípade krádeže jasne indikovala budúcu verejnoprávnosť tohto inštitútu. Okrem toho však možno rozpoznať aj niekoľko ďalších znakov, ktoré veľmi jasne naznačujú budúci smer subsumpcie krádeže pod verejné právo. Je nutné povedať, že mnohé aspekty, ktoré je možné pokladať za verejnoprávne, sa vzťahujú nielen na krádež, ale v zásade aj na ďalšie alebo prípadne všetky deliktuálne rímske záväzky. Takým príkladom je aj kogentnosť tohto záväzku, ktorá stojí v ostrom protipóle s dispozitívnym charakterom súkromnoprávnych noriem. Typický a najvypuklejší príklad dispozitívnosti nám paradoxne ponúka taktiež záväzkové právo. Ide o zmluvné záväzky, pri ktorých je možné prispôsobovať si ich obsah vlastným potrebám spečením dohody zmluvných strán. Obsah vzájomne vzniknutých práv a povinností bol teda limitovaný zákonom len negatívne, a to tak, aby mu neodporovali. V prípade deliktuálnych záväzkov však vzniknuté práva a povinnosti nepodliehali dohode, ale boli naopak stanovené kogentne. Záväzky z deliktu vznikali na základe zákona, a tak v ich prípade absentovala možnosť zainteresovaných strán upraviť si obsah plnenia dispozitívne. Podľa nášho názoru je túto skutočnosť možné vyhodnotiť ako kogentnosť regulácie rímskej krádeže, ktorá je jasným dôkazom istej verejnoprávnosti rímskej krádeže, prípadne, ako už bolo naznačené, všetkých rímskych deliktuálnych záväzkov.

Ďalší znak, ktorý je podľa nás možné vyhodnotiť ako verejnoprávny prvok, sa spája len s rímskou krádežou a nevzťahuje sa na ostatné delikty. Ide o fakt, ktorý v zásade narúša relativitu, ktorá je typická pre záväzkovoprávne vzťahy na báze žalobnoprávnej ochrany *inter partes*. Zároveň je obvyklým znakom trest-

ného verejnoprávneho zákonodarstva. Ide najmä o reguláciu spolupáchateľstva, ktorú nám ponúka Gaius v tretej knihe svojich Inštitúcií. Pasívne legitimovaným bol podľa neho v prípade *actio furti* nielen delikvent, ale aj tí, ktorí sa s ním na spáchaní tohto skutku podieľali. Gaiove Inštitúcie vo fragmente 3,202 konkrétne uvádzajú: *Interdum furti tenetur, qui ipse furtum non fecerit, qualis est, cuius ope consilio furtum factum est. in quo numero est, qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, uel opstittit tibi, ut alius surriperet, aut oues aut boues tuas fugauit, ut alius eas exciperet. et hoc ueteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum; sed si quid per lasciuiam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, uidebimus, an utilis actio dari debeat, cum per legem Aquiliam, quae de damno lata est, etiam culpa puniatur.*¹²

V uvedenom fragmente Gaius uvádza viaceré príklady spolupáchateľstva. Ak A napríklad vykopne peniaze z ruky B, aby sa ich mohla zmocniť osoba C. Obdobne, ak niekto inému vyplaší ovcu, aby ju ďalší mohol odchytiť, či situáciu, keď niekto máva na dobytok červeným súknom s úmyslom, aby ďalšiemu uľahčil odchyt tohto dobytku. Zároveň Gaius uvádza, že za páchatela sa považuje aj ten, kto pomohol realizácii krádeže napríklad aj návodom (*consilio*). Analogicky nie je možné domnievať sa, že by ten, kto pomohol napríklad inému uzavrieť zmluvu, bol z tejto automaticky oprávnený.

Záver

V článku sme sa zaoberali otázkou, či je možné už v rímskoprávnej regulácii inštitútu krádeže nájsť aspoň niektoré prvky, ktoré ju predurčovali na neskoršie systematické zaradenie medzi inštitúty verejného práva. Podľa nášho názoru bola rímska krádež na jednej strane koncipovaná pomerne širokospektrálne, veď zahŕňala omnoho širší diapazón protiprávných úkonov, ako je to dnes. Okrem klasického odcudzenia hnutelnej veci sa za krádež v rímskom práve považovalo aj *furtum usus*, ktorého zodpovednosť sa posudzovala podľa utilitari-

¹² Inst. Gai 3,202: „Niekedy zodpovedá za krádež ten, kto sám krádež nespáchal, napríklad ten, ktorého pričinením či návodom bola krádež spáchaná. Sem počítame toho, kto ti vyrazil z ruky peniaze, aby ich iný zobral, alebo kto sa ti postavil do cesty, aby ich druhý zobral, alebo kto zahnal na útek tvoje ovce či dobytok, aby ich druhý pochytil. A starí (právnici) napísali toto o človeku, ktorý (kusom) červenej látky zahnal na útek stádo. Uvidíme však (ďalej), či sa musí poskytnúť pomocná žaloba (*actio utilis*) v prípade, ak sa niečo spáchalo z ľahkomyselnosti a bez snahy spáchať krádež: lebo podľa Aquiliovho zákona [...], trestať sa tiež nedbanlivosť.

ty zmluvného záväzku. Je možné dokonca zájsť až tak ďaleko, že konštatovanie, že krádež sa stala popri značne limitovanom *damnum iniuria datum* širokospektrálnym aplikačne použiteľným protimajetkovým deliktom, sa nezdá byť nesprávna. Na druhej strane je však nutné uznať, že systematická preklasifikácia krádeže zo súkromného práva pod verejné trestné právo, má svoj elementárny základ už v rímskom práve. Sme presvedčení, že práve uvedené znaky sú toho dôkazom. Penalita časti žalobnoprávnej ochrany, kogentnosť obsahu záväzku či spolupáchateľstvo ako narušenie relativity záväzku je jasnou odpoveďou na otázku, či bola existencia oxymoronu obsahnutého v názve tohto príspevku reálna.

Bibliografia

Pramene:

Inst. Gai 3,202.

Inst. Iust. 4,1,1.

Inst. Iust. 4,1,2.

Literatúra:

BERGER, A. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1991.

GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Preložil Jaromír Kincl. Brno: Masarykova univerzita, 1981.

KASER, M., KNÜTEL, R. *Römisches Privatrecht*. München: C. H. Beck, 2008.

LEONHARD, R. *Institutionen des roemischen Rechts*. Leipzig: Von Viet, 1894.

WOLF, J. G. *Lanx und licium: In Symptica Franz Wieacker*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1970.

Matej Mlkvý

OFFICIUM IUDICIS V IUS COMMUNE – ZÁRODOK SÚDNEHO PRECEDENSU?

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá najstarimi historickými základmi koncepcie sudcovskej pravotvorby, ktorá nachádza dnešné moderné vyjadrenie v doktríne súdneho precedensu. Po stručnom načrtnutí polemiky o existencii i neexistencii súdneho rozhodnutia ako prameňa práva v rímskom klasickom práve sa hlavná časť príspevku venuje prevažne obdobiu pôsobenia najstaršej stredovekej recepnej školy glosátorov. V samostatných kapitolách je rozobratá glosatorska náuka o urade sudcu (*officium iudicis*) vrátane jednotlivých distinkcii a náuka o vzťahu princípov spravodlivosti (respektíve ekvity) k striktnemu právu, pretože základ právomoci sudcu priznat ochranu vzahom aj nad ramec striktneho práva, bol podla prevazujucej mienky glosátorov odvodeny práve z koncepcie *aequitas*.

Kluove slova: súdny precedens – *officium iudicis* – *aequitas* – rímske právo.

Abstract: The article deals with the oldest historical foundations of the concept of judicial law-making (judge made law), which finds its modern manifestation in the doctrine of judicial precedent. Following a brief outline of the polemic whether judicial decision actually formed one of the sources of classical Roman law or not, the main part of the article focuses predominantly on the period of the glossators who are the oldest medieval school of Roman law. In separate chapters the doctrine of glossators regarding the judicial office (*officium iudicis*) including its various subdivisions is analysed as well as their teaching on the relationship of equity to strict law, since according to the prevalent opinion of the glossators equity formed the cornerstone of judge’s power to award legal protection to relationships outside of the scope of strict law.

Keywords: judicial precedent – *officium iudicis* – *aequitas* – Roman law

uvod

Jednym zo základných odlišností medzi kontinentálnym a anglosaskym právnym systémom je vzťah k súdnemu precedensu ako prameňu práva – zatiaľ čo v anglosaskom svete je súdny precedens jedným z dominujúcich, dokonca tylotvornym prameňom práva, kontinentálne jurisdikcie moderného obdobia sa k nemu tradične stavali rezervovane až odmietavo. Táto skutočnosť je viditeľná

z formulácie prvých šiestich článkov francúzskeho Code civil, ktoré sú považované za akýsi programaticky manifest kontinentálneho práva. Code civil v čl. 5 zakazuje sudcom, aby v prípadoch, ktoré prejednávajú, vydávali všeobecné a regulačné pravidlá.¹ Podrobnejšia historická analýza tohto ustanovenia nám však ukazuje, že nejde o potvrdenie dovtedy existujúceho pravnego princípu, ale o vymedzenie sa revolučného zákonodarcu voči praktikám francúzskeho „ancien regime“, v ktorom sudcovská tvorba práva (predovšetkym v „Parlement de Paris“) bola jedným z pilierov absolutistickej kralovskej moci. Revolučný zákonodarca však nemohol sudcovské nachádzanie práva úplne vylucit, pretože ani prostredníctvom kodifikácie nevedel vytvorit tak úplný systém práva, aby mohol vylucit možnosť existencie medzier v práve, ktoré musia sudcovia preklenut vytvorením vlastného pravidla aplikovatelneho na prípade pred nimi. Z tohto dôvodu l. 4 Code civil ustanovuje, že sudca, ktorý odmietne rozhodnut prípad z dôvodu, že zákon mlčí, je nejasný alebo neúplný, môže byť postihnutý za odmietnutie vykonania spravodlivosti (*denegatio iustitiae*).² Z harmonizujuceho výkladu uvádzajúceho obe ustanovenia do vzájomného súladu teda vyplýva, že súdna tvorba práva (judikatúra) na dalej vo francúzskom pravnom systéme existuje, ale nepredstavuje formálny prameň práva. Tento princíp nezavaznosti judikatúry ako formálneho prameňa práva bol v nadvaznosti na to prevzatý do vacsiny ostatných kontinentálnych právných systémov, v ktorých judikatúra tvorí prameň práva *de facto*, nie *de iure*.

V súvislosti s rekodifikaciou slovenského civilného procesného práva sa aj slovenský zákonodarca musel vyrovnat s problémom sudcovskej tvorby práva. Zákon . 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok v čl. 4 ods. 1 obsahuje príkaz na použitie analógie,³ ale v prípade, ak to nie je možné, lebo analogického ustanovenia niet, súd podla ustanovenie čl. 4 ods. 2 CSP prejedná a rozhodne právnu vec podla normy, ktorú by zvolil, ak by bol sám zakonodarcou, a to s prihliadnutím na princípy všeobecnej spravodlivosti a princípy, na ktorých spoiva tento zákon (CSP), tak, aby výsledkom bolo rozumné usporiadanie procesných vzťahov zohladnujuce stav a poznatky právnej náuky a ustalenu rozhodovacu

¹ Art. 5 Code civil: “Il est défendu aux juges de prononcer par voie de disposition générale et reglementaire sur les causes qui leur sont soumises.”

² Art. 4 Code civil: “Le juge qui refusera de juger, sous prétexte du silence, de l’obscurité ou de l’insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.”

³ l. 4 ods. 1 CSP: „Ak sa právna vec nedá prejednat a rozhodnut na základe výslovného ustanovenia tohto zákona, právna vec sa posúdi podla ustanovenia tohto alebo iného zákona, ktoré upravuje právnu vec čo do obsahu a uclu najblizsiu posudzovanej právnej veci.“

prax najvyšších súdnych autorít. Aj keď zákonodarca stále vychádza zo zásady, že *iudex ius dicit inter partes*, i.e. zaväzuje len strany sporu a nie všeobecne, toto ustanovenie v slovenskom právnom poriadku zaviedlo, respektíve uznalo princíp nepravého precedensu. V nasledujúcom texte sa budeme zaoberať historickými základmi, na ktorých bola sudcovská tvorba práva kreovaná v recipovanom rímskom práve ako súčasť európskeho *ius commune*, ktoré predstavovalo prvý z vrcholov európskej právnej jednoty.

1 Klasické rímske právo

Prevládajúci konsenzus medzi právnymi romanistami je, že súdny precedens nepredstavoval v klasickom období rímskeho práva formálny prameň práva. Formálne sa tento záver dá pomerne presvedčivo odôvodniť z interpretácie fragmentov Ulpiana a Papiniana v 1. knihe Digest. Ulpian uvádza, že obdobie ako u Grékov sa právo skladá z písaných a nepísaných zdrojov,⁴ pričom Papinian uvádza, že civilné (písané) právo je to, čo vyplýva zo zákonov, plebiscít, senátnych uznesení, cisárskych nariadení a z autority právnych znalcov.⁵ Neexistencia súdneho precedensu sa dá nepriamo odvodiť aj zo skutočnosti, že vo formulovom štádiu vývoja rímskeho civilného procesu neexistoval profesionálny sudcovský stav, ale spory rozhodovali súkromní občania – arbitri v zmysle inštrukcií daných prétorom v žalobnej formule, čo značne oslabovalo možnosť formulácie všeobecnejších pravidiel.

Tento zdanlivý konsenzus však narúša Callistratus, ktorý uvádza, že cisár Severus ustanovil, že v prípade nejasností vyplývajúcich zo zákona má nadobudnúť silu zákona obyčaj alebo autorita rozhodnutí v podobných veciach stále (konzistentne) rozhodovaných tým istým spôsobom.⁶ V diele *Rhetorica ad Herennium*, ktoré predstavuje najstaršiu dochovanú latinskú príručku rétoriky a tradične je (aj keď dnes už sporne) pripisovaná Ciceronovi, sa uvádza, že právo sa skladá z prirodzeného práva, zákonov, obyčají, súdnych rozhodnutí, z dob-

⁴ Ulp. D. 1,1,6pr: *Ius civile est, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est civile efficitur.*

⁵ Pap. D. 1,1,7pr: *Ius autem civile est, quod ex legibus, plebis scitis, senatus consultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit.*

⁶ Call. D. 1,3,38: *Nam imperator noster Severus rescipit in ambiguitatibus quae ex legibus proficiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem vim legis optinere debere.*

ra a spravodlivosti a z dohod.⁷ Napriek tomu, že nám ako právný, tak aj mimo-právný zdroj predstavuje *res iudicatae* ako prameň práva, vachinova mienka romanistov uvádza tieto pramene do harmónie s ostatnými zdrojmi spôsobom, že súdne rozhodnutia nepredstavujú samostatný prameň práva *per se*, ale že v nich je len obsiahnutý iný (samostatný) prameň práva. Súdne rozhodnutia teda nevytvárajú nové právně pravidlá, len interpretujú iné pramene, prevaadne obyaj alebo dobrozdania právnikov s *ius respondendi*. Tento názor je nepriamo podporený aj tým, že ak by súdne rozhodnutia predstavovali skutočný prameň práva, určite by v klasickom práve existovali ucelené komentáre k sudnym rozhodnutiam (obdobne ako ich nachádzame k zákonom, pretorskym ediktom alebo cisarskym konstituciam). Tie však nenachádzame ani vo forme zmienok i odkazov z iných dochovaných diel.⁸ Z uvedeného vyplýva, že základy pravotvornej činnosti súdov musíme hladat až v neskoršom recipovanom rímskom práve.

2 Základy náuky o *officium iudicis* v škole glosátorov

Priaznivé spoločensko-ekonomické podmienky panujúce v severnej Italii v 11. a 12. storoci vytvorili materiálne predpoklady pre „znovuobjavenie“ jednotlivých častí diela cisára Justiniana I. Toto znovobjavenie nebolo zásadným odhalením urciteho neznámeho alebo strateného textu (akým bolo e.g. objavenie manuskriptu Gaiovych Inštitúcií v roku 1816 Bartholdom Georgom Niebuhrom v kapitulskej knižnici vo Verone), išlo skôr o kompiláciu a rekonštrukciu pôvodného textu kodifikcie z fragmentov rôznych manuskriptov. Ako prvé boli znovuzostavene Inštitúcie spolu s prvými 9 knihami Kódexu (*Codex epitomatus*), ktoré boli od konca 9. storočia postupne doplňané tak, že na konci 11. storočia bolo týchto prvých 9 kni takmer upne zrekonštruovaných (posledné tri knihy Kódexu sa začali opätovne pouivat až v polovici 12. storočia ako tzv. *Tres libri*).

V nadväznosti na to bolonsky profesor Irnerius, ktorý je za tento poin niekedy honorificky označovaný ako *lucerna iuris*, k u známým Inštitúciám a Kódexu skladajúceho sa z 9 kni pridal prvú časť Digest (od 1. titulu 1. knihy

⁷ Ad C. Herennium de ratione dicendi 2,13: *De eo causa posita dicere poterimus si ex quibus partibus ius constet cognoverimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, iudicato, aequo et bono, pacto.*

⁸ Q.v. HARRER, G. A. Precedent in Roman Law. In: *Studies in Philology*. Vol. 19 (1922), . 1, s. 52 – 63.

po 2. titul 24. knihy). Tie sa od toho času začali označovať ako *Digestum vetus*, a to z toho dôvodu, že išlo o prvú časť Digest, ktorá bola znovuzískaná. Nasledovali 39. až 50. kniha Digest, ktoré dostali označenie *Digestum novum*. Chýbajúce prostredné knihy (od 3. titulu 24. knihy po 17. titul 38. knihy), ku ktorým sa Irnerius dostal ako k posledným, boli známe ako *Infortiatum*, čo je názov etymologicky sporného pôvodu, zrejme však odvodený od „posilňovania“ ostatných častí Digest.⁹ Zvyšné časti kodifikácie, čiže justiniánske Inštitúcie (i.e. 1,1–4), *Tres libri* (posledné tri knihy Kódexu, i.e. Cod. Iust. 10–12) a *Authenticum* (Nov. 1–134) sa stali známymi ako *Volumen parvum*.¹⁰ Súborne začalo byť celé dielo (v niektorých vydaniach doplnené aj o zbierku lombardského lénneho práva *Libri feudorum*) označované za *Corpus iuris civilis*.

Matériu justiniánskych zbierok začal ako prvý prednášať Irnerius, ktorý je vo všeobecnosti považovaný za zakladateľa školy glosátorov. Ten po sebe nezanechal žiadneho priameho nástupcu, ale ako svojich pokračovateľov uviedol tzv. štyroch doktorov (*quatuor doctores*) pôsobiacich, podobne ako on, v 12. storočí v Itálii. O dvoch z nich – Jacobovi de Boragine a Hugovi de Porta Ravennate vieme pomerne málo a ich názory sa v porovnaní s ostatnými glosátormi podarilo zachovať len v nevelkom počte glos. Samostatné školy ale zanechali Bulgarus a Martinus, ktorých vzťahy, predovšetkým však spory sa niekedy prirovnávajú k antickým školám sabiniánov a prokuliánov. Bulgarus a jeho nasledovníci, ku ktorým zaradujeme napríklad Johannes Bassiana, Bagarotta, Azona, Hostiensa, Roffreda, Odofreda a iných, bol konzervatívnejší a pri interpretácii jus-

⁹ Q.v. BELLOMO, M. *The Common Legal Past of Europe, 1000 – 1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 62.

¹⁰ Stredoveké členenie Digest sa opiera nielen o etymologickú analýzu názvov jednotlivých častí kodifikácie, ale aj o správu Odofreda († 1265). Do úvahy však prichádzajú aj iné vysvetlenia. Podľa názorov niektorých bádateľov mal autor prvého prepisu rozdeliť text Digest na mieste, kde sa hovorí, okrem iného, aj o rozvodoch (D. 24,2: *De divortii et repudiis* a D. 24,3: *Solutio matrimonio*), pričom na začiatku nových Digest (*Digestum novum*) sa hovorí o „novom diele“ (D. 39,1: *De operis novi nuntiatione*). V tomto ohľade ale nemôžeme opomenúť ani numerologické vysvetlenia. Ak totiž od Digest odrátame osobitné *tres libri*, ostáva 47 knih. Z týchto 47 kníh pripadá 23,5 knihy na *Digestum vetus* a zo zvyšných 23,5 na *Infortiatum* 11,5 a 12 na *Digestum novum*. Pomer starých Digest k ostatným je teda 2 : 1. *Digestum vetus* sa navyše delilo na dve časti, z ktorých jedna mala 12 a druhá 11,5 knihy, čo by počtom kníh zodpovedalo približne ostatným dvom častiam, čím dosiahneme štyri približne rovnaké časti (tetrádu). Q.v. KRETSCHMAR, P. G. *Mittelalterliche Zahlensymbolik und die Einteilung der Digesten-Vulgata*. Berlin – Leipzig: W. de Gruyter & Company, 1930 a idem: *Noch Einmal die Zahlensymbolik in der Mittelalterlichen Digesten-Einteilung*. Innsbruck: Wagner’schen Universitäts-Buchhandlung, 1932.

tinianskych textov presadzovali striktný výklad. Na rozdiel od nich, Martinus, ku ktorému patrili Placentinus, Albericus de Rosate, Pyleus a daalsi, pristupovali k normám kodifikácie liberalnejsie, a to najmä s poukazovaním na nevyhnutnost aplikovania *aequitas bursalis*.¹¹ Accursius, ktorý zhromazil a usporiadal všetky glosy ku kodifikácii predchádzajúcich glosátorov za posledných 150 rokov do tzv. veľkej, respektíve štandardnej glosy (*glossa ordinaria*) bol sám síce žiakom Azona, a teda príslušníkom Bulgarovej školy, kriticky sa vsak vyrovnal aj s názormi Martina a jeho nasledovníkov.

Základom metodologického východiska pre glosátorov bola idea, že justinianska kodifikácia je uplna (... *omnes disputationes et decisiones in se habent*. Tanta c. 1), vnútorne bezrozporna (Tanta c. 15) a univerzálne aplikovatelna (... *ideoque iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari*. Deo auctore c. 11). Napriek uvedenému vsak nebolo mozne opomenut skutocnost, že kodifikácia bola vytvorená prispôsobením historických prameňov rímskeho práva potrebám Byzancie 6. storočia, ktoré boli odlišné od sociálnej a ekonomickej reality Itálie 11. storočia, kde veľká časť glosátorov pôsobila. Nemoznost formálnej derogácie, či dokonca abrogacie niektorých jej ustanovení, ako aj nemoznost doplnenia či inej formy zmeny normatívneho textu spôsobila, že glosátori museli vytvoriť osobitné metodologické inštrumentárium, ktoré im umožnilo tieto ciele dosiahnuť nepriamo. Jedným z prostriedkov bolo aj významné posilnenie pozície sudcu v rámci súdneho konania.

Pôvodným východiskovým bodom glosátorov bol právný princíp pôvodne odvodený od Bulgara, ale pretransformovaný do pomerne známej brokardy, že proces je konanie troch osôb, konkrétne žalobcu, žalovaného a sudcu, smerujúce k rozsudku (*Processus est actus trium personarum, actoris, rei, iudicis, in iudicio contententium*). Z tejto brokardy by sme, samozrejme, mohli odvodiť princíp rovnakého postavenia všetkých troch subjektov, čo by predpokladalo pomerne kontradiktorny charakter celého procesu. V skutočnosti si vsak glosátori už pomerne skoro uvedomili dominanciu sudcu, čo spôsobilo, že význam *officia actoris* a *rei* stále viac klesali na význame a naopak, *officium iudicis* sa pre vedenie a priebeh procesu stávalo ˇcoraz dolezitejsie.

¹¹ K pouzivaniu koncepcie *aequitas* v klasickom rímskom práve pozri e.g. ŠURKALA, J. Funkcia *aequitas naturalis* v kontexte justinianskych Digest. In: MACH, P., VLADÁR, V. (eds.). *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum*. Praha: Leges, 2016, s. 179 – 190 a ŠURKALA, J. *Ratio naturalis* ako legitimizacny faktor pravotvornej a pravnoaplikacnej ˇcinnosti pretora. In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015*. Bratislava: Univerzita Komenského, Pravnicka fakulta, 2015, s. 511 – 517.

Výraz *officium* má v latinčine pomerne široký význam a môže zodpovedať službe, práci, úlohe, povinnosti, úradu či zamestnaniu na jednej strane, ale aj láskavosti, úslužnosti či zdvorilosti na strane druhej. Aj keby sme na prvý pohľad mohli predpokladať, že výraz *officium* a *obligatio*, ktoré sú obidve úzko späté s predstavou povinnosti, sa môžu použiť vzájomne zameniteľne, nie je to tak. V právnom kontexte klasického obdobia sa výraz *officium* totiž nepoužíva na vyjadrenie akejkoľvek povinnosti, ale povinnosti vyplývajúcej z priateľských či rodinných zväzkov (*officium amicitiae*), povinnosti niekoho ochrániť (*officium tutoris, advocacionis*), respektíve povinnosti spojenej so zastávaním verejných úradov. V súvislosti s úradom sudcu (*officium iudicis*) bol výraz *officium* použitý v poslednom význame, i.e. ako povinnosť a moc (kompetencia) sudcu vynútitelná trestnou sankciou.¹²

Na systematizáciu rozličných úkonov sudcu v rámci konania aplikovali glosátori metódu dištinkcií (*divisio* alebo *distinctio*) odvodenú z náuky Platóna. Všeobecný pojem, respektíve rod (*genus*) je dištinkciou rozdelený na dva protikladné druhy (*species*) na základe identifikácie protikladného znaku, respektíve zvláštnosti, ktorou sa prvok spadajúci pod určitý rod odlišuje od všetkých ostatných prvkov patriacich pod rovnaký najbližší rod.¹³ Druhy môžu byť podrobené aj ďalšej dištinkcii (*subdistinctio*) na účely identifikácie ďalších dichotomických poddruhov. Tie môžu v grafickej podobe nakoniec vyústiť do rozvetveného stromu nazvaného podľa autora Isagogy, ktorý túto metódu spopularizoval, Porfýriovým stromom (*arbor porphyriana*). V prípade *officium iudicis* predstavovalo základnú dištinkciu rozdelenie na *officium mercenarium* (*deservens*) na jednej strane a *officium nobile* (*merum*) na strane druhej. Pri výkone *officium mercenarium* sudca koná na návrh strany na účely ochrany práva, ktoré je formálne identifikované v žalobe strany (*libellus*). Pod tento pojem sa dajú podradiť rôzne úkony sudcu smerujúce k zabezpečeniu procesu, ktoré sú buď čisto procesného charakteru (e.g. právo klásť procesným subjektom otázky), alebo vzťahujúce sa priamo k meritu veci (e.g. právo priznať úroky a plody). Tu možno úkony rozdeliť na tie, ktoré v zásade majú svoj pôvod v procesných stranách (*principaliter radicantur in parte*), ako napríklad vznesenie námietok, navrhovanie či vykonávanie dôkazov, a tie s pôvodom u sudcu (*principaliter in iudice*), ako napríklad stanovenie procesných lehôt či vynesenie rozsudku.

¹² NÖRR, K. *Romanisch-Kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren Erster Instanz in Civilibus*. Heidelberg: Springer, 2012, s. 55.

¹³ KNAPP, V., GERLOCH, A. *Logika v právním myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, s. 180.

Zaujímavejším z pohľadu vytvárania doktríny precedensu je však *officium nobile*, pri ktorom chýbala formálna žaloba (alebo námietka voči žalobe). Sudca v takýchto prípadoch intervenoval na účely naplnenia požiadaviek spravodlivosti, a to buď na základe výzvy strany (*imploratio officii*), alebo z úradnej moci, e.g. pri začiatku trestného či disciplinárneho konania prostredníctvom *inquisitio*, alebo na základe *denuntiatio*, administratívnoprávne úkony, e.g. udelenie potvrdenia o nastúpení či zastávaní verejného úradu (*confirmatio*), či pri rozličných úkonoch nesporevej agendy (e.g. menovanie poručníka). Pri výkone *officium nobile* mal sudca prirodzene najširší rozsah diskrečnej právomoci, jeho negatívne rozhodnutie však bolo preskúmateľné na základe odvolania.¹⁴ Keďže pri výkone *officium nobile* nebolo konanie odvoditeľné zo žaloby, ale priamo z úradu sudcu, núkala sa otázka, ktoré konania majú návrhový charakter (vyžadujú doručenie *libellum*) a či aj v konaniach začatých z úradnej moci sudcu je treba vyžadovať litiskontestáciu. Okrem toho sa tiež riešilo, či sa na výkon *officium nobile* vyžaduje podnet jednej zo strán sporu. Tu glosátori vychádzali z dištinkcie medzi *utilitas publica*, pri ktorom sa na začatie konania podnet nevyžadoval, a na *commodum privatum*, kde sa podnet žiadal. S tým úzko súvisí aj už spomenutá delba úkonov v rámci *officium mercenarium* na tie, ktoré majú pôvod v úrade sudcu (*principaliter in iudice*) alebo u strán sporu (*principaliter in parte*).

3 Hmotnoprávny základ sudcovskej normotvorby

Možnosť sudcu priznať právnu ochranu určitým vzťahom, pri ktorých kodifikácia neposkytuje žalobu, respektíve námietku, je odvodená z koncepcie *aequitas* – úrad sudcu predpokladá ekvitu, preto kde ekvita končí, končí aj úrad sudcu (*officium iudicis praesupponit aequitatem; ideo ubi cessat aequitas, cessat officium iudicis*).¹⁵ Ak je ekvita základom úradu sudcu, možno nastoliť otázku, či sudca môže s poukázaním na ekvitu modifikovať, respektíve vylúčiť aplikáciu formálneho práva (*ius*). V justiniánskom Kódexe, ktorý sa v stredovekých školách tešil oveľa väčšej pozornosti ako v súčasnej právnej romanistike, nachádzame dve poklasické cisárske konštitúcie priamo sa dotýkajúce vzťahu medzi *aequitas* a *ius*. Konštitúcia cisára Konštantína I. Veľkého z roku 314 ustanovuje, že vo

¹⁴ Bartolus D. 2,1,1, n. 11.

¹⁵ TOSCHI, D. *Practicarum conclusionum iuris in omni foro frequentiorum*. Vol. 5. Roma: Stephanus Paulinus, 1606, s. 1048 (Conclusio CVIII).

všetkých veciach majú mať *iustitia* a *aequitas* prednosť pred prísny právom, čo naznačuje plný derogatívny účinok *aequitas* oproti právu.¹⁶ Či cisár v tejto konštitúcii sledoval určitý konkrétny cieľ (konštitúcia bola vydaná v rovnakom roku a adresovaná rovnakým osobám ako Cod. Iust. 7,22,3, ktorá upravuje problematiku vydržania slobody), alebo ide o širšiu legitimizáciu zásahov cisárskej kancelárie do staršieho práva pod vplyvom helenisticko-kresťanského svetonázoru, je otázne. Konštantín I. Veľký však len o dva roky neskôr vydal druhú konštitúciu, v ktorej pôsobenie *aequitas* obmedzil tým, že len sebe vyhradil výlučný monopol na interpretáciu sporov medzi *aequitas* a *ius*.¹⁷ Vzťah týchto dvoch konštitúcií sa nedal vysvetliť jednoduchou časovou derogáciou prvej Konštantínovej konštitúcie druhou, pretože glosátori v rámci *interpretatio simplex* justiniánskej kodifikácie ignorovali jej jednotlivé historické úrovne a všetkým jej častiam (osobitne v rámci prvých deviatich kníh Kódexu, ktorý aj v stredovekom členení kodifikácie tvoril jednotnú zbierku) priznávali rovnakú normatívnu silu. Ak predsa kompilátori zahrnuli obidve konštitúcie do Kódexu v takejto podobe a kodifikácia je vnútorne bezrozporná, je potrebné nájsť výklad, ktorý by obidve konštitúcie uviedol do interpretačného súladu.

Kľúčovou otázkou je v súvislosti s interpretáciou obidvoch konštitúcií to, či derogujúci efekt *aequitas* voči *ius* je vyhradený len zákonodarcovi. V odpovedi na túto otázku neboli glosátori jednotní, a práve prístup k *aequitas* sa stal neuralgickým bodom sporu medzi dvoma glosátorskými školami reprezentovanými Bulgarom a Martinom. Ako sme už spomenuli, zakladateľ školy glosátorov Irnerius nezanechal jasného nástupcu a jeho miesto prebrali tzv. štyria doktori, z ktorých vynikla práve Bulgarova a Martinova škola. Oproti oveľa konzervatívnejšiemu Bulgarovi, ktorý podobne ako Irnerius zastával mienku, že sudca sa má tak, ako každý iný interpretátor pridržať normatívneho textu zákona, Martinus svoju oveľa liberálnejšiu interpretáciu textu kodifikácie formálne zdôvodnil práve derogujúcim účinkom *aequitas* voči *ius*. Práve použitie tejto koncepcie umožnilo Martinovi prispôbiť justiniánske právo zmeneným spoločenským a ekonomickým podmienkam Itálie vrcholného stredoveku a upustiť od dôslednej aplikácie právnych inštitútov, respektíve foriem právnych úkonov, ktoré boli už v tomto období zastarané a prekonané. V takomto liberálnom prístupe ku kodifikácii sa Martinus líšil od väčšiny ostatných glosátorov ako Rogeria, Azona

¹⁶ Cod. Iust. 3,1,8: *Placuit in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem.*

¹⁷ Cod. Iust. 1,14,1: *Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere.*

i Odofreda, ktorí jeho používanie *aequitas* pejoratívne označovali za fiktívne (*aequitas ficta*), svojvoľné (*aequitas cordis sui*), či dokonca motivované peniazmi (*aequitas bursalis*).¹⁸

Problém vzťahu medzi *aequitas* a *ius* vyriešili neskori glostori z metodologického hľadiska im vlastnou ditinkciou. Podľa tejto koncepcie neexistoval len jeden druh *aequitas*, ale dva – tzv. vytvorená *aequitas* (*aequitas constituta*, termín je pravdepodobne prevzatý od Cicerona)¹⁹ a prirodzená, i doslova hrubá *aequitas* (*aequitas rudis*). Najneskôr glostor Rogerius predostrel teóriu, podľa ktorej len cisárovi je vyhradené posudzovať nadradenosť *aequitas rudis* nad *ius* (*in hoc casu et similibus, quibus inter ius et equitatem rudem questio vertitur, sibi dumtaxat interpretationem divi reservant principes*).²⁰ Touto ditinkciou boli položené základy pre neskôr dominujúcu mienku glostorov, ktorí rozliovali medzi *aequitas scripta* (zodpovedajúcu *aequitas constituta*) a *aequitas non scripta* (zodpovedajúcu *aequitas rudis*). Chronologicky prvá konštitúcia cisára Konštantína I. Veľkého ustanovujúca všeobecný derogacny účinok *aequitas* nad *ius* (Cod. Iust. 3,1,8) bola interpretovaná ako vzťahujúca sa na *aequitas scripta* (ktorú má dodrziavat každý), zatiaľ čo druhá konštitúcia tohto cisára vyhradzujuca len cisárovi právo určiť prednosť *aequitas* pred *ius* bola interpretovaná ako vzťahujúca sa na *aequitas non scripta*. Táto koncepcia bola prebratá aj do známeho Azonovho komentára ku Kódexu, ako aj dotandardnej glosy, a to dokonca do takej miery, že do textu prvej konštitúcie cisára Konštantína I. Veľkého (Cod. Iust. 3,1,8) bol v niektorých edíciách kodifikácie doplnený výraz *scriptae* za výraz *aequitatis*, zotierajuc tak inak pomerne dôsledne dodrziavanu hranicu medzi normatívnym textom a glosami (interlinearnymi i marginálnymi).

V súlade s touto ditinkciou pristúpila ajtandardna Accursiova glosa k interpretácii konštitúcie Cod. Iust. 8,52,2, podľa ktorej síce dlhotrvajúca obyčaj nie je autorita celkom bezvyznamnej, ale nie silnejšej od autority rozumu (*ratio*)

¹⁸ LANGE, H. *Ius aequum und ius strictum bei den Glossatoren*. In: SCHRAGE, E. (ed.). *Das romische Recht im Mittelalter*. Armstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, s. 98. Lange však upozorňuje na to, že napriek astejsim zmienkam o *aequitas* u Martina v porovnaní s inými glostormi, ten istý Martinus ani v jednej glose explicitne nikdy nenadradil *aequitas* nad *ius*. Rovnaký postoj je zrejmý taktiež vtandardnej Accursiovej glose.

¹⁹ Top. 2,9: *Ius civile est aequitas constituta*.

²⁰ *Enodationes quaestionum super Codice* (Rogerius). Q.v. KANTOROWICZ, H. *Studies in the glossators of the Roman law: Newly discovered writings of the 12th century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1938, s. 284.

alebo zákona.²¹ V duchu konzistentnej harmonickej interpretácie Accursiova glosa stotožnila *ratio s aequitas scripta*, čo jej umožnilo tvorivým spôsobom pristúpiť k interpretácii aj iných častí zbierky *Corpus iuris civilis*, ktoré ustanovujú prednosť obyčaje pred zákonom (e.g. v *Libri feudorum*) s výslednou interpretáciou, že len obyčaji nepriečiacej sa *aequitas* sa má priznať derogačný účinok.

Záver

Glosátori pôvodne vychádzali z koncepcie súdneho procesu ako spolupôsobenia troch osôb (*processus est actus trium personarum*), i.e. žalobcu, žalovaného a sudcu. Čoskoro však táto idealistická predstava kontradiktórnosti bola nahradená ideou inkvizičného procesu, keďže povinnosti, respektíve úrad sudcu začal byť vnímaný v porovnaní s postavením žalobcu a žalovaného ako oveľa dôležitejší. Povinnosti sudcu v rámci procesu boli dištinkciou rozdelené na *officium mercenarium*, kde sa právomoc sudcu odvodzovala priamo zo žaloby (alebo námietky) vyplývajúcej z formálneho práva, a *officium nobile*, kde sa odvodzovala zo samotného úradu. Z formálneho hľadiska je základom pre *officium nobile* realizácia spravodlivosti (ekvity), lebo kde končí ekvita, tam končí aj úrad sudcu. Vzťah ekvity a práva vyvolal značné doktrinálne polemiky, ale nakoniec sa glosátori ustálili v názore, že pokým o prednosti nepísanej (hrubej) ekvity pred právom môže rozhodnúť len samotný zákonodarca, v prípade ak sa samotná kodifikácia ekvity dovoľáva (tzv. písaná ekvita), táto musí mať prednosť pred právom, pričom o jej prednosti rozhodujú aj právnoaplikačné orgány vrátane sudcov.

Predmetná dištinkcia písaných prameňov na tie, ktoré sú striktného práva (*ius strictum scriptum*) a ekvity (*ius aequum scriptum*), umožnila robiť do kodifikácie nepriame zásahy, ako napríklad zmiernenie či čiastočné odstránenie konzumpčného účinku litiskontestácie, vytvorenie nových žalôb neznámych nielen klasickému rímskemu právu, ale nespomenutých ani v kodifikácii (tzv. *actio utilis ex aequitate*), odstránenie aplikácie niektorých primitívnejších právnych noriem (e.g. pri odcudzení len časti veci sa na výpočet hodnoty veci pre potreby *actionis furti* podľa staršej koncepcie použila hodnota celej veci, ale podľa novej len hodnota príslušnej časti),²² interpretačné rozširovanie výnimiek vo

²¹ Cod. Iust. 8,52,2: *Consuetudinis ususque longaevis non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat aut legem.*

²² V Digestach sa prelína staršia s novšou koncepciou. Cf. Paul. D. 47,2,21pr.

vztahu k samotnému normativnemu pravidlu a nakoniec prekonanie rozdielov medzi *actiones stricti iuris* a *actiones bona fides*. Sudca vďaka tomuto novému metodologickému instrumentariu prestal byť viazaný len obyčajou alebo jurisprudenciou, ako to bolo v klasickom práve, ale získal moc vytvraat a potom aj aplikovať pravidlá priamo z moci svojho radu. Týmto boli vytvorené zrodoky precedensu, ktorý sa stal v neskoršom vývoji novým formálnym prameňom práva a ovplyvňuje podobu aplikovaného práva dodnes.

TRESTNÉ STÍHANIE MŔTVEJ OSOBY V RÍMSKO-KÁNONICKOM A SÚČASNOM PRÁVE¹

Abstrakt: Právne dejiny sú plné prípadov, ktoré možno z dnešného hľadiska označiť minimálne za kuriózne. Niektoré z nich súvisia s trestným stíhaním mŕtvej osoby, ktoré za istých okolností pripúšťalo nielen rímske, ale i kánonické právo. Keďže oba právne systémy boli považované za historicky najvplyvnejšie, určite neprekvapuje, že normy dovoľujúce takéto konanie našli svoju reflexiu aj vo viacerých sekulárnych právnych systémoch. I keď vo väčšine súčasných krajín platí, že mŕtveho stíhať nemožno, aj z tejto zásady prichádzajú za istých výnimočných okolností do úvahy isté výnimky. Hlavným cieľom príspevku je poukázať na možnosti trestného postihu mŕtvej osoby v rímsko-kánonickom práve vrátane sekulárneho práva súčasného, platné slovenské nevyňímajúc.

Kľúčové slová: trestné stíhanie mŕtveho – rímske právo – proskripcie – *damnatio memoriae* – kánonické právo – pápež Formosus – pápež Bonifác VIII. – Jana z Arku – John Wycliffe – historické sekulárne právo – platné právo – slovenské trestné právo.

Abstract: History of law is full of cases that can be defined from the contemporary point of view as curious. Some of these are related to the criminal prosecution of dead person allowed in certain circumstances not only by Roman, but even canon law. Since both of the legal systems are considered to be historically the most influential, it is not surprising that rules permitting such acting found its reflections also in several secular legal systems. Although in most of the present countries is supposed that dead can not be prosecuted, even from this principle certain exceptions in exceptional circumstances come on force. The main goal of the article is to point out the possibilities of criminal sanction of dead person in Roman-canon law, including contemporary secular law, not omitting valid Slovak law.

Keywords: criminal prosecution of dead person – Roman law – proscriptions – *damnatio memoriae* – canon law – Pope Formosus – Pope Boniface VIII – Joan of Arc – John Wycliffe – historical secular law – valid law – Slovak criminal law

¹ Článok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

Úvod

Ako je všeobecne známe, rímske právo sa vyznačovalo v oblasti súkromného práva nielen precíznosťou, ale vo viacerých ohľadoch tiež dokonalosťou. Toto konštatovanie sa však netýkalo práva verejného, ktoré bolo poväčšine ovplyvňované politikou, čo bežne viedlo k presadzovaniu inštitútov z dnešného pohľadu nespravodlivých, respektíve k opomínaniu hlásaných zásad spravodlivosti. Uvedené negatíva spolu s potrebou zachovania Ríše za každú cenu tak nie raz viedli i k trestnému postihovaniu mŕtvych osôb, ktoré boli nielen súdené, ale často tiež odsúdené a poväčšine i potrestané. Keďže kánonické právo slúži na prvom mieste transcendentnu, jeho prvoradou úlohou je zabezpečiť, v zmysle postulátu *suprema lex salus animarum*, spásu duší.² Z toho dôvodu to neboli svetské, respektíve politické úlohy, ktoré Katolícku cirkev viedli k osvojeniu si tohto inštitútu, ale v prvom rade ochrana viery. Takýto postup prichádzal do úvahy najmä pri delikte herézy, ktorá neohrozovala len fungovanie občianskej spoločnosti, vystavanej po celé stáročia na univerzalisticky koncipovaných premisách jedného kresťanského náboženstva, ale taktiež teologickom koncepte mystického Kristovho tela (*corpus Christi*).³ Stíhanie mŕtveho bolo v tomto prípade ospravedlnené nevyhnutnosťou posúdenia náuky obvineného a v prípade uznania viny vynesenia rozsudku s deklaratórnymi účinkami, čo malo brániť ďalšiemu šíreniu bludov. Po vzore klasických právnych systémov postupovali nie raz aj neskorší predstavitelia svetskej moci, ktorí často neupustili od trestného stíhania politického nepriateľa ani po jeho smrti, nevzdajúc sa ani uloženia trestu. I keď súčasné právo väčšiny krajín sveta takýto postup odmieta, za istých výnimočných okolností, ospravedlniteľných najmä zásadou sledovania verejného dobra, respektíve záujmov poškodených, sa v niektorých krajinách výnimky predsa len pripúšťajú.

1 Rímske právo

De mortuis nihil nisi bonum – o mŕtvych len dobre. Bolo to vždy naozaj tak? Ako sme naznačili už v úvode, rímske verejné právo poznalo niektoré inštitúty

² Cf. can. 1752 CIC 1983. Q.v. PIHLAJAMÄKI, H., KORPIOLA, M. Medieval Canon Law: The Origin of Modern Criminal Law. In: DUBBER, M. D., HÖRNLE, T. (eds.). *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 201 n.

³ Cf. Mt 4,12 – 24.

umožňujúce trestné stíhanie i potrestanie osôb v čase konania procesu už mŕtvych. Konkrétne môžeme spomenúť dva z nich, ktoré takýto postup pripúšťali, i keď dôvody ich zavedenia a potenciálneho použitia sa sčasti líšili. Prvý je inštitút proskripcií (*proscriptiones*), ktoré sa poväčšine charakterizuje ako rozhodnutie štátneho orgánu o odsúdení obvineného na smrť (*summum supplicium*) alebo vyhnanstvo (*exilium*).⁴ Zaujímavosťou zostáva, že tento termín sa pôvodne používal v zmysle verejného oznámenia o ponuke určitého majetku alebo tovaru na predaj, poväčšine priamo na trhu. Všetko sa však zmenilo za čias diktatúry Lucia Cornelia Sullu († 78 pred Kr.), keď sa predmetný pojem začal spájať s politickými čistkami.⁵ Od toho času ho totiž bolo možné definovať aj ako štátom odsúhlasenú vraždu alebo vyhnanstvo, nasmerované predstaviteľmi štátnej moci voči nepohodlným občanom. Najčastejším dôvodom pre jeho použitie bola pritom snaha vládnucej vrstvy obohatiť sa o majetok zámožných spoluobčanov, ktorí boli z toho dôvodu prehlasovaní za nepriateľov štátu. Keďže do tejto kategórie patrili nie raz i osoby zosnulé, bežne sa stávalo, že aj ich mená sa dostali na zoznamy proskribovaných a ich dediči boli nepriamym spôsobom pripravovaní o majetok.⁶ Celkom prirodzene, oficiálnym dôvodom aplikovania tohto trestu a jeho prísnosti bola prezentovaná závažnosť a hanebnosť konania odsúdených, ktoré boli poväčšine kvalifikované ako velezrada.⁷

Ako sme už uviedli, najznámejšie proskripcie sa spájajú s menom Lucia Cornelia Sullu, ktoré zaviedol v roku 82 pred Kr. z pozície *dictator rei publicae constituendae*. Ten postupoval konkrétne tak, že sa najskôr obrátil na senát so žiadosťou o vyhotovenie zoznamu občanov, ktorí mali byť vyhlásení za nepriateľov štátu. Každý, koho meno bolo takýmto spôsobom zverejnené na *forum Romanum*, mal byť *ipso facto* pozbavený občianstva i akejkolvek právnej ochrany zabezpečovanej štátom.⁸ Ten, kto dopomohol k chyteniu takejto osoby alebo poskytol informácie vedúce k jej zajatiu či smrti, mal byť odmenený zo štátnej

⁴ Tento postup nadväzoval na zaužívané praktizovanie súdu po smrti proti obviňovaným z trestného činu vlastizrady. Cf. GUIRAUD, J.-B. *Elogio dell'inquisizione*. Milano: Leonardo, 1994, s. 42; LEA, H. Ch. *A History of the Inquisition of the Middle Ages. Vol. I*. New York: Harper & Brothers, 1888, s. 475 a VACANDARD, E. *The Inquisition. A Critical and Historical Study of the Coercive Power of the Church*. New York: Longmans, 1908, s. 203.

⁵ Cf. TELFORD, L. *Sulla. A Dictator Reconsidered*. Barnsley: Pen and Sword, 2014, s. 41 n.

⁶ Cf. MAGILL, F. N. *The Ancient World. Dictionary of World Biography*. London: Routledge, 2013, s. 1209.

⁷ Q.v. KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 331.

⁸ Cf. MAGILL, F. N. *The Ancient World. Dictionary of World Biography*. London: Routledge, 2013, s. 1209.

pokladne, prípadne časťou jej majetku. Zároveň platil zákaz poskytnúť proskribovanému akúkoľvek pomoc, pričom jeho porušenie bolo obdobne sankcionované smrťou. Po takejto osobe nebolo možné navyše ani dediť a nemohla tiež uzavrieť manželstvo.⁹ Za týchto okolností však boli bežne trestaní aj rodinní príslušníci, keďže tí boli, prirodzene, úzko prepojení s osobou proskribovaného a často vnímaní ako spolupáchatelia. Z toho dôvodu sa im napríklad, okrem iného, bežne zakazovalo smútiť nad smrťou proskribovaného.¹⁰ Väčšina historikov sa zhodla v závere, že Sulla pristúpil k tomuto kroku len kvôli naplneniu vyprázdnenej štátnej pokladnice (*aerarium*), ktorá bola vyčerpaná nákladnými vojnami a taktiež kvôli eliminovaniu skutočných či potenciálnych politických odporcov voči ním presadzovaným reformám.¹¹ Keďže rímske trestné právo umožňovalo stíhanie aj *ex post facto* a proskripcie boli detailne dokumentované, zachované záznamy dosvedčujú, že viacerí informátori, respektíve osoby, ktoré profitovali zo zabitia proskribovaných, boli napokon po zmene režimu obdobne stíhané a napokon i dodatočne potrestané.¹²

Ako v poradí druhé známe rozsiahle proskripcie možno spomenúť tie, ktoré zaviedli v novembri roku 43 triumviri Gaius Octavianus Augustus († 14 po Kr.), Marcus Antonius († 30 pred Kr.) a Marcus Lepidus († 13 pred Kr.). Ich proklamovaným cieľom bolo pomstiť vraždu Júlia Cézara († 44 pred Kr.), skrytým eliminovať politických nepriateľov a získať ich majetky.¹³ Z toho dôvodu boli proskripcie v prvom rade namierené proti Cézarovým vrahom a ich spolupracovníkom ako Marcus Iunius Brutus († 42 pred Kr.) a Gaius Cassius Longinus († 42 pred Kr.) a ďalším, ktorí sa zúčastňovali občianskej vojny, vrátane tradičných republikánov ako Sextus Pompeius († 67 pred Kr.) a Marcus Tullius Cicero († 43 pred Kr.).¹⁴ Aj počas týchto čistiek boli udavači či vykonávatelia trestu

⁹ Q.v. HINARD, F. *Les proscriptions de la Rome républicaine*. Rome: Ecole française de Rome, 1985.

¹⁰ Historik Plutarchos (Πλούταρχος, † 127 po Kr.) pritom označil za najväčšiu nespravodlivosť týchto čistiek zbavenie práv osôb i vnukov proskribovaných. Cf. Vit. Sull.

¹¹ Q.v. MOUSOURAKIS, G. *A Legal History of Rome*. London – New York: Routledge, 2007, s. 15, 57 a 87.

¹² KERRIGAN, M. *The Untold History of the Roman Emperors*. New York: Cavendish Square Publishing, 2017, s. 51.

¹³ Q.v. BLEICKEN, J. *Zwischen Republik und Prinzipat. Zum Charakter des Zweiten Triumvirats*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990.

¹⁴ Cf. DAMON, C., BREED, B., ROSSI, A. *Citizens of Discord: Rome and its Civil Wars*. Oxford: Oxford University Press, 2010 a GOLDSWORTHY, A. *Caesar's Civil War: 49 – 44 BC*. Oxford: Osprey Publishing, 2002.

smrti odmeňovaní, a to v závislosti od toho, či išlo o slobodného rímskeho občana alebo otroka. Väčšina bádateľov sa zhodne v závere, že na zozname sa nachádzalo spolu približne 2 000 proskribovaných osôb. V záujme zabezpečenia čo najväčšej efektivity platilo, že ktokoľvek sa pokúsil zachrániť osobu, ktorej meno sa na zozname nachádzalo, takéto konanie viedlo k pripísaniu jeho mena naň.¹⁵ Celkom prirodzene, všetok majetok patriaci odsúdeným bol skonfiškovaný a použitý na úhradu nákladov súvisiacich s proskripciami, respektíve v prospech štátu. I keď sa niektorým proskribovaným napokon podarilo zachrániť si život, valná väčšina skončila smrťou.¹⁶

Druhým a pre analyzovanú tému ešte relevantnejším bol inštitút známy ako „zahľadenie pamiatky na mŕtveho“, respektíve *infamia* nastupujúca po smrti, na ktorého označenie sa poväčšine používalo latinské slovné spojenie *damnatio memoriae*.¹⁷ Jeho časté používanie, predovšetkým za čias raného i rozvinutého princípátu, dosvedčujú predovšetkým zachované obrazy s vymazanými tvármi stvárnených osôb, respektíve schválne poškodené, až úplne znehodnotené epigrafické pamiatky nachádzajúce sa poväčšine na kameňoch.¹⁸ Výnimkou však neboli ani zásahy do jednotlivých dokumentov vrátane dodatočného pretvárania histórie s cieľom vymazať určitú osobu ako dejateľa čohokoľvek za svojho života. Dôvody pre tento postup nachádzame v skutočnosti, že osoby postihnuté týmto trestom mali byť úradne vymazané zo všetkých zachovaných záznamov, a to či už úradných alebo súkromných. Takýmto spôsobom sa trestali najmä tí, ktorí sa previnili voči rímskemu štátu velezradou, pričom o samotnej sankcii v zásade rozhodoval senát, prípadne osobne cisár.¹⁹ Hlavným cieľom

¹⁵ Q.v. BENGTON, H. *Zu den Proskriptionen der Triumvirn*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München, 1972.

¹⁶ Cf. Cass. Dio 47.

¹⁷ Zaujímavosťou pritom zostáva, že uvedený pojem *Rimania* s najväčšou pravdepodobnosťou vôbec nepoznali. Prvý raz sa mal objaviť až v roku 1689 v dizertačnej práci jedného z nemeckých doktorandov, ktorý ním označil viaceré oficiálne či neoficiálne sankcie nasmerované proti mŕtvej osobe, a to či už ničením jej telesných ostatkov, prípadne snahou o zničenie akejkolvek pamiatky či spomienky na ňu. Q.v. VARNER, E. R. *Mutilation and Transformation: Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture*. Leiden: Brill, 2004, s. 2 n.

¹⁸ Cf. Suet., 49,2 a Tacit., Hist. 1,20. Q.v. RUSSEL, M., HARRY, M. Finding Nero: Shrining a New Light on Romano-British Sculpture. In: *Internet Archaeology*. Vol. 32 (2013).

¹⁹ Cf. ÖSTENBERG, I. *Damnatio Memoriae* Inscribed: The Materiality of Cultural Repression. In: PETROVIC, A., PETROVIC, I., THOMAS, E. (eds.). *The Materiality of Text – Placement, Perception, and Presence of Inscribed Texts in Classical Antiquity*. Leiden – Boston: Brill, 2019.

tohto postupu bolo zmazať akékoľvek stopy života týchto osôb, aby ich nebolo možné akýmkoľvek spôsobom spájať s mestom Rím a takto ho zneučovať. Niektoré pramene však dosvedčujú, že táto sankcia sa aplikovala už v najstarších dejinách, čoho dôkazom sú záznamy uvedenej praxe z čias vlády egyptského faraóna Hatshepsuta (1507 – 1458 pred Kr.). Podľa iných záznamov mal byť tento trest prvý raz použitý ešte obyvateľmi Efezu, ktorí ním mali sankcionovať podpaľača tamojšieho Artemidinho chrámu.²⁰ Práve táto sankcia, považovaná Rimanmi za horšiu než smrť, mala byť pre nich vzorom pre jej uplatňovanie vo vlastnej špecifickej forme.

Základy pre takéto ponímanie *damnatio memoriae* nachádzame v osobitostiach rímskej spoločnosti, ktorá považovala spomienku na mŕtveho pripomínajúcu jeho činy vykonané za života za záležitosť najväčšej dôležitosti. V tejto súvislosti je totiž potrebné si uvedomiť, že z dôvodu nákladnosti materiálu bolo len veľmi málo udalostí reálne zaznamenaných, a preto tréovanie pamäte patrilo v rímskom výučbovom procese k tým najdôležitejším. Inou možnosťou bolo zachovanie spomienok prostredníctvom činnosti umelcov, a to či už maliarov, mozaikárov alebo sochárov.²¹ Celkom prirodzene, ak bol vyrieknutý uvedený trest, bolo potrebné zničiť všetky pamiatky na mŕtveho vrátane jeho podobizny v jeho súkromnom dome, čo malo zabezpečiť vymazanie jeho existencie aj z pamäte najbližších príbuzných.²² Je zrejmé, že predmetný trest sa používal predovšetkým voči verejne známym a významným osobám. Podobne ako v prípade proskripcí sa s ním navyše spájala konfiškácia majetku, čo obdobne nie raz viedlo k zneužívaniu tejto sankcie zo strany vládných predstaviteľov.²³ Na rozdiel od prvého z trestov však možno s určitosťou konštatovať, že *damnatio memoriae* sa používala skôr výnimočne a ojedinele. Prevažujúce ekonomické dôvody napokon prispeli k tomu, že túto sankciu sa podarilo uplatniť do všetkých detailov len veľmi ojedinele, ak vôbec. Ťažko si totiž možno predstaviť, že by bolo napríklad možné reálne zmazať spomienku na cisára – krutovládca,

²⁰ Cf. FUHRMANN, M. *Proscriptio*. In: *Der Kleine Pauly*. Band 4. *Nasidius – Scaurus*. Stuttgart: Artemis Verlag, 1972, s. 1187.

²¹ Cf. POLLINI, J. *Damnatio Memoriae in Stone: Two Portraits of Nero Recut to Vespasian in American Museums*. In: *American Journal of Archaeology*. Vol. 88 (1984), No. 4, s. 547 – 555.

²² Q.v. FLOWER, H. I. *The Art of Forgetting. Disgrace and Oblivion in Roman Political Culture*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2006.

²³ Cf. HEDRICK, Ch. *History and Silence. Purge and Rehabilitation in Late Antiquity*. Austin: University of Texas Press, 2000.

ktorého portrét sa nachádzal na minciach, písalo sa o ňom v záznamoch jednotlivých historikov a pod.²⁴

2 Kánonické právo

Tak ako v každom právnom systéme, aj v kánonickom práve v zásade platí, že trestne stíhať a potom i sankcionovať možno len živú osobu. Tento aspekt je ešte dôležitejší v kontexte jeho osobitosti a charakteru ako právneho systému Katolíckej cirkvi. Zatiaľ čo za života možno totiž hovoriť o vzťahu medzi obžalovaným a verejným orgánom (štátu či Cirkvi), po smrti už dominuje vzťah takejto osoby k Bohu, ktorý je posledný a najvyšší sudca všetkých ľudí. Náboženská dimenzia kánonického práva sa však prejavila i v tejto oblasti, a tak pri určitom druhu trestných činov bola z uvedenej zásady dovolená výnimka. Niektoré delikty sa totiž vyznačujú tak vážnou spoločenskou nebezpečnosťou, a to predovšetkým za zohľadnenia spomenutej zásady *suprema lex salus animarum*, že je potrebné ich posúdiť aj po smrti delikventa. Celkom prirodzene, v prípade kánonického práva možno za najvážnejší delikt označiť herézu, ktorá nielen privádza dušu delikventa k zatrateniu, ale zároveň zvádza ostatných veriacich, aby opustili cestu pravej viery a upadli do bludu. Tento postoj sa prejavoval počas celého obdobia cirkevných dejín a bez ohľadu na skutočné motívy sa vždy zdôvodňovala nevyhnutnosť takéhoto procesu snahou o vypudenie herézy zo spoločnosti veriacich.²⁵ Ako prvý spomenieme príklad z tzv. temného storočia

²⁴ Z potrestaných cisárov či uzurpátorov cisárskeho trónu možno spomenúť najmä Caligulu (37 – 41), Nerona (54 – 68), Domiciána (*Domitianus*, 81 – 96), Commoda (177 – 192), Getu (209 – 211), Elagabalu (218 – 222), Maximina Thraxa (235 – 238), Filipa Araba (244 – 249), Decia (249 – 251), Galliena (253 – 268), Proba (276 – 282), Diokleciána (*Diocletianus*, 284 – 305), Galeria (305 – 311), Maxentia (306 – 312), Licinia (308 – 324) atď. Q.v. GRESSHAKE, F. *Damnatio memoriae. Ein Theorieentwurf zum Denkmalsturz*. München: Martin Meidenbauer, 2010. Aj neskorší vládcovia Ríma sa nie raz pokúšali zaviesť tento trest do praxe a vyhotovovali vlastné zoznamy proskribovaných osôb. V tejto súvislosti možno spomenúť napríklad rodinu Borgiovcov, ovládajúcich mesto Rím za čias pápeža Alexandra VI. (1492 – 1503). Q.v. HIBBERT, Ch. *Borgiové a jejich nepřátelé, 1431 – 1519*. Praha: Argo, 2011.

²⁵ Cf. DEL COL, A. *L'inquisizione in Italia dal XII. al XXI. secolo*. Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 2006, s. 127. Vo všeobecnosti totiž smrť neoslobodzovala heretika spod právomoci inkvizície. Napríklad známy inkvizítor Bernardo Gui († 1331) vo svojom inkvizíčnom manuáli predpokladal, okrem iného, taktiež vynášanie rozsudkov nad mŕtvymi, ktorí by boli za života odsúdení na väzenie, respektíve označení za „zatvrdilých“. Ak boli uznaní vinnými a bol im uložený jeden z ľahších trestov, ostatky mali byť pochované na

(*saeculum obscurum*), ktoré začalo už násilnou smrťou pápeža Jána VIII. (*Ioannes*, 872 – 882), prípadne zánikom karlovskej Ríše (r. 888) a trvať malo až do začiatku cirkevnej (gregoriánskej) reformy „v hlave“ (*in capite*) v roku 1046 pontifikátom Klementa II. (1046 – 1048).

Na myslí máme tzv. *synodus horrendus*, ktorý usporiadal v januári roku 897 v Bazilike svätého Jána v Lateráne na pokyn italského kráľa a rímskeho cisára Lamberta zo Spoleta (891/892 – 898) pápež Štefan VI. (*Stephanus*, 896 – 897). Tento proces je známy najmä pod označením „synoda mŕtvych“, keďže počas neho došlo k súdeniu deväť mesiacov starej mŕtvolvy jeho predpredchodcu na pápežskom tróne, Formosa (*Formosus*, 891 – 896), ktorá bola oblečená do pápežských šiat a posadená na trón.²⁶ I keď nebol obžalovaný z herézy, obvinili ho z krivoprísahníctva, vystupovania v pozícii držiteľa biskupského úradu so statusom laika, protizákonného prechodu z jedného biskupského sídla na druhé (z Porta do Ríma) a nezákonného získania pápežského úradu (čo malo viesť k neplatnosti všetkých jeho zásadnejších rozhodnutí, najmä administratívnych a svätení). Pravdou však je, že Štefana VI. k tomu v skutočnosti motivovali predovšetkým politické dôvody.²⁷ Rím bol totiž v tom čase ovládaný viacerými vplyvnými italskými rodmi (predovšetkým Spoletovci, Crescenciovci a Tusculovci), ktoré ovplyvňovali ľahko manipulovateľné pápežské voľby, čo viedlo k nevhodným pápežom, a pápež Formosus sa v skutočnosti prevínil najmä tým, že stál na nesprávnej strane.²⁸ Zatiaľ čo Štefan VI. totiž uprednostňoval spoluprá-

nevysvätenom mieste alebo „hodené do vetra“. V prípade uloženia trestu smrti však malo dôjsť k ich slávnostnému spáleniu. Z ostatných sankcií možno spomenúť najmä konfiškáciu jeho majetku na úkor dedičov. Cf. Vergentis in senium. Q.v. LEA, H. Ch. *A History of the Inquisition of the Middle Ages*. Vol. I. New York: Harper & Brothers, 1888, s. 475; VACANDARD, E. *The Inquisition. A Critical and Historical Study of the Coercive Power of the Church*. New York: Longmans, 1908, s. 203 a HAMILTON, B. *The Medieval Inquisition*. New York: Holmes et Meier, 1989, s. 55. Z dôvodu veľkého počtu týchto procesov mal pápež Ján XXII. (1316 – 1334) v roku 1330 ďalšie zakázať, s výnimkou obvinených usvedčených z herézy už za života. Cf. GUIRAUD, J.-B. *Elogio dell'inquisizione*. Milano: Leonardo, 1994, s. 42 – 43 a DELLA VENERIA, C. *L'inquisizione medioevale ed il processo inquisitorio*. Milano: Fratelli Bocca, 1939, s. 110 – 111 a 151 – 152.

²⁶ Cf. KIRSCH, J. P. Pope Formosus. In: HERMERMANN, Ch. G., PACE, E. A., PALLEN, C. B., SHAHAN, T. J., WYNNE, J. J. (eds.). *Catholic Encyclopedia*. Vol. 6. New York: Encyclopedia Press, 1913, s. 139 – 141.

²⁷ Cf. MAXWELL-STUART, P. G. *Papežové. Život a vláda. Od sv. Petra k Janu Pavlu II.* Praha: Svoboda, 1998, s. 72.

²⁸ Predovšetkým oni znižovali vážnosť a autoritu Apoštolskej stolice nielen v očiach svetských a cirkevných autorít, ale tiež u jednoduchých veriacich. Niektorí autori používajú pre označenie úpadku 9. a 10. storočia aj pojem „pornokracia“ (*pornocratia*), keďže pá-

cu s predstaviteľmi Západofranskej ríše, Formosus stál na čele tzv. progermánскеj, teda cisárskej strany, ktorá sa prikláňala k panovníkom Východofranskej ríše.²⁹ Celá synoda mala skončiť tým, že Formosov pontifikát bol prehlásený za neplatný, podobne ako jeho administratívne rozhodnutia i svätenia a prsty, ktorými žehnal, mali byť useknuté. Mŕtvoľa bola potom vláčená ulicami a napokon hodená do rieky Tiber, ktorá po celé stáročia odnášala z mesta Rím aj mŕtvolu najhorších delikventov vrátane osôb podliehajúcich *damnatio memoriae*.³⁰ Takýmto spôsobom mala byť nielenže dokonaná pomsta Lamberta zo Spoleta, ale zároveň mali byť potvrdené jeho pravé nároky na cisársku korunu.³¹

I keď podľa niektorých záznamov mali dve nasledujúce synody (v Ríme a Ravenne), ktoré, okrem iného, viedli aj k úplnej rehabilitácii pápeža Formosa, do budúcnosti zakázať akékoľvek ďalšie procesy s mŕtvymi osobami, napokon to tak nebolo. Ďalším zo slávnych prípadov je posmrtný súd, respektíve jeho začatie či snahy o jeho začatie s Bonifácom VIII. (*Bonifacius*, 1294 – 1303). Aj ten mal pritom politické pozadie, keďže uvedený pápež sa za života dostal do viacerých vážnych sporov s francúzskym kráľom Filipom IV. Pekným (*Philippe IV. le Bel*, 1285 – 1314). Najvážnejší z nich vznikol na pozadí vojny Francúzska s Anglickom (1294 – 1299) vyvolanej z dôvodu vymretia starého kráľovského

pežstvo malo byť po dlhý čas ovládané skazenými ženami Teodorou († okolo r. 927) a jej dcérami Maroziou († 937) a Teodorou Mladšou († 950). Počas tejto epochy boli rímski biskupi bežne dosadzovaní a zosadzovaní, vyhánaní, väznení i vraždení. Pápežstvo, zbavené opory univerzálneho cisárstva, tak postupom času stále viac strácalo na univerzálnom význame a Rímske biskupstvo klesalo len na úroveň mestskej inštitúcie. Uvedený výraz prvý raz konkrétne použil protestantský teológ Valentin Ernst Löscher († 1749). Cf. LÖSCHER, E. V. *Historie der ersten Religions-motuum Zwischen denen Evangelisch-Lutherischen und Reformierten*. Leipzig: Fünff Jubel-Predigten, 1704.

²⁹ Z toho dôvodu Formosus priznal cisársku korunu Arnulfovi Korutánskemu (887/896 – 899). Cf. KIRSCH, J. P. Pope Formosus. In: HERMERMANN, Ch. G., PACE, E. A., PALLEN, C. B., SHAHAN, T. J., WYNNE, J. J. (eds.). *Catholic Encyclopedia*. Vol. 6. New York: Encyclopedia Press, 1913, s. 139 – 141.

³⁰ Q.v. WALKER BYNUM, C., GERSON, P. Body-Part Reliquaries and Body Parts in the Middle Ages. In: *Gesta*. Vol. 36 (1997), No. 1, s. 3 – 7. Štefan VI. však napokon na svoje konanie doplatil, keďže po zrútení časti Baziliky svätého Jána v Lateráne mal ľud za to, že ide o trest za zohavenie mŕtvolu pápeža Formosa. Na tomto pozadí mal byť svojimi nepriateľmi zajatý a uskrtený. Znovunájdená Formosova mŕtvoľa bola potom pochovaná v Bazilike svätého Petra, čo dosvedčuje nápis s menami pápežov, ktorých ostatky sa nachádzajú v tomto chráme. Cf. RENDINA, C. *Príběhy papežů. Dějiny a tajemství. Životopisy 265 římských papežů*. Praha: Volvox Globator, 2005, s. 227.

³¹ Q.v. RUGGIERO, B. Il Ducato di Spoleto e i tentativi di penetrazione dei Franchi nell'Italia meridionale. In: *Archivio storico per le provincie napoletane*. Vol. 5 – 6 (1966 – 1967), s. 102 – 112.

rodu v Škótsku (r. 1285), na ktorý si obaja panovníci robili dedičské nároky. Keď v roku 1295 potrebovali obaja panovníci hradiť svoje vojenské náklady, anglický kráľ Eduard I. Plantagenet (*Edward*, 1272 – 1307), v záujme získania podpory šľachty, vytvoril Dolnú snemovňu parlamentu a obaja kráľi navyše proti všetkým kánonickoprávnym predpisom zdanili kňazstvo.³² Dotknutý pápež preto v roku 1296 bulou *Clericis laicos* pod hrozbou exkomunikácie ostro zakázal, aby klerici odovzdávali laikom akékoľvek dary a poplatky bez dovolenia Svätej stolice.³³ Bonifác VIII. ustúpil až po kráľovom zákaze vyvážať striebro a drahé kameň z francúzskeho územia, nepriamo sa mu ospravedľujúc tvrdením, že bula nezohľadňovala feudálne povinnosti kléru. Francúzsky kráľ však pokračoval vo svojvoľných zásahoch do záležitostí francúzskej cirkvi s argumentom, že každá národná cirkev je povinná podporovať svojho kráľa ako Bohom ustanoveného ochrancu, čím prakticky definoval základné princípy galikanizmu, i.e. francúzskeho štátneho a národného cirkevnictva.³⁴

V snahe o získanie prevahy v tomto spore neváhal francúzsky kráľ použiť ani sfaľšovanú pápežskú bulu *Deum time*, na základe ktorej sa v roku 1302 zhromaždenie generálnych stavov (*États généraux*) v Paríži (šľachta, klérus a prvý raz i mešťania) postavilo na stranu kráľa a vyslalo do Ríma protesty. Práve na pozadí tohto konfliktu Bonifác VIII. uznal v roku 1303 Albrechta I. Habsburského (1298 – 1308) proti Adolfovi Nassauskému (*Adolf von Nassau*, 1292 – 1298) za nemeckého kráľa a prisľúbil mu cisársku korunu.³⁵ Zmierlivo, avšak

³² Cf. BROWN, A. L. *The Governance of Late Medieval England 1272 – 1461*. London: Edward Arnold, 1989 a BURT, C. *Edward I and the Governance of England, 1272 – 1307*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

³³ Cf. IZBICKI, T. M. *Clericis laicos* and the Canonists. In: SWEENEY, J. R., CHODOROW, S. (eds.). *Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press, 1989, s. 179 – 190 a CANNING, J. A *History of Medieval Political Thought*, 300 – 1450. London: Routledge, 1996, s. 138.

³⁴ Obdobne jeho ministri a legisti (Pierre Dubois, † po r. 1321; Pierre Flotte, † 1302; a Guillaume de Plaisians, † 1318) sformulovali na základe ustanovení rímskeho práva viaceré kráľovské privilégia voči Cirkvi, ktorými obhajovali autonómny štát a absolutistickú kráľovskú moc, úplne nezávislú od duchovnej, respektíve akejkoľvek inej svetskej moci. Podľa ich teórií mal vo Francúzsku vládnuť len jeden kráľ, ktorý disponoval mocou „cisára vo svojom kráľovstve“, získanou priamo od Boha na jeho chválu, obranu Cirkvi a zachovanie spravodlivosti. Cf. KÉRY, L. Pierre Dubois und der Völkerbund. Ein ‚Weltfriedensplan‘ um 1300. In: *Historische Zeitschrift*. Vol. 283 (2006), s. 1 – 30 a DURANT, W. *The Reformation. A History of European Civilization from Wycliff to Calvin, 1300 – 1564*. New York: Simon and Schuster, 1957, s. 251 n.

³⁵ Ten sa zároveň zaviazal, že v budúcnosti nebude bez dohody s Apoštolskou stolicou menovať pre Lombardsko a Toskánsko cisárskych vikárov a do rúk pápeža zložil prisahu

bez výsledku, v tomto období zasiahol tiež do sporov o trón v Uhorsku, Poľsku a Čechách. Z dôvodu prehľbujúceho sa konfliktu s Francúzskom napokon Bonifác VIII. na tú dobu celkom anachronicky zhrnul a opätovne sformuloval teórie o plnosti pápežskej moci (*plenitudo potestatis*) a priamej moci pápeža (*potestas directa*) do pápežskej buly *Unam Sanctam*. To, čo v praxi presadzoval Gregor VII. (*Gregorius*, 1073 – 1085) a súkromne spísal v roku 1075 v *Dictatus papae*, ohlásil Bonifác VIII. v roku 1302 v slávnostnom vyhlásení. Sám si ale osvojoval spôsoby a prostriedky, ktoré mali účinky v predchádzajúcej perióde, avšak v časoch vtedajšieho politického rozpoloženia jednoducho nebolo možné rátať pri ich použití s úspechom. Pápež pri jej formulovaní vychádzal najmä z aristotelovskej filozofie Tomáša Akvinského (*Thomas Aquinas*, † 1274), majúc, celkom prirodzene, na zreteli aj myšlienky sv. Augustína († 430). Bula bola spísaná taktiež pod vplyvom odkazu pápeža Inocenta III. (*Innocentius*, 1198 – 1216), Bernarda z Clairvaux († 1153), Huga zo Svätého Viktora († 1141) a Egídia Rímskeho (*Aegidius Romanus*, † 1316).³⁶

„vernosti a poslušnosti“, na základe ktorej bol prakticky považovaný za úradníka a vazala pápežskej kúrie. V tomto ohľade išlo o jedínú a výnimočnú prisahu tohto druhu zloženú nemeckým kráľom do rúk pápeža. Cf. RAPP, F. *Svatá říše římská národa německého. Od Oty Velikého po Karla V.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 198.

³⁶ V roku 1302 tak Egídius Rímsky napríklad v diele *De ecclesiastica potestate* (z lat. „O cirkevnej moci“) priamo uviedol: *Summus pontifex, qui tenet apicem ecclesiae et qui potest dici ecclesia, est timendus et sua mandata sunt observanda, quia potestas eius spiritualis, celestes et divina, et est sine pondere, numero et mensura.* De ecclesias. potest. 3, ult., in fine. V bule *Unam Sanctam*, ktorá predstavuje klasický dokument pápežskej hierokracie, bol, okrem iného, deklarovaný záver o nadradenom postavení duchovnej moci voči každej svetskej autorite a najmä myšlienka, že „... byť podriadený rímskemu veľkňazovi je pre každé ľudské stvorenie nevyhnutné k spásu“. Každému bolo jasné, že v tomto prípade nešlo iba o podriadenie sa vo výlučne duchovných veciach, ale i záležitostiach svetských. Čo sa týka dogmatického charakteru tejto buly, má ho len natolko, nakoľko je slávnostným opísaním pápežského primátu v náboženskom význame. Ako dosvedčuje viacero prameňov, pápež Bonifác VIII. sám seba skutočne považoval za sudcu celého ľudstva, ktorý stojí nad všetkými svetskými panovníkmi. Presvedčený o disponovaní Cirkvi duchovným i svetským mečom si túto právomoc nielen osoboval, ale ako skutočný svetovládca sa ju pokúšal nad jednotlivými národmi, cisármi a kráľmi i vykonávať. Podobne ako Inocent III., aj on sa v tomto ohľade najčastejšie odvolával na možnosť pápeža zakročiť voči moci svetskej v prípade hriechu (*ratio peccati*), avšak nielen hriechu dokonaného, ale i v prípade akéhokoľvek podozrenia z jeho spáchania. Vo vzťahu k eventuálnym rozporom svojho konania so starším kánonickým právom zastával názor, že o pápežovi sa patrí predpokladať, že pozná celú cirkevnoprávnu materiu, takže svojimi novými zákonmi vedome neupadá do kolízie s právom starším. Cf. VI 1,2,1. Viacero historikov sa ale zhoduje v názore, že nijaký z pápežov nepoužil tak často a tak nešťastne výhradu *ratio peccati* ako Bonifác VIII.

Keď pápež napokon vyslovil voči Filipovi IV. exkomunikáciu, ten na ňu odpovedal odvolaním sa ku všeobecnému koncilu a v roku 1303 nechal pápeža zajať svojimi vojakmi na zámku v Anagni, aby ho priviedli do Francúzska pred kráľovský súd.³⁷ Aj keď bol po dvoch dňoch Bonifác VIII. oslobodený, svoje poníženie a zrútenie snov o svetovláde prežil len o pár týždňov. Práve boj Bonifáca VIII. s Filipom IV. Pekným bol príznakom rodiacej sa novovekej spoločnosti, ktorá sa snažila zbaviť politickej i duchovnej cirkevnej nadvlády. Týmto pápežom sa tak navždy skončila éra úspešného presadzovania univerzálnej stredovekej mocenskej prevahy pápežstva nad svetskou mocou.³⁸ Pontifikát Bonifáca VIII. preto predstavuje zmenu v dejinách pápežstva a začiatok úpadkovej fázy pápežskej moci. Už jeho nástupca Benedikt XI. (1303 – 1304) musel zrušiť exkomunikáciu francúzskeho kráľa a v kľatbe ponechal jedine priamych pôvodcov násilia v Anagni.³⁹ V poradí druhý Bonifácov nástupca, vnímaný ako kompromisný, pápež a kánonista Klement V. (*Clemens*, 1305 – 1314), musel na naliehanie francúzskeho kráľa prostredníctvom breve *Meruit* odvolať účinky buly *Unam Sanctam* voči Francúzsku, zrušiť bulu *Clericis laicos* a povoliť desiatky z cirkevných majetkov na päť rokov v prospech francúzskej koruny. V snahe zabrániť procesu proti Bonifácovi VIII. bol napokon donútený i k ďalším ťažkým ústupkom, z ktorých do popredia vystupuje najmä známy proces zrušenia templárskeho rádu.⁴⁰ Podľa iných historikov sa však mal proces s Bonifáčom VIII. nielen začať, ale niektoré vyšetrovania sa mali dostať až nebezpečne ďaleko. Samotný pápež mal byť totiž prioritne obžalovaný z herézy.⁴¹

Pápež Klement V. mal dokonca v roku 1309 na naliehanie a po vyhrádkach Filipa IV. Pekného poveriť parížskeho biskupa Guillaume de Baufet d'Aurillac († 1319) a Guillaume-Pierre Godina († 1336), aby vytvorili komisiu žalobcov

Cf. TABACCO, G. *La relazione fra i concetti di potere temporale e di potere spirituale nella tradizione cristiana fino al secolo XIV*. Firenze: Firenze University Press, 2010, s. 135.

³⁷ Cf. FAWTIER, R. L'attentat d'Anagni. In: *Mélanges d'archéologie et d'histoire*. Vol. 60 (1948), s. 153 – 179.

³⁸ Cf. GUILLEMAIN, B. Bonifacio VIII e la teocrazia pontificia. In: QUAGLIONI, D. (ed.). *La crisi del Trecento e il papato avignonese (1274 – 1378)*. San Peolo: Cinisello Balsamo 1994, s. 159.

³⁹ Q.v. SOUCHON, M. *Die Papstwahlen von Bonifaz VIII bis Urban VI*. Braunschweig: Benno Goeritz, 1888.

⁴⁰ Cf. SCHMIDT, T. *Der Bonifaz-Prozess. Verfahren der Papstanklage in der Zeit Bonifaz VIII. und Clemens V*. Köln – Wien: Böhlau, 1990.

⁴¹ Q.v. WENCK, K. War Bonifaz VIII. ein Ketzer? In: *Historische Zeitschrift*. Vol. 94 (1905), s. 1 – 66 a PARAVICINI BAGLIANI, A. *Boniface VIII. Un pape hérétique?* Paris: Payot, 2003.

a stanovili deň začatia procesu v prítomnosti pápeža (*coram nobis Avinione*). Keď sa o tom do počuli panovníci Aragónska a Kastílska, mali vyslať k pápežovi vyslancov so žiadosťou o upustenie od takéhoto konania, keďže obvinenie pápeža z herézy by s určitou istotou viedlo k značnému pohoršeniu veriacich.⁴² V tomto kroku boli čoskoro na to nasledovaní svetskými i cirkevnými predstaviteľmi z celej Itálie, Nemecka i dnešného Holandska. Klement V. sa snažil preukázateľne procesu zabrániť aj tým, že v roku 1310 odpustil radcovi francúzskeho kráľa Guillaume de Nogaretovi († 1313) exkomunikáciu za jeho činy spáchané proti Bonifácovi VIII. v Anagni.⁴³ Žalobcovia však napriek tomu pokračovali v zbieraní dôkazov proti Bonifácovi VIII. Po ich predložení v roku 1310 ich pápež Klement V. spochybnil a poukázal na skazenosť viacerých žalobcov i svedkov. Z toho dôvodu tiež rozhodol, že ďalšie procesné kroky budú vedené pod hrozbou exkomunikácie za delikt krivoprišažníctva.⁴⁴ O tom, že celý proces bol vykonštruovaný, svedčí aj to, že Bonifác VIII. mal byť obvinený zo sodomie, z ktorej francúzsky kráľ bežne obžalúval svojich politických nepriateľov.⁴⁵ Pred samotným začatím procesu sa napokon Klementovi V. podarilo presvedčiť Filipa IV. Pekného, aby ponechal otázku pápežovej viny ekumenickému koncilu vo Vienne (*Concilium Viennense*, 1311 – 1312).⁴⁶

V snahe upokojiť Filipa IV. Pekného a vyjsť mu ešte viac v ústrety, ho Klement V. navyše v osobnej prítomnosti ospravedlnil za všetko, čo povedal proti pamiatke pápeža Bonifáca VIII., keďže mal hovoriť len s dobrými zámermi. Uvedené bolo publikované v osobitnej bule, ktorá nielenže oficiálne oznamovala, že celý proces sa uskutoční na nasledujúcom koncile, ale taktiež rezervovanie celej záležitosti pápežskej právomoci a rozsudku.⁴⁷ Viennský ekumenický koncil bol napokon otvorený 1. novembra 1311 v prítomnosti viac než 300 biskupov. Otázka procesu s Bonifácom VIII. bola otvorená hneď v jeho úvode, na čo tra-

⁴² Cf. THEINER, A. (ed.). *Caesaris Baronii Annales Ecclesiastici. Tomus 23*. Bar-le-Duc: Ludovicus Guérin, 1871, s. 428.

⁴³ Cf. FEDELE, P. Per la storia dell'attentato di Anagni. In: *Bulletino dell'Istituto storico italiano per il Medio Evo*. Vol. 41 (1921), s. 195 – 232.

⁴⁴ THEINER, A. (ed.). *Caesaris Baronii Annales Ecclesiastici. Tomus 23*. Bar-le-Duc: Ludovicus Guérin, 1871, s. 463 – 464.

⁴⁵ Cf. BRUNDAGE, J. *Law, Sex and Christianity in Medieval Europe*. Chicago: University of Chicago Press, 1990, s. 473.

⁴⁶ Q.v. MÜLLER, E. *Das Konzil von Vienne 1311 – 1312. Seine Quellen und seine Geschichte*. Münster: Aschendorff, 1934.

⁴⁷ Cf. COSE, J. *Boniface VIII en procès. Articles d'accusation et dépositions des témoins (1303 – 1311)*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 1995, s. 547 – 732.

ja kardináli predstúpili pred zhromaždenie a dosvedčili nielen pravovernosť, ale tiež vysokú morálku mŕtveho pápeža.⁴⁸ V nadväznosti na to mali dvaja rytieri ako vyzývateľa hodiť svoje rukavice na znak jeho nevinnosti, ktorá mala byť preukázaná skúškou súbojom. Keďže nik túto výzvu neprijal, konciloví Otcovia vyhlásili celú záležitosť za uzavretú. Viacerí bádatelia však uvedený priebeh spochybňujú s konštatovaním, že je nepravdepodobné, aby Cirkev, predovšetkým počas ekumenického koncilu, súhlasila s ukončením procesu za herézu prostredníctvom súboja, keďže tzv. božie súdy (ordálie) mali byť zrušené a zakázané ešte Štvrtým lateránskym koncilom (r. 1215).⁴⁹ O tom však, že s procesom s mŕtvym pápežom sa malo reálne začať, vypovedá najmä tvrdenie niektorých autorov o existencii dôkazov o príprave celej kauzy na predloženie koncilu, ktoré mal spracovať jeden z významných bolonských právnikov. Tí poväčšine na tomto základe predpokladajú, že definitívne odmietnuť ju mali až samotní konciloví Otcovia.⁵⁰

Ako ďalší príklad spomenieme proces, v ktorom nebol mŕtvy stíhaný, ale rehabilitovaný. Na mysl máme rehabilitačný proces s Janou z Arku (*Jeanne d'Arc*, † 1431), ktorý autorizoval v roku 1452 pápež Kalixt III. (1455 – 1458) a skončil v roku 1456 deklarovaním jej nevinnosti a statusu mučeníčky. Keďže pôvodný proces sa konal vo francúzskom meste Rouen, v prvom rade bolo nevyhnutné vydobýť toto mesto z rúk Angličanov, a to najmä kvôli možnosti oboznámiť sa s pôvodnými aktmi procesu, čo sa napokon podarilo v roku 1449.⁵¹ Najväčší problém pritom od začiatku predstavovala najmä skutočnosť, že na pozadí vojny medzi Francúzmi a Angličanmi sa do pôvodného sporu zapojili viaceré významné osobnosti zo svetskej i duchovnej sféry.⁵² Takmer všetci svedkovia predvolávaní ešte pred samotným začatím procesu však svedčili, že pôvodný proces bol vykonštruovaný na pokyn anglického kráľa, ktorý sa chcel Jane pomstiť za pomoc francúzskemu panovníkovi Karolovi VII. (1422 – 1461) pri

⁴⁸ Q.v. LECLERC, J.-Ch. *Histoire des conciles œcuméniques. Tome VIII. Le concile de Vienne, 1311 – 1312*. Paris: Fayard, 2005 a CHIRON, Y. *Histoire des conciles*. Paris: Perrin, 2011.

⁴⁹ Cf. Concilium Lateranense quartum, can. 18.

⁵⁰ Cf. MANSI, J. D. *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio novissima editio. Tomus 25*. Venetiis: Antonius Zatta, 1782, s. 415 – 426.

⁵¹ Cf. PERNOUD, R. *Joan of Arc By Herself and Her Witnesses*. Lanha : Scarborough House, 1990, s. 258.

⁵² Cf. TAYLOR, C. *Joan of Arc: La Pucelle. Selected Sources*. Manchester: Manchester University Press, 2006, s. 137.

získaní trónu a bojoch proti jeho vojskám.⁵³ Jana tak mala byť odsúdená za delikt herézy neprávom, keďže Angličania spájali jej vojenské úspechy s kúzľami. Viacerí bádatelia sa zhodnú v závere, že k otvoreniu rehabilitačného procesu došlo najmä v snahe o zmytie škvrny na cti francúzskeho kráľa, ktorý nepriamo umožnil, aby sa takáto nespravodlivosť stala. Celkom prirodzene, jej rehabilitovanie bolo dôležité aj kvôli predchádzaniu potenciálnemu obvineniu panovníka z úzkej spolupráce s odsúdeným heretikom.⁵⁴ Ako sme však už ale uviedli, najväčší problém predstavoval veľký počet kolaborantov, ktorí neváhali spolupracovať na odsúdení Jany z Arku s Angličanmi, pričom viacerí z nich pochádzali z tých najplyvnejších kruhov.

Samotný rehabilitačný proces prebiehal, na rozdiel od pôvodného procesu, úplne iným spôsobom. V pôvodnom totiž neboli Jane z Arku dovolení obhajcovia, respektíve advokáti a držaná bola vo svetskom, nie cirkevnom väzení, čo bolo proti všetkým vtedajším procesným štandardom dodržiavaným na cirkevných súdoch.⁵⁵ Celý proces začal tradične vypočúvaním svedkov, ktorých bolo približne 115, pričom takmer všetci jednohlasne potvrdili jej čistotu, bezúhonnosť a odvahu. Osobitnú úlohu v tomto kontexte zohrali najmä jej blízki, ktorí ju poznali odmala, vojaci slúžiaci pod jej velením počas vojenských výprav vrátane obyvateľov Orléans.⁵⁶ Väčšina z účastníkov pôvodného tribunálu sa pritom odpovediam na predkladané otázky vyhýbala, prípadne vypovedali v tom zmysle, že si detaily nepamätajú, čo sa prejavovalo najmä pri otázkach týkajúcich sa mučenia Jany z Arku. Na poslednom zasadaní teológovia vyriekli svoj verdikt, načo hlavný francúzsky inkvizítor Jean Bréhal deklaroval, že Jana umrela vskutku ako mučenička, ktorá bola pôvodne obvinená, odsúdená i potrestaná len kvôli svetskej pomste.⁵⁷ V roku 1456 tak bola oficiálne deklarovaná za nevinnú, zatiaľ čo pôvodný rozsudok bol anulovaný ako poškvrnený podvodom (*dolus malus*), osočovaním, neprávostou a protirečieniami spojenými s faktickými i právnymi omylmi. Jany z Arku sa tak nemala dotknúť žiadna zo škvŕn infámie,

⁵³ Cf. VRIES, K. De. *Joan of Arc: A Military Leader*. Gloucestershire: Sutton Publishing, 1999, s. 179 – 180.

⁵⁴ Cf. SCHLESINGER, A. M. *Joan of Arc*. New York: Chelsea House Publishers, 1985, s. 17 – 18.

⁵⁵ Cf. PETERS, E. *Inquisition*. Berkeley: University of California Press, 1989, s. 69.

⁵⁶ Cf. PernoUD, R. *Joan of Arc By Herself and Her Witnesses*. Lanham: Scarborough House, 1990, s. 265 – 268.

⁵⁷ Cf. FRAIOLI, D. A. *Joan of Arc: The Early Debate*. Rochester – New York: Boydell & Brewer, 2002, s. 131.

mala byť očistená a považovaná za čistú a nevinnú.⁵⁸ Napriek tomu, že samotní účastníci pôvodného procesu neboli napokon nikdy potrestaní, jej meno bolo definitívne zbavené všetkých obvinení zo spáchania deliktu herézy.

Ako posledný príklad spomenieme trestný proces s mŕtvym oxfordským profesorom Johnom Wycliffom († 1384), ktorého výsledok sa zvykne prenešať a nepresne interpretovať aj ako jeho *damnatio memoriae*.⁵⁹ Odsudzujúci dekrét totiž vydali Otcovia Kostnického koncilu (*Concilium Constantiense*, 1414 – 1418), ktorí sa zišli aj kvôli vyrovnaniu sa s herézami Johna Wycliffa (hlavné dielo *Dialogus*, r. 1383) a Jána Husa († 1415). I keď táto synoda poväčšine evokuje rozsudok o heréze druhého menovaného, ktorý odmietol odvolať heretické časti svojej náuky a bol v nadväznosti na to v roku 1415 odovzdaný svetskej moci, práve na nej bol posmrtno odsúdený aj John Wycliffe. Ján Hus (hlavné dielo *Tractatus de Ecclesia*, r. 1413) pritom vychádzal v značnej miere práve z Wycliffových téz, ktorý, spolu so svojimi nasledovníkmi, známymi ako „lolardi“,⁶⁰ spočiatku profitoval z rastúceho anglického národného povedomia a odporu proti poplatkom v prospech pápežskej kúrie.⁶¹ John Wycliffe bol napokon koncilom odsúdený za herézu 4. mája 1415 a potrestaný deklarovateľným trestom exkomunikácie *latae sententiae (ipso facto et ipso iure)*.⁶² Koncilovi Otcovia zároveň rozhodli, že jeho práce sa nesmú čítať a jeho telesné zostatky musia byť

⁵⁸ Cf. PERNOUD, R. *Joan of Arc By Herself and Her Witnesses*. Lanham: Scarborough House, 1990, s. 269.

⁵⁹ Q.v. LAHEY, S. E. *John Wyclif*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

⁶⁰ Cf. Mt 13,24 – 30.

⁶¹ V roku 1400 bola práve kvôli viklefizmu zavedená za kráľa Henricha IV. Lancastera (1399 – 1413) zákonom *De haeretico inkvizicia* i v Anglicku. Podobné hnutie, založené na Viklefových myšlienkach, napokon uviedol v Čechách do pohybu aj Ján Hus, a to v čase, keď sa tamojší národ začal vzpierať nemeckému národnému elementu, ktorý dovtedy disponoval politickou a kultúrnou prevahou v Čechách. Husitizmus tak v konečnom dôsledku nevznikol len z náboženských príčin, ale výrazne sa na ňom spolupodieľali i sociálne a národné pohnútky. Myšlienky oboch spomínaných teológov sa pritom vo viacerých ohľadoch (Sväté Písmo ako jediný prameň viery, odmietnutie Tradície a cirkevnej hierarchie – najmä pápežstva, Cirkev ako spoločenstvo vyvolených, antimonasticizmus, predestinácia, zavrnutie odpustkov a spovede, požiadavka prijímania pod oboma spôsobmi, odpor voči časným majetkom Cirkvi atď.) zhodovali s tézami prezentovanými hlavnými reformátormi 16. storočia. Cf. FOUNTAIN, D. *John Wycliffe – The Dawn Of The Reformation*. Southampton: Mayflower Christian Publications, 1984.

⁶² Z jeho spisov bolo konkrétne zavrnutých 45 viet. Q.v. GHOSH, K. *The Wycliffite Heresy. Authority and the Interpretation of Texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

odstránené z posvätej zeme.⁶³ Z toho dôvodu boli v roku 1428 na pokyn pápeža Martina V. (1417 – 1431) exhumované a spálené a popol z nich hodený do rieky Swift.⁶⁴ O *damnatio memoriae* sa hovorí zrejme najmä z toho dôvodu, že nikomu z jeho súčasníkov sa nepodarilo zachovať jeho obraz, respektíve opis jeho vzhľadu.⁶⁵

3 Historické sekulárne právo

Ani história sekulárneho práva nie je oprostena od príkladov posmrtných procesov, ktoré nie raz viedli k odsúdeniu mŕtveho a ojedinele tiež k trestom pripomínajúcim staroveké *damnatio memoriae*. Výnimkou však nebolo ani otváranie ukončených procesov, v záujme očistenia mena a povesti odsúdeného. Po príklady, z ktorých spomenieme len pár, netreba chodiť ďaleko. Ako prvý, zameraný na obnovenie procesu v snahe rehabilitovať odsúdeného a potrestaného, spomenieme prípad Henryho Plummera († 1864), zlatokopa, strážcu zákona i banditu, ktorý mal na začiatku prvej polovice 19. storočia stáť na čele gangu známeho ako „Nevinní“ (Innocents). Ten údajne vymenil kariéru šerifa v meste Bannack (Montana) za lúpežné zločinecké aktivity v okolí mesta Virginia.⁶⁶ V snahe o potlačenie gangu vznikol pri meste Alder Gulch tzv. Vigilance Committee (zbor civilnej stráže), ktorému sa podarilo zajať viacerých jeho členov.⁶⁷ Po vypočutí si svedeckých podujatí sa malo ihneď pristúpiť k vykonaniu spravodlivosti, čo viedlo k potrestaniu smrťou obesením niekoľko desiatok banditov vrátane samotného Henryho Plummera.⁶⁸ Fascinácia jeho osobou však pretrvala storočia a z iniciatívy Montanaš Twin Bridges Public Schools napokon vied-

⁶³ K samotnému procesu bližšie pozri KELLY, H. A. Trial Procedures against Wyclif and Wycliffites in England and at the Council of Constance. In: *Huntington Library Quarterly*. Vol. 61 (1999), No. 1, s. 1 – 28 a KELLY, H. A. Lollard Inquisitions: Due and Undue Process. In: FERREIRO, A. (ed.). *The Devil, Heresy and Witchcraft in the Middle Ages: Essays in Honor of Jeffrey B. Russell*. Leiden – Boston: Brill, 1978, s. 279 – 303.

⁶⁴ Cf. KAŇÁK, M. *John Viklef. Život a dílo anglického Husova předchůdce*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1973, s. 40.

⁶⁵ Cf. LAHEY, S. E. John Wyclif. In *Encyclopedia of Medieval Philosophy*. New York: Springer, 2011, s. 653 – 658.

⁶⁶ Cf. THOMPSON, F. M. Reminiscences of Four-Score Years. In: *Massachusetts Magazine*. Vol. 6 (1914), No. 4, s. 159 – 190.

⁶⁷ Q.v. DILLON, M. *Montana Vigilantes 1863 – 1870. Gold, Guns and Gallows*. Logan: Utah State University Press, 2013, s. 119 – 134.

⁶⁸ Cf. GENGE, W. The Legend of Henry Plummer-Outlaw Sheriff of Bannack, MT. In: *Montana Historian*. Vol. 1 (2009), No. 1, s. 52 – 61.

la v roku 1993 k simulovanému posmrtnému procesu (tzv. mock trial), ktorý sa uskutočnil priamo na súde vo Virgínii. Dvanásť z registrovaných členov poroty napokon hlasovalo o verdikte nerozhodne, čiže šesť ku šesť, čo viedlo sudkyňu Barbaru Brook k deklarovaniu „mistrial“. Keby teda Henry Plummer žil, musel by byť na základe tohto záveru oslobodený a už by nemohol byť za uvedené trestné činy súdený nikdy znova (*Double Jeopardy Clause*).⁶⁹ Z toho dôvodu bola Montanská rada pre udeľovanie milostí a prepustení podmieniene odsúdených viacerými osobnosťami z akademického života a prominentných historikov i ľudom vyzvaná, aby Plummerovi udelila milosť. Táto žiadosť však bola zamietnutá, keďže Plummer nebol nikdy v Montane za žiadny zločin oficiálne odsúdený.⁷⁰

Ak by sme sa zamerali na *damnatio memoriae* z pohľadu doby modernej, mohli by sme spomenúť najmä zmenu postoja predstaviteľov komunistického režimu voči osobe diktátora Josifa Vissarionoviča Stalina (*Josif Džugašvili*, † 1953). Už čoskoro po jeho smrti totiž začal proces destalinizácie, k čomu došlo v roku 1956 po tzv. tajnom prejave „O kulte osobnosti a jeho následkoch“, prednesenom na záver 20. zhromaždenia strany prvým tajomníkom ÚV KSSZ Nikitom Sergejevičom Chruščovom († 1971). V ňom Stalina odsúdil za masové represie a kult osobnosti, ktorý viedol k smrti miliónov ľudí. To isté napokon zopakoval aj na 22. zhromaždení strany v roku 1962.⁷¹ Proces smerujúci, ak nie k *damnatio memoriae*, tak minimálne k eliminovaniu kultu jeho osobnosti, reálne začal v roku 1961, keď bolo jeho telo odstránené z mauzólea a spálené. V tom istom roku bolo zároveň mesto Stalingrad premenované na Volgograd a jeho sochy odstraňované z celej krajiny. Destalinizácia napokon skončila v roku 1964, keď bol Chruščov nahradený novým prvým tajomníkom Leonidom Iljičom Brežnevom († 1982).⁷² Od toho času sa neustále objavovali plány na Stalinovu plnú rehabilitáciu, označované aj pojmom „restalinizácia“.⁷³ Tento

⁶⁹ Cf. Gai. D. 50,17,57.

⁷⁰ Q.v. DILLON, M.: *Montana Vigilantes 1863 – 1870. Gold, Guns and Gallows*. Logan: Utah State University Press, 2013, s. 135 – 155.

⁷¹ Cf. McCLAMAND, E. The Politics of History and Historical Revisionism: De-Stalinization and the Search for Identity in Gorbachev's Russia, 1985 – 1991. In: *History Teacher*. Vol. 31 (1998), No. 2, s. 153 – 179.

⁷² Q.v. FILTZER, D. *Soviet Workers and De-Stalinization: The Consolidation of the Modern System of Soviet Production Relations 1953 – 1964*. New York: Cambridge University Press, 2002.

⁷³ Cf. DOBSON, M. The post-Stalin era: de-Stalinization, daily life, and dissent. In: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. Vol. 12 (2011), No. 4, s. 905 – 924.

proces napokon nebol nikdy plne realizovaný, pričom po páde komunistického režimu prvý prezident Ruskej federácie Boris Nikolajevič Jeľcin († 2007) v roku 1991 verejne odsúdil aj Vladimíra Iljiča Lenina († 1924), čo obdobne viedlo k odstraňovaniu jeho sôch a premenovávaní verejných miest pomenovaných do toho času po ňom. Celkom prirodzene, s ohľadom na rozvoj techniky bolo od začiatku jasné, že *damnatio memoriae* v kontexte starovekého Ríma nebude v tomto prípade úspešné ani náhodou. V prípade Stalina tomu navyše bráni aj jeho stále vysoká popularita u ruského národa.⁷⁴

4 Platné právo

Čo sa týka platného práva, webová stránka „The Crown Prosecution Office“ (CPS) pôsobiaceho v Anglicku a Walese napríklad uvádza, že mŕtva osoba nemôže byť trestne stíhaná ako podozrivý, a to aj za tých okolností, ak sa orgány činné v trestnom konaní na uvedenú organizáciu obrátili so žiadosťou o súhlas na stíhanie ešte pred jej smrťou. Z toho dôvodu sa odmietajú zaoberať taktiež otázkami, aké by bolo napríklad rozhodnutie o vznesení obvinenia, keby bol podozrivý stále nažive a pod. Rovnaký prístup zastáva aj ďalšia z tamojších inštitúcií, „Director of Public Prosecutions“ (DPP), posudzujúca dostatok a kvalitu dôkazov k obvineniu osoby z priestupku. Aj u nej prichádza do úvahy len rozhodovanie o stíhaní, kaucii alebo nestíhaní živej osoby. Obdobne treba rátať aj s možnosťou, že podozrivý umrie ešte počas vyšetrovania, konkrétne po tom, čo polícia predložila prípad CPS, ale predtým, než bol riadne posúdený a bolo vynesené rozhodnutie o obvinení.⁷⁵ Polícia môže za týchto okolností rozhodnúť o tom, či budú vykonané ďalšie vyšetrovacie úkony a pri dostatku dôkazov na stíhanie podozrivého tiež vyhotovenie záznamu nazývaného ako „Recorded Crime Outcome“. V každom prípade, keďže kauza nemôže byť riadne prostredníctvom CPS preskúmaná, riadne vznesenie obvinenia do úvahy neprichádza. Vo všeobecnosti tak nie je možné žiadne hypotetické rozhodnutie o stíhaní podozrivého, keďže preskúmanie by bolo nekompletné a neexistuje žiadny verejný záujem na tom, aby došlo k potvrdeniu toho, že podozrivý by bol skutočne stíhaný. Aj napriek uvedenému je však výnimočne možné pokračovať v policaj-

⁷⁴ Q.v. POSPIELOVSKY, D. Restalinization or Destalinization? In: *The Russian Review*. Vol. 27 (1968), No. 3, s. 307 – 320.

⁷⁵ Cf. CHIAO, V. *Criminal Law in the Age of the Administrative State*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 14.

nom vyšetrovaní aj po smrti podozrivého, a to vtedy, ak by takáto činnosť mohla viesť od pôvodného podozrivého k inému podozrivému alebo by pri danom trestnom čine existovalo viacero podozrivých.⁷⁶

V naznačenom prípade je nevyhnutné zohľadniť úlohu, ktorú mŕtvy podozrivý zohrával pri páchaní trestného činu a dôkazy smerujúce proti nemu. Ak bol totiž trestný čin spáchaný iba jednou osobou a existujú presvedčivé dôkazy proti nemu, tie budú s určitostou dôležité aj pri posudzovaní dôkazov proti ktorémukolvek inému podozrivému. Mŕtvy mohol byť navyše „spoluprisahacom“ (co-conspirator) alebo osobou zahrnutou do „joint enterprise offence“. Ak by to tak bolo, jeho konanie a vyhlásenia urobené na podporu spoločného postupu by mohli byť dovolené ako dôkazy proti inému zo sprisahancov. Navyše by mohlo byť želané pomenovať mŕtveho v žalobe ako „spoluprisahanca“. V prípade, ak bol mŕtvy len jedným z viacerých podozrivých, proti ktorým žalobca podáva dôkazy a jeden z nich smerujúci proti zosnulému by mohol oslabiť dôveryhodnosť žalobcu, takéto niečo by bolo relevantné aj vo vzťahu k inými podozrivým. Z toho vyplýva, že CPS môže za uvedených výnimočných okolností vykonať detailný rozbor dôkazov smerujúcich proti mŕtvemu, ale v zásade nemôže pristúpiť k vzneseniu obvinenia kvôli prirodzenej úcte voči nemu. DPP je však napríklad oprávnené požiadať o prešetrenie predchádzajúceho rozhodnutia o vznesení obvinenia vo vzťahu k osobe, ktorá je v súčasnosti mŕtva. Toto môže byť urobené prostredníctvom internetu alebo externým jednotlivcom či organizáciou. Cieľom prešetrenia bude predovšetkým preskúmať a prehodnotiť predchádzajúce rozhodnutia CPS kvôli poučeniu sa a skvalitneniu práce do budúcnosti. Takéto prešetrenia zabezpečujú transparentnosť a pomáhajú udržiavať dôveru v rozhodovanie CPS.⁷⁷

Pri prešetrovaní rozhodnutí prijatých pred mnohými rokmi je, celkom prirodzene, nevyhnutné zvoliť k dôkazom a žalobcom osobitý prístup, ktorý bude reálne schopný reflektovať zmeny v spoločnosti a systéme trestného súdництва od prijatia pôvodného rozhodnutia o obvinení. Pre správne pochopenie akéhokoľvek záveru o správnosti alebo nesprávnosti rozhodnutia o obvinení je totiž potrebné vnímať celú kauzu v kontexte v tom čase platných právnych noriem, spoločenských postojov, ale tiež preferovaných politických záverov.⁷⁸ Ako už bolo uvedené, i keď by preskúmanie mohlo viesť k označeniu predchádzajú-

⁷⁶ Cf. <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/deceased-suspects-cps-policy-charging-decisions>

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Cf. VALIER, C. *Theories of Crime and Punishment*. London: Longman, 2002, s. 171 n.

ceho rozhodnutia za nesprávne, CPS z dôvodu nemožnosti stíhania zosnulého neprijme žiadne aktuálne alebo hypotetické rozhodnutie o jeho obvinení. Pokiaľ ide o práva obetí, CPS musí prioritne vychádzať z tzv. Victims' Right to Review Scheme, ktorá umožňuje, aby obeť požiadala o preskúmanie vyneseného rozhodnutia o nezačatí konania.⁷⁹ Ak by bola takáto žiadosť vznesená a podozrivý umrie v čase medzi pôvodným rozhodnutím a preskúmaním, akceptuje sa výnimka spočívajúca v možnosti realizovania preskúmania. Celkom prirodzene, keďže začatie konania za týchto okolností do úvahy neprichádza, CPS nemôže pristúpiť k vzneseniu nového rozhodnutia o obvinení. Účelom preskúmania je za týchto okolností iba posúdiť, či bolo pôvodné rozhodnutie nesprávne, a ak áno, poskytnúť obeti patričné vysvetlenie. Ak však bolo pôvodné rozhodnutie správne, očakáva sa taktiež ospravedlnenie.⁸⁰

Ako však uvidíme na ďalšom príklade, niektoré právne systémy pripúšťajú aj dnes trestné stíhanie mŕtvych osôb. Z nich možno spomenúť najmä ten ruský, umožňujúci podľa informácií zo zahraničných médií takýto postup v prípade osôb nepohodlných tamojšiemu režimu. V tomto ohľade možno spomenúť najmä všeobecne známy a médiami značne pertraktovaný proces s právnikom Sergejom Magnickým († 2009). Ešte pred jeho začiatkom z nich často zaznelo, že mŕtvych trestne nepostihoval ani Stalin, pričom takéto konanie ruských úradov smeruje nielen proti všetkým právnym precedensom, praxi, ale predovšetkým proti morálke. Magnický mal byť totiž uväznený po tom, čo obvinil niektorých hlavných štátnych predstaviteľov z daňových podvodov, a umrieť v zlých podmienkach po rok trvajúcom väznení, mučení a zlom zaobchádzaní.⁸¹ Najmä na tomto základe viacerí politickí predstavitelia vrátane prominentných právnikov apelovali na to, že v modernej jurisprudencii civilizovaných národov rešpektujúcich právo („rule of law“) neprichádza trestné stíhanie mŕtvej osoby do úvahy za žiadnych okolností. Aj napriek týmto výzvam samotný proces začal na moskovskom súde dva roky po jeho smrti, konkrétne 11. marca 2013. Keďže obhajoba požiadala o viac času na prípravu, sudca vzápätí jeho začiatok odročil na 22. marec. Samotného Magnického rodina súd bojkotovala, označujúco za úplnú absurditu. Všetko napokon skončilo tým, že mŕtvy bol uznaný šty-

⁷⁹ Cf. CHIAO, V. *Criminal Law in the Age of the Administrative State*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 14.

⁸⁰ Cf. <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/deceased-suspects-cps-policy-charging-decisions>

⁸¹ Cf. JORDAN, T. Bipartisanship in a Polarized Age: The U.S. Congress and Foreign Policy Sanctions. In: *School of International Service Research Paper*. No. 2 (2015).

ri roky po smrti za vinného z daňových únikov. Uvedený prípad sa stal symbolom neochoty Ruska vyrovnáť sa s korupciou a vyvolal tiež vážnu krízu vo vzťahoch medzi Moskvou a Washingtonom. Kremel negatívne reagoval najmä na tzv. Magnického zákon, ktorý prijali v roku 2012 v Spojených štátoch amerických, na základe ktorého možno zakázať vstup na americké územie a zhabať aktíva čelným predstaviteľom ruského režimu porušujúcim ľudské práva.⁸²

Z vysoko aktuálnych a zrejme ešte veľmi dlho doznievajúcich prípadov možno spomenúť trestné stíhanie údajného pedofila a priekupníka s detskou pornografiou Jeffreyho Epsteina († 2019), ktorý vo svojej cele spáchal samovraždu obesením. I keď jeho smrť neukončila trestné vyšetrovanie spolupáchateľov alebo prebiehajúce a novo vznášané civilné žaloby proti jeho majetku, viacerí právnici priznávajú, že obetiam sa podarí dosiahnuť spravodlivosť len čiastočne. Jeho trestné stíhanie totiž musí byť zastavené, keďže žalobcovia nemôžu vzniesť obžalobu voči osobe, ktorá je mŕtva.⁸³ Obete tak budú mať možnosť absolvovať zdĺhavé civilné konanie, v rámci ktorého budú môcť vymôcť peňažné vyrovnanie, ale to je všetko. Jedinou prezentovanou výhodou je to, že takéto žaloby smerujúce voči Epsteinovmu majetku budú s určitou vybavené skôr než keď by bol stále nažive. I keď teda právny zástupca deklaroval, že skutky všetkých spolupáchateľov budú detailne preskúmané, takéto niečo sotva uspokojí obeť, respektíve ich zástupcov, keďže hlavnému páchatelovi sa podarilo pred ľudskou spravodlivosťou uniknúť. Netreba taktiež zabúdať na to, že v dôsledku Epsteinovej smrti prišli štátni zástupcovia o viaceré možnosti, ktoré by pomohli k obžalobe a usvedčeniu jeho komplicov. Väčšina právnikov však označuje za najväčšiu ujmu to, že nebude podrobený verejnemu procesu, a to nielen kvôli potenciálnym novým dôkazom, ktoré by sa mohli počas jeho konania objaviť.⁸⁴

⁸² Cf. MOISEIENKO, A. No Safe Haven: Denying Entry to the Corrupt as a New Anti-Corruption Policy. In: *Journal of Money Laundering Control*. Vol. 18 (2015), No. 4, s. 400 – 410.

⁸³ Ak by však bol Epstein usvedčený, vláda by mohla zabezpečiť jeho majetok bez zbytočného rozruchu. Takto ale samotný proces zahrnie zdĺhavý boj proti jeho majetku. Q.v. <https://www.nytimes.com/2019/08/13/opinion/jeffrey-epstein-death.html>

⁸⁴ V tejto súvislosti možno spomenúť viaceré paradoxy, ktoré sa vyskytujú v anglo-americkom právnom systéme. Napríklad známy hráč amerického futbalu a neskorší herec O. J. Simpson tak bol v trestnom procese porotou zbavený obžaloby z vraždy svojej manželky Nicole Brown Simpson († 1994) a Ronalda Goldmana († 1994), avšak v súkromnoprávných procesoch smerujúcich voči jeho majetku na účely majetkového vyrovnania sa s pozostalými obeť bol *de facto* uznaný za vinného a odsúdený k niekoľko miliónovej náhrade škody. Prirodzene, za týchto okolností sa hroziacemu trestu vyhol.

Záver

Keď sa v závere príspevku zameriame na platné právo, v zásade možno konštatovať, že trestné stíhanie mŕtvej osoby neprichádza do úvahy. V tomto prípade sa poväčšine argumentuje tým, že samotné trestné stíhanie predstavuje vzťah medzi páchatelom trestného činu a štátom reprezentovaným orgánmi činnými v trestnom konaní. Cieľom procesu je zase zistiť páchatela a uložiť mu právoplatný trest. Zároveň možno prenesene konštatovať, že štát akoby v tomto prípade akceptoval, že mŕtva osoba sa dostáva mimo platnosti svetských zákonov a zodpovedá sa už len zákonom Božím. Na jednej strane tak uniká svetským trestom, ktoré sú zamýšľané s účinkami k zmene správania páchatela, ale tiež ako odstrašujúci prostriedok pre budúce protiprávne konanie, na strane druhej je mu však nastavené zrkadlo Spravodlivosti Božskej. Celkom prirodzene, s ohľadom na súčasnú sekularizovanú spoločnosť nie sú takéto tvrdenia namiestne. Skôr možno poukázať na to, že mŕtvy sa predsa nemôže brániť ako obžalovaný tak, ako to dokáže len on sám, respektíve v zastúpení advokátom, pričom za tých okolností by bola podstatne obmedzená rovnosť zbraní. Aj napriek tomu sa však aj v súčasnosti sem-tam trestné procesy s mŕtvymi osobami objavujú, poväčšine však len v zmysle určitého symbolického gesta. K takýmto postupom dochádza bežne v Spojených štátoch amerických, kde sa napríklad ojedinele stane, že ak osoba obvinená zo závažného trestného činu bola potrestaná miernym trestom a umrela po tom, čo bolo podané odvolanie, zvykne sa v takomto procese pokračovať. I keď by sa za týchto okolností malo konanie ukončiť, sudca sa po predbežnom prešetrení kauzy môže rozhodnúť pristúpiť nielen k šetreniu, ale aj vydaniu odsudzujúceho rozsudku s argumentom, že takýto postup môže mať dôležitú precedентnú hodnotu.⁸⁵

Pokiaľ ide o zadosťučinenie obetí, aj keď trestné stíhanie sa podľa moderného práva v zásade ukončuje, je možné žalovať o majetok mŕtvej osoby, kvôli náhrade škôd spôsobených jej konaním, kým bola nažive.⁸⁶ Pri civilných kau-

Q.v. FREED, D., BRIGGS, R. P. *Killing Time. The First Full Investigation into the Unsolved Murders of Nicole Brown Simpson and Ronald Goldman*. New York: Macmillan, 1996.

⁸⁵ V tejto súvislosti možno uviesť príklad, keď sudca nielenže rozsudok vydal, ale pôvodný trest zároveň oproti pôvodnému rozsudku strojnasobil. Cf. VALIER, C. *Theories of Crime and Punishment*. London : Longman, 2002, s. 171 n.

⁸⁶ Ak sa napríklad stane, že pri súdnom procese vo veci škody na zdraví osoby, jedna zo strán umrie, konanie sa automaticky neukončuje. Ak teda umrie pri civilnej žalobe žalobca, oprávnené osoby a dedičia žalobcovho majetku zdedia i súdny proces. Osoba menovaná v testamente mŕtveho ako jeho vykonávateľ alebo osoba menovaná súdom ako správca

zách je tak bežné, že keď žalovaný umrie po tom, čo bol obžalovaný, ale predtým, než bol vynesený rozsudok, žalobca môže žiadať uhradiť škody z majetku mŕtveho. Zástupcovia mŕtveho potom pokračujú v obhajobe, smerom k vyrovnaníu alebo priznaniu viny, v závislosti od prianí mŕtveho alebo toho, kto spravuje jeho majetok. To isté platí aj v slovenskom práve, v ktorom si môžu poškodení uplatňovať náhradu škody u pozostalých, keďže spolu s majetkom sa dedia i dlhy a prechádzajú na dedičov ako celok.⁸⁷ Za uvedených okolností však do úvahy neprichádza vymáhanie škody v rámci hlavného trestného konania, jedine v rámci konania adhézneho. Hlavným problémom je však na prvom mieste jeho zdĺhavosť a dlhé čakanie na náhradu škody. Ak však obvinený umrie, nie je možné vyniesť odsudzujúci rozsudok a do úvahy neprichádza ani požadovanie náhrady škody v rámci adhézneho konania. V uvedených súvislostiach je potom možné v rámci civilnoprávneho konania aspoň požiadať o prešetrenie toho, či reálne došlo k spáchaniu škody. Ak sa to ale nepodarí, majetok zostáva dedičom a obeť zostávajú bez akejkoľvek kompenzácie. Netreba ale zabúdať ani na to, že tak, ako môžu doplatiť na smrť odsúdeného obeť, rovnako sa môže stať, že dôjde k obvineniu, respektíve odsúdeniu nevinného. Aj z toho dôvodu moderné právne poriadky predpokladajú, že takáto osoba môže byť posmrtné zbavená obvinenia, respektíve môže dôjsť k jej rehabilitácii, ak by sa po jej smrti objavili dôkazy svedčiace v jej prospech. Celkom prirodzene, hlavná iniciatíva na obnovu konania sa vtedy očakáva od pozostalých, ktorí by mali mať záujem na očistení mena svojho príbuzného.⁸⁸

Za hlavný problém možno v tejto súvislosti označiť nastavenie moderného práva, na základe ktorého, ak niekto umrie počas samotného procesu, zomiera ako nevinný. I keď teda všetky dôkazy smerujú nespochybniteľne proti nemu, v skutočnosti sa môže samovraždou exkulovať, čo nevedie k sledovanému cieľu trestného procesu, skôr naopak. Z vraha sa tak stáva „údajný vrah“ a z obeť

majetku, ak niet testamentu, tak môže pokračovať v súdnom procese, sledujúc záujem zosnulého. Ak sa kauza skončí, vykonávateľ alebo správca rozdelia to, čo vysúdili oprávnenými osobám alebo dedičom. Podobne, keď umrie počas civilného procesu žalovaný platí, že jeho osobu v takom prípade nahrádza majetok (pozostalosť). Celkom prirodzene, vo väčšine káz je možné pokračovať len veľmi ťažko, keďže svedectvo mŕtveho je často kľúčové. Cf. BEEVER, A. *A Theory of Tort Liability*. Oxford – London – New York – New Delhi – Sydney: Hart, 2016, s. 195 n.

⁸⁷ Q.v. FEKETE, I. *Občiansky zákonník. Veľký komentár. 3. zväzok. Dedenie, záväzkové právo – všeobecná časť*. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 4 n.

⁸⁸ Cf. §§ 395 – 396 ods. 3 Zákona č. 301/2005 Z. z. (Trestný poriadok) v platnom znení.

len „obet údajná“.⁸⁹ Následky protiprávneho konania však môžu byť natoľko zlé, že spoločnosť by si v záujme vyrovnania sa s ním mohla eventuálne žiadať nielen detailné doriešenie kauzy, ale možno i potrestanie páchatela v zmysle faktickej *damnatio memoriae*. Určite nemožno žiadať pálenie mŕtvoly, ale práve v súčasnej dobe, keď sa často prejavujú sklony k bagatelizovaniu (e.g. fašizmus), by bolo namieste exemplárne potrestať aspoň tie najhoršie trestné činy. Je preto vskutku otáznne, či by aspoň pri kauzách, v ktorých sú dôkazy jasnejšie než denné svetlo (*probatione luce meridiana clariores*), nemalo dôjsť aspoň k dokončeniu trestného stíhania.⁹⁰ Za tých okolností by bolo možné naozaj hovoriť o tom, že trest vyjadruje morálne odsúdenie páchatela spoločnosťou, tak ako to napríklad žiada Trestný zákon v § 34 ods. 1.⁹¹ Na záver možno spomenúť zaujímavosť smerujúcu k presne opačnému efektu, ako mala staroveká *damnatio memoriae*. V prípade nespravodlivých procesov sú totiž takto postihnuté osoby

⁸⁹ V zmysle skrytej formy *damnatio memoriae* možno za týchto okolností uvažovať nad premenovávaním úlice, štadiónov a ďalších verejných miest kvôli deliktom alebo iných verejnou negatívne vnímaným činom spáchanými osobami, po ktorých boli pomenované. V tejto súvislosti možno spomenúť príklad z roku 2015, keď Knox Grammar School v austrálskom Sydney odstránila meno svojho pôvodného riaditeľa školy, doktora Iana Patersona z Paterson Center for Ethics and Business Studies, po tom čo bolo odhalené jeho zneužívanie detí. Q.v. <https://www.theguardian.com/australia-news/2015/mar/06/knox-grammar-to-rename-paterson-business-centre-after-online-petition>

⁹⁰ Takýto návrh by však vo väčšine krajín s určitou neúspešnosťou. Napríklad v „common law“ systéme platí, že nemožno trestne odsúdiť nikoho v neprítomnosti (*in absentia*), keďže nemá možnosť riadne sa zodpovedať z obvinení a brániť sa. Takéto niečo je totiž považované za porušenie princípov prirodzenej spravodlivosti, najmä zásady *audi alteram partem*. Cf. LÓPEZ LÓPEZ, E., GUTIÉRREZ-ALVIZ CONRADI, G. (eds.). *Derechos Procesales Fundamentales*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial, 2004, s. 51 n.

⁹¹ V slovenskom právnom poriadku, konkrétne podľa § 9 Trestného poriadku, platí, že trestné konanie nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené proti tomu, kto zomrel alebo bol vyhlásený za mŕtveho. Ten je doplnený ustanovením § 215 ods. 1, písm. d), ktoré uvádza, že trestné stíhanie je nevyhnutné obligatórne zastaviť, ak je trestné stíhanie neprípustné podľa § 9. Na druhej strane však pripúšťa podľa ods. 5 možnosť podania sťažnosti proti uzneseniu o zastavení trestného stíhania, ku ktorej sú oprávnení obvinení, poškodený a oznamovateľ, pričom takéto konanie má odkladný účinok. Za uvedených okolností by sa mohlo stať, že by údajný páchatel, voči ktorému sa vedie trestné stíhanie, umrel a po vydaní uznesenia o zastavení trestného stíhania by proti tomu podal sťažnosť napríklad obvinený. Za tých okolností by mala takáto sťažnosť odkladný účinok, čiže vo vyšetrovaní by sa pokračovalo až do času rozhodnutia o sťažnosti. Trestní právnikovia však zastávajú názor, že takáto sťažnosť by bola s určitou závažnosťou zamietnutá. Cf. § 9 a 215 Zákona č. 301/2005 Z. z. (Trestný poriadok) v platnom znení.

spoločnosťou poväčšine pripomínané fiktívnymi hrobmi a inými druhmi pamätníkov.⁹²

⁹² V súčasnosti k takýmto procesom dochádza len výnimočne, pričom poväčšine je dopredu známy aj verdikt, ktorý politická autorita začatím procesu sleduje. Aj z toho dôvodu sa na ich označenie používa výraz „Kangaroo court“, odvodený od trestných kolónií zakladaných v Austrálii. Vo voľnom preklade možno pritom hovoriť o „súdnej fraške“ alebo „vykonštruovanom procese“. V týchto súvislostiach sa najčastejšie spomínajú napríklad proces s templármi, tzv. Volksgerichtshof nacistického Nemecka z roku 1944, procesy vedené revolučným tribunálom v Kambodži v roku 1979, procesy počas Rumunskej revolúcie z roku 1989 vrátane komunistických procesov vedených za Stalinových čias nielen v Rusku, ale tiež v Československu (e.g. s političkou Miladou Horákovou) a ďalších štátoch východného bloku. Na označenie týchto procesov sa používa tiež výraz „politický proces“, respektíve „show trial“ či „Schauprozess“. Q.v. BALÍK, S. KSČM a její vztah k vlastní minulosti. In: *Středoevropské politické studie*. Roč. 6 (2004), č. 2 – 3.

HETEROSEXUÁLNA DIMENZIA MANŽELSTVA: RÍMSKOPRÁVNE A KÁNONICKOPRÁVNE ZÁKLADY Z HĽADISKA SÚKROMNÉHO A VE- REJNÉHO PRÁVA S OHĽADOM NA AKTUÁLNE OTÁZKY SÚVISIACE S INICIATÍVAMI GENDER¹

Abstrakt: Cieľom článku je vymedziť pojem manželstva z hľadiska esenciálnych prvkov s ohľadom na dimenziu heterosexuality. Historickoprávna tradícia západnej civilizácie je dodnes pre tento inštitút určujúca, hoci manželstvo ako také vo svojej podstate nezávisí od kultúrnych procesov, ale od prirodzených náklonností človeka. Niektoré vybrané aspekty rímskeho a kánonického manželského práva sú analyzované v prvej časti článku. Okrem toho sú v ňom popísané i trestnoprávne a civilnoprávne prvky oslabenia princípu heterosexuality a depenalizácie homosexuálnych aktov v posledných desaťročiach, ako aj legislatívne úpravy a súdne rozhodnutia v európskych a amerických právnych poriadkoch, v súvislosti so zrovnoprávnením homosexuálnych zväzkov s manželstvom. V poslednej časti sú analyzované viaceré argumenty – prirodzenoprávny, biologický, antropologický, spoločenskoprávny – v prospech inherentne heterosexuálnej dimenzie manželstva.

Kľúčové slová: rímske manželstvo – kánonické manželstvo – heterosexuálna dimenzia manželstva – právo na manželstvo – predefinovanie manželstva – definícia manželstva – ideológia gender.

Abstract: The aim of the article is to look at the essence of marriage, particularly its heterosexual dimension. The institution of marriage within the frame of Western civilization is determined by the historical perspective. However, the essence of marriage is not primarily defined from historical and cultural processes, but from the natural tendencies inscribed in a human person. In the first part of the article some related questions of Roman and canon law are analyzed. Along these historical topics, several other issues, such as the weakening of heterosexual principle of marriage and the impunity of homosexual acts, are also the object of the reflections from the perspective of penal law and civil law in the second part of the article. In last decades there was a number of legislative changes and court decisions in European states, as well as in the United States of America, related to the equalization of same-sex unions with a marriage. In the last part of the article

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

several arguments supporting the intrinsic heterosexual dimension of marriage are described. These arguments are summed up in following perspectives: natural law, biological, anthropological and rule of law.

Keywords: Roman Law marriage – canon law marriage – heterosexual dimension of marriage – the right to marriage – redefinition of marriage – definition of marriage – gender ideology

Úvod

Spravidla sa o manželskom inštitúte uvažuje v medziach súkromného práva. Prejav vôle, ktorý je pri vzniku manželského spoločenstva, je na prvý pohľad vzťah spadajúci výlučne do sféry manželov. Ako bude napredovať ich spoločný život, je takisto záležitosťou manželského súkromia. A čo sa týka manželstva z hľadiska jeho ukončenia z pohľadu občianskeho práva, aj tu možno vidieť vysokú mieru autonómie subjektov. Skúsme si však položiť nasledujúce otázky: Je manželstvo výhradne súkromnoprávnym inštitútom, alebo inštitútom, ktorý popri súkromnoprávnej sfére obsahuje aj viaceré kľúčové celospoločenské (verejnoprávne) prvky? Súvisí manželstvo so spoločenským dobrom? Čo je to manželstvo a kto má právo ho uzavrieť? Je možné rozšíriť pojem manželstva pod zámienkou progresu ľudstva a zmeny citlivosti verejnej mienky?

Popri týchto otázkach sa v článku zamýšľame nad manželstvom v západnej civilizácii z hľadiska rímskoprávnej a kánonickoprávnej tradície. V prvej časti uvádzame niektoré historicky významné definície manželstva, ktoré sú aktuálne pre dnešné vnímanie tohto inštitútu. Takisto sa zaoberáme otázkami súvisiacimi s podstatou manželstva.

Druhá časť je v prevažnej miere zameraná na niektoré civilnoprávne a trestnoprávne aspekty manželského práva v súčasnosti. Venujeme sa téme oslabenia princípu heterosexuality manželského inštitútu z hľadiska ideológie gender a depenalizácie homosexuálnych aktov. V úzkej nadväznosti na tieto aspekty sa zameriame aj na legislatívne zmeny a súdne rozhodnutia v oblasti zrovnoprávnenia homosexuálnych a lesbických zväzkov s manželstvom v posledných desaťročiach v Európe a Spojených štátoch amerických.

V poslednej časti nášho článku sa zaoberáme právom na manželstvo. V prvom momente sa zamýšľame nad predefinovaním manželstva z hľadiska jeho rozšírenia. Môžu uzavrieť skutočné manželstvo osoby rovnakého pohlavia? Po krátkej reflexii nad redefiníciou manželstva sa venujeme jednotlivým argumen-

tom v prospech chápania manželstva ako celoživotného vzťahu jedného muža a jednej ženy.

1 Manželstvo v západnej civilizácii: vybrané aspekty rímskoprávnej a kánonickoprávnej tradície

Jednoznačným a historicky nespochybniteľným faktom je spoločenské vnímanie manželstva ako „spoločenstva muža a ženy“.² Hoci z historického hľadiska sa dá preukázať prítomnosť homoerotických náklonností a praktík, napríklad v gréckej³ a rímskej kultúre,⁴ rovnako treba zdôrazniť, že tieto antické kultúry považovali za manželstvo výlučne spoločenstvo muža a ženy.⁵ Pohlavná komplementarita manželstva je historicky univerzálne prijímaná skutočnosť,⁶ ktorá však v súčasnosti zažíva výrazné snahy o tzv. „rozšírenie“ alebo „predefinovanie“ manželstva. V tejto časti sa pokúsime ozrejmiť historické fakty v prospech heterosexuality manželstva na príklade dvoch významných právnych tradícií – rímskoprávnej a kánonickoprávnej –, ktoré vo veľkej miere prispeli ku kreácii moderných právnych poriadkov.

1.1 Manželstvo v rímskoprávnej tradícii

Podstata (*essentia*) manželstva v rímskom právnom poriadku je vyjadrená dvomi definíciami. Autorom prvej z nich je rímsky právnik Modestinus: „Manželstvo je spojenie muža a ženy v spoločenstvo celého života, spoluúčasť na právach

² Tému manželstva som sa venoval podrobnejšie v článku „Poňatie manželstva v západnej tradícii“. V ňom som sa snažil priblížiť základné prvky manželského inštitútu z pohľadu antických, stredovekých a moderných kultúr.

³ „Niektoré kultúry, napríklad v starovekom Grécku, uznávali ako manželstvá len zväzky osôb opačného pohlavia, hoci homoerotizmus dokonca oslavovali.“ GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 77.

⁴ Cf. KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 293.

⁵ Pre úplnosť argumentu je potrebné uviesť, že monogamia nebola jedinou formou spoločenstva muža a ženy. V antických kultúrach sa praktizovali aj iné formy manželského spoločenstva, najmä polygýnia.

⁶ Cf. GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 51.

božských a ľudských.⁴⁷ Druhá definícia sa nachádza v justiniánskych *Institutiones* a zvykne sa prisudzovať⁴⁸ rímskemu právnikovi Ulpiánovi: „Sobáš, alebo presnejšie manželstvo, je spojenie muža a ženy, ktoré zahŕňa individuálnu životnú cestu.“⁴⁹ Pre rímskych právníkov jedine *matrimonium verum* („skutočné manželstvo“) malo právne účinky.¹⁰ Zvyklo sa označovať aj ako *iustum matrimonium*, *iustae nuptiae* alebo *legitimum matrimonium*.¹¹

1.1.1 Modestinova a Ulpiánova definícia manželstva

Modestinov výraz *coniunctio maris et feminae* („spojenie muža a ženy“) možno interpretovať spôsobom, ktorý poukazuje na sexuálne spojenie.¹² Z tejto formulácie vyvodzujeme dva závery: a) spojenie má charakter špecifického sexuálneho úkonu;¹³ b) toto spojenie je vyhradené len pre muža a ženu.¹⁴ Výrazom *consortium omnis vitae* („spoločenstvo celého života“) Modestinus popisuje manželský život z hľadiska stability a obsahu. Toto špecifické spoločstvo muža a ženy nie je teda obmedzené len na sexuálnu sféru, ale aj na iné dimenzie ich života. Rímske manželstvo bolo monogamné. Bigamia (forma polygamie) bola neprija-

⁷ *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.* Mod. D. 23,2,1.

⁸ Nemáme absolútnu istotu v tom, že Ulpián je autorom tejto definície.

⁹ *Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuam consuetudinem vitae continens.* Inst. Iust. 1,9,1.

¹⁰ Konkubinát (*concubinatus*) v Ríme predstavoval formu trvalého životného a pohlavného spoločstva muža a ženy, ktorého cieľom bolo vyhnúť sa právnym účinkom rímskeho *matrimonium* (v prípade legitimacy potomstva a s tým súvisiaceho dedenia), ako aj pre faktický životný stav bez právnych účinkov medzi otrokmi. Cf. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 170 a 172 a KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 135 n.

¹¹ Od slova *ius* („právo“) odvodené *iustum* („právne“, „spravodlivé“); a od slova *lex* („zákon“) odvodené *legitimum* („zákonné“).

¹² V tejto časti z veľkej časti čerpáme z publikácie *El matrimonio en Occidente*, ktorej autorom je Jean Gaudemet. Cf. GAUDEMET, J. *El matrimonio en Occidente*. Madrid: Taurus, 1993.

¹³ Spojenie mužských a ženských pohlavných orgánov schopných plodenia.

¹⁴ Z biologického hľadiska nie je možné dosiahnuť akékoľvek iné komplementárne sexuálne spojenie medzi mužom a ženou s ohľadom na plodenie.

teľná, a právnici ju preto odmietli ako neakceptovateľnú.¹⁵ Slovné spojenie *divini et humani iuris communicatio* sa javí na prvý pohľad ako ťažko pochopiteľné. Z právneho hľadiska sa manželka dostala pod autoritu (*manus*) manžela, a tým sa stala súčasťou jeho rodiny. Bola začlenená do rodinného kultu, a tak možno hovoriť o spoločnej „spoluúčasti na právach božských a ľudských“. Avšak v období impéria manželstvo formou *manus* takmer úplne zmizlo.¹⁶ V tomto význame je *divini et humani iuris communicatio* pomerne bežnou formuláciou, ktorá sa, okrem iného, nachádza aj u Cicerona.¹⁷ Z toho dôvodu možno na túto formuláciu nazerať aj zo spoločenského hľadiska: manželka, aj keď nebola z právneho hľadiska pod autoritou manžela, bola spoločníčkou manžela v spoločenskom živote.¹⁸ *Consortium omnis vitae* nepredstavovalo permanenciu (trvalosť) v zmysle „až kým ich smrť nerozdelí“; rímske manželstvo bolo založené na vzájomnej vôli manželov (*affectio maritalis*) žiť ako muž a žena.¹⁹ Keď tento prvok pomínul, zaniklo aj manželstvo.²⁰ V tejto súvislosti treba spomenúť, že rímske *iustae nuptiae* bolo *res facti* s istou právnou relevanciou; nemožno však hovoriť o tom, že rímske *matrimonium* by bolo zmluvou (*contractus*),²¹ hoci na vznik bol potrebný nielen fakt spolunažívania (*concubitus*), ale aj súhlas (*consensus*).²²

¹⁵ Čo sa týka tzv. druhého manželstva (*duae nupta*), to automaticky rušilo „prvé“. V Ríme nemohli z právneho hľadiska koexistovať dve manželstvá: ... *neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem duas uxores habere*. Inst. Gai 1,63. Ako zdôrazňuje Álvaro D'Ors, „... no se puede hablar de bigamia, pues una nueva unión conyugal pone fin por sí misma a la anterior“. D'ORS, Á. *Elementos de Derecho Privado Romano*. Pamplona: Eunsa, 2014, s. 146.

¹⁶ Cf. GAUDEMET, J. *El matrimonio en Occidente*. Madrid: Taurus, 1993, s. 36.

¹⁷ Cicero definoval priateľstvo ako *omnium divinarum humanarumque rerum [...] consensio*. Cic., *Amic.* 6,20. Manželstvo je určitá forma priateľstva medzi mužom a ženou.

¹⁸ Manželka konzula bola konzulkou, manželka bieliča odevov bieličkou odevov. Cf. Ulp. D. 1,9,1pr a Ulp. D. 1,9,8.

¹⁹ Cf. QUARTUCCIO, D. Sull'origine dell'*affectio maritalis*. In: *Labeo*. Vol. 24 (1978), s. 51 n.

²⁰ Cf. KOLAŇCZYK, K. *Prawo rzymskie*. Wydanie V zmienione. Warszawa: LexisNexis, 2001, s. 232 – 233 a REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 171. Rímske právo nepoznalo kategóriu „rozvod“ v dnešnom zmysle, keďže na zánik manželstva stačila strata *affectio maritalis*.

²¹ Kontraktualizácia manželstva bola realizovaná v období stredoveku s cieľom zrovnoprávniť pozíciu muža a ženy. Rímske manželstvo sa podobalo súčasným partnerským vzťahom *de facto*. Cf. DOMINGO, R. *Elementos de Derecho Romano*. Cizur Menor: Aranzadi, 2012, s. 65.

²² Cf. Ulp. D. 50,17,30.

Gaudemet zdôrazňuje, že rímska koncepcia manželstva je zásadná pre históriu inštitútu manželstva v západnej tradícii.²³

V krátkosti sa pozrime na Ulpianovu definíciu, v ktorej sa, rovnako ako v Modestinovej, používa výraz *coniunctio* („spojenie“). Latinské sloveso *est* („je“) stotožňuje *matrimonium s coniunctio*, a tým jednoznačne vyjadruje podstatu tohto spoločenstva. Opäť vidíme ako sa výrazy *mulieris* a *viri* spájajú s *coniunctio*. Druhá časť definície (*consuetudinem vitae continens*) poukazuje na spoločenstvo životnej cesty, ktoré zahŕňa viac ako len čisto sexuálne spojenie muža a ženy.

1.1.2 Delenie rímskeho práva s ohľadom na inštitút manželstva

Rímsky právnik Gaius delí právo na *ius civile* a *ius gentium*.²⁴ Gaius sa explicitne nezmieňuje o existencii *ius naturale*, avšak určitá iusnaturalistická dimenzia sa skrýva v jeho kategórii *ius gentium*. Univerzálna platnosť *ius gentium* (*id apud omnes populos peraeque custoditur*) a jeho základ v prirodzenom rozume (*quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit*) sú charakteristickými prvkami Gaiovej definície. Preto niektorí autori tvrdia, že Gaius stotožňuje koncept *ius gentium s ius naturale*, čo bolo vlastné gréckej filozofickej tradícii (najmä stoicizmu).²⁵ Naopak, iní autori tieto dva koncepty nestotožňujú, hoci priznávajú istú iusnaturalistickú dimenziu *ius gentium*.²⁶ Gaiova bipartícia práva sa u Ulpiana premenila výslovne na tripartíciu: *ius civile*, *ius gentium* a *ius naturale*.²⁷ Treba však pripomenúť, ako tvrdí Antonio Galiano, že tak Gaiovej, ako aj Ulpianovej definícii a deleniu práva predchádza

²³ Cf. GAUDEMET, J. *El matrimonio en Occidente*. Madrid: Taurus, 1993, s. 34 – 36.

²⁴ Cf. Inst. Gai 1,1.

²⁵ Cf. DOMINGO, R. *Elementos de Derecho Romano*. Cizur Menor: Aranzadi, 2012, s. 29.

²⁶ Cf. GALIANO, A. F. *Derecho natural. Introducción filosófica al derecho*. Madrid: Artes Gráficas Benzal, 1985, s. 220.

²⁷ Cf. Ulp. D. 1,1,1pr.

dza chronologicky skoršia Ciceronova tripartícia práva,²⁸ ku ktorej sa neskôr Ulpian vrátil.²⁹

Álvaro D'Ors zhrňa pojem *ius gentium* – jeho základy a neskorší vývoj – spôsobom, ktorý sa mierne odchyľuje od Galianovej interpretácie: „Cicero naznačuje, že *ius gentium* je *civile*, aj keď nie všetko *ius civile* sa stotožňuje s *ius gentium*. [Cicero] ich nestavia proti sebe. Takisto ani Gaius, ktorý nasleduje Aristotela a nazýva ‚právo ľudí‘ (*ius gentium*) ako ‚spoločné‘ (*commune*) pre všetky národy, nekladie toto právo do kontrastu s *ius civile*, ktoré je vlastné Rimanom. Slovo *commune* malo viacero významov počas histórie práva. Od čias Bartolomeja de Sassoferatto († 1357) sa rímske právo označuje ako *commune* s cieľom odlíšiť ho od *lokálneho* práva. Postupom času *ius commune* predstavovalo právo štátu (ako celku) oproti regionálnym právam. V poklasickej dobe sa konceptom *ius*

²⁸ Cf. Cic., Rep. 2,18. Cicero rozlišoval medzi *ius civile*, *ius gentium* a *ius naturale*, aj keď ani na jednom mieste vo svojich dielach nepíše o tripartícii. Tú však možno odvodiť z celkového pohľadu na jeho spisy. Cf. GALLIANO, A. F. *Derecho natural. Introducción filosófica al derecho*. Madrid: Artes Gráficas Benzal, 1985, s. 220. O tom, že *ius naturale* je vpísané do ľudskej prirodzenosti a nezávisí od ľudskej vôle, hovorí nasledujúci text: *Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa adripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus*. Cic., Mil. 4,10. O existencii večného zákona potom napísal: *Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingenii excogitatum, nec scitum aliquod esse populorum, sed aeternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam et ultimam mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis aut vetantis dei. Ex quo illa lex, quam di humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio mensque sapientis ad iubendum et ad deterrendum idonea*. Cic., Leg. 2,8. O súlade medzi *ius civile* a *ius naturale*: *Ergo est lex iustorum iniustorumque distinctio, ad illam antiquissimam et rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum dirigitur*. Cic., Leg. 2,13. Q.v. VLADÁR, V. Koncepcia prirodzeného práva v Graciánovom *Tractatus de legibus*. In: OLŠOVSKÁ, A., LACLA-VÍKOVÁ, M., MORAVČIKOVÁ, M. (eds.). *Aequitas et ethica in iure. Pocta prof. JUDr. Alexandre Krskovej*, CSc. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 178 – 206; VLADÁR, V. Právna obyčaj v Graciánovom dekrét. In: *Revue církevného práva*. 2018, roč. 24, č. 1, s. 43 – 67; VLADÁR, V. Graciánov dekrét. Právnicko-filologická analýza. In: *Sambucus XIII. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, s. 38 – 53; VLADÁR, V. Graciánov dekrét. Analyticko-prekladová štúdia k 1. dištinkcii. In: *Iurium scriptum*. 2018, roč. 2, č. 1, s. 36 – 79; VLADÁR, V. Prínos kánonického práva k výučbe právnej teórie v histórii a súčasnosti. In: *Všehrd*. Vol. 99 (2018) a VLADÁR, V. Koncepcné poňatie *ius gentium* v Graciánovom dekrét. In: *Forum Iuris Europaeum*. 2018, roč. 6, č. 1, s. 57 – 68.

²⁹ Cf. GALLIANO, A. F. *Derecho natural. Introducción filosófica al derecho*. Madrid: Artes Gráficas Benzal, 1985, s. 218 – 221.

gentium zvykli označovať verejnoprávne inštitúty, najmä tie, ktoré súvisia s vojnovým ťažením. Vojna predstavuje hlavnú príčinu otroctva. [...] [V tomto zmysle] *ius gentium* znamenalo právo na vojnu a mier, avšak v súčasnosti sa nazýva medzinárodné právo verejné.³⁰

Odhliadnuc od spomínaných interpretácií bipartície a tripartície rímskeho práva, môžeme s istotou tvrdiť, že rímske manželstvo medzi rímskymi občanmi, ktorí disponovali *ius connubii*, patrilo do sféry *ius civile*. V ďalšej časti budeme skúmať, či manželstvo ako také podľa rímskej jurisprudencie patrilo aj do sféry *ius gentium* a *ius naturale*. Keďže Rimania nerozdeľovali právo na verejné a súkromné v tom istom zmysle ako súčasná právna veda, pokúsime sa zamerať na manželstvo osobitne z pohľadu *ius naturale* i *ius gentium*.

1.1.3 *Ius naturale* Ulpiána a *matrimonium Modestina*

Ulpián vníma *ius naturale* ako „vyššie“ právo vo vzťahu k *ius gentium*. Podľa Rafaela Dominga možno vymedziť vzťahy medzi *ius naturale* a *ius gentium* v Ulpiánovom ponímaní takto: 1) *ius naturale* pochádza z prirodzenosti/prírody (*natura*) a ako také je poznateľné ľudským rozumom; 2) *ius gentium* je založené na danom slove, ktoré zaväzuje k plneniu (*fides*); 3) *ius naturale* sa nezakladá na záväznosti slova, ale na prirodzenosti, ktorá nezávisí od slova (*fides*).³¹ Túto interpretáciu treba konfrontovať s názorom Antonia Galiana, ktorý tvrdí, že Ulpiánov koncept *ius naturale* (vlastný všetkým živočíchom vrátane človeka) pripomína stoickú myšlienku *lex universalis: ius gentium* je tou časťou *ius naturale*, ktorá je vyhradená len pre ľudský rod (a teda nie je spoločná pre všetky živočíchy).³²

Medzi odborníkmi na rímske právo prebiehala a stále prebieha diskusia o Ulpiánovom koncepte *ius naturale*³³ v súvislosti s *matrimonium*. Na túto dišputu sa vo svojom príspevku³⁴ napríklad snažil upriamiť pozornosť Urbanik. Zástancovia prvého stanoviska považovali koncept manželstva rímskych práv-

³⁰ D'ORS, Á. *Elementos de Derecho Privado Romano*. Pamplona: Eunsa, 2014, s. 36.

³¹ Cf. DOMINGO, R. *Elementos de Derecho Romano*. Cizur Menor: Aranzadi, 2012, s. 29.

³² Cf. GALIANO, A. F. *Derecho natural. Introducción filosófica al derecho*. Madrid: Artes Gráficas Benzal, 1985, s. 221.

³³ *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est.* Ulp. D. 1,1,1,3.

³⁴ URBANIK, J. On the Uselessness of it All: the Roman Law of Marriage and Modern Times. In: *Fundamina*. Vol. 20 (2014), No. 2, s. 946 – 960.

nikov za prvý prejav *ius naturale*, a preto sa jedine monogamné a heterosexuálne manželstvo mohlo považovať za ozajstné manželstvo.³⁵ Waldstein je presvedčený o tom, že *ius divinum* z Modestinovej definície manželstva³⁶ priamo súvisí s *ius naturale* Ulpiána.³⁷ Svoje tvrdenie opiera o rozlišovanie medzi nemenným prirodzeným zákonom na jednej strane a ľudskými zákonmi na strane druhej.³⁸ Iní autori – medzi nimi pravdepodobne aj Urbanik – sa pokúsili ozrejmiť filozofické základy Ulpiánovho ponímania *ius naturale*, vychádzajúc zo stoickej filozofie Zenóna, Chrysippa a Sexta Empirica, ktorá umožňovala sexuálne vzťahy medzi príbuznými a aj medzi mužmi.³⁹ Obe interpretácie sú založené na predpoklade, že Ulpián bol ovplyvnený stoickou filozofiou. Aktuálnou však zostáva naďalej otázka, ktorá konkrétna forma filozofie stoa bola inšpiratívnym prameňom rímskeho právnika Ulpiána.⁴⁰

Pokračujme ďalej v otázke interpretácie Ulpiánovho *ius naturale*. Hervada uvádza, že Ulpiánova definícia pravdepodobne predstavuje akúsi „... neadekvátnu transpozíciu filozofických myšlienok do právnej oblasti“.⁴¹ Stoický filozof Seneca († 65 po Kr.) píše o *ius commune omnium animantium* („spoločné právo všetkých živých bytostí“), nie však z pohľadu práva, ale z pohľadu filozofie. Hervada sa domnieva, že Ulpiánovo prevzatie stoických filozofických myšlienok do

³⁵ WALDSTEIN, W. *Ins Herz geschrieben das Naturrecht als Fundament einer menschlichen Gesellschaft*. Augsburg: Sankt-Ulrich-Verlag, 2010. Takisto sem patrí aj Maria Pia Bacchari.

³⁶ ... *divini et humani iuris communicatio*. *Mod. D.* 23,2,1.

³⁷ *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit*. *Ulp. D.* 1,1,1,3.

³⁸ *Sed naturalia quidem iura, quae apud omnes gentes peraeque servantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent ea vero quae ipsa sibi quaeque civitas constituit, saepe mutari solent vel tacito consensu populi vel alia postea lege lata*. *Inst. Iust.* 1,2,11. Urbanik nesúhlasí so stotožnením *ius naturale* s *ius divinum*. Cf. URBANIK, J. On the Uselessness of it All: the Roman Law of Marriage and Modern Times. In: *Fundamina*. Vol. 20 (2014), No. 2, s. 950.

³⁹ *Ibid.*, s. 954. Urbanik odkazuje na túto publikáciu: GACA, K. L. Early Stoic Eros: The Sexual Ethics of Zeno and Chrysippus and their Evaluation of the Greek Erotic Tradition. In: *Apeiron*. Vol. 33 (2000), No. 3, s. 207 – 238; Sext. Emp., *Pyr.* 3,199 – 200.

⁴⁰ Urbanik priznáva, že morálna indierencia niektorých autorov (e.g. Chrysippa) má charakter pseudo-stoicizmu a nie stoicizmu, hoci s ním súvisí: “Yet, even if these examples are only pseudo-Stoic, they must still have been current in the cultural milieu of Ulpian and thus somehow have shaped his ideas on Stoic philosophy.” URBANIK, J. On the Uselessness of it All: the Roman Law of Marriage and Modern Times. In: *Fundamina*. Vol. 20 (2014), No. 2, s. 955.

⁴¹ HERVADA, J. *Historia de la ciencia del derecho natural*. Pamplona: Eunsa, 1987, s. 80.

právnej oblasti neadekvátnym spôsobom má za následok nejasnosť Ulpiánovho nazerania na *ius naturale*, a tým sťaženie interpretáciu tohto pojmu.⁴²

Podľa nášho názoru faktom ostáva, že Ulpián uviedol manželstvo ako jeden z príkladov na *ius naturale*. Sám sa totiž zmieňuje o manželskom inštitúte v tej istej časti, v ktorej definuje *ius naturale*. Príroda/prirodzenosť (*natura*) vstúpila⁴³ do živočíchov (vrátane človeka) prirodzené právo (*ius naturale*). Spojenie muža a ženy (*maris atque feminae coniunctio*) sa nazýva manželstvom (*quam nos matrimonium appellamus*) a spĺňa tieto funkcie: prokreáciu detí (*liberorum procreatio*) a výchovu (*educatio*).⁴⁴

1.2 Manželstvo v kánonickoprávnej tradícii

Kánonickoprávna veda rozlišuje medzi *matrimonium in fieri* a *matrimonium in facto esse*. Manželstvo *in fieri* predstavuje „moment uzatvorenia manželstva“, zatiaľ čo manželstvo *in facto esse* je ponímané ako „manželský stav“. Zjednodušene povedané: uzatvorenie manželstva (svadba, manželský súhlas a manželská zmluva) je príčinou vzniku manželského zväzku (manželské spoločenstvo). Me-

⁴² Hervada uvádza, že Rimania vzťahovali spravodlivosť výlučne na rozumné bytosti, a nie na nerozumné tvory. V *Corpus iuris civilis* nie je žiadna zmienka o tom, že zvieratá by boli subjektmi práva. Sám Upián na inom mieste píše, že zvieratá nemôžu spôsobiť nespravodlivosť, keďže nemajú rozum. Ulp. D. 9,1,1. Prirodzené náklonnosti človeka sú rozumovo orientované. Môže sa však stať – a každodenná skúsenosť to od nepamäti potvrdzuje –, že keď človek oddelí správne používanie rozumu od prirodzených náklonností, dostáva sa do komplikovaných situácií, ktoré sú mu v poslednej inštancii viac na škodu ako na úžitok. Nespravodlivé konanie je výsledkom tohto oddelenia. Ilustrujme si to na príklade. Subjekt A si neprávom (proti rozumu) privlastní vec subjektu B. Svoju prirodzenú tendenciu „vlastniť a používať veci“ si interpretuje po svojom a dopúšťa sa nepravodlivého konania. Podobne aj v oblasti manželského inštitútu môže človek dospieť k nespravodlivým následkom svojho konania. Ak subjekt A využije svoju prokreačnú schopnosť (sexuálny pud) na subjekte B, ktorý nesúhlasí s týmto úkonom, subjekt A síce využíva svoju prirodzenú náklonnosť, ale nerozumným, a tým aj nespravodlivým spôsobom. Keďže zvieratá nemajú rozum a slobodné konanie ako človek, nemôžu konať nespravodlivo alebo nerozumne. Pes sa nemôže dopustiť cudzoložstva, znásilnenia alebo zneužitia mladistvého psa.

⁴³ Ulpiánova definícia používa sloveso *docuit*: *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit*.

⁴⁴ *Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius iuris peritia censer.* Ulp. D. 1,1,1,3.

dzi *in fieri* a *in facto esse* je vzťah príčinnej súvislosti, čo v praktickej rovine znamená, že príčina *in fieri* spôsobuje následok *in facto esse*.⁴⁵

Kánónisti v 12. až 14. storočí zvykli používať inštitúty a logiku rímskeho práva, keďže prvky justiniánskeho *Corpus iuris civilis* prenikali do cirkevného práva. Táto skutočnosť je vyjadrená v zásade *Ecclesia vivit lege Romana*.⁴⁶ Vďaka objaveniu justiniánskej kompilácie sa v 12. storočí zrodila škola romanistov v Bologni. Postupne sa rozšírila z Itálie do Francúzska. Romanisti a kánónisti sa navzájom ovplyvňovali. Ako uvádza Gaudemet, kánónisti prevzali viacero romanistických pojmov, e.g. *contractus*. Ale takisto aj romanisti si vypožičali určité výrazy vlastné kánonickému právu.⁴⁷

1.2.1 Vzťah rímskeho práva a kánonického práva s ohľadom na definíciu manželstva

V tejto fáze článku je vhodné zamyslieť sa nad manželstvom z pohľadu recipročného vzťahu medzi rímskym a kánonickým právom. Možno v tejto súvislosti hovoriť o vplyve rímskeho *matrimonium* na manželstvo podľa kánonického práva? Ak áno, tak je potrebné uvažovať nad mierou vplyvu. Naopak, ak je odpoveď na predchádzajúcu otázku negatívna, treba sa zamyslieť nad touto skutočnosťou a snažiť sa ju vymedziť. Podľa niektorých odborníkov by bolo nanajvýš

⁴⁵ Cf. TIRAPU, D., MANTECÓN, J., POLAINO, A. *Once Lecciones del Derecho Matrimonial*. Jaén: Riquelme y Vargas ediciones, 1992, s. 23 – 24; BAÑARES, J. I. *La dimensión conyugal de la persona: de la antropología al derecho*. Madrid: Rialp, 2005, s. 32 – 33 a FORNÉS, J. *Derecho Matrimonial Canónico*. Madrid: Tecnos, 2018, s. 15 – 16.

⁴⁶ Cf. URFUS, V. *Historické základy novodobého práva súkromného*. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 23; VLADÁR, V. *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň: Vydavateľstvi a nakladateľstvi Aleš Čeněk, 2009, s. 50; VLADÁR, V. *Vzťah cirkevného práva k rímskemu právu*. In: MACH, P., NEMEC, M., PEKARIK, M. (eds.). *Ius romanum schola sapientiae. Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009, s. 449 – 486; VLADÁR, V. *Dejiny cirkevného práva*. Praha: Leges, 2017, s. 152¹³⁸ a 161 n. a VLADÁR, V. *Gregoriánska reforma a rímske právo*. In: *Acta historica-iuridica Pilsnensia 2017/2*. Plzeň: Vydavateľstvi a nakladateľstvi Aleš Čeněk, 2018, s. 143 – 193. Vo vrcholnom stredoveku sa zvykli používať aj tieto zásady: *Ius Romanum est principium et complementum iuris canonici* („Rímske právo je základom a doplnkom kánonického práva“); ... *secundum traditionem ex alto medio aevo provenientem ius Romanum erat proprium clericorum* („... podľa tradície vrcholného stredoveku rímske právo bolo vlastné klerikom“). Cf. ERDŐ, P. *Introductio in historiam scientiae canonicae. Praenotanda ad Codicem*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1990, s. 76 a 77.

⁴⁷ *Verba de futuro a de verba de presenti, de matrimonium initiatum, ratum, perfectum*. Cf. GAUDEMET, J. *El matrimonio en Occidente*. Madrid: Taurus, 1993, s. 176.

nerozumné považovať rímske manželstvo za vzor pre klasické kánonické právo. Xavier d'Ors objasňuje tento fakt takto: „Keď sa niekedy stredovekí právnici, a najmä kánonisti, odvolávajú na princípy a myšlienky rímskeho práva, nerobia tak s vedomím, že nové (kánonické) manželské právo je pokračovaním rímskeho, ale s vedomím poukázať na oprávnenosť niektorých aspektov tohto nového manželského práva v súlade s právnou tradíciou. Preto „... neexistuje autentická recepcia rímskeho manželského práva, ale iba jednoduchá invokácia niektorých rímskych princíпов, ktoré niekedy zostávajú nepochopené, a to aj napriek tomu, že sa neinterpretujú tendenčným spôsobom. Tieto (princípy a myšlienky) môžu predstavovať základ pre nové kánonické manželstvo.“⁴⁸ Álvaro d'Ors⁴⁹ konštatuje, že „... manželský inštitút u civilizovaných národov bol vytvorený vďaka kánonickému právu. Rímske právo nemá súčasného právnika v tejto oblasti čo naučiť. Pohanská mentalita nebola schopná preniknúť do skutočnej podstaty manželstva. Jedine kresťanské posolstvo Božej lásky ožiarilo pravým svetlom podstatu manželskej lásky a úlohy, ktorú zohráva v ľudskom živote“.⁵⁰

Tento vzťah medzi rímskym a kánonickým právom sa pokúsim v nasledujúcom výklade demonštrovať na konkrétnom príklade. Kánonista Salerno poukazuje na to, že najviac používaná definícia manželstva vyskytujúca sa v cirkevnom zákonodarstve, právnickej literatúre a teologických prameňoch 12. a 13. storo-

⁴⁸ D'ORS, X. Principios y criterios fundamentales de estructuración del sistema matrimonial en el Derecho romano. In: VV.AA. *Libertades fundamentales y sistema matrimonial*. V. Congreso Internacional de Derecho eclesiástico del Estado. Ponencias 1. Pamplona: Eunsa, 1990, s. 1.

⁴⁹ Otec Xaviera d'Orsa, takisto profesor rímskeho práva. Tento fakt uvádzame, aby si čitateľ nemyslel, že sme sa dopustili preklepu.

⁵⁰ D'ORS, Á. *Elementos de Derecho Privado Romano*. Pamplona: Studium Generale, 1960, s. 245. Podobnú úvahu uvádza d'Ors aj v inej svojej publikácii: „Pohanská mentalita, ktorej bola nedostupná skutočná podstata Lásky, nemohla poňať manželstvo v úplnosti. Pre moderného právnika je klasickým právom v tejto oblasti práve kánonické právo.“ D'ORS, Á. *Derecho Privado Romano*. Pamplona: Eunsa, 2004, s. 307. Iní autori tvrdia v podstate to isté, čo sme uviedli: „La primitiva tradición canónica aceptó algunas definiciones tomadas del Derecho Romano, aunque el matrimonio romano difiere sustancialmente de la concepción cristiana del mismo.“ TIRAPU, D., MANTECÓN, J., POLAINO, A. *Once Lecciones del Derecho Matrimonial*. Jaén: Riquelme y Vargas ediciones, 1992, s. 24.

čia⁵¹ je definícia Ulpiána.⁵² Menej sa používa Modestinova definícia.⁵³ Práve toto obdobie stredoveku je kľúčové pre formovanie klasického kánonického manželstva, z ktorého princípov čerpá západná civilizácia dodnes, a to tak na úrovni súkromného, ako aj verejného práva.

1.2.2 Klasická definícia manželstva

Ulpiánova definícia obsiahnutá v *Institutiones Iustiniani* slúžila ako základ pre stredovekého teológa Petra Lombardského († 1160).⁵⁴ Ten definuje manželstvo takto: *Matrimonium est viri et mulieris maritalis coniunctio inter legitimas personas, individuam vitae consuetudinem retinens*.⁵⁵ Viladrich konštatuje, že aj napriek odlišnostiam v súčasnom manželskom práve na začiatku 21. storočia, Lombardského definícia je „... ústredným článkom právnej tradície západnej kultúry“,⁵⁶ keďže neskorší teológovia a kánonisti, ktorí odovzda-

⁵¹ Tieto storočia predstavujú „zlatý vek“ rozvoja kánonickej vedy. Preto skutočnosť, že aj v tomto období sa preberali definície rímskeho práva, poukazuje na význam rímskoprávnej kultúry.

⁵² *Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuam consuetudinem vitae continens*. („Sobáš, alebo presnejšie manželstvo, je spojenie muža a ženy, ktoré zahŕňa individuálnu životnú cestu“). Inst. Iust. 1,9,1.

⁵³ Cf. SALERNO, F. *La definizione del matrimonio canonico nella dottrina giuridica e teologica dei secoli XII–XIII*. Milano: Università degli studi di Roma, 1965. Kánonista Fornés objasňuje túto myšlienku takto: „Puede decirse [...] que la definición de Modestino era usada con una función hermenéutica, a modo de interpretación y para completar la de Justiniano. Ésta fue, desde luego, la más utilizada, pero con algunos retoques, para adaptar la concepción romana del matrimonio a la visión cristiana.“ FERNÁNDEZ, J. *Derecho Matrimonial Canónico*. Madrid: Tecnos, 2018, s. 17.

⁵⁴ Peter Lombardský bol scholastickým teológom, ktorý zostavil známu teologickú a filozofickú učebnicu (*Sententiarum libri quatuor*). Okrem teológie sa venoval aj pastorálnej činnosti (bol biskupom v Paríži). Q.v. COLISH, M. L. *Peter Lombard*. New York: E. J. Brill, 1994.

⁵⁵ „Manželstvo je manželský zväzok medzi mužom a ženou ako legitimnými osobami smerovaný k udržaniu spoločného život.“ Sent. 4,27,2,164. Lombardského definícia manželstva zdokonaľuje rímsku definíciu z *Institutiones Iustiniani*. Cf. TIRAPU, D., MANTECÓN, J., POLAINO, A. *Once Lecciones del Derecho Matrimonial*. Jaén: Riquelme y Vargas ediciones, 1992, s. 24.

⁵⁶ „Pese a las diferencias actuales, esta definición ha sido el nervio central de toda la tradición jurídica de la cultura occidental.“ VILADRICH, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplona: Eunsa, 2010, s. 158. Viladrich takisto poukazuje na to, že Lombardského definícia bola „mierne zdokonalená“ Rolandom Bandinellim: *Matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuam vitae consuetudinem retinens*. Cf. Sum. 28.

li „kánonickú orientáciu“ modernému manželskému právu, vychádzali práve z nej.⁵⁷

Z Lombardského definície vyplývajú tieto závery: 1) povaha tohto jedinečného spoločenstva je manželská a obsahuje objektívne normy, ktoré nezávisia od slobodnej vôle manželských strán; 2) ide o zväzok, ktorý je platný len v tom prípade, ak bol uzavretý medzi právne spôsobilými osobami; 3) právne puto, na ktorom sa zakladá toto spoločenstvo, je, prirodzene, nerozlučiteľné (z tohto dôvodu sa používa výraz *retinens* namiesto *continens*).⁵⁸ Tieto tri závery rozvinem s ohľadom na podstatu manželského zväzku.

Ad 1) *Maritalis coniunctio* („manželský zväzok“) jasným spôsobom popisuje vzťah medzi dvoma osobami opačného pohlavia. Tento zväzok nemá obchodnú, respektíve ekonomickú, a ani čisto sentimentálnu povahu. Rovnako manželský zväzok nie je postavený na spoločných umeleckých, náboženských, politických alebo ideologických záujmoch muža a ženy. Prídavné meno *maritalis* vystihuje podstatu zväzku: jediným základným kameňom je mužskosť a ženskosť vo vzájomnom vzťahu komplementarity sexuálnej odlišnosti.⁵⁹ Všetko ostatné (spoločné záujmy, ekonomické výhody, citová náklonnosť etc.) nevystihuje podstatu manželského zväzku, aj keď s ním do veľkej miery súvisí.⁶⁰ Je nanajvyš vhodné, aby mali manželia medzi sebou spoločné záujmy, ktoré posilňujú a obohacujú manželský život, ale, ako učí klasické kánonické manželské právo, tieto spoloč-

⁵⁷ Graciánov dekrét, pápežské dekretálie a neskoršia kánonická tradícia sa opiera najmä o Ulpiánovu definíciu z *Institutiones Iustiniani*. Od 16. storočia sa pridala zmienka *ius in corpus* (právo na telo). Cf. AMIGO REVUELTO, F. *Los Capítulos de nulidad matrimonial en el Ordenamiento Canónico Vigente*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca, 1987, s. 17.

⁵⁸ Cf. LOMBARDUS, P. *Sententiae in IV libris distinctae*. IV, d. 27, c. 2, n. 164; CARRERAS, J., FRANCESCO, H., ORTIZ, M. A. *Diritto canonico del matrimonio e della famiglia: I e II parte. Dispense ad uso degli studenti*. Roma: Pontificia università della Santa Croce, 2014, s. 33 a TIRAPU, D., MANTECÓN, J., POLAINO, A. *Once Lecciones del Derecho Matrimonial*. Jaén: Riquelme y Vargas ediciones, 1992, s. 24 – 25. Nahradenie slova *continens* za *retinens* zdôrazňuje pevnosť, stálosť a trvalosť manželského zväzku. Cf. DUDA, J. *Katolícke manželské právo*. Ružomberok: Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2007, s. 9 – 10. *Retinens* sa môže preložiť ako „zachovávajú“, „udržiavajú“, „podržiavajú“.

⁵⁹ „Solamente es marital la unión que lo es en razón de la diferenciación de los sexos, por la que ambas partes se dan totalmente en cuanto varón y mujer; no se trata de otro tipo de unión (económica, social, ideológica). Tampoco son por ello matrimonio las uniones entre personas del mismo sexo.“ TIRAPU, D., MANTECÓN, J., POLAINO, A. *Once Lecciones del Derecho Matrimonial*. Jaén: Riquelme y Vargas ediciones, 1992, s. 24.

⁶⁰ Cf. VILADRICH, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplona: Euna, 2010, s. 158.

né záujmy netvorí podstatu zväzku. Ak tá absentuje, ale iné záujmy a náklonnosti sú prítomné, nemožno hovoriť o manželstve, ale o iných formách medziľudských vzťahov (priateľstvo, kamarátstvo, spoločné aktivity, členstvo v klube etc.).

Ad 2) Druhý záver Lombardského definície manželstva sa primárne vzťahuje na spôsobilé osoby. *Viri et mulieres* sú subjekty, medzi ktorými je možné *maritalis coniunctio*. Jednoducho povedané, táto časť definície vyjadruje fakt, že manželstvo je heterosexuálne.⁶¹ Iné fyziologicky možné formy akéhokoľvek sexuálneho spojenia (homosexuálne,⁶² lesbické,⁶³ beštialita,⁶⁴ nekrofilia⁶⁵ či fetišizmus⁶⁶) nie sú manželstvom z dôvodu absencie heterosexuálneho spojenia medzi živými osobami.⁶⁷ Manželstvo sa takisto odlišuje od iných možných foriem spolunažívania medzi mužom a ženou (konkubinát, priateľstvo, kamarátstvo, súrodenecké vzťahy etc.).

Ad 3) Výraz *individuum vitae consuetudinem retinens* („smerovanie k udržaniu spoločného života“) z klasickej definície manželstva vyjadruje princíp ex-

⁶¹ Spojenie mužských a ženských pohlavných orgánov s potenciálnym plodením nového života. Pochopiteľne, manželstvo sa neredukuje len na prokreáciu a výchovu detí.

⁶² Sexuálne vzťahy medzi dvoma mužmi.

⁶³ Sexuálne vzťahy medzi dvoma ženami.

⁶⁴ Sexuálne vzťahy medzi človekom a zvieratom. Okrem „beštiality“ je zaužívaný aj výraz „zoofília“. Cf. NAVARRO, J. C., TEWKSBURY, R. Bestiality: An Overview and Analytic Discussion. In: *Sociology Compass*. Vol. 9 (2015), no. 10, s. 864 – 875.

⁶⁵ Sexuálne vzťahy medzi živým človekom a telom mŕtveho človeka rovnakého alebo opačného pohlavia. „Nekrofilia“ sa zvykne označovať aj ako „nekrománia“. Podľa Herodota boli tieto spôsoby praktizované v starovekom Egypte. Q.v. ROSMAN, J. P., RESNICK, P. J. Sexual Attraction to Corpses: A Psychiatric Review of Necrophilia. In: *Bull Am Acad Psychiatry Law*. Vol. 17 (1989), No. 2, s. 153 – 163. Z materiálneho hľadiska „nekrofilia“ síce môže prebehnúť medzi dvoma subjektmi opačného pohlavia, ale v prípade mŕtveho tela nemožno hovoriť o živej osobe. Aktívna zložka (duša) neinformuje materiálnu časť (telo), a preto biologické orgány nie sú schopné svojich funkcií. V živom človeku prebehnú biologické procesy, v mŕtvom nie. Takisto ani duchovná stránka (rozum, vôľa, sloboda) sexuálneho spojenia nie je prítomná.

⁶⁶ Fetišizmus je uspokojenie sexuálnych túžob s ohľadom na veci a nie na osoby.

⁶⁷ Álvaro D'Ors uvádza, že tieto formy sexuálneho spojenia sú v rozpore s prirodzenosťou (s prirodzeným právom) a predstavujú riziko pre integritu ľudskej spoločnosti: „... otras modalidades punibles del precepto natural que rige la relación de los dos sexos son el incesto, la sodomía u homosexualidad *in actu*, y la bestialidad o relación sexual con los animales. Son atentados evidentes contra el orden natural del sexo, que deben ser penados como agresiones, no sólo al decoro, sino a la integridad de una comunidad que no quiere degradarse humanamente“. D'ORS, Á. *Derecho y sentido común. Siete lecciones de derecho natural como límite del derecho positivo*. Madrid: Editorial Civitas, 1995, s. 135.

kluzivity („jeden muž s jednou ženou“) a princíp permanencie („navždy“).⁶⁸ Bandinelli vysvetľuje, že pojem *retinens* nahradil *continens* s cieľom vyjadriť inherentnú („vnútornú“, „vlastnú“ alebo „vrodenu“) vlastnosť manželského zväzku.⁶⁹ To znamená, že exkluzivita a permanencia nie sú pridané manželstvu „zvonka“, ale tvoria „vnútornú“ podstatu tohto zväzku. Nie sú taktiež akcidentálne a premenlivé, ale substanciálne a stabilné. Exkluzivita odkazuje na monogamnú jednotu manželstva, zatiaľ čo pod permanenciou sa má na mysli nerozlučiteľnosť manželského zväzku.

1.3 Relevantné závery rímskeho a kánonického manželstva v historickom priereze

Z uvedených analýz manželstva v rímskom a kánonickom práve môžeme vyvodiť tieto závery: 1) rímske manželstvo nemôže slúžiť ako model pre moderné manželstvo; 2) Ulpianova definícia manželstva poskytla terminologický základ pre kánonickoprávnu vedu; 3) klasická kánonická definícia manželstva vyjadruje esenciálne prvky manželského zväzku, ktoré prevzali moderné právne poriadky (tzv. princíp continuity s kánonickým manželským právom); 4) podstatným inherentným znakom manželstva je vzťah medzi mužom a ženou.

V tejto časti článku sme sa zamerali na podstatu manželstva v rímskom a kánonickom práve. Z hľadiska delenia práva na súkromné a verejné právo predstavuje manželstvo inštitút, ktorý má nielen súkromnoprávne, ale aj verejnoprávne prvky. Rímske *matrimonium* (ale aj manželský inštitút ako taký) bol právom rímskych občanov; preto možno hovoriť o rímskom manželstve vrámci *ius civile*. Avšak nielen *ius civile* bolo sférou rímskeho *matrimonium*; takisto *ius gentium* a *ius naturale* boli vnímané v súvislosti s manželstvom. Ako sme mohli vidieť, predmetný inštitút bol prítomný v celom systéme rímskeho práva. Definícia manželstva z *Institutiones Iustiniani* slúžila ako oporný bod pre Petra Lombardského v stredoveku, pričom táto sa stala zároveň smerodajnou pre celú západnú civilizáciu. Manželstvo je základný právny inštitút, ale v prvom rade základný ľudský inštitút, bez ohľadu na skutočnosť či konkrétny právny systém uzná alebo neuzná jeho existenciu vyplývajúcu z ľudskej prirodzenosti. Verejnoprávne prvky manželstva ako takého sú nespochybniteľné: spoločnosť má zá-

⁶⁸ Cf. TIRAPU, D., MANTECÓN, J., POLAINO, A. *Once Lecciones del Derecho Matrimonial*. Jaén: Riquelme y Vargas ediciones, 1992, s. 25.

⁶⁹ Cf. Sum. 27. Q.v. VILADRICH, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplona: Eunsa, 2010, s. 159.

ujem na ochrane tohto inštitútu (ústavné právo a trestné právo), lebo prežitie a kvalita života spoločnosti závisí primárne od rodiny založenej na manželstve. Z tohto dôvodu právny systém spravidla chráni manželstvo, a to aj prostredníctvom trestného práva. V ďalšej časti sa pokúsime objasniť otázky súvisiace s manželstvom, ktoré sa v 20. storočí začali odchyľovať od rímskej a kánonickej právnej tradície.

2 Trestnoprávne a civilnoprávne aspekty v niektorých otázkach manželského práva v súčasnosti

Druhá časť článku je situovaná v prevažnej miere do druhej polovice 20. storočia. To, čo sme sa snažili popísať v predchádzajúcej časti, nie je len číra historickoprávna perspektíva, ktorá by sa redukovala na akúsi „nostalgickú spomienku“ alebo právny inštitút z „minulosti“. Skôr naopak, snažili sme sa zdôrazniť historickú kontinuitu manželstva v západnej civilizácii na príklade rímskeho práva a kánonického práva. Najmä klasické kánonické právo zhrňa podstatu manželského inštitútu, ktorá bola prevzatá do moderných právnych poriadkov. Na nasledujúcich stranách sa zameriame na otázky, ktoré sa objavili v spomínaných moderných právnych poriadkoch v posledných desaťročiach a vo výraznej miere ovplyvnili pohľad verejnosti na predefinovanie manželstva. V tejto časti tak uvidíme niektoré aspekty depenalizácie homosexuálnych aktov, legislatívne úpravy a súdne rozhodnutia na lokálnej, národnej a nadnárodnej úrovni, ktoré zrovnoprávnili *de lege lata* homosexuálne (a lesbické) zväzky s manželstvom, ako aj formovanie ideológie gender podkopávajúcej v najhlbšej podstate existenciu ľudskej prirodzenosti a tým aj manželstva.

2.1 Oslabenie princípu heterosexuality

Model manželstva bol od nepamäti heterosexuálny a v oblasti verejnej mienky nevznikali diskusie o zahrnutí vzťahov medzi osobami rovnakého pohlavia vyvíjajúcimi sa zaužívanej tradícii pod tento pojem.⁷⁰ Ako sme mohli vidieť v pr-

⁷⁰ Na tomto mieste zámerne používam výraz „tradícia“. Z historického hľadiska je totiž významným faktorom na posúdenie situácií alebo konaní človeka, ktoré sú v rozpore alebo v súlade so zaužívanými pravidlami akceptovanými ľudstvom (alebo časťou ľudstva) ako takým. Hoci je dôležité brať do úvahy tradíciu, som toho názoru, že v základných otázkach ľudskej prirodzenosti sa nemožno riadiť výlučne princípom „väčšiny“ akceptovanej po mnohé stáročia, ale v prvom rade správnym rozumom (*ratio recta*), ktorý je schop-

vej časti článku, princíp heterosexuality je inherentne spojený s manželstvom. V akejkolvek kultúre sa môžu nachádzať ľudia s rôznymi sexuálnymi orientáciami, ale to ešte priamo neznamená, že musí nevyhnutne dôjsť k „rozšíreniu“ pojmu „manželstvo“, aby sa na úkor prirodzeného rozumu a prirodzeného poriadku vyhovelo ideologickým záujmom. Hoci rôzne sexuálne praktiky boli známe po stáročia, ani raz v histórii ľudstva – s výnimkou 20. storočia – sa neuvažovalo nad možnosťou zmeniť heterosexuálny princíp manželstva.⁷¹ Na nasledujúcich stranách sa budem snažiť priblížiť jednotlivé historické momenty v 20. storočí, ktoré prispeli k otvoreniu diskusie o právnom uznaní iných vzťahov ako heterosexuálnych.

Som si plne vedomý súčasnej „citlivosti“ v tejto problematike. Mojm cieľom nie je zosmiešniť názory a pozície tých, ktorí obhajujú právne uznanie iných zväzkov ako heterosexuálnych. Takisto nemám v úmysle dotknúť sa témy homosexuality zo zoznamu chorôb. Samotný fakt homosexuality je predmetom nielen neformálnych diskusií, ale aj vedeckých štúdií.⁷² Mojm zámerom v tejto časti príspevku je popísať udalosti a rozhodnutia z nedávnej minulosti, ktoré výrazne ovplyvnili verejnú mienku.

2.2 Historické formovanie ideológie gender

Prehľad súčasnej agendy ideológie gender má niekoľko prameňov: „sexuálne oslobodenie“ proklamované markízom de Sade v Paríži (r. 1791),⁷³ filozofické a psychologické myšlienky určitých autorov v posledných troch storočiach,

ný poznať zákonitosti ľudskej prirodzenosti. Tieto úvahy rozvediem v poslednej časti článku.

⁷¹ Aj napriek tomu, že antická rímska spoločnosť akceptovala homosexualitu, nikdy nepochybovala o tom, že manželstvo je výlučnou záležitosťou heterosexuálneho, a nie homosexuálneho spojenia. Domingo uvádza známu skutočnosť, že manželstvo bolo pre Rimánov (ako aj pre obdobie stredoveku a novoveku) výlučne heterosexuálne a monogamné. Cf. DOMINGO, R. *Elementos de Derecho Romano*. Cizur Menor: Aranzadi, 2012, s. 65 – 66.

⁷² Existuje viacero štúdií, ktoré sa venujú tejto téme z medicínskeho a antropologického hľadiska. Q.v. CABANYES, J., MONGE, M. Á. (eds.). *La salud mental y sus cuidados*. Pamplona: Eunsa, 2017.

⁷³ Výraz „sodomachizmus“ je odvodený od priezviska tohto francúzskeho šľachtica.

ako aj rôzne „hybné sily“ rozmanitých smerov,⁷⁴ sexuálnu revolúciu roku 1968 nevynímajúc.⁷⁵

Joseph Ratzinger vo svojich textoch vyjadril myšlienku, že počas dejín prebehli tri revolúcie proti človeku: ateizmus (odstránenie Boha zo života ľudí), materializmus (eliminácia akejkoľvek duchovnej, i.e. nemateriálnej dimenzie človeka) a ideológia gender (popretie objektívnej ľudskej prirodzenosti).⁷⁶ Táto

⁷⁴ Jean Jacques Rousseau, August Comte, Saint-Simon, Charles Fourier, Friedrich Nietzsche, Sigmund Freud, C. G. Jung, John Watson, Wilhelm Reich, Alfred Kinsey, Jack Kerouac a John Money. Medzi „hybné sily“ možno zaradiť tieto záujmové skupiny: maltuzianizmus (teória odvodená od T. R. Malthusa) zameraná na redukciu svetovej populácie; eugenické hnutia, ktoré chcú zvýšiť blahobyt ľudí prostredníctvom redukcie ľudí (Margret Sanger sa snažila „eliminovať neželané časti svetového obyvateľstva propagovaním a legalizovaním antikoncepcie, sterilizácie a potratu“); mocenské skupiny typu WASP (White Anglo-Saxon Protestants) v Spojených štátoch amerických, ktoré si uvedomili, že „... nízka pôrodnosť hornej triedy a vysoká pôrodnosť dolnej triedy – najmä čiernych a v chudobných krajinách tretieho sveta –, by vyvolali stratu ich politickej a ekonomickej moci“; komunistickí revolucionári (Karl Marx, Friedrich Engels a Alexandra Kollontaiová), ktorých cieľom bolo zničiť rodinu a náboženstvo vytvorením beztriednej rovnostárskej spoločnosti; radikálny feminizmus razený Simone de Beauvoir, ktorá chcela oslobodiť ženu z „otročtva manželstva a materstva“ a homosexuálne hnutie (Magnus Hirschfeld tvrdil, že „binárny poriadok pohlaví sa musí zrušiť v prospech radikálnej individualizácie“). Cf. KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 35 – 61.

⁷⁵ Gabriele Kuby uvádza, že „... študentská rebélia 1968 priviedla do cieľa vytrvalé, dve storočia trvajúce úsilie mnohých veľkých duchov o zničenie židovsko-kresťanského hodnotového základu západoeurópskej kultúry. Posolstvo „sexuálneho oslobodenia“ preniklo do každej obývačky a do väčšiny spální. Stálou mediálnou stimuláciou sexuálneho pudu, čoraz nehanbenejšími obrazmi sexuálnych aktov všetkého druhu sa menili postoje a správanie nás v základnej morálnej rovine človeka, sexualite. [...] Človek, ktorý je zakotvený v náboženstve a rodine, sa dá ťažko zmanipulovať. Najprv treba uvoľniť morálnu kotvu viery v Boha a sociálnu kotvu rodiny, aby sa ľudia dali zviesť návnadami absolútnej slobody a sexuálneho uspokojovania podľa ľubovôle. Rastúci blahobyt na niekoľko desaťročí umožnil predávať zábavu ako zmysel života a s tým aj všetky produkty, ktoré dokážu zábavu zvyšovať, a to na prvom mieste sex. Keďže takto boli zmenené postoje a správanie nás, mohla táto globálna kultúrna revolúcia postupovať nehatená verejnými debatami alebo odporom, ktorý by stál za reč. Sexualizácia, aj keď je to „iba“ príležitostná nevera a trochu pornografie, zaslepuje a robí neschopným odporovať takým rozhodujúcim útokom na nosný hodnotový systém, ako je legalizovanie potratu a „manželstvo homosexuálov“.“ KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 66 – 67.

⁷⁶ Presnejšie povedané, Martín dospel k týmto trom revolúciám na základe analýzy niektorých Ratzingerových textov o antropológii. Cf. MARTÍN, J. J. Modelos de Familia en el Cine Contemporáneo. In: *Carthaginensia*. Vol. 23 (2007), No. 44, s. 432 – 433. Pre dialóg medzi nemeckým filozofom Habermasom a nemeckým teológom Ratzingerom bližšie

tretia revolúcia je posledná možná, lebo po negácii ľudskej prirodzenosti už človeku nič iné neostane.⁷⁷

2.2.1 Konferencia OSN o ženách v Pekingu (r. 1995) a Jogjakartské princípy (r. 2006)

Výrazným momentom pre iniciatívu ukotviť na celosvetovej úrovni výraz gender bola konferencia OSN o ženách v Pekingu (r. 1995).⁷⁸ Jedným z jej hlavných cieľov bolo „... presadiť výraz gender ako náhradu za slovo pohlavie“.⁷⁹ Nový pojem (gender) bol potrebný na to, aby sa dosiahli v budúcnosti tieto tri ciele: 1) substanciálna rovnosť muža a ženy; 2) dekonštrukcia pohlavnej identity muža a ženy; 3) dekonštrukcia normatívnej nútenej heterosexuality.⁸⁰

V roku 2006 bol prijatý nezáväzný právny dokument (tzv. jogjakartské princípy), ktorý predstavuje „... súbor právnych princípov slúžiacich na podporu a ochranu práv osôb s menšinovou sexuálnou orientáciou“.⁸¹ Avšak svojou formuláciou („States shall“⁸² – „štáty musia/majú povinnosť“) sa nám zdá, že popierajú proklamovanú nezáväznosť dokumentu⁸³ a vytvárajú svojím spôsobom

pozri RATZINGER, J., HABERMAS, J. *Dialéctica de la secularización: sobre la razón y la religión*. Madrid: Encuentro, 2006.

⁷⁷ MARTÍN, J. J. Modelos de Familia en el Cine Contemporáneo. In: *Carthaginensia*. Vol. 23 (2007), No. 44, s. 433.

⁷⁸ Pre detailnejšiu analýzu pekingskej konferencie žien bližšie pozri O'LEARY, D. *The Gender Agenda: Redefining Equality*. Lafayette: Vital Issues Press, 1997 a PEETERS, M. A. *La mondialisation de la révolution culturelle occidentale*. Paris: Institute for Intercultural Dialogue Dynamics, 2007.

⁷⁹ KUBÝ, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 94.

⁸⁰ Idem.

⁸¹ Úrad vlády SR. *Jogjakartské princípy*. Bratislava: ŠEVT, 2011, s. 6.

⁸² “States shall” – What follows here are the first four of not less than 127 new obligations for States, each of which is introduced by the words ‘States shall...’. Before endorsing this document in whatever form, States should examine very carefully whether they really want to sign up to these obligations, of which only few correspond to existing standards, whereas many others would turn existing legal and moral concepts upside down.” CORNIDES, J. *A Brief Commentary On The Yogyakarta Principles*. Dostupné na: https://works.bepress.com/jakob_cornides/20/

⁸³ „Jogjakartské princípy sa odvolávajú na množstvo noriem v oblasti ľudských práv a uplatňujú ich na problematiku sexuálnej orientácie a rodovej identity. Princípy potvrdzujú základnú povinnosť štátov chrániť ľudské práva. Každý princíp obsahuje podrobné odporúčania štátom.“ Úrad vlády SR. *Jogjakartské princípy*. Bratislava: ŠEVT, 2011, s. 8.

totalitárne opatrenia.⁸⁴ Existuje viacero podložených výhrad, ktoré spochybňujú odbornosť a legitímnosť 29 z jogjakartských princípov: a) vypracovanie 29 princípov v indonézskej Jogjakarte prebehlo bez oficiálnej autorizácie a legítimácie zo strany OSN, čím došlo k uzurpovaniu si falošnej legítimity; b) existencia spomínaných totalitárnych opatrení na zmenu ústavy, zákonov, nariadení, sociálnych inštitútov, vzdelávacích systémov a postojov obyvateľstva; c) používanie nedefinovaných dvojznačných pojmov a d) predstieranie zhody s platným medzinárodným právom.⁸⁵

Pekingská konferencia (r. 1995) a jogjakartské princípy (r. 2006) sa z tohto pohľadu javia ako nástroje na presadenie ideológie gender, ktorá vo svojej podstate spočíva v spomínanom popretí objektívnej ľudskej prirodzenosti. Totalitárny spôsob formulácie a právneho uznania jogjakartských princípov je popísaný Jakobom Cornidesom v jeho krátkom komentári k tomuto dokumentu.⁸⁶ Na tomto mieste spomenieme dva jogjakartské princípy, ktoré súvisia s inštitútom manželstva a jeho ochrany.

2.2.2 Jogjakartský princíp 19

Princíp 19 („právo na slobodu názoru a vyjadrovania“) ustanovuje pod písmenom d), že „... štáty zabezpečia, aby sa pojmy ‚verejný poriadok‘, ‚verejná morálka‘, ‚verejnú zdravie‘ a ‚verejnú bezpečnosť‘ nepoužívali tak, aby diskriminačným spôsobom obmedzili slobodu názoru a vyjadrovania smerujúcu k vyjadreniu sexuálnej orientácie alebo rodovej identity“.⁸⁷ Tým však jednostranne presadzujú záujmy LGBT na úkor „... slobody názoru a vyjadrovania“ pre každého.⁸⁸ Pod

⁸⁴ Cf. KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 101.

⁸⁵ Cf. Ibid., s. 100 – 122 a CORNIDES, J. *A Brief Commentary On The Yogyakarta Principles*. Dostupné na: https://works.bepress.com/jakob_cornides/20/

⁸⁶ CORNIDES, J. *A Brief Commentary On The Yogyakarta Principles*. Dostupné na: https://works.bepress.com/jakob_cornides/20/

⁸⁷ Úrad vlády SR. *Jogjakartské princípy*. Bratislava: ŠEVT, 2011, s. 29.

⁸⁸ “If accepted, this clause will have devastating effects on the freedom of opinion and expression, reaching far beyond the special purposes of the YP. If the particular interests of the LGBT rights movement supersede concerns of public order and morality, any other pressure group may legitimately make the same claims. The notions of public order and public morality would therefore be completely undermined by this clause.” CORNIDES, J. *A Brief Commentary On The Yogyakarta Principles*. Dostupné na: https://works.bepress.com/jakob_cornides/20/

písmenom e)⁸⁹ sa vytvára priestor pre obdobnú existenciu jednej strany, ktorá v podobe LGBT/ideológie gender bude môcť umlčať akékoľvek snahy o vyjadrenie iného ako oficiálneho gendrového názoru podľa jogjakartských princípov.⁹⁰

2.2.3 Jogjakartský princíp 24

Ďalej sa v dokumente nachádza princíp 24 („právo na založenie rodiny“), ktorý je formulovaný takto: „Všetci ľudia, bez ohľadu na sexuálnu orientáciu alebo rodovú identitu (gender identity), majú právo založiť si rodinu. Rodiny existujú v rôznych formách. Žiadna rodina nesmie byť vystavená diskriminácii na základe sexuálnej orientácie alebo rodovej identity niektorého z jej členov“.⁹¹ Štáty sú povinné zabezpečiť, „... aby právne predpisy a politiky uznávali rozmanitosť rodinných foriem vrátane takých, ktoré nie sú definované rodovou líniou (descent) alebo manželstvom (marriage)“.⁹² Tento princíp proklamuje „... rozmanitosť rodinných foriem“ (families in diverse forms) na voluntaristickom základe a nie na *natura rei*, čiže prirodzenosti človeka.⁹³ Podľa interpretácie jogjakart-

⁸⁹ „[Štáty] zabezpečia, aby sloboda názoru a vyjadrovania neporušovala práva a slobody ľudí s najrôznejšími sexuálnymi orientáciami a rodovými identitami.“ Úrad vlády SR. *Jogjakartské princípy*. Bratislava: ŠEVT, 2011, s. 29. Táto dikcia sa mi javí byť v priamom rozpore s niektorými časťami môjho článku, ktorý som napísal na základe „práva na slobodu názoru a vyjadrovania“. Uvedol som historické fakty a snažil som sa ich interpretovať podľa môjho slobodného uváženia. Ak by sa však malo do dôsledkov postupovať podľa princípu 19 písm. e), tento môj článok by nemohol byť publikovaný, keďže štát by mal povinnosť zabezpečiť neporušovanie LGBT práv uznaných jogjakartským dokumentom. V prípade publikácie by mi hrozili sankcie zo strany štátu (teoretická aplikácia trestnoprávných, civilnoprávných a administratívnych sankcií). Ak by takáto situácia nastala v právnom poriadku Slovenskej republiky podľa jogjakartských princípov, princíp „slobody názoru a vyjadrovania“ by bol síce oficiálne proklamovaný, ale v praktickej rovine popieraný. Tým by sme mohli hovoriť o jednom z jasných prejavov totality, keď sa uprednostňuje určitý názor na úkor iných legitímnych názorov a presvedčení.

⁹⁰ Cf. CORNIDES, J. *A Brief Commentary On The Yogyakarta Principles*. Dostupné na: https://works.bepress.com/jakob_cornides/20/

⁹¹ Úrad vlády SR.: *Jogjakartské princípy*. Bratislava: ŠEVT, 2011, s. 32.

⁹² Ibid.

⁹³ “Families exist in diverse forms” – Hidden somewhere near the end of a lengthy document, YP 24 is probably the most insidious point on the agenda that the YP seek to promote. Without openly discussing it, YP 24 introduces a novel concept of ‘family’ and, by implication, a novel concept of ‘marriage’. In the text of YP 24 itself, we find only a vague statement that ‘families exist in diverse forms’. Further below, clause b) provides somewhat more detail: it seeks to impose on States an obligation to recognise ‘the diversity of family forms, including those not defined by descent or marriage’. How a ‘family’ is to be defined, if it is not defined by descent or marriage, remains completely obscure; the YP do not even

ských princípov, rodina nie je výlučne založená na manželstve muža a ženy, ale na pojme „sexuálna orientácia“, ktorá je v preambule definovaná ako „... schopnosť hlbkej citovej náklonnosti, sexuálnej príťažlivosti a intímnych sexuálnych vzťahov človeka s jednotlivcami iného alebo rovnakého pohlavia alebo viac ako jedného pohlavia“.⁹⁴ Táto forma sexuality je základom pre nový pojem rodiny, ktorý zavádza jogjakartský dokument. Gabriele Kuby poznamenáva, že takáto definícia „sexuálnej orientácie“ nevyklučuje „nijaký druh sexuálneho výberu či uprednostňovania a aktivity“.⁹⁵

2.3 Depenalizácia homosexuálnych aktov

Na pôde Európy podpísali zmluvné štáty Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.⁹⁶ Komisia pre ľudské práva – až do začiatku 80. rokov 20. storočia – obvykle zamietala žaloby osôb, ktoré nesúhlasili s penalizáciou za homosexuálne praktiky v zákonodarstve členských štátov.⁹⁷

attempt to offer any definition. Yet in all cultures and at all times, families were always defined by descent and marriage, and marriage was always between a man and a woman. The concept of ‘family’ promoted by YP 24 appears to be of a purely voluntaristic nature: if the criteria ‘descent’ and ‘marriage’ are given up, any group of 2 or more persons can be styled as a ‘family’ if it chooses to call itself so. Indeed, accepting YP 24 would prohibit States from maintaining the current concept of marriage and family, for which until today there has been a broad inter-cultural and inter-religious consensus. Contrary to the pretensions of its drafters, YP 24 is therefore not promoting Human rights, nor would it contribute to extending them, but it stands in clear and direct contradiction to Article 16 of the UDHR.” CORNIDES, J. *A Brief Commentary On The Yogyakarta Principles*. Dostupné na: https://works.bepress.com/jakob_cornides/20/

⁹⁴ Úrad vlády SR. *Jogjakartské princípy*. Bratislava: ŠEVT, 2011, s. 10.

⁹⁵ Logicky tak vyplýva, že táto definícia zahŕňa implicitne „... pedofíliu (sex s deťmi), incest (sex s pokrvnými príbuznými), polygamiu, polyandriu, polyamoriu (sex s viacerými osobami) alebo zoofíliu (sex so zvieratami)“. KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 102.

⁹⁶ Tento dohovor (ďalej ako Európsky dohovor alebo v skratke ED) vznikol na pôde Rady Európy. Bol ratifikovaný 4. novembra 1950 a je platný od 3. septembra 1953. Európsky dohovor sa skladá z troch hláv a zo 14 dodatkových protokolov. Slovensko pristúpilo k tomuto dohovoru 19. marca 1992.

⁹⁷ Ako príklad môžeme uviesť rozhodnutia, ktoré spomína Rafael Navarro-Valls. Prvé rozhodnutie je zo 17. decembra 1955 a druhé z 30. septembra 1975. Cf. NAVARRO-VALLS, R., GOYTISOLO, J. V. *Matrimonio y derecho*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1994, s. 91 – 93.

2.3.1 Dve rozhodnutia (r. 1955 a 1975) interpretujúce Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

V prvom rozhodnutí (zo 17. decembra 1955) Komisia pre ľudské práva (ďalej len „Komisia“) uvádza, že členský štát môže na základe Európskeho dohovoru trestať homosexuálne praktiky, a tým sa miešať do „... súkromného a rodinného života“. Dôvodom na túto ingerenciu zo strany verejnej moci je „... ochrana zdravia a morálky“ (čl. 8 ods. 2 ED).⁹⁸ V rozhodnutí Komisia uvádza v súvislosti s čl. 14 o „zákaze diskriminácie“:⁹⁹ „Hoci čl. 14 Európskeho dohovoru súvisí s diskrimináciou z hľadiska sexuálnej orientácie, nevylučuje možnosť členského štátu ustanoviť opatrenia na odlíšenie sexuálnej orientácie s ohľadom na homosexualitu z dôvodu ochrany zdravia a morálky.“¹⁰⁰ Na základe tohto odôvodnenia Komisia zamietla žalobu nemeckého občana, ktorý žaloval Nemeckú spolkovú republiku z dôvodu porušenia jeho práva na súkromie a rodinný život v oblasti homosexuálnych praktík, za ktoré bol odsúdený podľa čl. 175 Nemeckého trestného kódexu (StGB).¹⁰¹

Druhé rozhodnutie (z 30. septembra 1975) takisto súvisí s iným nemeckým občanom, ktorý žaluje Nemeckú spolkovú republiku po tom, ako v StGB boli z dôvodu reformy depenalizované homosexuálne praktiky medzi dospelými. Napriek čiastočnej abrogácii sú však trestne postihované homosexuálne úkony spáchané mužskou osobou staršou ako 18 rokov na osobe mužského pohlavia mladšej ako 21 rokov. Nemecký občan bol totiž odsúdený na dva roky väze-

⁹⁸ Čl. 8, ktorý nesie titul „Právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života“, znie takto: „Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obdobia a korešpondencie.“ (ods. 1). „Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať s výnimkou prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.“ (ods. 2).

⁹⁹ „Užívanie práv a slobôd priznaných týmto dohovorom musí byť zabezpečené bez diskriminácie založenej na akomkoľvek dôvode, ako je pohlavie, rasa, farba pleti, jazyk, náboženstvo, politické alebo iné zmýšľanie, národnostný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnostnej menšine, majetok, rod alebo iné postavenie.“ čl. 14 ED.

¹⁰⁰ Decision 104/55, *Annuaire de la Convention européenne des droits de l'homme*, 1955 – 1957, s. 228 – 229.

¹⁰¹ „Die widernatürliche Unzucht, welche zwischen Personen männlichen Geschlechts oder von Menschen mit Thieren begangen wird, ist mit Gefängniß zu bestrafen; auch kann auf Verlust der bürgerlichen Ehrenrechte erkannt werden.“ Artikel 175 Strafgesetzbuch 1871. Tento článok už neplatí, keďže bol zrušený 11. júna 1994.

nia kvôli tomu, že praktizoval nemravné úkony s osobami rovnakého pohlavia (niektoré z nich boli maloleté). Svoju žalobu zdôvodňoval tým, že po reforme nemeckého trestného práva (r. 1969)¹⁰² štát nemôže zasahovať do súkromného života. Komisia aj tentokrát žalobu zamietla. V odôvodnení sa píše, že niektoré prejavy sexuálneho života spadajú do priamej kompetencie štátu podľa čl. 8 ods. 2 ED,¹⁰³ teda opäť z dôvodu ochrany zdravia a morálky.

2.3.2 Rozhodnutie v prípade *Dudgeon* (r. 1981)

Zmenu v nazeraní na homosexuálne praktiky možno badať v 80. rokoch. Európsky súd pre ľudské práva (ESLP) v prípade *Dudgeon* svojím rozhodnutím z 22. októbra 1981 začal raziť novú paradigmu.¹⁰⁴ Britský občan (Jeffrey Dudgeon), žijúci v Severnom Írsku, bojoval niekoľko rokov za reformu práva v regióne Ulster v oblasti homosexuality.¹⁰⁵ Vystupoval na verejnosti ako aktivista gay. Polícia pri domovej prehliadke zhabala Dudgeonovi materiál, ktorý preukazoval jeho protiprávne sexuálne praktiky. Zároveň mu však bolo oznámené, že nebude za ne trestne stíhaný. Napriek tomu sa Dudgeon obrátil na Komisiu so sťažnosťou, že severoírské trestné právo zakazuje homosexuálne praktiky v súkromí medzi dospelými, a tým porušuje právo na súkromný život. Navyše sa odvolal na čl. 14 ED s odôvodnením, že ulsterské právo je zhovievavejšie k lesbám ako homosexuálom. ESLP síce rozhodol v prospech Dudgeona,¹⁰⁶ ale zároveň potvrdil, že je v kompetencii členských štátov upraviť vekovú hranicu pre homo-

¹⁰² 25. júna 1969 prebehla dôkladná reforma nemeckého trestného práva. Zmeny vstúpili do platnosti 1. septembra 1969. Ďalšia reforma potom prebehla v roku 1973.

¹⁰³ Decision Decision 5935/72, Commission européenne des droits de l'homme. Décisions et rapports. Vol. 3, s. 46 – 51.

¹⁰⁴ Decision 7525/76, Cour européenne des droits de l'homme.

¹⁰⁵ Právo v Ulsteri, ktoré chcel Dudgeon reformovať, pozostávalo z dvoch zákonov (prvý z roku 1861 a druhý z roku 1885). Zákony upravovali trestný postih za skutky „buggery“ (sodomia, homosexualita) a za prejavy proti cudnosti a mravnosti tak vo verejnej, ako aj súkromnej sfére. Trestná sadzba za tento delikt dosahovala až možnosť uloženia doživotného trestu; v prípade nemravných prejavov trest odňatia slobody až na dva roky. Treba poznamenať, že sexuálne praktiky medzi lesbami (ženami) sa nepovažovali v Ulsteri za protiprávne.

¹⁰⁶ Doslovná citácia z rozhodnutia: „Skrátka, obmedzenie uložené pánovi Dudgeonovi podľa zákona Severného Írska je pre svoj rozsah a absolútny charakter, nehľadiac na prísnosť možných stanovených trestov, neprimerané k cieľom, ktoré sa snažilo dosiahnuť.“ Decision 7525/76, Cour européenne des droits de l'homme, n. 61.

sexuálne praktiky.¹⁰⁷ Súd tak potvrdil Dudgeonovi právo na súkromný život, ale nevytvoril právo na praktizovanie homosexuality s osobami mužského pohlavia mladšími ako 21 rokov, ktoré sú obzvlášť zraniteľné.¹⁰⁸ O rok neskôr (9. decembra 1982), Severné Írsko legalizovalo homosexuálne úkony medzi dospelými staršími ako 21 rokov.

2.3.3 *Odporúčanie 924 Rady Európy (r. 1981)*

Prípád Dudgeon sa odzrkadlil v Odporúčaní 924 (r. 1981) parlamentného zasadnutia Rady Európy.¹⁰⁹ V ňom sa odporúča Rade ministrov, aby naliehali na členské štáty v otázke zrušenia trestného postihu za praktizovanie homosexuality.¹¹⁰ Ďalším míľnikom bolo vyškrtnutie homosexuality zo zoznamu chorôb, k čomu došlo Svetovou organizáciou zdravia (WHO) 1. januára 1993.

¹⁰⁷ „Sťažovateľ tvrdí, že je obeťou diskriminácie z dôvodu porušenia článku 14 v spojení s článkom 8 v tom, že podľa napadnutého trestného zákona je vystavený väčšiemu zasahovaniu do jeho súkromného života ako sú homosexuálni muži v iných častiach Spojeného kráľovstva a homosexuálne ženy v samotnom Severnom Írsku. V jeho podaní článok 14 vyžaduje, aby vek na udelenie súhlasu bol rovnaký pre všetky formy sexuálnych vzťahov.“ Decision 7525/76, Cour européenne des droits de l’homme, n. 65. „Pri posudzovaní otázok podľa článku 14 Komisia aj vláda rozlišovali homosexuálne vzťahy medzi mužmi mladšími ako 21 rokov a mužmi staršími ako 21 rokov. Súd už rozhodol v súvislosti s článkom 8, že v prvom rade je úlohou vnútroštátnych orgánov stanoviť vek, do ktorého by mladí ľudia mali požívať ochranu trestného práva. [...] Súčasný zákon Severného Írska sa k tejto skutočnosti ohľadne zakázaných homosexuálnych stykov medzi mužmi nevyjadruje. Iba raz bol stanovený tento vek, na základe čoho mohol vzniknúť spor podľa článku 14. Nie je úlohou Súdu vyjadriť sa k otázke, ktorá nevznikla v súčasnosti.“ Decision 7525/76, Cour européenne des droits de l’homme, n. 66.

¹⁰⁸ “The Court also agrees with the conclusion in the Wolfenden Report to the effect that there is a necessity for some degree of control even in respect of consensual acts committed in private notably where there is a call ‘to provide sufficient safeguards against exploitation and corruption of others, particularly those who are especially vulnerable because they are young, weak in body or mind, inexperienced, or in a state of special physical, official or economic dependence’ (paragraph 49 of the judgment).” Decision 7525/76, Cour européenne des droits de l’homme, n. 12 (táto časť rozsudku nie je dostupná v oficiálnom slovenskom preklade, preto citujeme oficiálnu anglickú verziu).

¹⁰⁹ Recommendation 924 (r. 1981), Assemblée parlementaire de Conseil de l’Europe (Discrimination against homosexuals).

¹¹⁰ “Recommends that the Committee of Ministers urge those member states where homosexual acts between consenting adults are liable to criminal prosecution, to abolish those laws and practices.” Recommendation 924 (r. 1981), Assemblée parlementaire de Conseil de l’Europe (Discrimination against homosexuals), No. 7,1. Odporúčanie rieši aj otázku rovnakého veku pre súhlas na praktizovanie homosexuálnych a heterosexuálnych úko-

Uvedené rozhodnutia a odporúčania mali značný vplyv na dvojakú tendenciu aj v oblasti manželského práva: 1) zrušenie zákazov uzatvoriť „manželstvo“ medzi homosexuálmi; 2) uzákonenie rovnocenných právnych vzťahov pre heterosexuálne a homosexuálne zväzky.¹¹¹

2.4 Legislatívne a súdne zrovnoprávnenia homosexuálnych zväzkov s manželstvom

V tejto časti popisujeme príklady zrovnoprávnenia na legislatívnej úrovni v štyroch právnych poriadkoch (USA, Dánsko, Nórsko a Holandsko)¹¹² a na súdnej úrovni v dvoch (Holandsko a USA). Začnime zákonodarstvom.¹¹³

nov. "... urge member states to apply the same minimum age of consent for homosexual and heterosexual acts". Ibid., No. 7,2.

¹¹¹ Cf. NAVARRO-VALLS, R./GOYTISOLO, J. V. *Matrimonio y derecho*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1994, s. 93.

¹¹² Spomenieme príklady štyroch nami vybraných právnych poriadkov. Pre analýzu ďalších (Švédsko, Island, Belgicko, Katalánsky región a Aragónsky región v Španielsku etc.) bližšie pozri MIGNOT, M. Le partenariat enregistré en droit international privé. In: *Revue internationale de droit comparé*. Vol. 3 (2001), No. 53, s. 601 – 653. Uvádzame, že ešte pred dánskym zákonom (r. 1989) boli vo Švédsku (r. 1987) *de facto* uznané homosexuálne spolunažívania: "Legal recognition of same-sex relationships in Europe began in the Nordic Countries. In 1987, *de facto*/cohabitation relationships of same-sex couples were given a similar legal status to those of opposite sex couples in Sweden. However, at the same time, it was not felt that there was a need (or an opportunity) for a formalisation of those relationships. A 'legal quantum leap' followed in 1989 with the introduction of the registered partnership for same-sex couples in Denmark. Other jurisdictions gradually followed Denmark's lead, although the legal rules and technical approach of the registered partnership regimes that were introduced differed (and still differ) significantly from jurisdiction to jurisdiction." SCHERPE, J. M. The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights. In: *The Equal Rights Review*. Vol. 10 (2013), s. 83 – 84.

¹¹³ Ako sme už uviedli, v našom príspevku ilustrujeme zákonodarstvá štyroch vybraných právnych poriadkov. Uvádzame chronologický prehľad zákonodarstiev vo svete v oblasti právnej úpravy registrovaných partnerstiev do roku 2006 (prvý dátum predstavuje prijatie a druhý účinnosť zákona): Dánsko (7. jún 1989 a 1. október 1989), Nórsko (30. apríl 1993 a 1. august 1993), Švédsko (23. jún 1994 a 1. január 1995), Island (12. jún 1996 a 27. jún 1996), Holandsko (5. júl 1997 a 1. január 1998), Belgicko (23. november 1998 a 1. január 2000), Francúzsko (15. november 1999), Nemecko (16. február 2001 a 1. august 2001), Fínsko (9. november 2001 a 1. marec 2002), Luxembursko (9. júl 2004 a 1. november 2004) a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie (18. november 2004 a 5. december 2005). Tieto jurisdikcie zrovnoprávnili registrované zväzky s manželstvom: Holandsko (21. december 2000 a 1. apríl 2001), Belgicko (13. február 2003 a 1. jún 2003), Španielsko (30. jún 2005 a 3. júl 2005), Kanada (19. júl 2005 a 20. júl 2005). Cf. FESTY, P. Legal Recognition of

2.4.1 Legislatívne zmeny zväzkov medzi osobami rovnakého pohlavia

V štáte Berkeley prostredníctvom Domestic Partnership Policy (4. decembra 1984) sa rozšírili výhody obdobné manželskému zväzku na heterosexuálne a homosexuálne vzťahy v konkubinátnej forme.¹¹⁴ Cieľom bolo získať sociálne benefity (poistenie, dôchodky, indemnizáciu pre prípad smrti partnera etc.).¹¹⁵

V Dánsku bol 7. júna 1989 prijatý zákon (s účinnosťou od 1. októbra 1989) Lov om registreret partnerskab ([Dánsky] zákon o registrovaných partnerstvách).¹¹⁶ Týmto zákonom sa zrovnoprávnili registrované homosexuálne zväzky s (heterosexuálnym) manželstvom v rovine sociálnoprávneho zabezpečenia (dane, sociálne poistenie a dôchodkový systém) a v oblasti občianskeho práva (vznik a zánik práv a povinností súvisiacich s právnym úkonom registrácie).¹¹⁷ Tento zákon bol schválený dánskym parlamentom, a to aj napriek negatívne mu posudku zo strany Právnej komisie.¹¹⁸ Zákon sa dotkol aj oblasti trestného práva: ak osoba zaregistruje homosexuálne partnerstvo, bude v prípade existencie skoršieho manželstva alebo iného registrovaného homosexuálneho zväzku trestne sankcionovaná.¹¹⁹

Same-Sex Couples in Europe. In: *Population*. Vol. 61 (2006), No. 4, s. 417 – 453. Pre kompletný aktuálny prehľad svetových právnych poriadkov pozri <https://www.samesexrelationshipguide.com/>

¹¹⁴ Cf. TRAIMAN, L. A Brief History of Domestic Partnerships. In: *Gay & Lesbian Review*, July – August (2008).

¹¹⁵ https://www.cityofberkeley.info/Clerk/Home/Domestic_Partnership.aspx

¹¹⁶ Lov. nr. 372 af 7. 6. 1989.

¹¹⁷ Pre krátky prehľad historického formovania manželstva a rozvodu v Dánsku pozri GAUDEFROY-DEMONBYNES, R. Le mariage et le divorce au Danemark. In: *Revue internationale de droit comparé*. Vol. 4 (1952), No. 3, s. 461 – 478.

¹¹⁸ Cf. NAVARRO-VALLS, R., GOYTISOLO, J. V. *Matrimonio y derecho*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1994, s. 93 a LUND-ANDERSEN, I. The Danish registered partnership act, 1989: Has the act meant a change in attitudes? In: WINTERMUTE, R., ANDENAES, M. (eds.) *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 417 – 426.

¹¹⁹ Cf. PEDERSEN, H. Denmark: le certificat de concubinage homosexuel et les nouvelles dispositions concernant le divorce et la séparation. In: RUBELLIN-DEVICHI, J. (ed.). *Regards sur le droit de la famille dans le monde*. Paris: C.N.R.S., 1991 a BECH, H. Report from a rotten state: Marriage and homosexuality in Denmark. In: PLUMMER, K. (ed.). *Modern Homosexualities. Fragments of Lesbian and Gay Experience*. London: Routledge, 1992, s. 134 – 147.

Nórsko je druhou krajinou Európy,¹²⁰ ktorá uzákonila registrované partnerstvá pre homosexuálne páry.¹²¹ Registrované partnerstvo podľa nórskeho zákonodarstva z 1. augusta 1993 môže byť uzatvorené medzi dvoma osobami rovnakého pohlavia a tento zákonný zväzok má tie isté právne účinky ako manželstvo, s výnimkou práva na adopciu. Tak ako v Dánsku, aj v Nórsku došlo k zmene Trestného zákona z roku 1902: uvedenie skutkovej podstaty trestného činu „nezákonného uzatvorenia partnerského vzťahu“ v prípade nerozviazania skoršieho manželstva alebo iného registrovaného partnerského vzťahu, s výškou trestu odňatia slobody do štyroch rokov.¹²²

Čo sa týka Holandska, to najskôr prostredníctvom ministerstva dopravy umožnilo rodinné výhody pre homosexuálne páry,¹²³ neskôr ustanovilo vo svojom zákonodarstve registrované partnerstvá (r. 1997) a v roku 2001 definitívne, ako prvý právny systém v európskej histórii, zrovnoprávnilo homosexuálne

¹²⁰ Dánsko (r. 1989) ako prvé zaviedlo registrované partnerstvá, potom Nórsko (r. 1993) a Švédsko (r. 1994).

¹²¹ Cf. WIİK, K. A., SEIERSTAD, A., NOACK, T. From Registered Partnerships to Same-Sex Marriages: Marriage and Divorce among Norwegian Same-Sex Couples 1993 – 2011. In: *Tidsskrift for velferdsforskning*. Vol. 19 (2016), No. 4; ROTH, M. The Norwegian Act on Registered Partnership for Homosexual Couples. In: *U. Louisville J. Fam. L.* Vol. 35 (1996 – 1997), s. 467 n. a WIİK, K. A., SEIERSTAD, A., NOACK, T. *Divorce in Norwegian Same-Sex Marriages 1993 – 2011. Discussion Papers No. 723 December 2012*. Oslo: Statistics Norway Research Department, 2012.

¹²² Cf. NAVARRO-VALLS, R., GOYTISOLO, J. V. *Matrimonio y derecho*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1994, s. 95 – 96.

¹²³ Okrem sociálnych výhod pre potreby dopravy sa tento model rozvíjal aj na mestskej úrovni pre funkcionárov v Holandsku. Z Holandska sa tento model rozšíril do Španielska: „En Holanda el Ministerio de Transportes decidió conceder el beneficio de las reducciones familiares a las parejas de homosexuales. Desde hace unos años, las autoridades municipales y provinciales extienden a los funcionarios homófilos las ventajas concedidas a los funcionarios casados en materia de permisos, indemnizaciones, etc. Estas actuaciones aisladas han tenido también repercusión reciente en España, donde algunos municipios han establecido un registro de uniones de hecho con efectos limitados a las propias características del registro municipal.“ NAVARRO-VALLS, R., GOYTISOLO, J. V. *Matrimonio y derecho*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1994, s. 96.

zväzky s manželstvom.¹²⁴ Tento krok Holandska bol v nadväznosti na to nasledovaný viacerými ďalšími krajinami.¹²⁵

2.4.2 Súdne rozhodnutia smerujúce k postupnému zrovnoprávneniu zväzkov medzi osobami rovnakého pohlavia

Prejdime teraz zo zákonodarnej oblasti do oblasti súdnej. Tribunál v Amsterdame (Holandsko) aplikoval ustanovenia Dutch Civil Code o strate práva na dôchodok v prípade rozvodu, keď rozvedená osoba sa znovu ožení/vydá alebo žije s inou osobou manželským životom, na nasledujúcu situáciu: Súd zrušil dôchodok rozvedenej ženy A (a tým zaniklo partnerstvo so ženou B), ktorá žila s inou ženou C, keďže žena C mala preukázateľne stabilnejšiu ekonomickú situáciu ako žena B.¹²⁶

¹²⁴ Zákon o registrovaných partnerstvách bol prijatý 5. júla 1997 s účinnosťou od 1. januára 1998. Zákon o rovnakom postavení homosexuálnych zväzkov s heterosexuálnymi z roku 2001 je prvým svojho druhu v európskom zákonodarstve. Podľa čl. 1:30 holandského občianskeho zákonníka "A marriage may be entered into by two persons of a different or of the same gender (sex)". 1,1.5, 1:30. Registrované partnerstvo je upravené v čl. 1:80a a nasl. Holandský občiansky zákonník má v súčasnosti aj ustanovenia o „prechode z registrovaného partnerstva do manželstva“ ("Conversion of a registered partnership into a marriage"). Pre legislatívny vývoj homosexuálnych výhod a zväzkov v Holandsku pozri WAALDIJK, K. Small Change: How the Road to Same-Sex Marriage Got Paved in the Netherlands. In: WINTEMUTE, R., ANDENAES, M. (eds.) *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 437 – 464.

¹²⁵ Ako sme uviedli, v Európe prvým príkladom homosexuálnych zväzkov boli škandinávské krajiny. Svoju cestu začali kategóriou „registrované partnerstvá“, ktorú o niekoľko rokov doviedlo Holandsko s termínom „homosexuálne manželstvo“. "The next step in this legal evolution was the opening up of marriage in a number of jurisdictions, of which the Netherlands was the first in 2001, followed by Belgium (2003), Spain (2005), Norway (2009), Sweden (2009), Iceland (2010) and Portugal (2010)." SCHERPE, J. M. The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights. In: *The Equal Rights Review*. Vol. 10 (2013), s. 84.

¹²⁶ "In the divorce order or in a later judicial decision the court may, upon the request of the spouse who has insufficient means to provide for his own maintenance and who is reasonably not able to obtain such means, grant a maintenance allowance to this spouse which has to be paid by the other spouse." 1,1.9,1:157. Tento príklad sa nachádza v publikácii NAVARRO-VALLS, R., GOYTISOLO, J. V. *Matrimonio y derecho*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1994, s. 96. Nepodarilo sa nám nájsť rozhodnutie amsterdamského súdu v anglickom jazyku, preto sa spoliehame na presnosť údajov zo španielskej publikácie.

V Spojených štátoch amerických The Supreme Court of Georgia v prípade *Weekes vs. Gay* (rozhodnutie z 31. mája 1979) priznal určité právne následky homosexuálnemu zväzku. Súd uznal platnosť testamentu, v ktorom beneficiant udržiaval „emocionálny vzťah“ počas šiestich rokov s testátorom.¹²⁷ Podobne aj The Supreme Court of Arkansas v prípade *Bramlett vs. Selman* (rozhodnutie z 21. apríla 1980) uznal constructive trust pre majetkové vzťahy homosexuálneho zväzku, odvolávajúc sa na rozhodnutie prípadu *Weekes vs. Gay*.¹²⁸

¹²⁷ “The trial judge found as a fact that the appellee had supported the decedent and had supplied most of the funds for the purchase of the two pieces of property and the insurance. The trial judge found that the appellee and decedent had lived together for six years in a homosexual relationship.” Decision *Weekes v. Gay* (1979), [243 Ga. 784 (1979), 256 S.E.2d 901], Supreme Court of Georgia.

¹²⁸ “Appellee filed suit against his homosexual companion to require appellant to convey the title to a residence purchased with funds furnished by appellee. Appellant contended the purchase money was a gift from his paramour, but the trial court accepted appellee’s position that the title was held by appellant as constructive trustee for appellee. In early 1977 appellant and appellee became involved in a homosexual relationship and appellee left his wife and children and moved in with appellant in his apartment. [...] All homosexual involvements are not as a matter of law confidential relationships sufficient to support a constructive trust, but a court of equity should not deny relief to a person merely because he is a homosexual. This is the view adopted by the Georgia Supreme Court in 1979 in *Weekes v. Gay*, 243 Ga. 784, 256 S.E.2d 901 (1979).” Decision *Bramlett v. Selman* (1980), [597 S.W.2d 80 (1980)], Supreme Court of Arkansas. Predseda súdu C. J. Fogleman vyjadril nesúhlas s “constructive trust” pre tento prípad. Uvádzame hlavné body jeho argumentácie: “I cannot join in the majority’s declaration of a constructive trust based upon a confidential relation between these two homosexual lovers. [...] Why should he be able to do so because of a homosexual relationship? This is not a case in which appellant has come into equity to seek to enforce his advantage of his participation in the fraud, so such cases as *Sliman v. Moore*, 198 Ark. 734, 131 S.W.2d 1 have no application. [...] Is the court now equating the relationship of homosexual lovers with that of brother and sister? [...] I have read and reread the decree in this case and I find no reference to either a confidential relationship or a homosexual one. As I read the decree, the chancellor found a trust *ex maleficio*. He found specifically that appellant took title as constructive trustee to hold until appellee’s divorce had become final. This is the only significance of appellant’s intent at the time of the conveyance to him. The majority professes that it is not saying that a confidential relation exists in all homosexual involvements sufficient to establish a constructive trust but finds evidence sufficient to support the constructive trust imposed by the trial court, in spite of its statement that the facts were sufficiently clear, cogent and convincing for the chancellor to find that a confidential relation existed between appellant and appellee when the undisputed testimony indicated that they had been homosexual lovers for approximately a year and lived together for most of that year. What distinguishes this relationship from any other homosexual one? [...] Why should homosexual paramours be treated differently? I confess that I am as bewildered by the majority’s statement that I suggest that the case should be reversed because appellee’s hands were unclean due to his

2.5 Rozhodnutie 28/1994 Európskeho parlamentu

Najdôležitejším právnym „momentom“ v otázke postupného zrovnoprávnenia homosexuálnych a lesbických vzťahov s manželstvom na pôde členských štátov Európskej únie bolo uznesenie Európskeho parlamentu A3-0028/94 z 8. februára 1994.¹²⁹ Uznesenie pozostáva z dvoch častí: prvá spočíva v harmonizácii zákonodarstiev členských štátov s uznesením;¹³⁰ druhá predstavuje nezáväznú odporúčanie vypracované Európskou komisiou.¹³¹ Z 518 poslancov Európske-

confessed attempt to defraud his wife as I am by the majority's efforts to find a confidential relationship in the homosexual relationship. I would point out, however, that a trust *ex maleficio*, not one based upon a confidential relationship between homosexuals, was the basis of the chancellor's holding." Ibid.

¹²⁹ "... Adoption of the Resolution on equal rights for homosexual and lesbians in the EC. In this resolution, the European Parliament called upon EU member states to provide lesbians and gay men with legal protection against discrimination and to introduce partnership registration schemes. This resolution was reiterated by the European Parliament on three more occasions, e. g., in the annual reports and resolutions on the observance of human rights in the EU for 1994 (Document A4-0223/96), 1995 (A4-0112/97) and 1996 (A4-0034/98). Author of the groundbreaking European Parliament report of 'Equal Rights for homosexuals and lesbians in the EC' was the Green MEP Claudia Roth (EP Doc. Nr. A3-0028/1994)." https://europeangreens.eu/fr/node/9514#_ftn1.

¹³⁰ Uznesenie sa v jednom zo svojich bodov odvoláva na potrebu úpravy "... civil, penal and administrative provisions in force, to end discrimination on the basis of sexual orientation". Konkrétne vyzýva členské štáty, aby zrušili všetky diskriminačné opatrenia proti sexuálnym praktikám medzi osobami rovnakého pohlavia a aby sa ustálil rovnaký vek na vyslovenie súhlasu pre heterosexuálne a homosexuálne úkony medzi osobami. Medzi ďalšie kroky tohto uznesenia možno vymenovať tieto: "Calls on the Member States, together with the national lesbian and homosexual organizations, to take measures and initiate campaigns against the increasing number of acts of violence perpetrated against homosexuals and to ensure prosecution of the perpetrators of these acts of violence; calls upon the Member States, together with the national lesbian and homosexual organizations, to take measures and initiate campaigns to combat all forms of social discrimination against homosexuals; recommends that Member States take steps to ensure that homosexual women's and men's social and cultural organizations have access to national funds on the same basis as other social and cultural organizations, that applications are judged according to the same criteria as applications from other organizations and that they are not disadvantaged by the fact that they are organizations for homosexual women or men." Uznesenie Európskeho parlamentu A3-0028/1994 z 8. 2. 1994. Official Journal of the European Communities, C 61/43 (28. 2. 1994).

¹³¹ Európsky parlament "... calls on the (European) Commission to present a draft Recommendation on equal rights for lesbians and homosexuals" a "... considers that the basis of the Recommendation should be equal treatment for all Community citizens regardless of their sexual orientation and the ending of all forms of legal discrimination on the

ho parlamentu bolo prítomných na hlasovaní 273 poslancov, z ktorých 159 hlasovalo „za“ návrh, 98 bolo „proti“ a 18 sa „zdržalo hlasovania“.¹³² V uznesení sú ustanovenia o zrušení diskriminačných zákonov a iných opatrení, ktoré: 1) sú namierené voči sexuálnym úkonom medzi osobami rovnakého pohlavia; 2) prenasledujú alebo inak postihujú homosexualitu ako správanie namierené proti verejnému poriadku a morálke; 3) diskriminujú osoby kvôli sexuálnej orientácii v oblasti pracovného, trestného, občianskeho, záväzkového a obchodného práva; 4) znevýhodňujú iné ako heterosexuálne zväzky tým, že sa nemôžu nazývať manželstvom (alebo iné rovnoprávne pomenovanie) a že nepoživajú tie isté výhody ako manželstvo (vrátane práva na registrované partnerstvo); 5) vylučujú homosexuálne a lesbické páry z práva adoptovať si deti.¹³³

V 20. storočí, najmä v druhej polovici, sa začalo meniť vnímanie manželstva v dôsledku viacerých myšlienkových smerov, ktoré postupne vyústili v zákonodarstvách štátov Európskej únie a Spojených štátov amerických. Hoci ideológia gender nie je jednoliata a jednoznačný pojem, vo svojej najradikálnejšej forme predstavuje revolúciu proti ľudskej prirodzenosti. Tým, že sa snaží zmazať rozdiely medzi mužom a ženou, možno ju prirovnať k marxisticko-totalitárnemu prístupu, ktorý podobne vníma rozdielnosť ako neprijateľnú skutočnosť. Oslabenie princípu heterosexuality, ktorý je vnútornou charakteristikou zložkou manželstva vyplývajúcou z ľudskej prirodzenosti muža a ženy ako dvoch rozdielnych foriem existencie osoby, malo za následok legislatívne a súdne iniciatívy v oblasti registrovaných partnerstiev a neskôr zrovnoprávnenie zväzkov me-

grounds of sexual orientation; calls on the Commission to submit a report to Parliament at five-yearly intervals on the situation of homosexual men and women in the Community”. Parlament zároveň ustanovuje „minimum práv“, ktoré by malo „odporúčanie“ Komisie zahŕňať: “... the Recommendation should, as a minimum, seek to end: [1] different and discriminatory ages of consent for homosexual and heterosexual acts, [2] prosecution of homosexuality as a public nuisance or gross indecency, [3] all forms of discrimination in labour and public service law and discrimination in criminal, civil, contract and commercial law, [4] the electronic storage of data concerning the sexual orientation of an individual without her or his knowledge and consent, or the unauthorized disclosure or improper use of this data, [5] the barring of lesbians and homosexual couples from marriage or from an equivalent legal framework, and should guarantee the full rights and benefits of marriage, allowing the registration of partnerships, [6] any restrictions on the rights of lesbians and homosexuals to be parents or to adopt or foster children.” Uznesenie Európskeho parlamentu A3-0028/1994 z 8. 2. 1994. Official Journal of the European Communities, C 61/43 (28. 2. 1994).

¹³² Uznesenie Európskeho parlamentu A3-0028/1994 z 8. 2. 1994. Official Journal of the European Communities, C 61/43 (28. 2. 1994).

¹³³ Vymenovali sme len tie body uznesenia, ktoré sú kľúčové pre tému nášho článku.

dzi osobami rovnakého pohlavia s manželstvom. V ďalšej časti nášho článku sa zameriame na otázku vhodnosti predefinovania manželstva, ktorá bezprostredne súvisí so spomínanými súdnymi rozhodnutiami a legislatívnymi zmenami. Argumentáciu sa pokúsime postaviť na rozumovej reflexii v týchto bodoch: prirodzenoprávny, biologický, antropologický a spoločenskoprávny rozmer manželstva.

3 Právo na manželstvo

V odbornej literatúre posledných rokov sa veľa písalo o predefinovaní manželstva a v tejto tendencii sa aj naďalej pokračuje.¹³⁴ V súčasnosti niektoré takéto iniciatívy majú spoločný tento cieľ: vymedziť manželstvo ako zjednotenie dvoch osôb na citovej a ekonomickej úrovni.¹³⁵ Inak povedané: podstatou manželstva by mala byť citová stránka a spolužitie v spoločnej domácnosti bez ohľadu na klasické chápanie „manželských dohier“,¹³⁶ ktoré by bolo prinajlepšom fakultatívne. „Homosexuálne manželstvo“ a iné obdobné formy sa zakladajú *a priori* na téze – ktorá nemusí byť vždy explicitne vyjadrená –, že neexistuje súvislosť medzi sexualitou a plodením.

3.1 Snahy o predefinovanie manželstva

V predchádzajúcej časti štúdie sme videli pomerne pestrú škálu legislatívnych opatrení a súdnych výrokov súvisiacich s iniciatívami namierenými proti diskriminácii z hľadiska sexuálnej orientácie a snáh o zrovnoprávnenie s manželstvom iných ako heterosexuálnych vzťahov. Podľa môjho názoru treba rozlišovať

¹³⁴ Zo zahraničných publikácií možno spomenúť e. g. GEORGE, R. P., ELSHTAIN, J. (eds.) *The Meaning of Marriage*. Dallas: Spence Publishing Company, 2006; O'LEARY, D. *One Man, One Woman*. Manchester: Sophin Institute Press, 2007; ROBERTS, Ch. C. *The Significance of Sexual Difference in the Moral Theology of Marriage*. New York: T&T Clark, 2007; CORVINO, J., GALLAGHER, M. *Debating Same-Sex Marriage*. New York: Oxford University Press, 2012 a GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013.

¹³⁵ „Hoy en día se está caracterizando o queriendo definir el matrimonio de la siguiente manera: dos personas; con gran afecto mutuo (que incluye deseos de conocimiento, intimidad interpersonal y cuidados mutuos); que quieren practicar sexo la una con la otra; y que dan su consentimiento para unir sus vidas en lo material y en lo económico.“ PARDO, J. M. *Apuntes de clase. Tema 9: Uniones de hecho entre personas del mismo sexo*. Pamplona: Eunsa, 2018, s. 1.

¹³⁶ Manželská jednota a vzájomná pomoc; plodenie a výchova detí.

medzi objektívnou a subjektívnou diskrimináciou v tejto oblasti. Vysvetlíme, čo pod týmito pojmami máme na mysli.

3.1.1 *Subjektívna a objektívna diskriminácia na základe sexuálnej orientácie*

Objektívna diskriminácia predstavuje také konanie, ktoré znevýhodňuje osoby najmä v pracovnom sektore a v trestnom práve (e.g. penalizácia niektorých sexuálnych praktík v súkromí).¹³⁷ Ide o také prejavy diskriminácie, ktoré majú po-

¹³⁷ Ján Pavol II. sa k uzneseniu Európskeho parlamentu 28/1994 z 8. februára vo svojom príhovore v Ríme (20. februára 1994) vyjadril takto: „Uznesenie nemá za cieľ len chrániť osoby s homosexuálnymi tendenciami pred nespravodlivou diskrimináciou. Čo sa týka tohto bodu, Cirkev súhlasí, a čo viac, podporuje a osvojuje si fakt, že každá ľudská osoba má svoju dôstojnosť. Avšak morálne neprijateľné je právne schválenie homosexuálnych praktík. Mať pochopenie pre toho, kto hreší, kto nie je schopný oslobodiť sa od tejto tendencie, nie je to isté ako znížiť požiadavky morálnej normy (cf. Veritatis splendor 95). [...] Toto vám hovorím s veľkým smútkom, lebo všetci máme vo veľkej úcte Európske spoločstvo, Európsky parlament; poznáme veľké zásluhy tejto inštitúcie. Ale musíme povedať, že Európsky parlament chce týmto uznesením uzákoniť morálny neporiadok. Európsky parlament nesprávne udelil inštitucionálny význam odchýleným správaniam, ktoré nie sú podľa Božieho plánu: existujú slabosti – to vieme –, ale Parlament týmto svojim uznesením podporuje slabosti človeka. [...] Nemožno založiť ozajstnú rodinu spojením dvoch mužov alebo dvoch žien vo zväzku, a oveľa menej sa môže takémuto zväzku prisúdiť právo na adoptovanie detí pozbavených rodiny. Takýmto deťom sa vážne škodí, keďže v takejto ‚náhradnej rodine‘ nenájdu jedného otca a jednu matku, ale ‚dvoch otcov‘ alebo ‚dve matky.‘“ („Il pensiero va qui alla recente e ben nota risoluzione approvata dal Parlamento Europeo. In essa non si sono semplicemente prese le difese delle persone con tendenze omosessuali, rifiutando ingiuste discriminazioni nei loro confronti. Su questo anche la Chiesa è d'accordo, anzi lo approva, lo fa suo, giacché ogni persona umana è degna di rispetto. Ciò che non è moralmente ammissibile è l'approvazione giuridica della pratica omosessuale. Essere comprensivi verso chi pecca, verso chi non è in grado di liberarsi da questa tendenza, non equivale, infatti, a sminuire le esigenze della norma morale [cf. Giovanni Paolo II, Veritatis splendor 95]. [...] Questo dico con grande tristezza, perché tutti abbiamo grande rispetto della Comunità Europea, del Parlamento Europeo; conosciamo i tanti meriti di questa istituzione. Ma si deve dire che con la risoluzione del Parlamento Europeo si è chiesto di legittimare un disordine morale. Il Parlamento ha conferito indebitamente un valore istituzionale a comportamenti devianti, non conformi al piano di Dio: ci sono le debolezze – noi lo sappiamo – ma il Parlamento facendo questo ha assecondato le debolezze dell'uomo. [...] Non può costituire una vera famiglia il legame di due uomini o di due donne, ed ancor meno si può ad una tale unione attribuire il diritto all'adozione di figli privi di famiglia. A questi figli si reca un grave danno, poiché in questa ‚famiglia suppletiva‘ essi non trovano il padre e la madre, ma ‚due padri‘ oppure ‚due madri.‘“) Ján Pavol II., Anjel Pána (príhovor), 20. 2. 1994. Podľa môjho názoru, Ján Pavol II. rozlišuje medzi neoprávnenou diskrimináciou, ktorá je namierená proti

vahu násilia a znevažovania základnej ľudskej dôstojnosti.¹³⁸ Objektívna diskriminácia v tomto ponímaní je chápaná ako konanie/nekonanie, ktoré sa vzpiera prirodzenému rozumu, a tým ide o nespravodlivé konanie, respektíve opomenutie konania. Pod objektívnosťou máme na mysli univerzálnu platnosť prirodzeného zákona poznaného rozumom. Keď sa niektoré konanie vzpiera tomuto zákonu, vzpiera sa aj spravodlivosti.

Naopak, v rámci subjektívnej diskriminácie sa nachádza konanie/nekonanie, ktoré má subjektívnu a nie nevyhnutne objektívnu povahu. To znamená, že subjektívna diskriminácia nemusí mať objektívnu povahu vyplývajúcu z prirodzeného zákona poznaného rozumom. Subjekt (osoba) sa cíti byť dotknutá, respektíve ukrátená na svojich právach. Subjektívna diskriminácia nemusí automaticky vyplývať z povahy vecí (z ich rozumného usporiadania), ale z nedostatku poznania okolitého sveta a ľudskej prirodzenosti. Inými slovami: subjektívna diskriminácia nie je diskrimináciou v objektívnom zmysle slova, keďže neporušuje princípy prirodzeného práva, ktoré sa prejavujú na biologickej, antropologickej a spoločensko-právnej úrovni. Snahy o predefinovanie manželstva ako zväzku osôb rovnakého pohlavia a právo na adopciu detí zo strany osôb rovnakého pohlavia môžu byť síce subjektívne vnímané ako spravodlivé a anti-diskriminačné, avšak z objektívneho hľadiska nespĺňajú pre rozpor s prirodzeným právom požiadavky zlučiteľnosti s prirodzeným rozumom, a kvôli tomu sú objektívne nespravodlivé. V skratke povedané: medzi „myslím si, že by to tak malo byť“ a „tak to je“ môže byť veľký rozdiel. Zatiaľ čo prvý výrok sa pohybuje na úrovni názorov a domnienok (subjektívna stránka), ktoré nemusia byť nutne v súlade s prirodzenou povahou vecí, druhý výrok popisuje stav vecí (objektívna stránka).

ľudskej dôstojnosti, a konaním diskriminujúcim ľudskú dôstojnosť, ktoré však pozitívne právo schvaľuje. Katolícka cirkev je často nespravodlivo kritizovaná, že neakceptuje homosexuálne osoby. Toto obvinenie nie je opodstatnené, keďže je nepravdivé. Cirkev bráni dôstojnosť osôb (bez ohľadu na sexuálnu orientáciu), a tým nesúhlasí s nespravodlivými formami diskriminácie. Ale po uzákonení subjektívne nemorálneho správania, ktorým sa podkopáva objektívny poriadok stvorenia, a tým aj ľudskej spoločnosti, sa Katolícka cirkev jednoducho musí ozvať v prospech ochrany ľudskej dôstojnosti, ktorá je diskriminovaná. Toto je, podľa môjho názoru, oficiálne stanovisko Katolíckej cirkvi ako inštitúcie. Pochopiteľne, nájdu sa aj takí členovia Cirkvi, ktorí svojím konaním alebo výrokmí nespravodlivo diskriminujú inak orientované alebo zmýšľajúce osoby. Treba však mať na zreteli, že takéto jednotlivé konania a výroky nemožno prisudzovať Katolíckej cirkvi ako takej.

¹³⁸ Násilné útoky a hanlivé výroky voči osobám, ktoré zmýšľajú alebo konajú inak ako útočníci (fyzicky, citovo alebo slovné).

3.1.2 Rozdiel medzi subjektívnym poznaním a realitou s ohľadom na inštitút manželstva

V tejto časti sa pokúsime porovnať výrok „myslím si, že manželstvo by malo byť definované nielen ako zväzok dvoch osôb opačného pohlavia, ale aj ako zväzok osôb rovnakého pohlavia“ s výrokom „manželstvo je zväzok muža a ženy“. „Myslím si“ sa pohybuje na gnozeologickej úrovni vlastnej človeku (subjektívne poznanie); „je“ predstavuje metafyzickú rovinu zákonitostí sveta (realitu). Logicky môžeme dospieť k dvom záverom („záver A“, „záver B“), ktoré ďalej rozvinieme.

„Záver A“. „Myslím si“ sa nezhoduje s „je“, lebo neexistuje inštitút manželstva, ktorý by bol výlučný pre osoby opačného pohlavia. To, čo je (realita), závisí výlučne od ľudskej vôle a nie od akéhosi stavu, ktorý by predchádzal ľudskej subjektivite. Inak povedané: „myslím si“ je určujúce pre „je“ (gnozeológia kreuje realitu); bez „myslím si“ neexistuje realita, a preto ani inštitút manželstva. Manželstvo je to, na čom sa ľudia dohodnú. „Myslím si“ je podmienené kultúrne, a preto vplýva na realitu. Z toho dôvodu je potrebné upraviť inštitút manželstva, aby bolo otvorené aj pre zväzky osôb rovnakého pohlavia.¹³⁹ Neexistujú všeobecne platné pravdy v tejto otázke; pravda o manželstve závisí od konsenzu spoločnosti a je kultúrne podmienená. To, čo platilo včera, nemusí platiť dnes; stačí, že sa dohodneme na zmene.

„Záver B“. „Myslím si“ je v rozpore s „je“, a teda model manželstva platný po stáročia vyplýva z prirodzenej povahy vecí a prípadné predefinovanie by bolo nerozumné a nespravodlivé. Realita je základom poznania. Poznanie reality („myslím si“) môže byť v súlade s realitou (pravdivé poznanie) alebo v rozpore (omyl). Pravdu nevytvárame, ale spoznávame. Pravda nie je kultúrne podmienená, nezávisí od rozhodnutia väčšiny, ale vyplýva z prirodzenej povahy vecí.

Ponúkame viacero argumentov,¹⁴⁰ ktoré poukazujú na skutočnosť, že „záver B“ je platný, zatiaľ čo „záver A“ sa prieči jednotlivým argumentom, a preto je absurdný, hoci v niektorých jurisdikciách dostal právne relevantnú podobu.

¹³⁹ Prijatie tohto záveru by znamenalo, že po stáročia bolo označované za manželstvo niečo, čo nedospelo do plnej pravdy až do 20. storočia. Až teraz – po právnom uznaní zväzkov osôb rovnakého pohlavia za manželstvo – sme vytvorili ozajstný obraz inštitútu manželstva.

¹⁴⁰ Argumenty sú v syntetickej forme formulované v dokumente „Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami“, ktorý bol vydaný Kongregáciou pre náuku viery 3. júna 2003. Argumenty nie sú ponúknuté „... iba veriacim [Katolíckej cirkvi], ale aj všetkým, ktorí sa zasadzujú za šírenie a ochranu spoločného dobra v spo-

3.2 Prirodzenoprávny argument

„Prirodzená pravda o manželstve bola potvrdená Zjavením obsiahnutým v biblických opisoch stvorenia, ktoré vyjadrujú pôvodnú ľudskú múdrosť, zachytávajúcu hlas samotnej prírody.“¹⁴¹ Táto téza je plne zlučiteľná s rozumovým poznaním podstaty manželstva. Zdrojom „pôvodnej ľudskej múdrosti“ je Boh ako

ločnosti. [...] Učenie Cirkvi o manželstve a vzájomnej komplementárnosti oboch pohlaví len znovu predkladá pravdu, uznávanú zdravým rozumom, a ktorá je preto prijímaná aj všetkými veľkými kultúrami sveta“. Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 1 – 2. Treba zdôrazniť, že „skutočnosť, že manželstvo je postavené na ľudskej prirodzenosti, respektíve že pramení priamo z ľudskej prirodzenosti, nie je v pravom zmysle slova náboženským argumentom. Nie je potrebné veriť v biblické Zjavenie kvôli tomu, aby jednotlivec poznal a žil podstatu manželstva. Manželstvo je vpísané do ľudskej prirodzenosti, a preto je poznateľné ľudským rozumom“. Q.v. BOROVSÝ, B. Antropologický a prirodzenoprávny pohľad na manželstvo. In: *Forum iuris Europaeum*. Vol. 5 (2017), No. 1, s. 6. Z tohto dôvodu argumenty, ktoré tu predkladáme, nemajú rozumovo-konfesionálnu povahu, ale primárne rozumovo-prirodzenú. Nezakladajú sa na argumentácii „Boh to jednoducho povedal, a preto to tak je, a mohol to povedať inak“, ale „Boh stvoril svet, usporiadal ho podľa svojej múdrosti a zákonitosti, a tieto zákonitosti sú poznateľné ľudským rozumom bez ohľadu na vierovyznanie.“ Myšlienkovito sa zhodujeme s argumentáciou amerických autorov (R. P. George, S. Girgis a R. T. Anderson), ktorí tvrdia, že základné charakteristiky manželstva „... nezávisia od preferencií jednotlivcov či kultúr. Manželstvo je zo svojej podstaty úplná jednota: jednota vôle (prostredníctvom manželského súhlasu) a tela (prostredníctvom pohlavného zjednotenia)“. Uvedená trojica autorov pritom argumentuje z hľadiska prirodzeného rozumu a spoločenského dobra. GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 17 a 20 – 22. Álvaro D'Ors vysvetľuje, že prirodzené právo má svoje základy v Pravde (používa prvé začiatkové veľké písmeno pri slove „Verdad“). Pravda bola zjavená v biblickom Zjavení, ale samotné prirodzené právo nezávisí od Zjavenia, keďže môže byť poznané každým človekom prostredníctvom rozumového poznania. Ak by prirodzené právo záviselo výlučne od biblického Zjavenia, respektíve iného náboženstva, a nie od prirodzeného rozumu, tak by nešlo o „prirodzené“ právo, ale o „nadprirodzené“, „náboženské“, „konfesionálne“ atď. Prirodzené právo je poznateľné rozumom, ktoré nie je zaslepené vášňami a omylmi. D'Ors v nadväznosti na klasickú školu prirodzeného práva tvrdí, že prirodzené právo je univerzálne záväzné podľa ľudskej prirodzenosti. Nezávisí od individuálneho svedomia, náboženského vierovyznania, a ani kolektívneho svedomia ľudí. Skúsenosť ukazuje, že kolektívna vôľa (kolektívne svedomie) sa môže myliť a nebyť v súlade s povahou vecí: napríklad v prípade otrokárstva, ktoré bolo po celé stáročia akceptované veľkou časťou ľudstva. Cf. D'ORS, Á. *Derecho y sentido común. Siete lecciones de derecho natural como límite del derecho positivo*. Madrid: Editorial Civitas, 1995, s. 21 – 22.

¹⁴¹ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 3.

pôvodca večného zákona, z ktorého je odvodený prirodzený zákon poznateľný človekom. V nadväznosti na tento výrok si priblížime niektoré racionálne argumenty Cicerona z obdobia antickej rímskej republiky.¹⁴² Poukážeme tak, že prirodzenoprávny argument nie je v klasickom poňatí náboženským argumentom, hoci je potvrdený nadprirodzeným Zjavením.

3.2.1 Manželstvo ako *prima societas*

Cicero – rímsky štátnik, právnik a filozof – považoval manželstvo muža a ženy za prvé spoločenstvo (*prima societas in ipso coniugio est*).¹⁴³ V prípade, že manželstvo je definované spôsobmi ako „jednota zmyselnej lásky“, „spoločenstvo v rozkoši“, alebo „civilný kontrakt“, tak logicky nemožno pochopiť podstatné vlastnosti manželstva (jednota a nerozlučiteľnosť), a tým ani dimenziu heterosexuality charakterizovanou jednotou muža a ženy. Ak sa s týmito pojmi v spoločnosti manipuluje, tak potom daná spoločnosť (lepšie povedané jednotlivci, ktorí preberajú presvedčenia spoločnosti za svoje) nemôže pochopiť prirodzený zákon podľa klasickej školy. Už Cicero poznal tento fenomén a pomenoval ho ako „mentálna zaslepenosť“, ktorá je následkom „porušovania prirodzeného zákona“. V stredoveku sa tento jav nazýval „otupovanie mysle“.¹⁴⁴ Cicero by sa s najväčšou pravdepodobnosťou priklonil k „záveru B“.

Rímsky štátnik rozumovou argumentáciou dospel k tvrdeniu, že určite existuje „skutočný zákon, správny rozum, ktorý je v súlade s prirodzenosťou. Táto prirodzenosť je vlastná všetkým (ľuďom), je nemenná, stála a večná. Povoľáva nás k tomu, aby sme si plnili naše záväzky a odvracia nás od zla, ktoré zakazuje“.¹⁴⁵ Správny rozum tak dokáže rozlíšiť medzi dobrým a zlým konaním,

¹⁴² Ciceronove argumenty sme podrobnejšie rozviedli v diele BOROVSÝ, B. *Antropologická a prirodzenoprávny pohľad na manželstvo*. In: *Forum iuris Europaeum*. Vol. 5 (2017), No. 1, s. 5 – 25.

¹⁴³ Cic., Off. 1,54.

¹⁴⁴ HERVADA, J. *Introducción crítica al derecho natural*. Pamplona: Eunsa, 2011, s. 154.

¹⁴⁵ *Est quidem vera lex recta ratio naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium iubendo, vetando a fraude deterreat, quae tamen neque probos frustra jubet aut vetat, neque improbos iubendo aut vetando movet. Huic legi neque obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus: neque est quaerendus explanator aut interpres ejus alius. Nec frit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes*. Cic., Rep. 3,33. Teraz uvedieme komentár k Ciceronovmu výroku, ktorý sme našli v Gaiových *Institutiones*. Jeho autorom nie je Gaius, ale novodobý akademik: “No lawyer of ancient or modern times has given such a lucid, comprehensive, and eloquent description of the Law of Nature as Cicero. In glowing language, eminently worthy of the distinguished scholar

medzi morálne žiaducim stavom a morálne nežiaducim, a to tak na individuálnej, ako aj na spoločenskej úrovni.

3.2.2 *Prirodzená pravda o manželstve zachytená v hlase samotnej prírody*

Cicerova argumentácia je podľa nášho názoru zlučiteľná s tvrdením: „Manželstvo nie je iba nejaké spojenie medzi ľudskými osobami. Bolo založené Stvoriteľom, má svoju vlastnú povahu, základné vlastnosti a ciele. Žiadna ideológia nemôže z ľudského ducha vymazať istotu, že manželstvo existuje len medzi dvoma osobami rozdielneho pohlavia, tvoriacimi jednotu osobným darovaním sa jeden druhému, ktoré je im vlastné a pre nich vyhradené. Popritom sa navzájom zdokonaľujú, aby spolupracovali s Bohom na plodení a výchove nových životov.“¹⁴⁶ Prirodzená pravda o manželstve zachytená v hlase samotnej prírody pozostáva z týchto prvkov: 1) muž a žena sú si rovní, navzájom sa dopĺňajú, sexualita je súčasťou ich biologickej a osobnej sféry (telo a duch); 2) manželstvo je formou života, kde sa uskutočňuje spojenie osôb spočívajúce vo výkone sexuálnych schopností; 3) komplementárnosť a plodnosť oboch pohlaví patrí k samotnej povahe inštitútu manželstva.¹⁴⁷ Z toho dôvodu možno prijať záver, že „... neexistuje nijaký dôvod na prirovnávanie alebo na vytváranie analógií, ani len vzdialených, pokiaľ ide o homosexuálne zväzky a Boží zámer s manželstvom a rodinou“.¹⁴⁸ Boží zámer s manželstvom a rodinou je podľa našej hermeneuti-

and jurist, he sets forth its constant and universal blessings; a law which summons all to the performance of their duties, and deters the hesitating from the commission of fraud; from whose observance even those highest in authority are not exempt; whose application is universal; whose precepts are eternal and immutable; which cannot be disregarded or abrogated with impunity; of which God is the originator, the interpreter, the proposer; and he who refuses to obey it flees from himself, and rejects the claims of humanity, by this very act rendering himself liable to the severest penalties, even if he be able to escape others which have been prescribed.” Inst. Gai 1,1.

¹⁴⁶ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 2.

¹⁴⁷ Cf. *ibid.*, čl. 3.

¹⁴⁸ *Ibid.*, čl. 4. V dokumente sa ďalej uvádza: „Právne normy priaznivo naklonené homosexuálnym zväzkom sa protivia zdravému rozumu, lebo priznávajú zväzku dvoch osôb rovnakého pohlavia obdobné právne záruky ako manželskej inštitúcii. Po zvážení hodnôt, ktoré sú tým ohrozené, nemôže štát legalizovať tieto zväzky a zároveň si plniť svoju povinnosť podporovať a chrániť základnú inštitúciu spoločného dobra, ktorou je manželstvo. Tu sa treba pýtať, ako sa môže spoločnému dobru protiviť zákon neprikazujúci nijaké špeciálne správanie, ale obmedzujúci sa na legalizáciu už existujúcej skutočnosti, ktorá

ky implicitný v Ciceronovej argumentácii, keďže rímsky právnik hovorí o prirodzenosti, ktorá je „vlastná všetkým (ľuďom), je nemenná, stála a večná“.

3.3 Biologický a antropologický argument

Zásada *prima societas in ipso coniugio est* smeruje k zachovaniu ľudského rodu. Pochopiteľne, z hľadiska biologického nie je *ipso facto* nevyhnutné najprv uzatvoriť manželstvo a neskôr plodiť: osoba je schopná plodenia za normálnych okolností bez potreby uzatvoriť manželstvo v určitom vekovom rozpätí. V homosexuálnych zväzkoch však absolútne absentuje biologická a antropologická povaha manželstva a rodiny. Tieto zväzky nemôžu zabezpečiť rozmnožovanie a zachovanie ľudského rodu, hoci novodobé výtobytky lekárskej technológie umožňujú umelé oplodňovanie aj v prípade takýchto párov.¹⁴⁹ Homosexuálnym zväzkom chýba „... manželský rozmer, reprezentujúci ľudskú a riadnu formu sexuálnych vzťahov“.¹⁵⁰

navonok nikomu nespôsobuje krivdu. V tejto súvislosti sa treba zamyslieť predovšetkým nad existujúcim rozdielom medzi homosexuálnym správaním ako na jednej strane a na strane druhej právne predvídaným a uznávaným spoločenským vzťahom, ktorý by sa mohol stať dokonca inštitúciou právneho poriadku. Druhá možnosť je nielen horšia, ale zasahuje širšie a hlbšie, ba môže viesť až k takej zmene celej sociálnej štruktúry, ktorá by bola v rozpore so spoločným dobrom. Občianske zákony sú štrukturálnymi princípmi života človeka uprostred spoločnosti, či už pre jeho dobro, alebo jemu na škodu. Zohrávajú „veľmi dôležitú, niekedy rozhodujúcu úlohu v procese vytvárania určitého zmysľania a určitých mravov“. Formy života a vzory, ktoré ukotvujú zákony, nielenže zvonka formujú život spoločnosti, ale majú aj tendenciu meniť chápanie a hodnotenie modelov správania sa novej generácie. Legalizácia homosexuálnych zväzkov by teda mala za následok zahmlené chápanie niektorých základných morálnych hodnôt a znehodnotenie inštitúcie manželstva.“ Ibid., čl. 6.

¹⁴⁹ Pri úvahách nad morálnosťou/nemorálnosťou umelého oplodnenia si treba položiť základnú otázku: možno ospravedlniť po morálnej stránke to, čo je technicky možné? Alebo inak vyjadrené: existuje nejaký rozdiel medzi „môcť urobiť“ a „musieť urobiť“? Technická možnosť úspešného vykonania umelého oplodnenia ešte nezaručuje morálnosť takéhoto zákroku. Cf. VILADRICH, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplona: Eunsa, 2010, s. 59.

¹⁵⁰ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 7.

3.3.1 Komplementarita muža a ženy

„Mužskosť a ženskosť“ nie sú produktom vôle, kultúry alebo konsenzu väčšiny, ale prirodzenou skutočnosťou.¹⁵¹ Každá bunka tela nesie sexuálnu informáciu: buď mužskú (XY), alebo ženskú (XX).¹⁵² I keď súčasná lekárska veda a technika umožňuje morfológickú zmenu pohlavia, biologická zmena nie je možná, pretože zloženie bunky sa nedá meniť.¹⁵³ Biologický argument tak jasne poukazuje na komplementaritu muža a ženy: dopĺňanie mužských a ženských orgánov je vpísané do ľudskej prirodzenosti. Počatie ľudského jedinca je biologicky monogamné. Bolo by teda absurdné tvrdiť, že spojenie mužských sexuálnych orgánov s mužskými alebo ženských so ženskými, má za následok počatie nového jednotlivca. Z tohto hľadiska „... exkluzivita manželstva ako spojenie muža a ženy“ má prokreačný charakter bez ohľadu na možné subjektívne vnímanie niektorých ľudí. Realita, povaha vecí, je však daná bez ohľadu na ich názor. Plodenie je výlučne monogamné a heterosexuálne.¹⁵⁴

¹⁵¹ Z hľadiska *podstaty* ľudskej osoby, všetci ľudia sú si rovní. Z hľadiska *sexuálnej dimenzie*, muž a žena sú rozdielni. Pod výrazom „rozdielny“ nemáme na mysli „viac“ alebo „menej“, „nadradenosť“ alebo „podradenosť“ muža vo vzťahu k žene alebo naopak. „Rozdielny“ jednoducho znamená „iný“ a zároveň „rovnako potrebný“. Cf. VILADRIK, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplona: Eunsa, 2010, s. 76 – 80.

¹⁵² Cf. PARDO, J. M. *Apuntes de clase. Tema 7: Ideología de género*. Pamplona: Eunsa, 2018, s. 20 – 21.

¹⁵³ Cf. VILADRIK, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplona: Eunsa, 2010, s. 49 – 50.

¹⁵⁴ Ako podporný argument na obhajobu biologicky jednotiacej činnosti uvádzame (pomerne) rozsiahly citát: „Manželstvo si vyžaduje exkluzivitu s ohľadom na sex, na určitý druh telesnej jednoty. Čo je však na sexe zvláštne? Naše tela sa môžu dotýkať a interagovať všemožnými spôsobmi, tak prečo len sexuálna jednota môže urobiť dvoch ľudí jedným telom tak ako nič iné? [...] jednotu spôsobuje spoločná činnosť: činnosť smerujúca k spoločným cieľom. Dve veci sú súčasťou väčšieho celku – sú jedno –, ak sú zajedno v konaní; a v konaní sú zajedno vtedy, ak sa koordinujú vzhľadom na jeden cieľ, ktorý ich obe obsahuje. [...] naše orgány sú jedným telom, lebo sú koordinované k jedinému biologickému účelu celku, ktorý spoločne vytvárajú: k udržiavaniu biologického života. Rovnako ak sa chcú biologicky zjednotiť dvaja jednotlivci, ich tela sa musia skoordinať k spoločnému biologickému cieľu celku, ktorý spoločne vytvoria. [...] Ich jednota je nielen citová či metaforická [...]. Aj keď je obmedzená, je rovnako skutočná ako jednota častí jedného tela. [...] Pri koite – a len pri ňom – sa tela muža a ženy vďaka svojej pohlavnej komplementarite zúčastňujú na koordinácii s biologickým cieľom reprodukcie – čo je funkcia, ktorú ani jeden z nich nemôže vykonať sám. [...] Keď doň vstupujú, nejde len o ich dotyk, ale sú zjednotení tak, ako sú zjednotené srdce, pľúca a ostatné orgány v jednom človeku: svojou koordináciou k biologickému celku, ktorý spoločne tvoria. [...] Telesná ko-

Manželstvo tak nie je produktom kultúry alebo spoločnosti, ale ľudskej prirodzenosti.¹⁵⁵

3.3.2 Integrálny rozvoj detí

Skúsenosti¹⁵⁶ poukazujú na fakt, že „... absencia sexuálnej bipolarity vytvára prekážky na normálny vývoj detí, ktoré by sa prípadne stali súčasťou homosexuálnych zväzkov. Týmto zväzkom chýba skúsenosť materstva a otcovstva.“¹⁵⁷ Predefinovanie manželstva na účely uzatvorenia manželstva osobám rovnakého pohlavia a sprístupnenia adopcie detí by vážne podkopalo skutočnosť, že deti potrebujú pre svoj integrálny rozvoj otca a mamu.¹⁵⁸

ordinácia je však možná aj vtedy, keď sa jej cieľ neuskutoční; preto pár vytvorí pri koite telesnú jednotu aj vtedy, keď nepríde k počatiu. Jednotu vytvára koordinácia vzhľadom na jeden cieľ; dosiahnutie tohto cieľa by túto jednotu prehĺbilo, no nie je pre ňu nevyhnutné. [...] Koitus naša právna a filozofická tradícia [v Spojených štátoch amerických] dlho nazývala [...] plodivý úkon. [...] Dvaja muži, dve ženy alebo väčšie skupiny však nemôžu dosiahnuť organickú telesnú jednotu: neexistuje žiadne telesné dobro či funkcia, ku ktorej by sa ich telá mohli koordinovať. [...] Zvlášť rozkoš – napríklad ako prostriedok na preblbenie puta – nemôže zohrávať túto úlohu. [...] Preto aj keď rozkoš a slasť prípadnú manželskú jednotu prehľbujú a obohacujú, nemôžu byť jej základom. Nemôžu stáť samy osebe.“ GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 32 – 34.

¹⁵⁵ Pripomíname Ciceronov opis ľudskej prirodzenosti, ktorá je „... vlastná všetkým (ľuďom), je nemenná, stála a večná“. V jeho reflexii nie je ani len matný náznak o tom, že by išlo o produkt spoločnosti alebo kultúry.

¹⁵⁶ Cf. HANSEN, T. L. *El amor no es suficiente*. In: *Aceprensa* (2009); MARQUARDT, E. *One Parent or Five? A Global Look at Today's New Intentional Families*. New York: Institute for American Values, 2011 a O'LEARY, D. *One Man, One Woman*. Manchester: Sophin Institute Press, 2007.

¹⁵⁷ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 7.

¹⁵⁸ „Distintos estudios han mostrado que las necesidades de los niños son atendidas mejor cuando crecen en el contexto del matrimonio entre un hombre y una mujer, que son sus progenitores biológicos. Ellos son los únicos que los quieren de manera incondicional. Simular que todas las 'familias' son iguales, es negar la verdad de la experiencia infantil: el deseo de tener un padre y una madre propios arde en lo más profundo de cada corazón humano. Si distintos trabajos han mostrado que cualquier tipo de disfuncionalidad de la familia natural tiene serias consecuencias para los hijos, mucho más lo será donde existe la presencia de alguien que pretenda actuar como padre o como madre cuando la condición natural no lo contempla.“ PARDO, J. M. *Apuntes de clase. Tema 9: Uniones de hecho entre personas del mismo sexo*. Pamplona: Eunsa, 2018, s. 7. George, Girgis a Anderson tvrdia, že „... ani jedna štúdia o výchove rodičmi rovnakého pohlavia nespĺňa výskumný štandard, na aký aspiruje špičková úroveň spoločenských vied: veľké, náhodné

3.4 Argument spoločenského poriadku

Spoločnosť je založená na rodine, ktorá nepredstavuje nič iné ako manželstvo: prvotné spoločenstvo muža a ženy (*prima societas in ipso coniugio est*). Z hľadiska manželstva sú biologické dobro a spoločenské dobro úzko prepojené: biologická jednota vplýva na spoločenskú jednotu.¹⁵⁹ Manželstvo nie je len o plodení, ale aj o vychovávaní občanov spoločnosti. Dokonca aj manželstvá, ktoré sú neplodné – a manželia nemajú vôľu adoptovať si deti –, majú pozitívny vplyv na spoločnosť.¹⁶⁰

a reprezentatívne vzorky pozorované dlhodobo“. Popritom uvádzajú, že rešerš 59 štúdií, na základe ktorých Americká psychologická asociácia vyhlásila, že nie je rozdiel medzi rodičmi rovnakého a opačného pohlavia je „... zovšeobecnenie bez vedeckého základu“. Naopak, existujú spoľahlivé vedecké štúdie – spĺňajúce kritéria vedeckej serióznosti –, ktoré odporúčajú, aby „... biologickí rodičia zostali spolu“. Tieto štúdie netvrdia a ani neznačujú, že „muži a ženy vo vzťahoch rovnakého pohlavia sú menej oddaní či menej schopní milovať“. GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 61.

¹⁵⁹ „Telesná jednota dvoch ľudí sa veľmi podobá telesnej jednote orgánov jednotlivého človeka. Ako orgány človeka vytvárajú jednotu tým, že sa koordinujú vzhľadom na biologické dobro celku (jeho prežitie), tak telá muža a ženy vytvárajú jednotu koordinovaním sa (koitus) s cieľom biologického dobra (reprodukcia) ich jednoty ako celku. Keď sa manželia rozhodnú pre takúto biologickú koordináciu, telesne sa zjednotia spôsobom, ktorý má plodivý význam; nielenže sa dotýkajú či zapadajú do seba. Tento plodivý typ úkonu je fyzickou realizáciou ich špecifického manželského zväzku.“ *Ibid.*, s. 41.

¹⁶⁰ „Úkon pohlavného styku je organickou telesnou jednotou, či už spôsobuje počatie, alebo nie, ako sa vždy uznávalo aj v našom práve [právo v Spojených štátoch amerických]. Telá muža a ženy sú aj v tomto prípade pri koite zjednotené tak, ako sú zjednotené orgány jedného tela: k jedinému biologickému dobru (reprodukcii) celku, ktorý spoločne vytvárajú. Preto sú manželia skutočne telesne zjednotení a môžu byť aj úplne. [...] A práve vďaka tomu, že je telesnou jednotou, nie preto, že spôsobuje počatie, je koitus, ak sa preň manželia rozhodnú s úmyslom stelesniť alebo obnoviť svoje manželstvo, hodnotnou súčasťou hodnotného celku: manželským úkonom, ktorý rozširuje manželskú – úplnú – jednotu. [...] Priateľstvo dvoch mužov alebo dvoch žien má takisto hodnotu samo osebe. Keďže mu však chýba schopnosť vytvoriť organickú telesnú jednotu, nemôže mať špecifickú hodnotu manželstva: nemôže byť úplnou jednotou, ktorá je základom vzhľadom na vhodnosť pre prokreáciu, ako aj vzhľadom na charakteristické manželské normy. [...] Myšlienka, že neplodné páry môžu vytvoriť manželstvo, nie je len abstraktná: znamená, že ich zväzky majú pre spoločné dobro v mnohých prípadoch rovnaký prínos ako v prípade plodných párov. [...] dokonca aj zjavne neplodný pár môže prežívať vlastnosti právneho manželstva, a tak prispievať k silnej kultúre manželstva. [...] Uznávanie len plodných manželstiev by napokon naznačovalo, že manželstvo má hodnotu len ako prostriedok vo vzťahu k deťom – a nie ako to, čím je naozaj, i. e. dobro samo osebe. [...] Čím viac budú manželia (vrátane neplodných) svojim životom reflektovať pravdu o požiadavkách manželstva, tým viac budeme my všetci ponorení do týchto právd a viac rodín deťmi zostane

Existencia spoločnosti – a aj civilizácie ako takej – závisí od „silných manželstiev“.¹⁶¹

3.4.1 Verejná funkcia manželstva a ochrana sexuality

Spoločenstvo muža a ženy označované ako manželstvo má popri súkromnej funkcii aj funkciu verejnú: koordinuje celú spoločnosť a zaväzuje tretie strany.¹⁶²

neporušených. Keď sa tieto pravdy zahmlievajú, rovnako budú stále hmlistejšie aj naše vyhliadky (ako kultúry).“ *Ibid.*, s. 73 – 75. „Desde el punto de vista social, la familia está ligada a la subsistencia de la misma sociedad, en cuanto posibilita el nacimiento de nuevos ciudadanos y ofrece un marco adecuado para su desarrollo integral como personas y para su integración armónica en el cuerpo social. Además, la mayor estabilidad ligada al matrimonio entre un hombre y una mujer conlleva un mayor beneficio social, en términos de asistencia educativa, social y sanitaria. Estas funciones esenciales de la familia (‘funciones estratégicas’, podríamos llamarlas) son las que justifican la especial atención que la sociedad le dedica; atención que se traduce, primordialmente, en la existencia de una específica regulación jurídica.“ PARDO, J. M. *Apuntes de clase. Tema 9: Uniones de hecho entre personas del mismo sexo*. Pamplona: Eunsa, 2018, s. 2 – 3.

¹⁶¹ „Ak deti nedospeli, nikdy sa z nich nestanú zdraví, statoční, produktívni členovia spoločnosti; pritom stav ekonomického a sociálneho rozvoja, ktorý nazývame ‚civilizácia‘, závisí od zdravých, statočných a produktívnych občanov. Pravidelný prísun takýchto občanov je však takmer nemožný; ak muži a ženy neodovzdajú svoj život jeden druhému a deťom, ktoré môžu mať. Záver, a sotva zveličený, teda je, že civilizácia závisí od silných manželstiev.“ GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba väzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 42 – 43. Ako sa uvádza v dokumente Kongregácie pre náuku viery – kde sa argumentuje *ex rationis* – „Cirkev učí, že rešpekt voči homosexuálnym osobám v nijakom prípade nemôže viesť k schvaľovaniu homosexuálneho správania alebo k právnomu uznaniu homosexuálnych väzkov. Spoločné dobro vyžaduje, aby zákony uznávali, podporovali a chránili manželský väzok ako základ rodiny, primárnej bunky spoločnosti. Právne uznanie homosexuálnych väzkov alebo ich zrovnoprávnenie s manželstvom by znamenalo nielen schvaľovanie mylného správania, ktoré by sa následne mohlo považovať za model pre súčasnú spoločnosť, ale aj zahmlenie zmyslu základných hodnôt, ktoré patria do spoločného dedičstva ľudstva.“ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie väzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 11.

¹⁶² „Ak niečo slúži ako dôležité dobro, ak ľudia naň majú právo, ak ho nedokážu dobre zabezpečiť súkromné skupiny, ak pri jeho strate utrpí každý a ak ho štát dokáže zabezpečiť bez neprimeraných nákladov, potom štát môže – a mal by – zasiahnuť. V prípade manželstva sú všetky tieto podmienky splnené. Manželstvo nie je len záležitosťou súkromných problémov a odmien, na ktoré stačia súkromné riešenia. V hre sú práva, náklady a výnosy (externality) celej spoločnosti. [...] Tieto externality majú vplyv na každého, lebo rozpadnuté manželstvá zaťažujú nevinných zúčastnených vrátane detí a v konečnom dôsledku celú spoločnosť.“ GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba väzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 45 – 46.

Hoci manželstvo vzniká súkromným a zhodným prejavom vôle, nejde len o výlučne súkromnoprávny inštitút. Manželstvo je aj verejnoprávnym inštitútom.¹⁶³ Verejná funkcia manželstva vyžaduje od rodičov (najmä otcov), aby sa starali o svoje deti a o seba navzájom (manžel a manželka). Súkromná sféra manželstva má vplyv na celú spoločnosť.¹⁶⁴

Regulácia sexuálneho správania je v spoločnosti vo veľkej miere potrebná.¹⁶⁵ Anglický antropológ J. D. Unwin († 1936) skúmal v tridsiatych rokoch 20. sto-

¹⁶³ „[...] súkromné inštitúcie môžu zaväzovať len svojich vlastných členov a súkromné zmluvy môžu zaväzovať len svoje vlastné stránky. Dôležitou súčasťou manželského práva je zaväzovať všetky tretie strany (školy, agentúry na adopciu, letné tábory, nemocnice, priateľov, príbuzných a cudzích ľudí), aby predpokladali, že muž je otcom detí svojej manželky, manželka a manželky majú právo na určité privilégiá a sexuálne obmedzenia atď. Toto môže konzistentne docieľiť len štát. Je však nielen nevyhnutné, ale aj vhodné, aby to štát robil“. *Ibid.*, s. 44.

¹⁶⁴ Z tohto dôvodu je inštitút manželstva podstatný pre spoločnosť. Predefinovanie manželstva s následnou legalizáciou homosexuálnych zväzkov a ich pozdvihnutí na úroveň manželstva by ohrozilo sociálnu štruktúru a spôsobilo ujmu na spoločnom dobre. Neuznanie homosexuálnych zväzkov nie je v rozpore s princípom diskriminácie, spravodlivosti a ani s princípom osobnej autonómie: „Pri presadzovaní legalizácie homosexuálnych zväzkov nie je možné odvolávať sa [...] na princíp rešpektovania každej osoby alebo odmietania akejkoľvek diskriminácie. Robenie rozdielov medzi ľuďmi alebo odopieranie uznania či spoločenská povinnosť nie sú akceptovateľné, ak protirečia spravodlivosti. Pokiaľ ide o nepriznanie spoločenského a právneho statusu manželstva takým formám spoluzitia, ktoré nie sú a ani nemôžu byť manželskými, to sa neprotiví spravodlivosti, ba spravodlivosť si to naopak vyžaduje. Oprávnené sa nemožno odvolávať ani na spravodlivý princíp osobnej autonómie. Jedna vec je, že jednotliví občania môžu slobodne vykonávať činnosti, o ktoré majú záujem, pričom tie vo všeobecnosti patria medzi občianske práva a slobody, a druhá, úplne iná vec je, či majú niektoré aktivity, ktoré nereprezentujú pozitívny a významný prínos rozvoju osoby a spoločnosti, dostať od štátu osobitné a odôvodnené zákonné uznanie. Homosexuálne zväzky ani len vzdialene neplnia podobné úlohy, pre ktoré si manželstvo a rodina zasluhujú osobitné a legitímne právne uznanie. Naopak, existujú opodstatnené dôvody na tvrdenie, že takéto zväzky sú pre správny vývoj ľudskej spoločnosti škodlivé, najmä vtedy, ak by vzrástol ich reálny vplyv na sociálnu štruktúru.“ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 8.

¹⁶⁵ „O sexuálne normy je maximálny verejný záujem, lebo majú mocný vplyv na osud spoločnosti. Veď aké sú sexuálne vzťahy, taká je rodina a taká je spoločnosť. Pre túto príčinu sú sexuálne normy vo všetkých spoločnostiach podriadené prísny sociálnym a právnym sankciám. To je pochopiteľné pri restriktívnych sexuálnych normách, lebo tie sa ťažko zachovávajú. Teraz sa však stávame svedkami toho, že aj liberálne normy sa dajú vynútiť prostriedkami trestného práva“ KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 66.

ročia vzťah medzi sexualitou a kultúrou.¹⁶⁶ Jeho cieľom bolo preveriť tézu rakúskeho psychiatra – zakladateľa psychoanalýzy – Sigmunda Freuda († 1939), ktorý tvrdil, že kultúra je založená na sublimovaní pohlavného pudu.¹⁶⁷ Unwin uvádza, že „... kultúry vystupujú vtedy na javisko dejín, keď podstatne obmedzujú možnosť sexuálneho uspokojovania pudov, a odchádzajú z javiska dejín vtedy, keď nechávajú poklesnúť sexualitu na zvieraciu úroveň nespútaného uspokojovania pudov. [...] V análoch dejín sa nenájde príklad ani jednej spoločnosti, ktorá mala po určitý čas vysokú sociálnu energiu, okrem takej, ktorá bola absolútne monogamná.“¹⁶⁸

3.4.2 Spoločenské benefity manželstva

Medzi sociálne výhody manželstva – dosvedčované zdravým rozumom a pozorovaním skutočnosti – možno zaradiť tieto: 1) manželstvo prospieva manželom¹⁶⁹ a deťom,¹⁷⁰ 2) manželstvo pomáha vytvárať bohatstvo,¹⁷¹ 3) manželstvo obmedzuje štátnu moc.¹⁷²

¹⁶⁶ UNWIN, J. D. *Sex and Culture*. Oxford : Oxford University Press, 1934.

¹⁶⁷ Gabriele Kuby zhrňa výskum anglického antropológa takto: „Unwin skúmal osemdesiat ,necivilizovaných spoločností a vysoké kultúry Babylončanov, Sumerov, Aténčanov, Rimanov, Anglosasov a Angličanov, aby objasnil otázku: Aký vplyv majú sexuálne normy v spoločnosti na výšku jej kultúry? Výsledok sa dá zhrnúť do jednej vety: Čím väčšie sexuálne obmedzovanie, tým vyššia kultúrna úroveň, čím menšie sexuálne obmedzovanie, tým nižšia kultúrna úroveň.“ KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013, s. 28.

¹⁶⁸ UNWIN, J. D. *Sex and Culture*. Oxford: Oxford University Press, 1934, s. 317.

¹⁶⁹ Manželstvo pomáha manželom „finančne, emocionálne, fyzicky a sociálne“. GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 47.

¹⁷⁰ „Väčšia stabilita manželstiev znamená dať väčšiemu počtu detí najlepšiu šancu stať sa bezúhonnými a produktívnymi členmi spoločnosti.“ GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 47.

¹⁷¹ „Nie je pravda, že manželstvo s najväčšou pravdepodobnosťou uzavrú tí, čo sú na tom dobre, ale manželstvo spôsobí, že ľudia sa majú dobre. [...] záujem štátu o produktivitu a spoločenský poriadok vytvára záujem o manželstvo. [...] bohatstvo národov v nemalej miere závisí od zdravia rodiny.“ Ibid., s. 47 – 48.

¹⁷² „Je úplne zrejmé, že tam, kde sa manželstvá nikdy nevytvoria alebo sa ľahko rozpadnú, štát sa rozširuje, aby vyplnil vákuum po domácnostiach, keď súdne stanovuje otcovstvo, práva návštev, podporu detí a výživné. [...] výskum v škandinávskych krajinách, ktorý ukazuje, že s úpadkom kultúry manželstva rastie veľkosť a rozsah štátnej moci aj štátneho mŕnania. [...] Takmer každý ľudský záujem, ktorý by mohol odôvodniť zásah štátu – zdravie, bezpečnosť, vzdelanostný rozvoj, spoločenský poriadok –, by takisto odôvodnil zákonnú

3.5 Argument právneho poriadku

Tento argument úzko súvisí s predchádzajúcim, a to až do takej miery, že v podstate možno hovoriť o jednom a tom istom argumente: spoločensko-právnom. Zvolili sme však klasifikáciu podľa Kongregácie pre náuku viery, ktorá rozlišuje medzi dvoma hľadiskami: spoločenským poriadkom a právnym poriadkom. V tejto časti teda pokračujeme v analýze právneho rozmeru manželstva.

3.5.1 Vplyv na spoločné dobro štruktúrovaným spôsobom

Spoločnosť nemá vo zvyku právne uznávať a upravovať priateľstvo. Podľa našich informácií v súčasnosti nie sú v slovenskom právnom poriadku (alebo v inom európskom právnom poriadku) ustanovenia o priateľstve. To z toho dôvodu, že „... priateľstvo neovplyvňuje spoločné dobro štruktúrovaným spôsobom“¹⁷³ ako manželstvo. „Jedine tak sa dá vysvetliť pozoruhodná skutočnosť, že takmer všetky kultúry regulujú sexuálne vzťahy medzi mužmi a ženami. Len z týchto vzťahov vznikajú nové ľudské bytosti.“¹⁷⁴

Hlavným argumentom, prečo právne regulovať manželstvo medzi mužom a ženou, a nie zväzky medzi osobami rovnakého pohlavia, je fakt, že manželstvo vytvára ideálne podmienky pre prokreáciu a výchovu nových občanov.¹⁷⁵ Z toho dôvodu je manželstvo právne regulované a chránené. Pre spoločnosť je otázkou „života a smrti“, či bude tento manželský štýl života praktizovať dosta-

reguláciu manželstva. Štát, ktorý nebude podporovať manželstvo, je ako lekár, ktorý nebude odporúčať zdravú stravu a šport. Obaja prehliadajú to, čo je základné a prvoradé, v pomýlenom nadšení pre náhrady a lieky.“ Ibid., s. 48 – 49.

¹⁷³ Ibid., s. 42.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ „Keďže manželské páry plnia pri zabezpečovaní pokračovania ďalších generácií dôležitú úlohu, nachádzajú sa v centre spoločenského záujmu a občianske právo im priznáva status inštitúcie. Homosexuálne zväzky si však nevyžadujú osobitnú pozornosť zo strany právneho poriadku, lebo túto úlohu v prospech spoločnosti neplnia. Nepravdivá je i argumentácia, podľa ktorej by bolo potrebné legalizovať homosexuálne zväzky, aby osoby v nich žijúce neprišli – už len vinou tohto faktu – o uznanie všeobecných práv, na ktoré majú ako osoby a občania nárok. Pokiaľ dôjde k situácii, že je nutná ochrana obojstranných záujmov, vždy sa môžu odvolať – tak ako všetci občania na základe ich vlastnej autonómie – na všeobecné právo. Naopak, bolo by veľkou a vážnou nespravodlivosťou obetovať spoločné dobro a spravodlivé právo rodiny dosiahnuť dobrá, ktoré môžu a musia byť zaručené spôsobmi, ktoré všeobecne neškodja spoločnosti.“ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 9.

točné množstvo ľudí, i.e. žiť v trvalom manželskom zväzku, plodiť deti a starať sa o ne. Zástancovia „homosexuálneho manželstva“ zatiaľ nedokázali presvedčivo vysvetliť, aké výhody poskytujú homosexuálne/lesbické zväzky a prečo by teda mali byť právne regulované. Jednoduché priateľstvo medzi citovo naklonenými osobami – bez ohľadu na to, či majú medzi sebou sexuálne vzťahy alebo nie – ešte nevytvára dostatočný základ na požívanie právnych výhod inštitútu manželstva.¹⁷⁶

Tvrdíme, že „... chápanie manželstva je prístupné rozumovej reflexii“,¹⁷⁷ ako sme ukázali na príklade Ciceronových úvah. V rímskoprávnej tradícii kontinentálneho a anglosaského práva sa uznáva len koitus ako moment konzumácie manželstva; nijaký iný sexuálny úkon medzi mužom a ženou ho nemôže nahradiť. Homosexuálne a lesbické zväzky nespĺňajú túto požiadavku.¹⁷⁸

3.5.2 *Limity pre orgány verejnej moci v otázke manželstva*

Platné právo však môže byť zneužitý v prípade, ak nerešpektuje ľudskú prirodzenosť. Podstatu a základnú štruktúru manželského spojenia nevytvára zákonodarca pozitívnoprávnymi ustanoveniami, ale rozpoznáva (alebo nerozpoznáva) ju z ľudskej prirodzenosti. Hoci zákonodarca upravuje manželské právo – jeho súkromnoprávne a verejnoprávne prvky –, nemôže zmeniť podstatu manželstva vyplývajúcu z prirodzenosti. Právo na manželstvo nie je primárne dané zákonodarcom, ale ľudskou prirodzenosťou. *Ius connubii* je inherentným prejavom človeka schopného uzavrieť manželstvo. Zákonodarná, výkonná či súdna moc

¹⁷⁶ Cf. PARDO, J. M. *Apuntes de clase. Tema 9: Uniones de hecho entre personas del mismo sexo*. Pamplona: Eunsa, 2018, s. 3. „Ak by manželstvo medzi dvoma osobami rôzneho pohlavia bolo z právneho hľadiska len jedným z viacerých možných druhov manželstva, pojem manželstva by tak podstúpil radikálnu zmenu, čo by znamenalo vážnu ujmu na spoločnom dobre. Keď štát priznáva homosexuálnemu zväzku rovnaký právny status ako manželstvu alebo rodine, koná svojvoľne a dostáva sa do rozporu so svojimi vlastnými povinnosťami.“ Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003, čl. 8.

¹⁷⁷ GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba zväzku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013, s. 51.

¹⁷⁸ „Keby sa manželstvo chápalo len ako právny nástroj, aby rodičia zostali spolu kvôli svojim deťom, jasný dôkaz neplodnosti (e. g. staroba) by mohol byť dôvodom pre zákonnú anuláciu manželstva. Alebo keby sa zákon zameriaval len na vylúčenie homosexuálnych vzťahov, považoval by akýkoľvek sexuálny akt medzi mužom a ženou za adekvátny pre konzumáciu manželstva. [...] Dostatočné je len jedno vysvetlenie: zákon reflektoval racionálny úsudok, že zväzky konzumované koitom majú hodnotu samy osebe a sú odlišného druhu než ostatné zväzky.“ *Ibid.*, s. 51.

si nemôžu uzurpovať právo na zmenu esencie manželstva (podstata a vlastnosti manželstva). V ich kompetencii je regulácia niektorých prvkov ako uzatvorenie manželstva (*matrimonium in fieri*), dedičské právo, výška výživného etc.; nie však regulácia podstaty manželstva (*matrimonium in facto esse*).¹⁷⁹

3.5.3 Úvahy nad ústavným zákonom č. 490/2014 upravujúcim definíciu manželstva

Na základe týchto úvah si myslíme, že nie je nevyhnutné zakotviť definíciu manželstva ústavným zákonom, teda tak, ako sa to stalo v slovenskom právnom poriadku.¹⁸⁰ Týmto našim tvrdením však nemáme v úmysle kritizovať obhajcov zakotvenia legálnej definície manželstva v Ústave Slovenskej republiky, ktorých hlavným motívom je ochrana manželstva, rodiny a spoločnosti (a tým aj civilizácie). Naša argumentácia je pritom vo svojej podstate jednoduchá. Pokúsime sa ju formulovať v syntetickej podobe. Základné ľudské dobrá vyplývajúce z prirodzenosti človeka sa v klasickom ponímaní označujú ako „prirodené právo“. Tendencie *secundum rationem* sú vlastné človeku a zdokonaľujú jeho osobnosť. Tendencie, ktoré nie sú v súlade s *ratio*, k zdokonaleniu nesmerujú. Skutočnosť, že manželstvo je usmernenie ľudských tendencií *secundum rationem* v permanentnom a exkluzívnom zväzku medzi mužom a ženou, vyplýva z prirodzeného zákona poznaného rozumom. Nie je nevyhnutné – pre všeobecnú záväznosť prirodzeného zákona¹⁸¹ – formulovať každé jedno právo samo osebe. Formulá-

¹⁷⁹ Cf. VILADRICH, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplon: Eunsa, 2010, s. 177 – 179.

¹⁸⁰ 4. júna 2014 bol schválený Návrh poslancov NR SR na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (s účinnosťou od 1. septembra 2014). Novelizácia čl. 41 ods. 1 Ústavy SR vymedzuje manželstvo ako „jedinečný zväzok medzi mužom a ženou“.

¹⁸¹ Musíme podotknúť, že pod prirodzeným právom nezastávame iusnaturalizmus racionalistickej školy, a tým moderného chápania prirodzených práv ako „pyramidového“ systému. Zástancovia racionalistického iusnaturalizmu vnímali morálne (a aj právne) poznanie geometrickým spôsobom (*more geometrico*). Prirodzené právo v tomto ponímaní predstavuje ucelený logický systém nemenných vzťahov a istôt, ktoré sú vyjadrené v logických vetách. Racionalisti nevnímajú prirodzené právo z hľadiska *natura rei*, ktorá je vlastná pre klasickú školu prirodzeného práva, ale ako komplexný vedecký systém vytvorený výskumníkom (právníkom). Tento logický systém možno obohatiť novými „pravdami“. Jurisprudencia je racionalistickými iusnaturalistami vnímaná čisto matematicky. Cf. SPINOZA, B. *Ethica ordine geometrico demonstrata et in quinque partes distincta*. Dostupné na: <https://www.thelatinlibrary.com/spinoza.ethica3.html>; LEIBNIZ, G. W. *Dissertatio de arte combinatoria*. Lipsia: Apud Joh. Simon. Fickium et Joh. Polycarp. Se-

cia prirodzeného práva sa tak môže stať redundantnou, nadbytočnou, a dokonca môže vytvoriť dojem, že ide o prejav vôle zákonodarcu, ktorý môže a nemusí upraviť legálnu definíciu manželstva, a nie o následok vyjadrenia princípu prirodzených ľudských tendencií *secundum rationem*. Týmto chceme poukázať na to, že ak sa ukotví legálna definícia manželstva ako zväzok muža a ženy, môže to vyvolať dojem, že ide o čisto pozitívnoprávnú úpravu zákonodarcu, ktorá sa v budúcnosti môže zmeniť v závislosti od jeho vôle. Tým sa ohrozuje *natura rei* ľudskej prirodzenosti. Z toho dôvodu si myslíme, že ideálnym riešením by bolo neprijíť legálnu definíciu rozumovo zjavného inštitútu, akým je manželstvo, keďže tvrdiť opak (manželstvo je spojenie dvoch, poprípade viacerých osôb

uboldum in Platea Nicolaea, 1666; WOLFF, C. *Institutiones iuris naturae et gentium*. Hala Magdeburgica: Officina Rengeriana, 1750 a GALLIANO, A. F. *Introducción a la filosofía del derecho*. Madrid: Editorial Revista de Derecho Privado, 1963, s. 170. Pre racionalistických iusnaturalistov teoreticky neexistuje pozitívne právo; všetko platné právo je vyjadrením noriem prirodzeného práva. Niet divu, že historická škola vznikla ako reakcia na iusnaturalistický racionalizmus. To isté platí do veľkej miery aj pre právny pozitívizmus. Tak historická škola, ako aj právny pozitívizmus, popierajú existenciu prirodzeného práva ako ho prezentujú racionalistickí iusnaturalisti. Kelsen – jeden z hlavných predstaviteľov právneho pozitívizmu – výslovne odmieta prirodzené právo. Treba však podotknúť, že v prvom rade kritizuje racionalistických iusnaturalistov, ktorí sa snažia zakotviť platnosť prirodzeného práva mimo existencie Boha (*etsi Deus non daretur*). Kelsen tvrdí, že jediným platným základom existencie prirodzeného práva je „viera v Božiu spravodlivosť“. Ale keďže viedenský právnik v dôsledku pozitivistického vnímania vedy nechce prekročiť limity racionalisticko-vedeckého poznania, ktoré obmedzujú rozum, nevidí ponad horizont „skúmaviek a čísel“ a neprijíma ani len hypotézu existencie Boha. Inak povedané: teória prirodzeného práva je pre Kelsena neprijateľná, lebo pozitivistická vedecká metóda nemôže dokázať existenciu Boha. Ako môžeme vidieť, Kelsenova argumentácia je postavená na epistemologickom základe, ktorý *a priori* vylučuje metafyzické poznanie v klasickom vnímaní. Cf. KELSEN, H. Bases de la teoría del Derecho Natural. In: *Ius Canonicum*. Vol. 2 (1962), No. 2, s. 577 – 584; KELSEN, H. *Reine Rechtslehre. Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik. Studienausg. d. 1. Aufl. 1934, hg. u. eingeleitet v. Matthias Jestaedt*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008 a MOLANO, E. Sobre la Justicia y el Derecho. Principios de la teoría del derecho natural. In: *Ius Canonicum*. Vol. 53 (2013), s. 440 – 441. Pod prirodzeným právom rozumieme základné ľudské náklonnosti, ktoré sú poznateľné rozumom. Základom prirodzeného zákona je tak ľudská prirodzenosť a rozum, ktoré vyplývajú z večného Božieho zákona. Existencia večného zákona nie je dostupná len prostredníctvom biblického Zjavenia a vierou ako odpoveďou na Zjavenie, ale aj prostredníctvom prirodzeného rozumového poznania (grécki filozofi ako Sokrates, Platón či Aristoteles alebo rímski stoici ako Seneca a Cicero). Vo svojej podstate posledným základom prirodzeného zákona je Boh, v ktorom majú svoj prameň spravodlivosť, právo, ľudská dôstojnosť, základné ľudské práva etc. Prirodzený zákon je všeobecne platný a záväzný, lebo vyplýva z rozumného usporiadania sveta.

bez ohľadu na pohlavie) by bolo absurdné zo samotnej povahy veci. Musíme však uznať, že s ohľadom na súčasné chaotické vnímanie ľudskej prirodzenosti – a tým aj inštitútu manželstva – je vhodné, nie však nevyhnutné, legálnu definíciu manželstva predsa len zakotviť. Týmto chceme poukázať na to, že v dôsledku „katalógov“ ľudských práv sa vraciame v istej miere k racionalistickému iusnaturalizmu v kombinácii – paradoxne – s právnym pozitivizmom: ľudské právo je to, čo je stanovené zákonodarcom. Presnejšia by bola formulácia v kategóriách klasickej školy prirodzeného práva: ľudské právo je to, čo vyplýva z ľudskej prirodzenosti poznateľnej rozumom, ktorá má svoj základ v rozumnom usporiadaní sveta Vyším princípom (Boh). Až sekundárne zákonodarcu môže základnú ľudskú tendenciu (manželstvo) zakotviť v pozitívnoprávnej forme. Ak však absentuje v legálnej definícii manželstva explicitná zmienka o základe manželstva (základom je ľudská prirodzenosť ako stála veličina, a nie vôľa zákonodarcu), tak dobrý zámer legálnej definície môže viesť k mylnej interpretácii základu tohto inštitútu.

Záver

Cieľom článku bolo analyzovať inštitút manželstva v západnej civilizácii s ohľadom na inherentnú heterosexuálnu dimenziu, ktorá je v posledných desaťročiach predmetom akademických diskusií a ingerencií zo strany štátnej moci. Dospeli sme k záveru, že podstata manželstva z hľadiska subjektov – osôb spôsobilých uzatvoriť manželstvo – nie je výsledkom konsenzu alebo kultúrneho pokroku, ale súčasťou ľudskej prirodzenosti. Z obsahovej stránky sme túto tému štruktúrovali v troch častiach. Popri súkromnoprávných prvkoch manželského inštitútu sme sa zamerali aj na verejnoprávne prvky, a to najmä na trestné právo.

V prvej časti sme skúmali rímskoprávnu a kánonickoprávnu tradíciu v manželskom práve. Na príklade troch definícií manželstva a ich interpretácií sme demonštrovali fakt, že podstatným inherentným znakom manželstva je vzťah medzi mužom a ženou. Takisto sme uviedli, že neexistuje autentická recepcia rímskeho manželského práva. Klasické kánonické manželské právo si vypožičalo definíciu manželstva obsiahnutú v *Institutiones Iustiniani*, ktorú pozmenil teológ Peter Lombardský v 12. storočí. Jeho vymedzenie sa stalo smerodajným pre moderné manželské právo západnej kultúry. Potvrdil sa tak princíp kontinuity moderných právnych poriadkov s klasickým kánonickým manželským

právom. Tento záver môžeme označiť za dôkaz historickej kontinuity manželstva v západnej civilizácii na príklade rímskeho a kánonického práva.

Heterosexuálny princíp manželstva bol významne prvýkrát spochybnený v 20. storočí, a to najmä v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch v niektorých európskych krajinách a Spojených štátoch amerických. Depenalizácia homosexuálnych aktov na úrovni Rady Európy bola akousi paralelou postupného nazerania na zväzky medzi osobami rovnakého pohlavia a neskoršie snahy zrovnoprávniť ich s manželstvom. V jednom zo severoamerických štátov tak boli najskôr rozšírené výhody obdobné manželskému zväzku na heterosexuálne a homosexuálne vzťahy v konkubinátnej forme. V Európe to bolo zase Dánsko, ktoré ako prvé zaviedlo registrované partnerstvá (r. 1989). Najdôležitejším právnym „momentom“ v otázke postupného zrovnoprávnenia homosexuálnych a lesbických vzťahov s manželstvom na pôde členských štátov Európskej únie bolo uznesenie Európskeho parlamentu (r. 1994). Z pohľadu Európy napokon zrovnoprávnilo homosexuálne zväzky s manželstvom ako prvé Holandsko (r. 2001).

V druhej časti tohto článku sme sa zaoberali aj historickým formovaním ideológie gender, ktorá sa v právnej rovine odzrkadlila na Konferencii OSN o ženách v Pekingu (r. 1995) a v tzv. jogjakartských princípoch (r. 2006). Z 29 princípov Jogjakarty sme bližšie komentovali dva. Ideológia gender vo svojej najradikálnejšej podobe popiera objektívnu ľudskú prirodzenosť, a tým aj heterosexuálny a monogamný princíp manželstva, ktorý je právnej a kultúrnej tradícii západnej civilizácie vlastný.

Tretia časť článku bola zameraná na otázku práva na manželstvo. Pri úvodných úvahách o predefinovaní manželstva sme rozlišovali medzi subjektívnou a objektívnou diskrimináciou, ktorá sa odzrkadlila v porovnaní medzi názorom a realitou na to, či má byť manželstvo definované ako zväzok dvoch osôb opačného pohlavia, alebo aj ako zväzok medzi osobami rovnakého pohlavia. Pri vymedzení rozdielov medzi subjektívnym názorom náchylným na omyl a realitou vyplývajúcou z povahy vecí sme postupovali v argumentačnej línii v štyroch bodoch. V prvom rade sme nazerali na manželstvo z prirodzenoprávnej perspektívy klasickej školy. Manželstvo muža a ženy ako *prima societas* nie je náboženským (konfesionálnym) argumentom bez rozumového základu, ale práve naopak: je vyjadrením pravdy zachytenej v samotnej prírode a poznateľnej rozumom. Z tohto dôvodu by legalizácia homosexuálnych zväzkov mala za následok znehodnotenie inštitútu manželstva. Ako druhý argumentačný moment sme uviedli biologický a antropologický argument, ktoré poukazujú na komple-

mentaritu muža a ženy. Dopĺňanie mužských a ženských orgánov je vpísané do ľudskej prirodzenosti, a preto počatie ľudskeho jedinca je biologicky monogamné a heterosexuálne. Manželstvo nie je produktom kultúry alebo spoločnosti, ale ľudskej prirodzenosti.

Argument spoločenského poriadku je tretím oporným bodom, ktorý poukazuje na to, že existencia spoločnosti – a aj civilizácie ako takej – závisí od „silných manželstiev“. Sexuálne normy majú vplyv na pokrok spoločnosti. Súkromná sféra manželstva má vplyv na celú spoločnosť. Z toho dôvodu môžeme manželstvo právom považovať za zmiešaný inštitút, keďže má prvky tak súkromného, ako aj verejného práva. Nezrovnoprávnenie homosexuálnych zväzkov s manželstvom a ich neuznanie nie je v rozpore s princípom diskriminácie, spravodlivosti a osobnej autonómie. Práve naopak, zrovnoprávnenie je diskriminačné a nespravodlivé vo vzťahu k manželstvu samotnému.

Manželstvo ovplyvňuje spoločné dobro štruktúrovaným spôsobom. V rámci štvrtej argumentačnej roviny – argument právneho poriadku – sme uviedli, že manželstvo vytvára ideálne podmienky pre prokreáciu a výchovu nových občanov. Jednoduché priateľstvo medzi citovo naklonenými osobami – bez ohľadu na to, či majú medzi sebou sexuálne vzťahy alebo nie – ešte nevytvára dostatočný základ na požívanie právnych výhod inštitútu manželstva. V rímskoprávnej tradícii kontinentálneho a anglosaského práva sa uznáva len koitus ako moment konzumácie manželstva; nijaký iný sexuálny úkon medzi mužom a ženou ho nemôže nahradiť. Homosexuálne a lesbické zväzky nespĺňajú túto požiadavku. Podstatu a základnú štruktúru manželského spojenia nevytvára zákonodarca pozitívnoprávnymi ustanoveniami alebo sudca prostredníctvom rozhodnutí, ale rozpoznáva (alebo nerozpoznáva) ju z ľudskej prirodzenosti. Zákonodarná, výkonná a súdna moc si nemôžu uzurpovať právo na zmenu esencie manželstva (podstata a vlastnosti manželstva). V ich kompetencii je regulácia niektorých prvkov ako uzatvorenie manželstva (*matrimonium in fieri*), dedičské právo, výška výživného etc.; nie však regulácia podstaty manželstva (*matrimonium in facto esse*).

Záveru prvej a tretej časti nášho článku sú vo svojej podstate rovnaké. Historickoprávna kontinuita medzi rímskym, kánonickým a moderným právom západnej civilizácie bola až donedávna neprerušená. Nalomenie inherentnej heterosexuálnej dimenzie manželstva z právnej stránky (druhá časť) pod zámienkou subjektívnej diskriminácie zväzkov medzi osobami rovnakého pohlavia neobstoí z hľadiska historickej kontinuity (prvá časť) a relevantných argumentov (tretia časť). Na základe týchto úvah formulujeme nasledujúcu tézu: manželstvo

ako zväzok muža a ženy, zakorenený v ľudskej prirodzenosti komplementárnosti dvoch foriem existencie osoby a vyjadrený v právnych poriadkoch západnej kultúry, je stálym prameňom civilizačného pokroku, spoločenského blahobytu a zmysluplným naplnením ľudskej existencie. Domnievame sa, že zväzky medzi osobami rovnakého pohlavia nespĺňajú tieto požiadavky, a preto jedinou možnou cestou ich presadenia a zrovnoprávnenia s manželstvom je ideológia gender. Na záver musíme opäť pripomenúť, že osoby s inou ako heterosexuálnou orientáciou majú tú istú dôstojnosť ako všetci ostatní ľudia a zostávajú stálym prameňom civilizačného pokroku, spoločenského blahobytu a vo svojom živote môžu nájsť zmysluplnú existenciu. Aj z toho dôvodu považujeme za dôležité rozlišovať medzi osobami a zväzkami; nie každá osoba môže podľa ľubovôle vytvoriť akýkoľvek zväzok; avšak vždy treba mať na zreteli, že každá osoba nemôže byť neodôvodnene a nespravodlivo diskriminovaná, keďže si zasluhuje bezpodmienečnú úctu a rešpekt, bez ohľadu na názory a orientácie.

Bibliografia

Pramene:

Decision 104/55, Annuaire de la Convention européenne des droits de l'homme, 1955 – 1957.

Decision 5935/72, Commission européenne des droits de l'homme. Décisions et rapports. Vol. 3.

Decision 7525/76, Cour européenne des droits de l'homme. Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22695350%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-57473%22%5D%7D>

Decision Weekes v. Gay (1979), [243 Ga. 784 (1979), 256 S.E.2d 901], Supreme Court of Georgia. Dostupné na: <https://law.justia.com/cases/georgia/supreme-court/1979/34606-1.html>

Decision Bramlett v. Selman (1980), [597 S.W.2d 80 (1980)], Supreme Court of Arkansas. Dostupné na: <https://www.courtlistener.com/opinion/2409325/bramlett-v-selman/>

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Európsky dohovor, r. 1950).

Dutch Civil Code. Dostupné na: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01.htm>

Ján Pavol II., Anjel Pána (príhovor), 20. 2. 1994. Dostupné na: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/angelus/1994/documents/hf_jp-ii_ang_19940220.html

Kongregácia pre náuku viery, Úvahy o návrhoch na právne uznanie zväzkov medzi homosexuálnymi osobami. Rím, 2003.

Lov om registreret partnerskab (Dánský zákon o registrovaných partnerstvách). Dostupné na: https://themis.dk/synopsis/docs/Lovsamling/Lov_om_registreret_partnerskab.html

Recommendation 924 (r. 1981), Assemblée parlementaire de Conseil de l'Europe (Discrimination against homosexuals). Dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22SLO%22%5D%2C%22appno%22:%5B%22752576%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001156051%22%5D%7D>

Strafgesetzbuch (StGB).

Úrad vlády SR. *Jogjakartské princípy*. Bratislava: ŠEVT, 2011.

Uznesenie Európskeho parlamentu A3-0028/1994 z 8. 2. 1994. Official Journal of the European Communities, C 61/43 (28. 2. 1994). Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:JOC_1994_061_R_0020_01&from=EN

Literatúra:

AMIGO REVUELTO, F. *Los Capítulos de nulidad matrimonial en el Ordenamiento Canónico Vigente*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca, 1987.

ARENAS-DOLZ, F. El modelo retórico deliberativo aristotélico (I). In: *Revista de Estudios Políticos (nueva época)*. Vol. 6 (2008), No. 142, s. 173 – 200.

AUER, A. *Der Mensch hat Recht. Naturrecht auf dem Hintergrund des Heute*. Graz – Wien – Köln: Verlag Styria, 1956.

BAÑARES, J. I. *La dimensión conyugal de la persona: de la antropología al derecho*. Madrid: Rialp, 2005.

BECH, H. Report from a rotten state: Marriage and homosexuality in Denmark. In: PLUMMER, K. (ed.). *Modern Homosexualities. Fragments of Lesbian and Gay Experience*. London: Routledge, 1992, s. 134 – 147.

BOROVSKÝ, B. *Antropologický a prirodzenoprávny pohľad na manželstvo*. In: *Forum iuris Europaeum*. Vol. 5 (2017), No. 1, s. 5 – 25.

CABANYES, J., MONGE, M. Á. (eds.). *La salud mental y sus cuidados*. Pamplona: Eunsa, 2017.

CARRERAS, J., FRANCESCHI, H., ORTIZ, M. A. *Diritto canonico del matrimonio e della famiglia: I e II parte. Dispense ad uso degli studenti*. Roma: Pontificia università della Santa Croce, 2014.

COLISH, M. L. *Peter Lombard*. New York: E. J. Brill, 1994.

CORNIDES, J. *A Brief Commentary On The Yogyakarta Principles*. Dostupné na: https://works.bepress.com/jakob_cornides/20/

CORVINO, J., GALLAGHER, M. *Debating Same-Sex Marriage*. New York: Oxford University Press, 2012.

- DOMINGO, R. *Elementos de Derecho Romano*. Cizur Menor: Aranzadi, 2012.
- D'ORS, Á. *Elementos de Derecho Privado Romano*. Pamplona: Studium Generale, 1960.
- D'ORS, Á. *Elementos de Derecho Privado Romano*. Pamplona: Eunsa, 2014.
- D'ORS, Á. *Derecho Privado Romano*. Pamplona: Eunsa, 2004.
- D'ORS, Á. *Derecho y sentido común. Siete lecciones de derecho natural como límite del derecho positivo*. Madrid: Editorial Civitas, 1995.
- D'ORS, X. Principios y criterios fundamentales de estructuración del sistema matrimonial en el Derecho romano. In: VV.AA. *Libertades fundamentales y sistema matrimonial. V. Congreso Internacional de Derecho eclesiástico del Estado. Ponencias 1*. Pamplona: Eunsa, 1990.
- DUDA, J. *Katolícke manželské právo*. Ružomberok: Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2007.
- FESTY, P. Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe. In: *Population*. Vol. 61 (2006), No. 4, s. 417 – 453. Dostupné na: https://www.cairn-int.info/focus-E_POPU_604_0493--legal-recognition-of-same-sex-couples-in.htm
- FORNÉS, J. *Derecho Matrimonial Canónico*. Madrid: Tecnos, 2018.
- GACA, K. L. Early Stoic Eros: The Sexual Ethics of Zeno and Chrysippus and their Evaluation of the Greek Erotic Tradition. In: *Apeiron*. Vol. 33 (2000), No. 3, s. 207 – 238.
- GALIANO, A. F. *Introducción a la filosofía del derecho*. Madrid: Editorial Revista de Derecho Privado, 1963.
- GALIANO, A. F. *Derecho natural. Introducción filosófica al derecho*. Madrid: Artes Gráficas Benzal, 1985.
- GAUDEMET, J. *El matrimonio en Occidente*. Madrid: Taurus, 1993.
- GAUDEFROY-DEMONBYNES, R. Le mariage et le divorce au Danemark. In: *Revue internationale de droit comparé*. Vol. 4 (1952), No. 3, s. 461 – 478.
- GEORGE, R. P., ELSHTAIN, J. (eds.). *The Meaning of Marriage*. Dallas: Spence Publishing Company, 2006.
- GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. What is marriage? In: *Harvard Journal of Law & Public Policy*. Vol. 34 (2010), No. 1, s. 245 – 287. Dostupné na: <http://www.harvard-jlpp.com/wp-content/uploads/2013/10/GeorgeFinal.pdf>
- GEORGE, R. P., GIRGIS, S., ANDERSON, R. T. *Čo je to manželstvo? Obhajoba vzášku muža a ženy*. Bratislava: Kolégium Antona Neuwirtha, 2013.
- GLENDON, M. A. *The Transformation of Family Law: State, Law and Family in the United States and Western Europe*. Chicago: University of Chicago Press, 1997.
- HANSEN, T. L. El amor no es suficiente. In: *Aceprensa* (2009).
- HERVADA, J. *El Derecho Natural*. Pamplona: Eunsa, 1992.

- HERVADA, J. El Derecho matrimonial. In: HERVADA, J., LOMBARDÍA, P. (eds.). *El Derecho del Pueblo de Dios. Vol. III*. Pamplona: Universidad de Navarra, 1973.
- HERVADA, J. *Historia de la ciencia del derecho natural*. Pamplona: Eunsa, 1987.
- HERVADA, J. *Una caro. Escritos sobre el matrimonio*. Pamplona: Eunsa, 2000.
- HERVADA, J. *Síntesis de Historia de la ciencia del derecho natural*. Pamplona: Eunsa, 2006.
- HERVADA, J. *Lecciones propedéuticas de Filosofía del Derecho*. Pamplona: Eunsa, 2008.
- HERVADA, J. *Introducción crítica al derecho natural*. Pamplona: Eunsa, 2011.
- JONAITIS, M., KOSAITĖ-ČYPIENĖ, E. Conception of Roman Marriage: Historical Experience in the Context of National Family Policy Concept. In: *Jurisprudencija*. Vol. 2 (2009), No. 116, s. 295 – 316. Dostupné na: <https://studylib.es/doc/5848451/conception-of-roman-marriage--historical-experience-in-the>
- KELSEN, H. *Reine Rechtslehre. Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik. Studienausg. d. 1. Aufl. 1934, hg. u. eingeleitet v. Matthias Jestaedt*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008.
- KELSEN, H. Bases de la teoría del Derecho Natural. In: *Ius Canonicum*. Vol. 2 (1962), No. 2, s. 577 – 584.
- KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995.
- KUBY, G. *Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody*. Bratislava: LÚČ, 2013.
- LEIBNIZ, G. W. *Dissertatio de arte combinatoria*. Lipsia: Apud Joh. Simon. Fickium et Joh. Polycarp. Seuboldum in Platea Nicolaea, 1666.
- LUND-ANDERSEN, I. The Danish registered partnership act, 1989: Has the act meant a change in attitudes? In: WINTEMUTE, R., ANDENAES, M. (eds.). *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 417 – 426.
- MARQUARDT, E. *One Parent or Five? A Global Look at Today's New Intentional Families*. New York: Institute for American Values, 2011. Dostupné na: http://americanvalues.org/catalog/pdfs/one_parent_or_five.pdf
- MARTÍN, J. J. Modelos de Familia en el Cine Contemporáneo. In: *Carthaginensia*. Vol. 23 (2007), No. 44, s. 415 – 430.
- MIGNOT, M. Le partenariat enregistré en droit international privé. In: *Revue internationale de droit comparé*. Vol. 3 (2001), No. 53, s. 601 – 653. Dostupné na: https://www.persee.fr/doc/ridc_0035-3337_2001_num_53_3_17945
- MIRAS, J., BAÑARES, J. I. *Manželství a rodina*. Pardubice: Axis, 2014.
- MOLANO, E. Sobre la Justicia y el Derecho. Principios de la teoría del derecho natural. In: *Ius Canonicum*. Vol. 53 (2013), s. 439 – 492.

- NAVARRO, J. C., TEWKSBURY, R. Bestiality: An Overview and Analytic Discussion. In: *Sociology Compass*. Vol. 9 (2015), no. 10, s. 864 – 875.
- NAVARRO-VALLS, R., GOYTISOLO, J. V. *Matrimonio y derecho*. Madrid: Real Academia de Jurisprudencia y Legislación, 1994.
- O'LEARY, D. *One Man, One Woman*. Manchester: Sophin Institute Press, 2007.
- O'LEARY, D. *The Gender Agenda: Redefining Equality*. Lafayette: Vital Issues Press, 1997.
- PARDO, J. M. *Apuntes de clase. Tema 7: Ideología de género*. Pamplona: Eunsa, 2018.
- PARDO, J. M. *Apuntes de clase. Tema 9: Uniones de hecho entre personas del mismo sexo*. Pamplona: Eunsa, 2018.
- PEDERSEN, H. Danemark: le certificat de concubinage homosexuel et les nouvelles dispositions concernant le divorce et la séparation. In: RUBELLIN-DEVICHI, J. (ed.). *Regards sur le droit de la famille dans le monde*. Paris: C.N.R.S., 1991.
- PEETERS, M. A. *La mondialisation de la révolution culturelle occidentale*. Paris: Institute for Intercultural Dialogue Dynamics, 2007.
- RATZINGER, J., HABERMAS, J. *Dialéctica de la secularización: sobre la razón y la religión*. Madrid: Encuentro, 2006.
- REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2003.
- ROBERTS, Ch. C. *The Significance of Sexual Difference in the Moral Theology of Marriage*. New York: T&T Clark, 2007.
- RODRIGUES DE ARAÚJO, E. M. *O direito a casar e fundar família consagrado no artigo 12 da convenção europeia dos direitos humanos*. Pamplona: Eunsa, 2003.
- ROSMAN, J. P., RESNICK, P. J. Sexual Attraction to Corpses: A Psychiatric Review of Necrophilia. In: *Bull Am Acad Psychiatry Law*. Vol. 17 (1989), No. 2, s. 153 – 163. Dostupné na: <https://pdfs.semanticscholar.org/3bad/a70cf24c228572d522b3e32baed6-b44761eb.pdf>
- ROTH, M. The Norwegian Act on Registered Partnership for Homosexual Couples. In: *U. Louisville J. Fam. L.* Vol. 35 (1996 – 1997), s. 467 n. Dostupné na: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/branlaj35&div=27&id=&page=>
- SALERNO, F. *La definizione del matrimonio canonico nella dottrina giuridica e teologica dei secoli XII–XIII*. Milano: Università degli studi di Roma, 1965.
- SCHERPE, J. M. The Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe and the Role of the European Court of Human Rights. In: *The Equal Rights Review*. Vol. 10 (2013), s. 83 – 96. Dostupné na: https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/ERR10_sp1.pdf
- SCHLICK, J., ZIMMERMANN, M. *L'homosexuel(le) dans les sociétés civiles et religieuses*. Strasbourg: CERDIC, 1985.

- SPINOZA, B. *Ethica ordine geometrico demonstrata et in quinque partes distincta*. Dostupné na: <https://www.thelatinlibrary.com/spinoza.ethica3.html>
- TIRAPU, D., MANTECÓN, J., POLAINO, A. *Once Lecciones del Derecho Matrimonial*. Jaén: Riquelme y Vargas ediciones, 1992.
- TRAIMAN, L. A Brief History of Domestic Partnerships. In: *Gay & Lesbian Review*, July–August (2008). Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20101116152124/http://www.equalitywithoutmarriage.org/G%26LR%20July-Aug%202008.pdf>
- UNWIN, J. D. *Sex and Culture*. Oxford: Oxford University Press, 1934.
- URBANIK, J. On the Uselessness of it All: the Roman Law of Marriage and Modern Times. In: *Fundamina*. Vol. 20 (2014), No. 2, s. 946 – 960.
- URFUS, V. *Historické základy novodobého práva súkromného*. Praha: C. H. Beck, 2001.
- VILADRICH, P. J. *La agonía del matrimonio legal: una introducción a los elementos conceptuales básicos del matrimonio*. Pamplona: Eunsa, 2010.
- VLADÁR, V. Vzťah cirkevného práva k rímskemu právu. In: MACH, P., NEMEC, M., PEKARIK, M. (eds.). *Ius romanum schola sapientiae. Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009, s. 449 – 486.
- VLADÁR, V. *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň: Vydavateľství a nakladateľství Aleš Čeněk, 2009.
- VLADÁR, V. Konceptia prirodzeného práva v Graciánovom *Tractatus de legibus*. In: OLŠOVSKÁ, A., LACLAVÍKOVÁ, M., MORAVČÍKOVÁ, M. (eds.). *Aequitas et ethica in iure. Pocta prof. JUDr. Alexandre Krskovej, CSc.* Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 178 – 206.
- VLADÁR, V. *Dejiny cirkevného práva*. Praha: Leges, 2017.
- VLADÁR, V. Právna obyčaj v Graciánovom dekrét. In: *Revue církevního práva*. 2018, roč. 24, č. 1, s. 43 – 67.
- VLADÁR, V. Graciánov dekrét. Právnicko-filologická analýza. In: *Sambucus XIII. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinstiky*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2018, s. 38 – 53.
- VLADÁR, V. Graciánov dekrét. Analyticko-prekladová štúdia k 1. dištinkcii. In: *Iurium scriptum*. 2018, roč. 2, č. 1, s. 36 – 79.
- VLADÁR, V. Gregoriánska reforma a rímske právo. In: *Acta historica-iuridica Pilsnensia 2017/2*. Plzeň: Vydavateľství a nakladateľství Aleš Čeněk, 2018, s. 143 – 193.
- VLADÁR, V. Prínos kánonického práva k výučbe právnej teórie v histórii a súčasnosti. In: *Všehrd*. Vol. 99 (2018).

- VLADÁR, V. Konceptné poňatie *ius gentium* v Graciánovom dekrété. In: *Forum Iuris Europaeum*. 2018, roč. 6, č. 1, s. 57 – 68.
- WAALDIJK, K. Small Change: How the Road to Same-Sex Marriage Got Paved in the Netherlands. In: WINTEMUTE, R., ANDENAES, M. (eds.). *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law*. Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 437 – 464.
- WALDSTEIN, W. *Ins Herz geschrieben das Naturrecht als Fundament einer menschlichen Gesellschaft*. Augsburg: Sankt-Ulrich-Verlag, 2010.
- WIIK, K. A., SEIERSTAD, A., NOACK, T. From Registered Partnerships to Same-Sex Marriages: Marriage and Divorce among Norwegian Same-Sex Couples 1993 – 2011. In: *Tidsskrift for velferdsforskning*. Vol. 19 (2016), No. 4.
- WIIK, K. A., SEIERSTAD, A., NOACK, T. *Divorce in Norwegian Same-Sex Marriages 1993 – 2011. Discussion Papers No. 723 December 2012*. Oslo: Statistics Norway Research Department, 2012.
- WOLFF, C. *Institutiones iuris naturae et gentium*. Hala Magdeburgica: Officina Rengeriana, 1750. Dostupné na: https://archive.org/details/bub_gb_T8wGAAAcAAJ/page/n4

Lubica Masárová

VADY VÔLE AKO PREKÁŽKY PLATNOSTI MANŽELSTVA V RODINNOM A CIRKEVNOM PRÁVE V SRBSKEJ REPUBLIKE¹

Abstrakt: Autorka v príspevku analyzuje vymedzenie manželských prekážok spočívajúcich vo vadách vôle v manželskoprávných normách Srbskej pravoslávnej cirkvi a v platnom srbskom zákone o rodine. Venuje sa aj právnym dôsledkom uzatvorenia manželstva v prípade existencie týchto prekážok. V závere za použitia komparatívnej metódy poukazuje na najvýznamnejšie rozdiely v právnej úprave obsiahnutej v cirkevnom práve a občianskom práve.

Kľúčové slová: manželstvo – manželská prekážka – vada vôle – manželskoprávne normy Srbskej pravoslávnej cirkvi – zákon o rodine.

Abstract: The author analyzes the definition of marital obstacles consisting in defects of will and its manifestation in the marriage regulations of the Serbian Orthodox Church and in the valid Family Law of the Republic of Serbia. The contribution also addresses the legal consequences of marriage in the case of existence of such marital obstacles. In conclusion, by using the comparative method, the author points out the most significant differences in the rules contained in the canon law and civil law.

Keywords: marriage – marital obstacle – marital rules of the Serbian Orthodox Church – family law

Úvod

Príspevok je venovaný porovnaniu právnej úpravy väd vôle ako prekážok platnosti manželstva v manželskoprávných normách Srbskej pravoslávnej cirkvi (Bračna pravídla Srpske pravoslavne crkve, ďalej len „BP SPC“)² a v zákone o rodine platnom a účinnom v Srbskej republike (Porodični zakon, Sl. Glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 – dr. Zakoni 6/2015, ďalej len „zákon o rodine RS“).

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

² Tlačené vydanie: Bračna pravídla Srpske pravoslavne crkve. Prvý raz boli vydané v „Glasnik“, služebni list Srpske pravoslavne patrijaršije 7. septembra (25. augusta) 1933.

Podľa článku 12 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd „... muži a ženy, ktorí sú na to vekom spôsobilí, majú právo uzavrieť manželstvo a založiť rodinu v súlade s vnútroštátnymi zákonmi, ktoré upravujú výkon tohto práva“.

Podľa článku 3, bod 1 zákona o rodine RS „... manželstvo je zákonom upravené spoločenstvo života ženy a muža“. Podľa článku 1 BP SPC pravoslávne manželstvo je „... svätá tajina, v ktorej sa dve osoby rôzneho pohlavia, spôsobom ustanoveným predpismi Cirkvi, zväzujú doživotným duchovným a telesným zväzkom, na účely úplného životného spoločenstva a rodenia a výchovy detí“.

Na úvod je potrebné uviesť, že v Srbskej republike (na rozdiel od právnej úpravy v Slovenskej republike), aj keď popri sebe existujú dve formy uzatvorenia manželstva, i.e. civilná a cirkevná, naďalej z hľadiska právneho poriadku existuje „monopol“ civilnej formy. V zmysle platnej právnej úpravy je tak pre platnosť manželstva nutné uzatvoriť manželstvo pred zákonom určeným orgánom štátu.³

I keď civilné i cirkevné právo definuje viacero dôvodov neplatnosti manželstva, tento príspevok je vzhľadom na jeho rozsah venovaný len vadám vôle ako jednému z možných dôvodov jeho neplatnosti.

1 Manželské prekážky spočívajúce vo vadách vôle podľa manželských pravidiel Srbskej pravoslávnej cirkvi

Podľa článku 38 bod 2 BP SPC, ak existujú prekážky stanovené v čl. 12, 13, 27 a 33, manželstvo je neplatné. Články 12 a 13 BP SPC upravujú tzv. osobné manželské prekážky (tieto nie sú predmetom analýzy v tomto príspevku). Článok 27 BP SPC vymedzuje prekážky nedostatku vôle a/alebo jej prejavu a článok 33 nedostatky vo forme uzatvorenia manželstva (tiež nie sú analyzované v tomto príspevku). Bližšie budeme teda ďalej analyzovať iba nedostatky vôle upravené v čl. 27 BP SPC.

Podľa čl. 27 BP SPC sú odstrániteľnými manželskými prekážkami z „dôvodu nedostatku platnosti slobodnej vôle vstúpiť do manželstva“ tieto:

³ Podľa účinných prechodných ustanovení zákona o rodine, ak bolo manželstvo slávené pred 9. 5. 1946 je platné, ak bolo uzatvorené podľa dovtedajších právnych predpisov. Je možno poznamenať, že počas Kraljevine Srbie, bola takmer na celom bývalom území upravená ako právne relevantná aj cirkevná forma manželstva.

- 1) nenormálny duševný stav,
- 2) donútenie (únos, strach alebo násilie),
- 3) podvod alebo omyl v totožnosti osoby,
- 4) podvod alebo omyl v tehotenstve nevesty,
- 5) podvod alebo omyl v schopnosti vykonávať manželské povinnosti,
- 6) podvod alebo omyl spočívajúci v tom, že jeden z manželov pred manželstvom spáchal zločin alebo že nevykonával uložený trest odňatia slobody v trvaní najmenej tri roky.

Čo sa týka prekážky „nenormálneho duševného stavu“, jej spresnenie je obšiahnuté v článku 28 BP SPC. Podľa neho možno pod týmto pojmom rozumieť buď „zahmlenie vedomia“, alebo „úplnú neschopnosť vôľového rozhodovania“. Osoby trpiace takouto poruchou nemôžu uzatvoriť manželstvo ani v tzv. „svetlých okamihoch“. Zároveň je zakotvená vyvrátiteľná domnienka, že osoba je duševne zdravá (normálna), kým sa nepreukáže opak.

Násilie a strach sú kvalifikované v kontexte príčiny a následku a sú príčinou neplatnosti manželského súhlasu. Donútenie je ako vada vôle v BP SPC vymedzené ako „únos a násilie“. Podľa čl. 29 ods. 1 „... únos je manželská prekážka, kým trvá, i.e. kým sa unesená osoba nachádza v moci únosců a kým, po oslobodení, neprejaví slobodnú vôľu uzavrieť manželstvo“. Násilie je manželskou prekážkou, kým trvá, i.e. „... kým je osoba skutočne prinútená niečo urobiť alebo strpieť tak, že násiliu nemôže odolať. Prekážka trvá, kým táto osoba po svojom oslobodení neprejaví slobodnú vôľu uzavrieť manželstvo“. Strach je považovaný za manželskú prekážku vtedy, „... ak je vyvolaný vážnou vyhrážkou zákonom nedovoleného veľkého zla a ktoré je, podľa okolností prípadu, spôsobilé zastrašiť osobu, ktorej vyhrážka smeruje. Prekážka trvá, kým trvá strach a kým osoba, oslobodená od spôsobeného strachu, neprejaví slobodnú vôľu uzavrieť manželstvo“.

Ako zdôrazňuje Panov, zatiaľ čo zákon o rodine RS rozoznáva viacero typov omylu, BP SPC upravuje iba omyl vo fyzickej identite a omyl týkajúci sa dôležitej vlastnosti osobnosti. Konkrétne, podľa čl. 30 BP SPC omyl alebo podvod o totožnosti manželského partnera je manželskou prekážkou, len ak sa manželstvo chcelo uzavrieť s jednou fyzickou osobou a uzatvorilo sa s inou. Nie je pritom podstatné, kto omyl spôsobil, či druhý z manželov, alebo tretia osoba. Omyl existuje bez ohľadu na štandard „náležitej pozornosti“, i.e. omyl existuje, aj keď k nemu došlo z „nezavinenej neznalosti alebo nedbanlivosti“. BP SPC neupravuje omyl v tzv. občianskej identite, ale len v identite fyzickej. Zároveň hovorí

aj o omyle v „dôležitej vlastnosti osobnosti“. Ako *numerus clausus* omylu alebo podvodu, pokiaľ ide o dôležitú vlastnosť, sú uvádzané omyl alebo podvod o tehotenstve nevesty a o neschopnosti vykonávať manželské povinnosti. Omyl alebo podvod týkajúce sa tehotenstva nevesty sú manželskou prekážkou, ak sú splnené dve podmienky: 1) tehotenstvo je od tretej osoby (nie od ženicha); 2) bol rešpektovaný manželský zákaz (zákaz adresovaný žene uzatvoriť nové manželstvo pred uplynutím 10 mesiacov od skončenia či rozvodu predchádzajúceho manželstva alebo jeho vyhlásenia za neplatné). Omyl alebo podvod o neschopnosti vykonávať manželské povinnosti je daný, ak táto neschopnosť znemožňuje samotný pohlavný styk. Dôležité však je, že táto nemožnosť musela existovať v momente uzavierania manželstva a je trvalá. Samotná neschopnosť oplodnenia však pod túto prekážku nespadá. Tá sa totiž považuje za existujúcu aj v prípade, ak manželský partner môže síce mať pohlavný styk, avšak tento by ohrozil zdravie druhého manželského partnera, i.e. ak nemôže mať pohlavný styk z dôvodu nevyliciteľnej nákazlivej choroby, ktorá spôsobuje, že si nemôže plniť svoje manželské povinnosti bez ohrozenia života svojho manželského partnera. Zaujímavosťou je v tomto ohľade výnimka, že predmetná manželská prekážka neplatí pre mužov, ak dosiahli vek 70 rokov a pre ženy, ak dosiahli vek 60 rokov.⁴

Tieto prekážky, povedané občianskoprávnou terminológiou, sú dôvodom relatívnej neplatnosti manželstva. Podľa článkov 44 a 45 BP SPC, pri všetkých manželských prekážkach upravených v čl. 27 BP SPC je možné manželstvo vyhlásiť za neplatné iba na žiadosť „nevinného manželského partnera“, respektíve zákonného zástupcu duševne chorej osoby. Súčasne sa v zmysle čl. 49 bod 5 BP SPC predpokladá možnosť využitia inštitútu konvalidácie neplatného manželstva. Ten prichádza do úvahy, ak osoba, ktorá bola v momente uzavierania manželstva duševne nenormálna, sa stane duševne normálnou, a pri plnom vedomí prejaví slobodnú vôľu smerujúcu k prehláseniu manželstva za platné. Zaujímavou je aj ďalšia možnosť konvalidácie. Podľa čl. 49 bod 8 BP SPC manželstvo sa stáva platným, „... ak nevinný manželský partner, po zistení manželských prekážok podľa čl. 27, okrem prípadu neschopnosti plnenia si manželských povinností, pokračuje v pohlavnom styku s vinným manželským partnerom“. Podľa článku 6 BP SPC sa za „nevinného manželského partnera“ považuje osoba, ktorá nevedela v momente uzatvorenia manželstva o existencii niektorého z dôvo-

⁴ PANOVA, S.: *Duhovni i svetovni brak u Srbiji*. Beograd : Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, 2013, s. 179 – 180.

dov neplatnosti manželstva. Tu treba upozorniť aj na ustanovenia BP SPC, ktoré výslovne, na rozdiel od občianskeho práva, vymedzujú vzájomný vzťah dôvodov neplatnosti manželstva a dôvodov pre rozvod manželstva. Podľa článku 87 BP SPC, dôvody neplatnosti manželstva vylučujú dôvody pre rozvod manželstva, i.e. nie je možné žiadať rozvod neplatného manželstva, ale len vyhlásenie za neplatné. Ako bolo uvedené, manželské prekážky odpadnú, ak osoba po skončení donútenia alebo zistení omylu prejaví slobodnú vôľu, aby sa manželstvo splatnilo. Manželstvo sa stáva platným aj ak osoba, ktorá bola odsúdená na trest odňatia slobody, dostane milosť alebo jej trest bude znížený na menej ako 3 roky.

2 Vady vôle ako prekážka manželstva podľa zákona o rodine Srbskej republiky

V zmysle článku 18 zákona o rodine RS, manželstvo nemôže uzavrieť osoba nepríčetná.

Vedomie o obsahu a zmysle právneho úkonu uzavretia manželstva sú základnými prvkami právne relevantnej vôle snúbencov. Dôvody vymedzenia nepríčetnosti ako manželskej prekážky sú v právnej sfére (manželstvo je v podstate zmluvou vytvárajúcou spoločenstvo života ženy a muža, ktorú uzatvárajú osoby spôsobilé na právne úkony), ako aj v morálnej sfére (ochrana práv nepríčetných osôb od možného zneužitia). V prípade, ak nepríčetnosť trvala v momente uzatvorenia manželstva, ale v priebehu manželstva prestala, ide o relatívnu neplatnosť manželstva.

V súlade s príslušnými ustanoveniami zákona o rodine RS manželstvo nemožno uzavrieť ani v prípade absencie slobodnej vôle budúcich manželských partnerov, i.e. ak je súhlas vynútený hrozbou alebo uvedením do omylu.

Ako uvádza Panov, vynútením sa rozumie vedomý nesúlad skutočnej a prejavenej vôle. Podľa právnej teórie a právnej praxe vynútením treba rozumieť nedovolený akt jednej osoby, ktorým sa druhá osoba núti prejavíť určitú vôľu. Tento nedostatok vôle môže byť dôsledkom fyzického donútenia (*vis absoluta*), ktoré bolo dosiahnuté rôznymi prostriedkami (fyzickým násilím, hypnózou etc.). Celkom prirodzene, častejšou formou donútenia je psychické donútenie (*vis compulsiva*), ktoré je spôsobené bezprávnou vyhrážkou spôsobilou vyvolať dôvodnú obavu z nebezpečenstva ohrozujúceho život, zdravie, slobodu, telesnú integritu, česť, dôstojnosť a pod. budúceho manžela alebo tretej osoby. Zákon

výslovne predpokladá, že cieľom vyhrážky môže byť nielen osoba snúbenca, ale aj im osoba blízka.

Aby donútenie bolo právne relevantné, musia byť teda splnené nasledujúce podmienky:

- musí byť vážne, i.e. musí vyvolať skutočný dôvodný strach v druhej osobe. Vážnosť donútenia sa vždy skúma vzhľadom na okolnosti konkrétneho prípadu (pohlavie, vek, zdravotný stav, skúsenosti zastrašovaného etc.);
- donútenie musí mať rozhodujúci vplyv na prejavenie vôle určitého obsahu (i.e. musí existovať príčinná súvislosť medzi donútením a prejavenou vôľou).⁵

Pre existenciu donútenia v manželskom práve je irelevantná protiprávnosť toho, čím je hrozené, i.e. právnu relevanciu má aj donútenie v prípade, ak sa hrozilo tým, čo je zákonnou povinnosťou (e.g. oznámením spáchania trestného činu určitou osobou) alebo sa hrozí niečím dovoleným (hrozba žalobou pre nezaplatený dlh) s cieľom, aby bola osoba alebo jej blízka osoba prinútená manželstvo uzavrieť.

Pokiaľ v prípade donútenia existuje vedomý nesúlad medzi vôľou a jej prejavom, v prípade omylu tu existuje nesprávna predstava o niektorom zo zásadných prvkov právneho úkonu, i.e. nevedomý nesúlad vôle a jej prejaviu.

Zákon o rodine RS v článku 39 bod 2 rozoznáva nasledujúce formy omylu:

- omyl o fyzickej identite – ten existuje, ak sa osoba domnieva, že manželstvo sa uzatvára s určitou osobou, avšak v skutočnosti je prítomná osoba iná (podľa právnej teórie k uvedenému omylu môže dôjsť e.g. pri zámene identických dvojčiat, pri uzatvorení manželstva cez splnomocnenca a pod.);
- omyl o občianskej identite (za atribúty občianskej identity osoby sú právnou teóriou považované e.g. meno a priezvisko, domicil, štátne občianstvo, spôsobilosť na právne úkony, deliktuálna spôsobilosť, manželský a rodinný status etc.) – ten existuje, ak osoba uzatvorila manželstvo s osobou, s ktorou fyzicky chcela, avšak táto sa vydávala z pohľadu jej tzv. občianskej identity za inú osobu, pričom manželský partner by manželstvo neuzatvoril, keby nebol do tohto omylu uvedený. Právna prax za právne relevantný nepovažuje napríklad omyl v mene manžela alebo mieste jeho bydliska, avšak právne relevantná vzhľadom na okolnosti konkrétne-

⁵ Ibid., s. 181 – 183.

ho prípadu môže byť otázka manželského, respektíve rodinného statusu (informácia o predchádzajúcich manželstvách, rodičovstve a pod.).

- omyl o dôležitej vlastnosti osobnosti – ten existuje, ak by vedomosť o tejto vlastnosti druhého z manželov odradila od manželstva, keby o nej vedel. Zákon nekonkretizuje, čo si treba pod jeho existenciou predstavovať.

Na tomto mieste je dôležité spomenúť, že predchádzajúca právna úprava obsiahnutá v zákone o manželstve a rodinných vzťahoch RS Srbska (Zakon o braku i porodičnim odnosima RS Srbije, Sl. glasnik SRS br. 22/80, 24/84, 11/88, 22/93, 25/93, 35/94, 46/95, 29/01), ktorý bol účinný od 1. januára *exempli causa*, uvádzala nasledujúce príklady omylu o dôležitej vlastnosti osobnosti:

- trvalá, nebezpečná a ťažká choroba,
- neprirodzené návyky (za tie boli považované podľa právnej teórie e.g. pedofília, nekrofilia, sodomia, fetišizmus a pod.),
- pohlavná choroba,
- nehanebný zločin (v právnej teórii za takýto boli považované e.g. trestné činy spáchané zo zisťnosti, krutým spôsobom, proti ľudskej dôstojnosti a pod.),
- nevedomosť o tehotenstve ženy od druhej osoby,
- nepoctivé zamestnanie (za také bolo považované vykonávanie tých „povolani“, ktoré boli ako nepoctivé kvalifikované trestnoprávnym alebo iným zákonným ustanovením, ako prostitúcia, žobranie, mastičkárstvo a pod.).

Ako už bolo uvedené, v uvedenom prípade išlo len o demonštratívny výpočet. V právnej teórii a praxi sa ustálil právny názor, že niektoré skutočnosti nemožno za relevantné pre priznanie omylu o dôležitých vlastnostiach osobnosti považovať, a to napríklad omyl o sociálnom pôvode, povahových vlastnostiach a pod.

3 Porovnanie vád vôle ako manželskej prekážky v cirkevnom práve a v rodinnom práve v Srbskej republike – závery

Porovnaním právneho vymedzenia manželskej prekážky, ktorú predstavuje inštitút nepričetnosti, možno konštatovať, že v analyzovaných právnych úpravách existujú rozdiely. Tu je dôležité poukázať v prvom rade na rozdiel v intenzite vý-

razových prostriedkov, ktorými je táto manželská prekážka právne vymedzená. Bezpochyby za expresívnejšie možno označiť vyjadrenia v cirkevnej terminológii, používajúcej výrazy ako „nenormálny duševný stav“ alebo „nevyliciteľné šialenstvo“, zatiaľ čo občianske právo hovorí o „neschopnosti rozpoznať alebo ovládať svoje chovanie“.⁶

Aktívnu legitimáciu na podanie žiadosti o vyhlásenie manželstva za neplatné má podľa cirkevného práva Srbskej pravoslávnej cirkvi iba „nevinný manželský partner“, respektíve jeho zákonný zástupca. V tomto prípade nemožno začať konie *ex offio*. Zároveň ide vždy o relatívnu neplatnosť manželstva. V občianskom práve je konanie *ex offio* možné.

Ďalší rozdiel je zrejmý zo spôsobu konvalidácie manželstva. Ako už bolo uvedené, v zmysle čl. 49 bod 5 BP SPC je konvalidácia pri tejto manželskej prekážke podľa cirkevných predpisov možná v prípade neskoršieho „uzdravenia“ osoby, ktorá slávila manželstvo v „nenormálnom duševnom stave“, aj vyhlásením tejto osoby po odpadnutí tejto prekážky v predpisanej forme pred určenou cirkevnou osobou za prítomnosti dvoch svedkov. Takúto možnosť zákon o rodine RS nepredpokladá. Táto cirkevnoprávna možnosť je vnímaná ako vhodné odstránenie neistoty právne dotknutých subjektov, pokiaľ ide o to, či aktívne legitimovaná osoba podá žalobu o určenie neplatnosti manželstva.⁷ V súlade s čl. 217 zákona o rodine RS osoba, ktorá v stave nepričetnosti uzatvorila manželstvo, môže podať žalobu o vyhlásenie manželstva za neplatné v lehote do jedného roka odo dňa odpadnutia tejto prekážky alebo odo dňa právoplatnosti rozhodnutia o obnovení spôsobilosti na právne úkony. Ak v tejto lehote nie je žaloba podaná, manželstvo sa považuje za konvalidované. Takúto možnosť upravuje aj čl. 46 odsek 1 bod 2 BP SPC, podľa ktorého vyhlásenie neplatnosti manželstva môže žiadať nevinný manželský partner, ak odo dňa uzatvorenia manželstva neuplynul viac ako jeden rok. Začiatok plynutia lehoty je teda stanovený rozdielne. Zatiaľ čo podľa cirkevných predpisov táto lehota začína plynúť odo dňa slávania manželstva, začiatok plynutia lehoty na podanie civilnej žaloby plynie až odo dňa odpadnutia manželskej prekážky. V porovnaní s predpismi cirkevného práva civilné právo nepozná možnosť konvalidácie v prípade „pokračovania v pohlavnom styku s tzv. vinným manželským partnerom“.

V súvislosti s touto manželskou prekážkou je potrebné poukázať aj na ďalšie špecifikum, týkajúce sa oblasti dokazovania jej existencie, ktoré je v cirkevných

⁶ Ibid., s. 186.

⁷ Ibid.

predpisoch upravené prísnejšie. Podľa čl. 104 bod 2 BP SPC „šialenstvo“ potvrdené právoplatným rozhodnutím civilného súdu je platné aj pre cirkevný súd, avšak iba kým sa nepreukáže opak. Je teda nepochybniteľne daná autonómia cirkevného súdu, ktorý je oprávnený rozhodnúť inak, ako rozhodol civilný súd. Tu stojí za zmienku poukázať na ustanovenie čl. 112 bod 6 BP SPC, ktoré prakticky predpokladá evidenciu duševnej choroby u danej osoby. Podľa neho platí, že ak sa manželstvo rozvedie v dôsledku duševnej (alebo telesnej) choroby, chorá osoba nemôže uzatvoriť nové manželstvo bez povolenia určenej cirkevnej osoby o tom, že sa uzdravila, ktoré sa vydáva na základe lekárskej správy. Toto ustanovenie pôsobí teda vo vzťahu k uzatvoreniu ďalšieho manželstva pri existencii tejto manželskej prekážky ako preventívne opatrenie.⁸ Táto forma evidencie nie je upravená v zákone o rodine RS.

Čo sa týka ďalších manželských prekážok spočívajúcich v zákonne vymedzených vadách vôle, aj tu existuje niekoľko významných rozdielov. Uvádzame tie najzásadnejšie.

Predovšetkým v BP SPC je klasifikácia nedostatkov vôle upravená rozdielne, napríklad donútenie je upravené v dvoch formách – a to ako únos a ako násilie. Omyl alebo podvod sú však v cirkevných predpisoch upravené menej komplexne. Konkrétne, identicky s občianskym právom je omyl upravený iba v prípade omylu vo fyzickej identite osoby. Omyl o dôležitej vlastnosti osobnosti BP SPC upravuje rozdielnou právnou konštrukciou. V zákone o rodine RS omyl o dôležitej vlastnosti osobnosti je vymedzený iba všeobecne bez ďalšej aspoň demonštratívnej špecifikácie, zatiaľ čo BP SPC definuje tento omyl formou *numerus clausus*. Predchádzajúca právna úprava obsiahnutá v zákone o manželstve a rodinných vzťahoch RS Srbska vymedzovala tento omyl použitím demonštratívneho výpočtu.

V občianskom práve nerešpektovanie „náležitej pozornosti“, teda konanie z nedbanlivosti, vylučuje existenciu manželskej prekážky konania v omyle. Podľa čl. 30 bod 2 BP SPC je však výslovne ustanovené, že nedbanlivosť osoby konajúcej v omyle je právne irelevantná, i.e. omyl existuje bez ohľadu na to, či k nemu došlo v dôsledku nedbanlivosti alebo bez zavinenia.

Záverom tejto analýzy je nutné poznamenať, že z hľadiska platného svetského práva žiadne rozhodnutia cirkevných súdov, teda ani tie týkajúce sa (ne)platnosti cirkevného manželstva z dôvodu existencie manželskej prekážky spočívajúcej vo vade vôle, nemajú žiadnu právnu relevanciu pre rozhodovanie civilných

⁸ Ibid.

súdob, i.e. ani pre posúdenie (ne)existencie manželskej prekážky spočívajúcej vo vade vôle podľa občianskeho práva. Rovnako tak rozhodovanie cirkevných súdob je nezávislé od rozhodovania civilných súdob. BP SCP dokonca výslovné umožňujú pri rozhodovaní o existencii manželskej prekážky spočívajúcej v slávení manželstva v „nenormálnom duševnom stave“ síce vychádzať z rozhodnutia civilného súdob o existencii duševnej poruchy v momente uzavretia manželstva, avšak po dokazovaní rozhodnúť opačne, ako rozhodol civilný súdob.

Bibliografia:

- Bračna pravila Srpske pravoslavne crkve (BP). Izdanje Svetog arhijerejskog sinoda. Beograd: Srenski Karlovci, Srpska manastirska stamparija, 1994.
- CVEJIĆ JANČIĆ, O. *Porodično pravo*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost, 2000, 190 s.
- PANOV, S. *Porodično pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015, 414 s.
- PANOV, S. Razlozi za razvod svetovnog braka. In: *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*. Vol. 60 (2012), č. 1, s. 107 – 136.
- PANOV, S. Razlozi za razvod duhovnog braka. In: *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*. Vol. 61 (2013), č. 2, s. 162 – 184.
- PANOV, S. *Duhovni i svetovni brak u Srbiji*. Beograd: Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, 2013, 359 s.
- PERIĆ, D. *Zakonodavstvo Srpske pravoslavne crkve od stvaranja Jugoslavije do novijeg vremena – prilog proučavanju odnosa crkve i države*. Beograd: Srenski Karlovci, 1995.
- PERIĆ, D. *Crkveno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za publikacije Dosije, 1997, 313 s.
- Porodični zakon, Sl. Glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 – dr. Zakoni 6/2015.

Matúš Nemeč

KÁNONICKOPRÁVNE VÝCHODISKÁ A SEKULÁRNE PRÍSTUPY K PROBLÉMU EKONOMICKÉHO ZABEZPEČENIA CIRKVI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE¹

Abstrakt: Kánonické právo v oblasti materiálneho zabezpečenia klerikov prešlo vývojom, v ktorom mal svoje miesto cirkevný desiatok, beneficiátne zriadenie, *congrua sustentatio* a inštitút remunerácie. Všetky tieto inštitúty sa uplatňovali aj na území súčasného Slovenska. Celkový model financovania Cirkvi je však vybudovaný predovšetkým na vnútroštátnom zákonodarstve, ktoré na území Slovenska už vyše sto rokov preferuje model štátnej dotácie (príspevku, respektíve štátnej kongruy), ktorý v závislosti od politického režimu bol buď zameraný na kontrolu Cirkvi pri hospodárení s majetkom, alebo na uplatnenie cirkevnej autonómie. Nový zákon o finančnej podpore cirkví a náboženských spoločností v určitom smere mení tento systém, ponecháva však v modifikovanej podobe základné východisko, ktorým je finančná podpora cirkví od štátu.

Kľúčové slová: desiatok – beneficium – kongrua – *congrua sustentatio* – remunerácia – štátna dotácia – cirkvi a náboženské spoločnosti – cirkevná daň.

Abstract: Canon law in the field of maintenance and supply of clerics has undergone a development in which the Church's tithing, the beneficiary system, *congrua sustentatio* and the institution of remuneration had their place. All these institutions were applied also in the territory of contemporary Slovakia. However, the overall model of Church financing is based primarily on national legislation, which has been favoring a model of state subsidy (contribution, *congrua portio* respectively) in the area of contemporary Slovakia for over a hundred years, which, depending on the political regime, was either aimed at governance over the Church in property administration or was aimed to exercise an ecclesiastical autonomy. The new law on financial support for churches and religious societies in Slovakia alters this system in a certain way, but in a modified form it retains state financial support of churches as its basis.

Keywords: tithing – benefice – congrua – *congrua sustentatio* – remuneration – state subsidy – churches and religious societies – church tax

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

Úvod

Najvýznamnejším zdrojom – aj keď nie jediným – materiálneho zabezpečenia Cirkvi v dejinách bol dlhodobý inštitút, označovaný „desiatok“. Jeho pôvod nachádzame, čo je možno prekvapujúce, v biblických dejinách.² Starý zákon na viacerých miestach uvádza situácie, v ktorých sa spomína a vo všetkých v tom zmysle, že patria Pánovi Izraela, prostredníctvom kňazov.

V knihe Genesis 14,18 – 20 sa napríklad uvádza: „A salemský kráľ Melchizedech priniesol chlieb a víno; bol totiž kňazom najvyššieho Boha. Požehnal ho a povedal: „Buď požehnaný, Abram, od najvyššieho Boha, Stvoriteľa neba a zeme! Nech je zvelebený najvyšší Boh, ktorý ti dal do rúk tvojich nepriateľov!“ A on³ mu dal desatinu zo všetkého.“ Osobitne významný je text v knihe Numeri, podľa ktorej desiatok patrí príslušníkom kmeňa Lévi, respektíve jeho synom, čím sa zdôraznila skutočnosť, že desiatok je určený pre potreby kňazstva za ich kňazskú službu.⁴

Takisto v Novom zákone sú na niektorých miestach texty, ktoré aj keď nepriamo, predsa len poukazujú na nevyhnutnosť odmeniť „robotníkov Pána“, i.e.

² O dávaní desiatkov (najmä v prospech bohov) však svedčia aj zachované texty ďalších starovekých národov, e. g. Kartágincov, ktorí obetovali desiatu časť koristi bohu Melkartovi; Egyptania obetovali desiatok bohovi záplav (Chnum-re), respektíve chrámom; Babylončania v prospech chrámu platili desiatok („ešra“). Lívius potom dosvedčuje poskytovanie desiatku u Rimanov Apolónovi vo 4. storočí pred Kr.; takisto Tertulián svedčí o dávaní desiatku pohanom Herkulovi. Gréci zase odvádzali desiatok bohom (z koristi, najmä v Delfách) i panovníkovi (z úrody). Cf. DOLEŽEL, J. *Nové dějiny desátků* (e-kniha). Ostrava: Jiří Doležel. O platení desiatku z ťažby nerastov sa zmieňuje aj justiniánsky kódex. Cod. Iust. 11,7,3: „Tí, ktorí zo súkromných miest, patriacich iným, ťazia rudy zo žíl v skale, budú platiť desatinu (*decimas*) fisku a vlastníkovi pozemku a zvyšok môžu vyháňať pre seba.“ Cf. VÁŽNÝ, J. *Soustava práva římského. Díl II. Vlastnictví a práva věcná*. Brno: Právnický, 1937, s. 25.

³ I. e. Abram.

⁴ Num 18,21: „Synom Léviho týmto dávam všetky desiatky v Izraeli ako dedičný majetok na odmenu za ich služby, ktoré vykonávajú, za službu pri stánku zjavenia.“ Podobne sa píše o desiatku aj v knihe Leviticus (27, 30): „Všetky desiatky z pôdy, z obilia zeme i z ovocia stromov sú Pánovým majetkom. Sú zasvätené Pánovi“; v knihe Deuteronomium: „Tam obetujete svoje celostné žertvy a svoje obety, svoje desiatky a ponuky svojich rúk, svoje sľuby i svoje dary a prvotiny svojho dobytku a svojich oviec“; kniha Malachiáš potom uvádza (3,10): „Prineste celý desiatok do zásobárne, aby bol pokrm v mojom dome, a týmto ma vyskúšajte – hovorí Pán zástupov, či vám neotvorím okná neba a nevylejem na vás požehnanie viac ako dost.“

kňazov za ich prácu pri zvestovaní Evanjelia.⁵ Na rozdiel od starozákonného Izraela, texty Nového zákona neprikazujú normatívnym spôsobom, že veriaci kresťania majú všeobecnú povinnosť platiť Božím služobníkom za ich činnosť určitý podiel (desiatok) zo svojho majetku.⁶ Táto myšlienka sa v kresťanstve dlho udržiavala⁷ a k zmene koncepcie prišlo na partikulárnej úrovni až v 6. storočí,⁸ na všeobecnejšej rovine, ale z iniciatívy štátnej moci⁹ až na prelome 8. a 9. storočia.

Pokiaľ ide o Uhorsko, z čias kráľa Štefana I. pochádza norma, podľa ktorej malo vždy desať obcí povinnosť postaviť kostol a vybaviť ho všetkým potrebným príslušenstvom, čiže pozemkami, služobníctvom a hospodárskymi zvieratami. Kostoly, ktoré sa stavali najmä na súkromných pozemkoch (ale aj na kráľovských), boli dotované predovšetkým od fundátora (kráľ, šľachtic, respektíve obyvateľia dedín patriacich do farnosti, v ktorej bol kostol).¹⁰ Všetci poddaní, ktorí sa venovali roľníctvu (poľnohospodárstvu), museli platiť biskupovi desiatok (vybraný prostredníctvom určených osôb¹¹), z ktorého si on nechal štvr-

⁵ Lk 10,6 – 7: „Keď vojedete do niektorého domu, najprv povedzte: ‚Pokoju tomuto domu!‘ Ak tam bude syn pokoja, váš pokoj na ňom spočinie; ak nie, vráti sa k vám. V tom dome potom ostaňte, jedzte a pite, čo majú, lebo robotník si zaslúži svoju mzdu“; 1 Kor 9,13 – 14: „Neviete, že tí, čo konajú svätú službu, jedia z toho, čo je vo svätyni, a tí, čo slúžia oltáru, majú z oltára podiel? Tak nariadil aj Pán tým, čo zvestujú evanjelium, aby žili z evanjelia“; Mt 10,9 – 10: „Neberte si do opaskov ani zlato, ani striebro, ani peniaze; ani kapsu na cestu si neberte ani dvoje šiat, ani obuv, ani palicu, lebo robotník si zaslúži svoj pokrm.“

⁶ Cf. MÚČSKA, V. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004, s. 102.

⁷ Avšak napríklad sv. Augustín bol jedným z tých, ktorý, s odvolaním sa na starozákonné „normatívne“ texty, podporoval ideu o všeobecnej povinnosti kresťanov platiť Cirkvi desiatok: „Desiatky sa vyžadujú ako povinnosť a kto ich nechce dávať, siaha na cudzie veci.“ KRANZ, G. *Augustín – život a pôsobenie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladateľstvá, 1998, s. 23 – 24.

⁸ Na synode v Tours v roku 567 vzišiel návrh, aby sa na pomoc chudobným vyberal v Cirkvi desiatok z výnosov. Synoda v Mácon v roku 585 potom nariadila povinnosť odvádzať desiatok (predovšetkým v podobe naturálií) do pokladnice biskupa, na účely pomoci chudobným a vykupovania ľudí z otroctva, vymáhanú pod trestom exkomunikácie.

⁹ Povinnosť odvádzať desiatok z poľnohospodárskych plodín v prospech Cirkvi zaviedol, s odvolaním sa na starozákonnú prax židov, všeobecne (vo Svätej rímskej ríši) kráľ Karol I. Veľký v roku 777. Cf. KELLY, R. E. *Should the Church Teach Tithing? A Theologian's Conclusions about a Taboo Doctrine*. Lincoln: iUniverse, 2007, s. 260.

¹⁰ MÚČSKA, V. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004, s. 102.

¹¹ GLEJTEK, M. Práva a povinnosti uhorských biskupov pri správe diecézy v 11. až 14. storočí z pohľadu kánonického práva. In: *Konštantínove listy*. č. 11 (2018), s. 89.

tinu, štvrtinu určil pre potreby diecézneho kléru, štvrtinu na opravu kostolov v diecéze a štvrtinu na potreby chudobných. Od čias Kolomana I. boli poddaní povinní odviešť štvrtinu z desiatku priamo miestnemu farárovi.¹² Biskupi navyše dostávali desiatok z mýta a kráľovských naturálnych dávok. V zákonníku kráľa Ladislava je ustanovené, že opáti sú povinní odvádzať biskupovi desiatok zo svojich slobodných podriadených a podľa zákonníka kráľa Kolomana kňaz, opáti a ostatní hodnostári Cirkvi platiť desiatok (diecéze, na území ktorej hospodária). Neskôr však Prvá ostrihomská synoda ustanovila, že klerici a kláštory nebudú odvádzať desiatok zo svojich sýpok, vínnych pivníc a ovčincov.¹³ Z celkového výnosu cirkevného desiatku si však panovník stiahol dvadsiatok, i.e. jednu dvadstatinu.¹⁴ Na úrovni farnosti tvorili podstatnú časť príjmu štólové poplatky, respektíve „štolné“.¹⁵ Základom majetku cirkevných inštitúcií bolo vlastníctvo pôdy a z neho sa odvádzajúca pozemková renta.

Postupne sa v rámci univerzálnej Cirkvi konštituoval systém cirkevných úradov ako benefícií (obročí), ktorý v sebe spájal dva prvky – materiálny, predstavujúci majetok venovaný danému úradu, ktorý má slúžiť predovšetkým na obživu duchovného v cirkevnom úrade, a prvok spirituálny, pozostávajúci z duchovnej činnosti vykonávanej jeho nositeľom. Beneficiálny systém však počnúc obdobím osvietenstva prešiel výraznou redukciou, spôsobenou najmä vonkajšími okolnosťami (josefínske reformy v rakúsko-uhorskej monarchii, ktorými bola konštituovaná Náboženská matica; revolučné proticirkevné opatrenia vo

¹² Zvyšné tri desatiny dostali biskup, arcidiakon a vicearcidiakon. Cf. LOPATKOVÁ, Z. *Cirkevné dejiny stredovekého Slovenska*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2013, s. 31 – 32.

¹³ MÚČSKA, V. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004, s. 104. Znamená to že na území vtedajšieho Uhorska sa vtedy ešte striktnie neuplatňovalo pravidlo *clericus clericum non decimat* (klerik od klerika nepoberá desiatok). Z uvedených vecí sa desiatok neplatil pravdepodobne preto, lebo priamy vzťah k liturgii, respektíve ku kresťanskému kultu (chlieb a víno) alebo preto, že ide o tradičný symbol Krista ako veľkonočného baránka (ovca).

¹⁴ LOPATKOVÁ, Z. *Cirkevné dejiny stredovekého Slovenska*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2013, s. 32.

¹⁵ Termín „štolné“ je odvodený z toho, že sú to poplatky za úkony, pri ktorých má kňaz na sebe oblečenú štólu a poskytujú ich veriaci pri krste, sobáši, pohrebe. Výška „štolného“ sa menila v rôznych historických obdobiach a rôzne sa určovala aj ich povaha, i.e. ich obligatornosť alebo fakultatívnosť a takisto aj ich adresát, ktorým mohol byť priamo duchovný, vykonávajúci cirkevný úkon, kostol, v ktorom sa úkon robil, prípadne iný subjekt na farskej úrovni. Cf. TRETERA, J. R., HORÁK, Z. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 128.

Francúzsku po roku 1789; kultúrny boj v Nemecku v druhej polovici 19. storočia, spojený so zavedením inštitútu cirkevnej dane; proticirkevné opatrenia v komunistických štátoch východnej Európy po druhej svetovej vojne, spojené s konfiškáciou cirkevného majetku a vnútením systému kontrolovaného štátneho financovania cirkví). K jeho modifikácii však pristúpil aj cirkevný zákonodarca, ktorý vzhľadom na uvedené okolnosti predpokladá v kánonoch 1272 a 1274 CIC 1983 postupnú transformáciu beneficiátneho systému na centrálnu diecéznu inštitúciu, ktorej úlohou má byť poskytovanie materiálneho zabezpečenia klerikom vykonávajúcim službu v prospech diecézy, ak o nich nebude postarané inak. Ustanovenie kánona 1274 § 5 CIC 1983 vyzýva navyše k tomu, aby sa uvedená diecézna inštitúcia zriadila v podobe, ktorá bude vyhovovať normám štátneho občianskeho práva, i.e. aby mohla byť riadnym subjektom občianskoprávných majetkových vzťahov.

1 Východiskový a doktrínálny postoj Katolíckej cirkvi k problematike peňazí a majetku v Cirkvi

Katolícka cirkev vyjadruje v súčasnosti svoj východiskový doktrínálny postoj k otázke peniazom a majetku najmä v pastorálnej konštitúcii Druhého vatikánskeho koncilu *Gaudium et Spes* o Cirkvi v súčasnom svete a encyklikách Jána Pavla II.¹⁶ Podstatným prameňom morálneho poznania uvedenej problematiky je však, popri Svätom Písme, predovšetkým Katechizmus Katolíckej cirkvi. Ten upravuje významné mravné východisko prístupu k peniazom vo všeobecnosti, inšpirované konštitúciou *Gaudium et Spes*, podľa ktorého „... človek, ktorý uživa stvorené statky, sa musí na veci právom držané pozeráť nielen ako na svoje, ale tiež ako na spoločné, a to v tom zmysle, aby mohli byť nielen na jeho vlastný prospech, ale aj na prospech druhých“.¹⁷ Súkromný majetok, vrátane peňazí, je nielen to, k čomu máme objektívne moc podľa práva, ale zároveň aj prostriedkom možného milosrdenstva voči iným, čím plní aj funkciu v medziľudských vzťahoch.¹⁸

¹⁶ Ide najmä o encykliky *Centesimus annus* (r. 1991), *Sollicitudo rei socialis* (r. 1987) a *Laborem exercens* (r. 1981).

¹⁷ KKC 2404.

¹⁸ Cf. SKOBLÍK, J. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997, s. 220 – 221 a KKC 952.

Na tejto myšlienke je postavený princíp solidarity akceptovaný aj Cirkvou, podľa ktorého sú ľudia nevyhnutne odkázaní jeden na druhého a rozličným spôsobom jeden od druhého závisia. Z toho dôvodu musia správne uskutočňovať túto závislosť pre dobro jednotlivca, ale aj celku a nieť zodpovednosť za druhých, pričom spoločenstvo musí zase zobrať na seba starostlivosť o jednotlivca.¹⁹ Každý človek sa totiž môže nezavinene ocitnúť v stave núdze a vtedy aspoň podvedome očakáva pomoc od druhého, i.e. od spoločenstva, najmä ak sa aj on v čase, keď netrpel nedostatkom, správal solidárne a milosrdne. V takejto situácii Cirkev nabáda veriacich, aby pamätali na slová Ježiša Krista: „Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im.“²⁰

Ďalším princípom, ktorým sa riadi náuka Cirkvi s ohľadom na peňažie a majetok, je princíp subsidiarity, čiže vzájomnej podpory. Ten vychádza zo zásady solidarity, je od nej závislý, pričom jeho obsah predmetný princíp naplňuje a dáva mu zmysel. Pius XI. vymedzil povinnosť vzájomnej podpory tak, že „... nie je dovolené odňať jednotlivcom a zveriť spoločenstvu to, čo môže vykonať vlastnými silami a vlastnou usilovnosťou. Súčasne je nesprávne preniesť na vyššie a väčšie spoločenstvá to, čo sa dá realizovať v menších a nižšie postavených spoločenstvách.“²¹ Podľa toho, akákoľvek pomoc, vrátane peňažnej zo strany spoločenstva voči jednotlivcovi, má iba podporný (subsidiárny) charakter pre prípad, že sily, schopnosti a prostriedky jednotlivca sú limitované alebo znehodnotené.

V zmysle princípu personalita nie sú peniaze cieľom ľudského života a ekonomickej činnosti, ale vždy len prostriedkom na zlepšenie kvality života človeka, ktorý je nositeľom, tvorcom hodnôt a cieľom každého ekonomickeho aj duchovného úsilia. Jeho dôstojnosť je na prvom mieste, pretože, ako uvádza Katechizmus: „... všetko, čo znižuje osoby na púhe nástroje zisku, zotročuje človeka, vedie k zbožňovaniu peňazí a prispieva k šíreniu ateizmu.“²²

¹⁹ VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava: Rímskokatolícka Cyriľometodějská bohoslovecká fakulta UK, 1996, s. 39.

²⁰ Mt 7,12.

²¹ Quadagesimo anno. Cf. KKC 1883. Q.v. VLADÁR, V. The Concept of Private Property in the Social Doctrine of the Catholic Church. In: *Forum Iuris Europaeum*. 2015, roč. 3, č. 2, s. 43 – 65.

²² Cf. KKC 2424.

1.1 Dekrét Druhého vatikánskeho koncilu *Presbyterorum ordinis*

Podľa dekrétu Druhého vatikánskeho koncilu o účinkovaní a živote kňazov *Presbyterorum ordinis* si kňazi, ktorí sa plne venujú Božej službe, za plnenie zverených úloh zaslужujú spravodlivú odmenu, „... lebo robotník si zaslúži svoju mzdu“ (Lk 10,7), a preto, lebo „... tak nariadil aj Pán tým, čo zvestujú Evanjeliu, aby žili z Evanjelia“ (1Kor 9,14). Preto, ak by inak nebolo postarané o spravodlivú odmenu kňazov, „... sami veriaci majú povinnosť starať sa o to, aby im zabezpečili primerané prostriedky na dôstojné a slušné živobytie, keďže kňazi pracujú pre ich dobro“. Úlohou biskupov je upozorniť veriacich na túto ich povinnosť a postarať sa, každý samostatne pre svoju diecézu, alebo ešte lepšie viacerí vedno na spoločnom území, aby sa stanovili predpisy, ktorými by sa náležite zabezpečilo slušné živobytie tým, ktorí vykonávajú alebo vykonávali nejakú prácu v službách Božieho ľudu. Odmena, ktorú má každý dostávať, nech je v základe rovnaká pre všetkých nachádzajúcich sa v tých istých okolnostiach – berúc však do úvahy povahu samého úradu, ale aj miestne a časové podmienky – nech zodpovedá ich postaveniu a okrem toho nech kňazom umožňuje nielen zabezpečiť náležitý plat tým, ktorí im poskytujú svoje služby, ale aj možnosť osobne pomôcť núdznym, lebo túto službu chudobným si Cirkev už od začiatku vysoko vážila.²³

Na inom mieste dekrét *Presbyterorum ordinis* uvádza: „Kňazom preto nikdy nemá bohatstvo prirásť k srdcu, majú sa vyvarovať akejkoľvek hrabivosti a svedomíte sa vyhýbať obchodovaniu každého druhu. Naopak, sú pozvaní prijať dobrovoľnú chudobu, ktorou sa zjavnejšie pripodobňujú Kristovi a stanú sa pohotovejšími na posvätnú službu (17,3-4).“ Kristov vzor zanietenia pre dielo spásy má klerikov varovať pred upnutím sa na čokoľvek, čo je nepatričné ich povolaniu, i.e. ich službe, do ktorej ich povolal Kristus. Tento prístup napokon reflektuje aj platné kánonické právo.²⁴

²³ *Presbyterorum ordinis*, 20.

²⁴ CIC 1983 túto ideu vyjadruje v kánone 285, §§ 1 – 2: „§ 1. Klerici sa podľa predpisov partikulárneho práva majú úplne zdržiavať všetkého, čo nie je slušné na ich stav. § 2. Klerici sa majú vyhýbať tomu, čo hoci nie je neslušné, predsa je cudzie klerickému stavu.“

2 Kánonickoprávne normy o materiálnom živote a zabezpečení klerikov

Podľa koncepcie, uplatňovanej ešte v predkódexovom práve, mohli príjmy katolíckeho kňaza plynúť zo zdrojov cirkevných (klerikálnych) a mimocirkevných (laických). K príjmom mimocirkevným (*reditus patrimoniales*) patria tie, ktoré plynú z akéhokoľvek dôvodu existujúceho podľa práva svetského a môžu byť prameňom príjmov (a vlastníctva) aj osôb – laikov (e.g. príjem z dedičstva, dary, súkromná činnosť, respektíve aktivita kňaza, ktorá nie je výkonom cirkevnej služby). Cirkevné príjmy v širšom zmysle (*proventus quasi patrimoniales*) sú tie, ktoré kňaz získal z rôznych cirkevných úloh (e.g. omšové štipendium, štólové poplatky či chorálne podiely). Dôvody ich vzniku teda existujú v Cirkvi (*proventus quasi ecclesiastici*) a sú nepravidelné a nestále (*proventus casuales*). Príjmy cirkevné v užšom zmysle (*proventus beneficiales*) potom plynú z majetkovej podstaty úradu (benefícia, obročia). Tieto príjmy zabezpečujú kňazovi nevyhnutnú výživu, respektíve slušnú výživu (*proventus ad honestam beneficiarii sustentationem necessarii*) či nadbytočnú, respektíve prebytočnú (*fructus superflui*).

Slušný život, presnejšie slušná výživa (*honestae vel congruae sustentatio*²⁵) tak pozostávajú nielen z toho, čo patrí do materiálnych životných potrieb klerika a osôb, na ktorých službu a pomoc je odkázaný.²⁶ Okrem toho tiež z toho, čo slúži na jeho oddych, z toho, čo má poskytovať v rámci miernej pohostinnosti²⁷ a z toho, čo potrebuje na svoje vzdelávanie a mravný rozvoj. Poslednou zložkou, subsumovanou pod pojem „slušná výživa“ je to, čo klerik prípadne poskytuje ako dar, respektíve odmenu. Toto všetko však treba zohľadniť podľa aktuálnej hodnoty klerika, respektíve jeho funkcie.²⁸ „Excesy“; i.e. priveľké rozdiely v roz-

²⁵ Pojem *congrua* na tomto mieste neoznačuje to, čím sa v sekulárnom zákonodarstve označoval doplnok, poskytovaný štátom k cirkevným a iným súkromným zdrojom príjmu na to, aby príjem kňaza dosahoval určité minimum ustanovené zákonom (e.g. zákon č. 122/1926 Sb. zák. a nar.), ale vyjadruje rozsah slušnej výživy pre kňaza (*congrua sustentatio*), ktorý môže byť vyšší než štátna „kongrua“. Cf. HEJČL, J. Vlastnické právo kňeze katolíckeho k dŕhodŕm cirkevnŕm. In: *Časopis katolíckeho duchovenstva*. 1900, roč. 41, č. 5, s. 368.

²⁶ Cf. can. 281, § 1 CIC 1983.

²⁷ 1 Tim 3,2 – 3 a Can. Apost. 41. Cf. ŠÍMA, J. Apoštolské kánony – najstarší cirkevní zákoník. In: *Časopis katolíckeho duchovenstva*. 1941, roč. 81, č. 4, s. 200.

²⁸ HEJČL, J. Vlastnické právo kňeze katolíckeho k dŕhodŕm cirkevnŕm. In: *Časopis katolíckeho duchovenstva*. 1900, roč. 41, č. 6, s. 369 – 370.

sahu zabezpečenia klerika však nemajú existovať predovšetkým v rámci jednej diecézy alebo medzi podriadenými tej istej jurisdikcii.²⁹

Uvedenú koncepciu kánonické právo aprobovalo aj v prvom Kódexe kánonického práva (CIC 1917). CIC 1917 je s ohľadom na materiálne zabezpečenie klerikov takisto vybudovaný na báze cirkevného benefícia (obročia) a, na rozdiel od súčasnej kánonickej úpravy, nepomenúva to, čo predstavuje príjem klerika, respektíve to, na čo má z hľadiska kánonického práva nárok, pojmom remunerácia. CIC 1917 používal pojmy „cirkevné dôchodky“ (*pensiones ecclesiastica*),³⁰ respektíve plody benefícia (*fructus beneficij*).³¹ Všetky plody, ktoré boli spojené s benefíciom, materiálne a duchovné, mal beneficiár, ktorý legitímne držal benefícium, právo požívať. Takisto však bol povinný poskytovať nadbytok (*superfluum*) na prospech chudobným alebo zbožné účely (*piae causae*). Ak išlo o kardinála, ten mohol s beneficiárnymi príjmami disponovať dokonca aj v záveti (can. 239, § 1, ° 19 CIC).

Kódex kánonického práva z roku 1983 (CIC 1983) vo výraznom rozsahu modifikoval normy o materiálnom zabezpečení klerikov. Tento kódex bol „ovocím“ Druhého vatikánskeho koncilu, ktorý aj v dôsledku spoločenských zmien a zmeny postavenia Cirkvi v spoločnosti a v štáte začiatkom druhej polovice 20. storočia otvoril v Katolíckej cirkvi cestu prispôsobovania sa im. V dôsledku toho CIC 1983 v oblasti materiálneho zabezpečenia klerikov a prístupu k majetku vôbec predovšetkým odstránil inštitút benefícia v jeho predchádzajúcej podobe (can. 1272). Materiálne zabezpečenie kňazov je v CIC 1983 vybudované na novom inštitúte – remunerácii –, ktorý už nie je vybudovaný na koncepcii „časných a duchovných dohier“ benefícia. Remunerácia je odpoveďou na požiadavku koncilu, aby odmena za službu klerika zodpovedala povahe úradu klerika s ohľadom na čas a miesto.³²

²⁹ BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York – New Jersey: Paulist Press, 2000, s. 367.

³⁰ Can. 118 CIC 1917: *Soli clerici possunt potestatem sive ordinis sive iurisdictionis ecclesiasticae et beneficia ac pensiones ecclesiasticas obtinere*. V preklade: „Len duchovní môžu nadobudnúť v Cirkvi moc, posväcovaciu alebo riadiacu, benefícia a cirkevné dôchodky.“

³¹ Can. 1472 CIC 1917: *Quilibet beneficiarius, capta legitime beneficij possessione, omnibus fruitur tam temporalibus, quam spiritualibus, quae beneficio adnexa sint*. V preklade: „Ktorýkoľvek beneficiár, ktorý sa právoplatne ujal držby benefícia, požíva všetko časné aj duchovné plody, spojené s benefíciom.“

³² Can. 281, § 1 CIC 1983: *Clerici, cum ministerio ecclesiastico se dedicant, remunerationem merentur quae suae conditioni congruat, ratione habite tum ipsius muneris naturae, tum locorum temporumque condicionum, quaque ipsi possint necessitatibus vitae suae necnon aequae retributioni eorum, quorum servitio, egent, providere*. V preklade: „Klerici, keďže sa

Remunerácia je podpora poskytovaná klerikovi, ktorý sa venuje službe Cirkvi. Nie je to mzda, respektíve plat, ktorý by predstavoval úplnú a priamu odmenu za množstvo vykonanej práce (tak, ako to chápe sekulárne právo v prípade zamestnancov). Remunerácia skôr umožňuje klerikovi zabezpečiť jeho potreby a dôstojný, respektíve slušný život v záujme toho, aby mal slobodu pri výkone pastoračnej služby.³³ Remunerácia by mala slúžiť na to, aby klerik žil dôstojne, mohol zaplatiť za to, čo potrebuje a za služby iným. Súčasne mu remunerácia má poskytnúť možnosť sa vzdelávať, oddýchnuť si, dať niečo aj tým, čo to potrebujú viac a nemyslieť príliš na budúcnosť.³⁴

Život klerikov, ktorý sa má čo najviac blížiť ideálu evanjeliovej chudoby, vyžaduje však aj to, aby sa klerici v oblasti majetku a peňazí v princípe zdržiavali aj toho, čo síce „... nie je neslušné, ale predsa je cudzie klerickému stavu“,³⁵ i.e. nevyužívali vo svete síce bežné a mravne dovolené spôsoby nakladania s majetkom a peniazmi s cieľom zisku.³⁶ V súlade s tým sa klerici bez povolenia predstaveného nemajú venovať obchodovaniu a podnikaniu a spravovať majetok patriaci laikom, respektíve spravovať svetské úrady, s ktorými je spojené bremeno finančného vyúčtovania.³⁷

3 Sekulárne prístupy k problematike materiálneho zabezpečenia cirkví v Slovenskej republike

Tradícia, podľa ktorej štátna moc v priestore strednej Európy poskytuje v nejakej podobe etablovaným cirkvám dotácie na ich činnosť, siaha až do polovice

venujú cirkevnej službe, zasluhujú si remuneráciu, primeranú ich postaveniu so zreteľom tak na povahu samej úlohy, ako aj na miestne i časové okolnosti, ktorou sa môžu postarať o svoje životné potreby aj o spravodlivú odmenu tým, na ktorých službu sú odkázaní.“ Cf. *Presbyterorum ordinis* 20 a BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York – New Jersey: Paulist Press, 2000, s. 367.

³³ PROVOST, J. H. Some Canonical Considerations Relative to Clerical Sexual Misconduct. In: *The Jurist*. Vol. 52 (1992), s. 632.

³⁴ BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York – New Jersey: Paulist Press, 2000, s. 367.

³⁵ Cf. can. 285, § 2 CIC 1983; 139, § 1 CIC 1917; can. 124 CIC 1917 a 276, § 1 CIC 1983.

³⁶ Cf. PŘIBYL, S. Dobrovoľná chudoba jako výzva pro život duchovních. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 12.

³⁷ Cf. can. 285, § 4 CIC 1983.

19. storočia, dokonca korene tohto javu môžeme nájsť už v 17. storočí.³⁸ Tento jav sa počas takého dlhého obdobia musel nevyhnutne z psychologického, respektíve sociologického dôvodu prejavíť aj vo vedomí obyvateľstva. Veriaci, či už laici alebo duchovní (klerici), si totiž zvykli nielen na to, že nemajú právnu povinnosť odvádzať nejakú časť príjmu Cirkvi, ale navyše z hľadiska sociologicko-mravného stratili zmysel pravidelne „svoju“ cirkev priamo finančne podporovať.³⁹ Tento fenomén sa dá vysvetliť aj tak, že záväzok štátu, plynúci zo zákona, vnímajú veriaci (priemerní, bežní ľudia) ako prirodzený a spájajú ho s ideou, že štát sa v úlohe zákonodarcu predsa nemôže mylíť a neustanovil by to, čo nie je rozumné.⁴⁰ Ak by štát preniesol túto povinnosť na bežných ľudí (veriacich), mohli by to práve oni vnímať ako prejav protináboženského postoja.⁴¹

Ondrášek uvádza, že problémom charakteru vzťahu štátnej moci a cirkvi v Slovenskej republike nie je ten aspekt, ktorý tento vzťah v našej krajine obsahuje, i.e. kooperácia – tá je, ako uvádza, pozitívnou vecou – problematický je skôr aspekt v tomto vzťahu (údajne) absentujúci a ktorým je podľa neho konfrontácia. Je totiž presvedčený, že verejná služba Cirkvi vo vzťahu k svetskej moci musí stáť na oboch týchto pilieroch, ak teda chceme hovoriť o službe, ktorá je verná biblickému kresťanstvu. Preferuje tak dialektický vzťah kooperácie

³⁸ V priebehu rokov 1647 až 1650 zriadil panovník Ferdinand III. dvoma dekrétmi náboženskú základinu (*fundus religionis*, respektíve *cassa parochum*) na odškodnenie katolíckeho duchovenstva za stratu príjmov, spôsobených zrušením poplatkov (na základe zákon. článku č. XII z roku 1647), ktoré im dovtedy platili členovia Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a Evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania. Účelom základiny (fondu), ktorej príjmom, okrem zakladajúceho vkladu príjmov panovníckej komory, boli najmä príspevky katolíckych biskupov, bolo poskytovať dotácie na činnosť nových fár a dopĺňanie príjmov existujúcich fár. K majetkovej mase neskôr pribudol majetok rádov, ktoré zrušil Jozef. II a podľa článku 32 konkordátu z roku 1855 aj interkalárne príjmy veľkých beneficií. Fond mal verejnú povahu, bol určený na zabezpečovanie potrieb Katolíckej cirkvi a spravoval ho štát v mene Cirkvi, keďže majetok bol pôvodne vlastníctvom Katolíckej cirkvi. Cf. Heslo: „Náboženské fondy.“ In: Slovník československého práva veřejného II. Brno: Polygrafia, 1932, s. 695 a čl. 31 Ríšskeho konkordátu z roku 1885.

³⁹ PŘIBYL, S. Divergence v rozvoji konfesního práva v České republice a na Slovensku od roku 1993. In: PŘIBYL, S. *Konfesionálněprávní studie*. Brno: L. Marek, 2007, s. 200.

⁴⁰ Sum. theol. 1,2, q. 90, a. 2–4: ... *definitio legis, quae nihil est aliud, quam quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, ab eo qui curam communitatis habet, promulgata (lex est ordinatio rationis ad bonum commune, ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata*. V preklade: „Zákon je nariadenie rozumu vydané v záujme všeobecného blaha, vyhlásené osobou, ktorej bola zverená starostlivosť o spoločenstvo.“

⁴¹ MULÍK, P. Perspektívy a možné riešenia finančného zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností. In: *Modely ekonomického zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví Ministerstva kultúry SR, 1997, s. 23 – 24.

a konfrontácie, ktorý na jednej strane odmieta myšlienku, že Cirkev by mala byť v principiálnej opozícii voči svetskej moci a na strane druhej varuje pred jej prílišnou prispôsobivosťou, či dokonca servilnosťou. Aj keď je podľa neho na Slovensku duchovná moc od svetskej oddelená,⁴² vzdialenosť medzi oltárom a trónom nie je podľa jeho názoru dostatočná, čoho dôkazom je aj hmotná závislosť duchovných na priamej štátnej podpore.⁴³

V období 1. ČSR sa od roku 1926 uplatňovala na území Slovenska koncepcia prevzatá z predchádzajúcej uhorskej právnej úpravy,⁴⁴ podľa ktorej štát duchovným uznaných a recipovaných cirkví garantoval hranicu najnižšieho príjmu formou doplatku, ktorý mal doplniť príjem kňaza z cirkevných prostriedkov na hranicu minima určeného zákonom – kongruu. Podľa kongruového zákona (č. 122/1926 Sb. zák. a nar.) sa duchovní uznaných a recipovaných cirkví týmto spôsobom dostali z hľadiska materiálneho zabezpečenia na úroveň štátnych zamestnancov. Štát takto nepriamo uznal, že plnenie úloh duchovného v pastoračii a pri správe farských úradov (na mieste systemizovanom so súhlasom štátnej správy kultovej⁴⁵) je považované za významnú činnosť pre zabezpečenie mravného blaha občanov a takisto pri zabezpečovaní administratívnej personálnej agendy (vedenie cirkevných matrík).⁴⁶

Pokiaľ ide o jeden z ďalších prostriedkov financovania cirkví, cirkevnú daň, právo Slovenskej republiky tento inštitút nepozná. Cirkevná daň, ktorú je možné čiastočne prirovnať k cirkevnému desiatku, je v súčasnosti (v štátoch, v ktorých sa uplatňuje) ukladaná zákonom. Cirkevná daň má verejnoprávnu povahu, i.e. vyberá ju štát, ktorý ju distribuuje na účet príslušných cirkví (ktoré sú oprávnené príjmy z nej poberať). Štátny orgán cirkevnú daň aj prípadne vymáha v daňovom konaní. Problémom koncepcie cirkevnej dane v tejto podobe je to, že sa

⁴² Cf. čl. 1 ods. 1 Ústavy SR.

⁴³ ONDRÁŠEK, L. M. Dopady štátneho financovania cirkví na ich verejnú službu. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 45 – 46.

⁴⁴ Kongruový systém bol v Uhorsku zavedený zákonným článkom XIV/1898, netýkal sa však Katolíckej cirkvi, na ktorú rozšíril kongruu až zákonný článok XIII/1909. Korene štátneho kongruového zákonodarstva však nachádzame už v opatreniach Jozefa II. týkajúce sa cirkevného majetku zrušených kláštorov, pretože vzniknuté náboženské fondy boli povinné zabezpečiť duchovným na novovzniknutých farách kongruu. Cf. Heslo: „Kongrua a platy duchovných.“ In: *Slovník československého práva veřejného II*. Brno: Polygrafia, 1932, s. 292 – 293.

⁴⁵ § 1 ods. 1 zák. č. 122/1926 Sb. zák. a nar.

⁴⁶ Q.v. GREGOR, M. Reforma systému doplnkov kongruy v prvej Československej republike. In: *Revue církevního práva*. 2017, č. 3, s. 76 – 77.

neodváža ako protihodnota k poskytovaniu nejakého tovaru alebo služby, i.e. chýba jej ekvivalentnosť.⁴⁷

Systém, založený výlučne na poskytovaní finančných darov a zbierok veriacimi a systém cirkevnej dane registrované cirkvi a náboženské spoločnosti na Slovensku vo väčšine odmietajú,⁴⁸ pretože nerešpektujú dlhodobý (vyše storočný) historický vývoj finančného zabezpečenia cirkví na našom území. Okrem toho je v princípe legitímne tvrdenie, že ak by štát rezignoval na finančné prispievania na činnosť cirkví (čo znamená predovšetkým na príjmy duchovných v pastoračnej službe), porušoval by prijaté záväzky Slovenskej republiky vo vzťahu k cirkvám a náboženským spoločnostiam, ako aj medzinárodné dohody medzi štátom a Katolíckou cirkvou a vnútroštátne dohody medzi štátom a nekatólickymi cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Ide predovšetkým o záväzky v oblasti školstva, vyučovanie náboženstva, ale predovšetkým záväzkov prijatia osobitnej medzinárodnej zmluvy o finančnom zabezpečení Katolíckej cirkvi a ostatných registrovaných cirkví.⁴⁹

⁴⁷ GYURI, R. Cirkevná daň ako prostriedok financovania cirkví a náboženských spoločností (právne aspekty). In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 149. Ďalším problémom cirkevnej dane je to, že v dôsledku všeobecnej povinnosti členov Cirkvi platiť ju, každoročne opúšťa formálnym spôsobom veľké množstvo osôb svoju cirkev (e. g. v Nemecku v roku 2018 vyše 216 000 osôb). K tomuto trendu prispelo aj rozhodnutie Nemeckej biskupskej konferencie (vydané vo forme dekrétu), podľa ktorého vyhlásenie o vystúpení z Cirkvi je „... verejným aktom vedomého a dobrovoľného dištancovania sa od Cirkvi a jej ťažkých previnení voči cirkevnému spoločenstvu a voči povinnosti prispievať finančne na potreby Cirkvi“. Nemecká biskupská konferencia, ako sa javí z textu Dekrétu, považuje odpor k plateniu cirkevnej dane za vážne porušenie cirkevných zákonov (cann. 209 a 222 § 1 CIC 1983), a preto ustanovila pre tých, čo opustili Cirkev viaceré nepriaznivé následky, z ktorých dva patria k účinkom trestu exkomunikácie. Q.v. Allgemeines Dekret der Deutschen Bischofskonferenz zum Kirchenaustritt (20. 9. 2012) a VLADÁR, V. Odpadnutie od spoločenstva s Katolíckou cirkvou formálnym úkonom. In: *Studia theologica*. 2017, roč. 19, č. 2, s. 125 – 150.

⁴⁸ O štátnu dotáciu na činnosť cirkví si napriek možnosti jej poskytnutia nepožiadali v roku 2019 v Slovenskej republike len štyri registrované cirkvi (náboženské spoločnosti) z celkového počtu osemnásť.

⁴⁹ Čl. 20 ods. 1 Základnej zmluvy medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou a čl. 20 ods. 1 Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Cf. ŠABO, M. Možné modifikácie súčasného modelu financovania cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 114.

Medzi tzv. sekulárne koncepcie financovania cirkví v Slovenskej republike je možno v istom zmysle zaradiť aj tú, ktorá vznikla v súvislosti s prijatím zákona o reštitúciách cirkevného majetku.⁵⁰ Tá totiž počítala s tým, že s postupujúcim navrátením majetku cirkvám sa bude pripravovať model postupného znižovania dotácií pre cirkvi zo štátneho rozpočtu. Medzi dôvodmi, ktoré nakoniec eliminovali jeho prijatie, bolo presvedčenie, že rozsah a hodnota reštituovaného majetku nenaplnila predstavu cirkví (tých cirkví, ktorých sa reštitúcie v rozhodujúcej miere týkali) o reštituovanom majetku ako o báze, na ktorej sa bude dať vybudovať fungujúci spôsob materiálneho zabezpečenia. Z politického hľadiska však zohral svoju rolu aj fakt, že žiadna vláda ani žiadna cirkev nakoniec neinicovali prijatie novej právnej úpravy v tomto smere, s tou výnimkou, že v procese prijímania zmlúv s registrovanými cirkvami (od roku 2000) bolo prijaté len určité východisko. Práce na novom zákone o finančnom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností (nie však nevyhnutne s ideou o novej koncepcii financovania cirkví) sa nakoniec začali až v roku 2010, s prístupom registrovaných cirkví a náboženských spoločností, odbornej aj laickej verejnosti – prostredníctvom pripomienok k legislatívnemu materiálu ministerstva kultúry.⁵¹

4 Zákon o finančnej podpore činnosti cirkví a náboženských spoločností

Diskusia o sekulárnych prístupoch k problematike materiálneho zabezpečenia duchovných, respektíve cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike bude nateraz pravdepodobne dlhšiu dobu utíchnutá, respektíve bude mať len akademický význam, keďže Národná rada SR prijala v októbri 2019 zákon č. 370/2019 Z. z. o finančnej podpore činnosti cirkví a náboženských spoločnos-

⁵⁰ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 282/1992 Zb. o zmiernení niektorých majetkových krívď spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam.

⁵¹ Verejnosť bola o príprave návrhu zákona informovaná prostredníctvom „Predbežnej informácie“ podľa § 9 zákona č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Táto predbežná informácia č. PI/2019/162 bola zverejnená v informačnom systéme verejnej správy Slov-Lex. Pripomienkové konanie trvalo od 6. júna do 19. júna 2019. Cf. MORAVČÍKOVÁ, M. Zákon o finančnej podpore činnosti cirkví a náboženských spoločností a dva zmluvné záväzky slovenskej republiky voči cirkvám a náboženským spoločnostiam. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 162.

tí, ktorým bol po sedemdesiatich rokoch zrušený zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom.

Ešte v procese príprav tohto zákona jeho tvorca konštatoval, že zákon č. 218/1949 Zb. v platnom, i.e. novelizovanom znení obsahoval záväzky štátu, ktoré sa už dlhší čas neuplatňovali (úhrada bohoslužobných nákladov, cirkevnej administratívy a mimoriadnych vecných nákladov), keďže ich úhrada by podstatne zvýšila zaťaženie štátneho rozpočtu. V dôsledku toho štát už dlhšie poskytoval cirkvám a náboženským spoločnostiam peniaze len na platy duchovných, platil odvody a príspevok na prevádzku ich ústredí.⁵² Paradoxné je, že cirkvi boli (a stále sú) zamestnávateľmi svojich duchovných, ale povinnosť zabezpečovať prostriedky na ich platy mal štát, keďže podľa zákona (č. 218/1949 Zb.) a vykonávacieho vládneho nariadenia (č. 299/2007 Zb. v platnom znení) bola v platnosti „Stupnica základných platov duchovných“ podľa prílohy tohto nariadenia.

Z koncepcného hľadiska zákon č. 370/2019 Z. z. niečo odstraňuje, niečo ponecháva a niečo mení. Ponecháva tak predovšetkým základnú východiskovú podobu modelu financovania cirkví, a to tým, že štát bude naďalej poskytovať registrovaným⁵³ cirkvám a náboženským spoločnostiam finančnú podporu zo štátneho rozpočtu. Tá bude mať tri formy: príspevok, účelová dotácia z prostriedkov ministerstva kultúry a Úradu vlády SR a úľava, respektíve oslobodenie na daniach a poplatkoch (§ 3 zákona).

Zákon mení jeden významný aspekt uvedenej koncepcie. Od roku 1949 až do prijatia zákona č. 370/2019 Z. z. boli v zákone presne určené oblasti, na ktoré poskytoval prostriedky zo štátneho rozpočtu.⁵⁴ Nový zákon už len uvádza, že príspevok je určený na podporu financovania činnosti cirkví a vymenúva vše-

⁵² Cf. MORAVČÍKOVÁ, M. Zákon o finančnej podpore činnosti cirkví a náboženských spoločností a dva zmluvné záväzky slovenskej republiky voči cirkvám a náboženským spoločnostiam. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 162 – 163.

⁵³ To, že ide o registrované cirkvi je dôležité; ak by štát mal financovať aj neregistrované cirkvi a náboženské spoločnosti, musel by zrušiť systém registrácie cirkví a náboženských spoločností podľa zákona č. 308/1991 Zb.

⁵⁴ Podľa posledného znenia zákona č. 218/1949 Zb. (§ 1 ods. 1) štát poskytoval podľa ďalších ustanovení tohto zákona registrovaným cirkvám a náboženským spoločnostiam ustanovenú úhradu osobných požitkov duchovných pôsobiacich ako zamestnanci cirkví a náboženských spoločností v duchovnej správe, v cirkevnej administratíve alebo v ústavoch pre výchovu duchovných, ak o to cirkev alebo náboženská spoločnosť požiadala.

obecne tie oblasti, ktoré do tejto činnosti patria.⁵⁵ V súlade s čl. 24 Ústavy SR sa posilňuje a rešpektuje vnútorná autonómia cirkví a náboženských spoločností,⁵⁶ keďže v § 6 zákon už len negatívnym spôsobom vymenúva činnosti, na ktoré sa príspevok nesmie použiť.⁵⁷

To, čo zákon č. 370/2019 Z. z. mení, je kritérium výšky priznaného príspevku pre danú cirkev, respektíve náboženskú spoločnosť. Doterajšia legislatíva vychádzala z počtu duchovných, avšak ich počet – v pastorácii, v ústavoch na výchovu duchovných a v ústrediach cirkevnej administratívy – si cirkvi po roku 1989 už určovali samy, čo bolo potenciálnou záťažou pre štátny rozpočet. Na druhej strane však systém tabulkových plátov (osobných požitkov) duchovných bol výrazom rigidného prístupu k materiálnejmu zabezpečeniu duchovných. Podľa novej právnej úpravy je kritériom výšky priznaného príspevku od štátu údaj o náboženskom vyznaní, zistený z posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov štatistickým úradom alebo údaj o počte členov cirkví, zistený z návrhu na ich registráciu podľa § 11 zákona č. 308/1991 Zb.

Záver

Kánonické právo nepredpisuje určitý univerzálny a záväzný model pre materiálne zabezpečenie klerikov a Cirkví. Ponecháva riešenie tohto problému na kompetentné authority v tom-ktorom štáte, predpokladá však spoluprácu s ohľadom na právnu úpravu s miestnou cirkvou, zastúpenou obvykle konferenciou biskupov. Je však nepochybné, že svojím prístupom k riešeniu problému zabezpečenia vlastných duchovných, či už prostredníctvom cirkevného desiatku, alebo koncepciou cirkevného benefícia ako spojenia materiálnej a duchovnej zložky cirkevného úradu ovplyvnila v mnohých štátoch príslušnú vnútroštátnu legislatívu. Systém priamej alebo nepriamej podpory cirkví od štátu je stále najrozšírenejším modelom financovania cirkví a náboženských spoločností v Európe. Medzi tieto štáty patrí aj Slovenská republika.

⁵⁵ § 6 ods. 1: Príspevok štátu je určený na podporu financovania činnosti cirkví, na bohoslužobné aktivity, výchovné aktivity, kultúrne aktivity a charitatívne aktivity cirkví, na náklady cirkví súvisiace s výkonom jej činnosti v postavení zamestnávateľa a na prevádzkové náklady cirkví.

⁵⁶ Cf. Predbežná informácia k zákonu o finančnej podpore cirkví a náboženských spoločností 2.

⁵⁷ Ide o činnosti podnikateľské a tie, ktoré podporujú činnosť politických strán.

Bibliografia

Pramene:

Allgemeines Dekret der Deutschen Bischofskonferenz zum Kirchenaustritt (20. 9. 2012). Dostupné na: http://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/diverse_downloads/presse/2012-145a-Allgemeines-Dekret-Kirchenaustritt_Dekret.pdf

Codex iuris canonici 1917. (Slovenský súkromný a nepublikovaný preklad).

Codex iuris canonici 1983. Latinsko-slovenské vydanie. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996.

Centesimus annus (r. 1991). Encyklika Jána Pavla II. k 100. výročiu encykliky *Rerum novarum*. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/centesimus-annus>

Katechizmus Katolíckej cirkvi. Dostupné na: <http://www.katechizmus.sk/>

Laborem exercens (r. 1981). Encyklika Jána Pavla II. pri príležitosti 90. výročia encykliky *Rerum novarum*. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/laborem-exercens>

Quadragesimo anno (r. 1931). Encyklika Pia XI. o obnovení spoločenského poriadku podľa Evanjelia. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/quadragesimo-anno>

Sollicitudo rei socialis (r. 1987). Encyklika Jána Pavla II. pri príležitosti 20. výročia encykliky *Populorum progressio*. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/sollicitudo-rei-socialis>

Sväté Písmo. Dostupné na: <https://www.mojabiblia.sk/>

Zákon č. 122/1926 Sb. zák. a nar. (kongruový zákon).

Zákon č. 218/1949 Sb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom.

Zákon č. 370/2019 Z. z. o finančnej podpore cirkví a náboženských spoločností.

Literatúra:

BEAL, J. P., CORIDEN, J. A., GREEN, T. J. *New Commentary on the Code of Canon Law*. New York – New Jersey: Paulist Press, 2000.

DOLEŽEL, J. *Nové dějiny desátků* (e-kniha). Ostrava: Jiří Doležel.

GLEJTEK, M. Práva a povinnosti uhorských biskupov pri správe diecézy v 11. až 14. storočí z pohľadu kánonického práva. In: *Konštantínove listy*. č. 11 (2018), s. 79 – 104. Dostupné na: http://www.constantinesletters.ukf.sk/images/issues/2018_v11_iss1/CL_v11_iss1_079to104.pdf

- GREGOR, M. Reforma systému doplnkov kongruy v prvej Československej republike. In: *Revue církevního práva*. č. 3 (2017), s. 75 – 100.
- GYURI, R. Cirkavná daň ako prostriedok financovania cirkví a náboženských spoločností (právne aspekty). In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 144 – 155.
- HEJČL, J. Vlastnické právo kněze katolíckého k dūchodūm cirkvevním. In *Časopis katolíckého duchovenstva*. 1900, roč. 41, č. 5, s. 305 – 311 a č. 6, s. 365 – 371.
- KELLY, R. E. *Should the Church Teach Tithing? A Theologian's Conclusions about a Taboo Doctrine*. Lincoln: iUniverse, 2007.
- KRANZ, G. *Augustin – život a působení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- LOPATKOVÁ, Z. *Cirkevné dejiny stredovekého Slovenska*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2013. Dostupné na: http://ff.truni.sk/sites/default/files/publikacie/lopatkova_cirkevne_dejiny_stredovekeho_slovenska.pdf
- MORAVČÍKOVÁ, M. Zákon o finančnej podpore činnosti cirkví a náboženských spoločností a dva zmluvné záväzky slovenskej republiky voči cirkvám a náboženským spoločnostiam. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 156 – 172.
- MULÍK, P. Perspektívy a možné riešenia finančného zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností. In: *Modely ekonomického zabezpečenia cirkví a náboženských spoločností*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví Ministerstva kultúry SR, 1997, s. 22 – 26.
- MÚCSKA, V. *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004.
- ONDRÁŠEK, L. M. Dopady štátneho financovania cirkví na ich verejnú službu. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 41 – 48.
- PROVOST, J. H. Some Canonical Considerations Relative to Clerical Sexual Misconduct. In: *The Jurist*. Vol. 52 (1992), s. 615 – 641.
- PŘIBYL, S. Divergence v rozvoji konfesního práva v České republice a na Slovensku od roku 1993. In: PŘIBYL, S. *Konfesněprávní studie*. Brno: L. Marek, 2007.
- PŘIBYL, S. Dobrovolná chudoba jako výzva pro život duchovních. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cirkví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 7 – 15.
- SKOBLÍK, J. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997.
- Slovník československého práva veřejného II. Brno: Polygrafia, 1932.
- ŠABO, M. Možné modifikácie súčasného modelu financovania cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike. In: MORAVČÍKOVÁ, M. (ed.). *Financovanie cir-*

kví a náboženských spoločností v modernom demokratickom štáte. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019.

ŠÍMA, J. Apoštolské kánony – nejstarší církevní zákonník. In: *Časopis katolického duchovenstva*. 1941, roč. 81, č. 4.

TRETERA, J. R., HORÁK, Z. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011.

VÁŽNÝ, J. *Soustava práva římského. Díl II. Vlastnictví a práva věcná*. Brno: Právník, 1937.

VLADÁR, V. Odpadnutie od spoločenstva s Katolíckou cirkvou formálnym úkonom. In: *Studia theologica*. 2017, roč. 19, č. 2, s. 125 – 150.

VRAGAŠ, Š. *Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi*. Bratislava: Rímskokatolícka Cyriľometodějská bohoslovecká fakulta UK, 1996.

REFLEXIE INIURIE V SLOVENSKOM PRÁVNOM PORIADKU

Abstrakt: Rímskoprávny inštitút iniurie mal v období starovekého Ríma významné miesto. Príspevok sa zaoberá aj jeho reflexiami v aktuálnej slovenskej právnej úprave. Zaoberá sa teda komparáciou dvoch právnych systémov, ktoré sú od seba vzdialené dvetisíc rokov. Z pohľadu Slovenska reflektuje zákon č. 300/1995 Z. z. Trestný zákon a zákon č. 390/1990 Zb. o priestupkoch.

Kľúčové slová: *iniuria* – urážka na cti – ublíženie na zdraví – rímske právo

Abstract: The Roman Law Institute of Iniuria had an important place in that period. The paper deals with the current Slovak legislation and also with Roman law. It deals mainly with the comparison of two legal systems which are two thousand years apart. It deals with Act No. 300/1995 Criminal Code and Act No. 390/1990 about misdemeanors.

Keywords: *iniuria* – libel – damage on health – Roman law

V príspevku sa budem zaoberať rímskoprávnym inštitútom iniurie a komparať ju s trestnými činmi a deliktmi, ktoré mu zodpovedajú v platnom slovenskom verejnom práve. Pôjde teda o spojenie medzi historickým a súčasným pohľadom na právo.

Iniuria mala v starovekom Ríme dôležité miesto, o čom svedčí fakt, že bola jedným z troch typizovaných skutkových podstatí deliktov podľa *ius civile*. Ďalšími deliktmi podľa *ius civile* boli *furtum* a *damnum iniuria datum*. Iniuriu môžeme definovať ako akékoľvek fyzické alebo morálne bezprávie spáchané na osobe.¹ V rímskom práve môžeme vytýčiť toto konanie tromi spôsobmi. Prvým je bezprávnosť, ktorá zahŕňa konanie v rozpore s právom. Ďalej je to bezprávné poškodenie ako následok bezprávneho konania a v neposlednom rade tiež psychický stav toho, kto sa tohto konania dopúšťa.²

¹ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1994, s. 131.

² DOSTALÍK, P. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 155.

Keďže by bolo veľmi náročné nájsť súvislosti medzi iniuriou v širšom zmysle slova a trestným právom, budem sa venovať jej užšiemu významu. Berger tento pojem definuje ako urážku alebo útok spočívajúci v útoku na jednotlivca, či už s úmyslom narušenia jeho telesnej, alebo mravnej integrity.³ Česť jednotlivca je jednou z najstarších a najdlhšie pretrvávajúcich hodnôt, a preto je tento inštitút chránený aj slovenským právnym poriadkom.

Definíciu pojmu *iniuria* môžeme nájsť aj v Bartoškovej encyklopédii rímskeho práva, ktorý ho vymedzuje ako urážku na cti, synonymicky porovnateľnú s ohováraním (*contumelia*).⁴ Berger tento pojem definuje priamo ako urážku a aj *contumeliu* zaraďuje k druhom iniurie.

Rímske právo rozoznávalo viaceré druhy iniurie. Špecifikuje sa podľa spôsobu spáchania tohto skutku na iniuriu reálnu alebo iniuriu verbálnu. Pri iniurii reálnej išlo o spáchanie urážky na cti skutkom alebo činom, teda akýmkoľvek úmyselným konaním voči druhej osobe. Pri verbálnej iniurii bola urážka na cti spôsobená slovom alebo aj piesňou.

Ďalším spôsobom je delenie podľa spôsobu vykonania. Sem patrí *iniuria atrox* a *iniuria iudicis*. *Iniuria atrox* predstavovala ťažkú formu urážky, čo v praxi znamenalo vážne ublíženie na tele alebo urážku magistrátu. Špecifickým označením *iniuria iudicis* bol označovaný nespravodlivý súdny rozsudok. V tomto prípade nezohrávalo žiadnu úlohu to, či išlo o oslobodzujúci, alebo odsudzujúci rozsudok.

Zmienku o iniurii môžeme nájsť už v Zákone dvanástich tabúl, konkrétne na jeho ôsmej tabuli, ktorá stanovovala trest smrti pre každého, kto by zaspieval alebo zložil pieseň spôsobujúcu hanbu inému. Keďže šírenie správ a informácií v tej dobe prebiehalo výlučne ústne, zdal sa byť tento trest pochopiteľný. Potrestaní boli tí, ktorí na niekoho adresu vyslovovali zaklínacie a preklínacie formuly alebo tí, ktorí, ako sme už spomenuli, spievali hanobiace piesne. Najčastejšie sa tohto skutku dopúšťali potulní speváci.⁵ Zákon dvanástich tabúl sa na tej istej tabuli zaoberal taktiež narušením telesnej integrity osoby a stanovoval tiež tresty. Pri slobodnom človeku to bola pokuta 300 asov, pri otrokovi 150. Každé ďalšie ublíženie sa trestalo pokutou 25 asov.⁶ Zaujímavý je v týchto prípadoch

³ BERGER, A. *Encyclopedic dictionary of Roman law*. New York: The American Philosophical Society, 1991, s. 502.

⁴ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1994, s. 131.

⁵ BLAHO, P., REBRO, K. *Rímske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 426.

⁶ *Ibid.*, s. 426.

hodnotový systém, pretože rovnakou pokutou sa trestalo aj neoprávnené vyrúbanie cudzieho stromu.

Pojmom *iniuria* sa zaoberal aj Gaius. Podľa neho sa nepácha len v prípade, ak je niekto fyzicky napadnutý (predovšetkým rukou alebo palicou), ale aj vtedy, keď je niekto zneuctený, a to napríklad tým, že by dal vyhlásiť dražbu majetku niekto, komu daná osoba nie je nič dlžná alebo tým, že by niekto prenasledoval matku rodiny alebo nedospelých.⁷ Ten istý právnik hovorí, že urážku na cti je možné utrpieť nielen na sebe samom, ale aj prostredníctvom detí a manžela či manželky. Ak niekto urazí na cti napríklad dcéru Titia a zároveň manželku Bruta, môže danú osobu podľa Gaia žalovať nielen Brutus ako manžel, ale aj Titus ako otec.⁸

Prameňmi, ktoré nie je možné opomenúť je aj *lex Aquilia* a *lex Cornelia de iniuriis*. Vďaka prvému z nich sa vyčlenil špecifický druh iniurie, ktorý sa nazýva *damnum iniuria datum*. V dnešnom chápaní by sme tento pojem mohli označiť ako bezprávné poškodenie cudzieho majetku.⁹ Vznik tohto nového deliktu bol potrebný, pretože široké chápanie krádeže neposkytovalo absolútnu ochranu záväzkov z deliktu.¹⁰ Je viac-menej sporné, či *damnum iniuria datum* môžeme považovať za chápanie pojmu *iniuria* v širšom zmysle, alebo ako priamu alebo nepriamu urážku na cti. *Lex Cornelia de iniuriis* potom priniesol tri formy spáchania iniurie, konkrétne bičovaním, ranami a vlámaním sa do cudzieho domu. Ten istý zákon tiež zavádzal verejnoprávne stíhanie a pokuty pre niektoré kvalifikované prípady iniurie.¹¹

Trestným činom, ktorý sa najviac podobá chápaniu tejto skutkovej podstaty, je trestný čin ohovárania zakotvený v § 373 Trestného zákona. Predmetom útoku je jednotlivec, pričom nezáleží na tom, či sa osoba o ohováraní dozvedela, ani to, či si ho bola vedomá. Dôležité je len to, či mohlo byť spôsobilé ohroziť česť a vážnosť postihnutej osoby. Pod objektívnu stránku zaraďujeme konanie spočívajúce v oznámení nepravdivého údaja o inom, ktorý je v značnej miere spôsobilý ohroziť vážnosť poškodeného u spoluobčanov, poškodiť ho v zamestnaní, podnikaní alebo narušiť jeho rodinné vzťahy.¹² Ako sme už spomenuli,

⁷ Inst. Gai 3,220.

⁸ Inst. Gai 3,221.

⁹ BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 147.

¹⁰ DOSTALÍK, P.: *Právo římské. Základy soukromého práva*. Olomouc: Iuridicum Olomou-cense, 2013 s. 387.

¹¹ BARTOŠEK, M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1994, s. 202.

¹² ČENTĚŠ, J.: *Trestný zákon. Velký komentár*. Žilina: Eurokódex, 2018, s. 788.

rímske právo poznalo tiež ťažkú formu urážky (*iniuria atrox*). Príkladom tohto druhu je napríklad urážka na verejnom mieste, urážka magistráta, ale tiež ublíženie na tele. Urážky na verejnom mieste alebo ohovárania sa podľa Trestného zákona dopustí ten, kto spácha uvedený trestný čin verejne.¹³ Sem nepatrí len oznámenie nepravdivého údajov na verejnom mieste pred určitou skupinou ľudí, ale v modernej dobe tiež rozhlasom, televíziou, cez verejne prístupnú počítačovú sieť alebo iným obdobným spôsobom. Podľa Gaia prichádzala napríklad do úvahy urážka v divadle alebo na verejnom fóre.¹⁴

V slovenskom právnom poriadku nachádzame isté súvislosti nielen v oblasti trestného, ale tiež správneho práva. V zákone o priestupkoch č. 372/1990 Zb. sa pri priestupkoch proti občianskemu spolunažívaniu napríklad uvádza: „Priestupku sa dopustí ten, kto iného urazí alebo vydá na posmech.“¹⁵ Hlavnou podmienkou je, aby bolo dotknutej osobe ublížené na cti. Vždy záleží na posúdení, či sa postihnutá osoba cíti urazená a či je daný výrok spôsobilý ju uraziť alebo vydať na posmech. Konanie môže byť uskutočnené ústnym alebo písomným výrokom, vyobrazením, posunkom alebo pomocou technického zariadenia, pričom rozhodujúci je motív konania, ktorý smeruje k vydaniu napadnutej osoby na posmech. Príkladom takéhoto konania sú napríklad nadávky, hanlivé gestá, ale aj klebety.¹⁶

Ako sme už spomenuli, *iniuria* sa uskutočňuje v dvoch formách, a to v narušení morálnej, respektíve fyzickej integrity osoby. Iniuriu by sme mohli v tomto chápaní z pohľadu slovenského právneho poriadku zaradiť pod skutkovú podstatu trestného činu ublíženia na zdraví, ktorá sa nachádza v prvej hlave osobitnej časti Trestného zákona, v rámci trestných činov proti životu a zdraviu.¹⁷ Tento trestný čin možno vykonať štyrmi spôsobmi: spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví úmyselne, spôsobenie ublíženia na zdraví úmyselne, spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví z nedbanlivosti a spôsobenie ublíženia na zdraví z nedbanlivosti. Pojem ťažká ujma na zdraví vymedzuje zákonodarca podmienkami, ku ktorým musí dôjsť kumulatívne: musí dôjsť k vážnej poruche zdravia alebo vážnej chorobe a k niektorému z taxatívne vymedzených následkov spočívajúcich v zmrzačení, strate alebo podstatnom znížení pracovnej spôsobilosti, ochrome-

¹³ § 373 ods. 2 pís. c) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.

¹⁴ Inst. Gai 3,225.

¹⁵ § 49 ods. 1 pís. a) zákona č. 372/1990 Zb. Zákon o priestupkoch.

¹⁶ SPIŠIAKOVÁ, H.: *Zákon o priestupkoch. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 298.

¹⁷ § 155 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.

niu údu, strate alebo podstatnému oslabeniu zmyslového ústrojenstva, zohyzdeniu, poškodeniu dôležitého orgánu alebo poruche zdravia trvajúcej dlhší čas. Vzhľadom na chápanie inštitútu iniurie som toho názoru, že najbližšie sa jej v rámci recentnej právnej úpravy podobá zmrzačenie, pod ktorým rozumieme trvalý chorobný stav charakterizovaný značnou tvarovou alebo funkčnou poruchou, zmenou tela alebo stratou končatín, alebo ich podstatných častí. Pri horných končatinách je postačujúca už amputácia zápästia, ale zároveň sem nepatrí strata ušného laloka, prsta, chodidla ani krívanie vzniknuté skrátením alebo ohnutím končatiny zapríčinené zlým zahojením rany.

Ďalšie súvislosti by sme mohli nájsť aj pri ublížení na zdraví spôsobenom ochromením údu, pod ktorým rozumieme trvalú nespôsobilosť alebo značne zníženú schopnosť pohybu hornej alebo dolnej končatiny. So zničením údu mohla pravdepodobne súvisieť aj strata alebo podstatné zníženie pracovnej spôsobilosti, pretože takéto zranenia určite ovplyvňovali pracovné schopnosti aj v minulosti. Pod negatívnym vymedzením inštitútu ochromenia údu rozumieme znehybnenie niekoľkých prstov, pokiaľ je ruka aj naďalej funkčná, a prípady, keď je ruka ochrnutím vyradená v zápästí za predpokladu, že laktívny a ramenný kĺb zostali neporušené.

Pojem ublíženia na zdraví znamená také poškodenie zdravia, ktoré si vyžiadalo lekárske vyšetrenie, ošetrovanie alebo liečenie, počas ktorého bol nielen na krátky čas sťažený obvyklý spôsob života. Podmienkami takéhoto konania sú poškodenie zdravia, objektívna požiadavka na lekárske vyšetrenie, ošetrovanie alebo liečenie a sťaženie obvyklého spôsobu života poškodeného nielen na krátky čas.

Rovnako ako pri verbálnej urážke aj v tomto prípade nachádzame isté súvislosti aj so zákonom o priestupkoch č. 372/1990 Zb., a to konkrétne v § 49 ods. 1 pís. b), ktorý hovorí o priestupku, ktorého sa dopustí ten, kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví. Objektom je, rovnako ako pri trestnom čine ublíženia na zdraví, ľudské zdravie. Podmienkami ublíženia na zdraví sú poškodenie zdravia, objektívna požiadavka na lekárske vyšetrenie, ošetrovanie alebo liečenie a sťaženie obvyklého spôsobu života nie na krátky čas. Na rozdiel od Trestného zákona sa však nevyžaduje porušenie dôležitej povinnosti vyplývajúcej zo zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie uloženej zákonom. Rozdiel je predovšetkým v subjekte. Páchatelom trestného činu z nedbanlivosti môže byť len osobitný subjekt, od ktorého je zákonom vyžadovaná osobitná vlastnosť, spôsobilosť alebo postavenie. Páchatelom priestupku môže byť ktokoľvek.

Záverom môžeme konštatovať, že v slovenskom právnom poriadku neexistuje presný ekvivalent pojmu iniurie. Aj napriek tomu sa rímsky právny poriadok stal inšpiráciou pre náš právny poriadok, a to predovšetkým pri koncepcii niektorých inštitútov trestného a správneho práva. Zároveň však zastávame názor, že delikt alebo trestný čin tohto typu by u nás uplatnenie nenašiel. V minulosti sa totiž pojem straty cti chápal oveľa prísnejšie ako v súčasnosti. Strata cti ako taká mohla naozaj znamenať jej stratu v pravom zmysle slova, keďže občan mohol stratiť vážnosť a tiež mohol prísť o niektoré výsady. V dnešnom právnom poriadku nemá podobné účinky ani inštitút trestného činu ohovárania a ani priestupok proti občianskemu spolunažívaniu. I v dnešnej spoločnosti je ale obrovský nátlak na ľudí, predovšetkým na mediálne známe osoby. Okrem toho zároveň dochádza k znižovaniu miery rešpektu voči druhým ľuďom, čo má za následok aj iné vnímanie urážky ako takej.

Bibliografia:

- BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995. 280 s. ISBN 80-200-0545-5.
- BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1994. 471 s. ISBN 80-200-0243-X.
- BERGER, A. *Encyclopedic dictionary of Roman law*. New York: The American Philosophical Society, 1991. 808 s. ISBN 978-08-7169-435-5.
- BLAHO, P., REBRO, K. *Římske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2010. 522 s. ISBN 978-80-8078-352-5.
- ČENTĚŠ, J. *Trestný zákon. Velký komentár*. Žilina: Eurokódex, 2018. 978 s. ISBN 978-80-8155-076-8.
- DOSTALÍK, P.: *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 176 s. ISBN 978-80-7380-150-2.
- DOSTALÍK, P.: *Právo římské. Základy soukromého práva*. Olomouc: Iuridicum Olomoucense, 2013. 423 s. ISBN 978-80-87382-41-7.
- KINCL, J. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3.
- KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN 978-80-7179-031-0.
- SPIŠIAKOVÁ, H. *Zákon o priestupkoch: komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015. 811 s. ISBN 978-80-8168-187-6.

Peter Mach

NE BIS IN IDEM – AKTUÁLNE VARIÁCIE STAREJ ZÁSADY¹

Abstrakt: Článok porovnáva rímskoprávnu koncepciu *res iudicata* s moderným uplatnením tejto zásady v rôznych právnych odvetviach, reprezentovaného najviditeľnejšie v trestnom práve ako *ne bis in idem*. Poukazuje na spoločný koncepčný základ, ktorý napokon ústi až do požiadavky na jednotu judikatúry s dôrazom na právnu istotu.

Kľúčové slová: *res iudicata* – *ne bis in idem* – právna istota – obnova konania – veľký senát najvyššieho súdu.

Abstract: The article provides limited comparison of *res iudicata* principle and modern application of this doctrine in various fields of law. This is very clear in criminal law, denoted as *ne bis in idem*. This common concept makes impact even in the requirement of unity of case law, especially with regard to legal certainty.

Keywords: *res iudicata* – *ne bis in idem* – legal certainty – retrial – Grand Panel of the Supreme Court

Úvod

Keď chce dať dnešný právnik svojim argumentom punc nespochybniteľnej správnosti, popri iných technikách, zavše siahne aj k tvrdeniu začínajúcemu približne slovami – „už v rímskom práve platilo...“. Tento pokus sa často stretne s úspechom v prípade, že ide o takú právnu zásadu, ktorá sa v „právničine“ spravidla vyslovuje po latinsky, a to aj napriek tomu, že rímske právo také pravidlo vôbec nepoznalo. Nedalo mi nevypožičať si tento postreh, ktorý vždy so šibalským úsmevom zvykol spomínať profesor Peter Blaho.

Zásada, o ktorej moderných podobách hovorí táto stať, však naozaj korene v rímskom práve má, hoci práve tieto štyri krátke latinské slová v rímskoprávných prameňoch nenachádzame.²

¹ Príspevok je výstupom z projektu APVV-17-0022.

² Ale nachádza sa tam e.g. Gai. D. 50,17,57: *Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur*.

V rímskom práve bola v tomto zmysle v legisakčnom procese a vo formulovom procese, ak išlo o *iudicia legitima*, zásadná otázka litiskontestácie, ktorá v očiach Rimanov spôsobovala zánik civilného obligačného nároku a nováciu na procesnú obligáciu.

Všeobecne však prétor v prípade pokusu o opätovnú žalobu v rovnakej veci buď neposkytol žalobu (*denegatio actionis*), alebo do nej zakomponoval námietku (*exceptio rei iudicatae/rei in iudicium deductae*). Výnimkou boli situácie, keď považoval za potrebné skorší spor považovať za nulitný, k čomu dochádzalo napríklad pri *restitutio in integrum*. Pre neskoršie právo bolo potom prijateľné aj povolenie opakovania sporu po preukázaní úplatku sudcu či v prípade nálezu nového dôkazu.

Osobitným problémom bol postup po *minus petitio*, ak teda žalobca žaloval najskôr na menej, než mu patrilo.³ Vtedy prétor umožňoval opätovne žalovať vo veci ďalšej časti identickej pohľadávky, ktorá sa dosiaľ nestala predmetom žaloby.

Myšlienka, že o konkrétnom spore alebo všeobecne o určitej právnej otázke by sa nemalo konať a rozhodovať opakovane, má v dnešnom práve veľa prejavov a dá sa nájsť v mnohých odvetviach práva.

Označením *ne bis in idem* rozumieme najmä zásadu, ktorá je jedným z hlavných prejavov a zároveň garantov idey právnej istoty.

V netrestnom (súkromnom) práve sa tento prístup zdôrazňuje viac pod názvom *res iudicata*, ako odraz relatívnej nezmeniteľnosti rozhodnutia a všeobecnejšie chápanej právnej istoty v podobe predvídateľnosti rozhodnutia v intenciách dovedejšej ustálenej judikatúry. Do istej miery sa zachováva logika rímskeho civilného práva, v zmysle ktorej nebolo možné opakovane viesť spor o rovnakom vznesenom nároku (tvrdenom práve). Zároveň však nič pôvodne nebránilo žalobcovi domáhať sa rovnakej veci na základe rozličných právnych dôvodov.

Trestné právo tiež prijíma predtým uvedené, ale navyše zdôrazňuje potrebu v zásade jediného konania a postihu za jeden čin, teda dbá aj na identitu skutku. To je aj najčastejšie pole, kde sa užíva formulácia *ne bis in idem*.

³ E.g. v obave, že stratí spor pre pluspetíciu.

1 Trestné právo

V Trestnom poriadku v § 2 ods. 8 sa nachádza formulácia, ktorá je doslovne prevzatá z Ústavy Slovenskej republiky, z jej čl. 50 ods. 5: „Nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevylučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.“

Ide o zásadnú procesnú záruku, ktorá prináša obvinenému relatívnu právnu istotu, že jeho vec je po právoplatnom skončení súdneho konania o jeho obžalobe definitívne ukončená a nemusí sa teda neustále venovať svojej obhajobe.

Avšak Trestný poriadok poskytuje relatívnu právnu istotu následnej nestíhateľnosti aj v prípade, že sa vec skončila inak ako súdnym rozhodnutím o jeho obžalobe.

Podľa § 9 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku trestné stíhanie nemožno začať, a ak už bolo začaté, nemožno v ňom pokračovať a musí byť zastavené, ak ide o osobu, proti ktorej sa skoršie stíhanie pre ten istý skutok skončilo právoplatným rozsudkom súdu alebo bolo právoplatne zastavené, podmienene zastavené a obvinený sa osvedčil alebo sa skončilo schválením zmiernu a zastavením trestného stíhania, ak rozhodnutie nebolo v predpísanom konaní zrušené.

Pokračovanie v trestnom stíhaní vedenom proti určitej osobe, ktoré sa skončilo právoplatným rozsudkom, právoplatným trestným rozkazom alebo právoplatným uznesením, prichádza v trestnom stíhaní tej istej osoby pre ten istý skutok do úvahy, len ak bola povolená obnova konania.⁴ S istým zovšeobecnením platí, že obnova konania je možná, ak vyjdú najavo skutočnosti alebo dôkazy súdu alebo prokurátorovi skôr neznáme, ktoré by mohli samy osebe alebo v spojení so skutočnosťami a dôkazmi už skôr známymi viesť k inému postupu alebo rozhodnutiu, alebo ak sa právoplatným rozsudkom zistí, že policajt alebo prokurátor, sudca alebo prísediaci v pôvodnom konaní porušením povinnosti spáchal trestný čin.⁵

Okrem týchto prípadov, pre ktoré je charakteristická určitá novota v konaní, Trestný poriadok umožňuje prelomiť právoplatné rozhodnutie aj v prípadoch rozhodnutí, ktorými bol porušený zákon, alebo sú výsledkom konania, ktorým

⁴ § 393 Trestného poriadku.

⁵ § 394 Trestného poriadku.

bol porušený zákon. Dovoľanie smeruje proti rozhodnutiu súdu vo vymedzených prípadoch.⁶

Ďalej generálny prokurátor môže v prípade porušenia zákona zrušiť právoplatné rozhodnutie vydané v prípravnom konaní, a to do šiestich mesiacov od právoplatnosti takeého rozhodnutia.⁷ Tým je možné dosiahnuť aj zrušenie rozhodnutia o zastavení trestného stíhania či podmienenom zastavení trestného stíhania a pokračovať v prípravnom konaní.⁸

Zásada *ne bis in idem* sa pri totožnosti skutku aplikuje aj vo vzťahu k trestným konaniam uskutočňovaným v iných štátoch a tiež (so skúmaním proporcionality sankcie) pri postihu zo strany iného orgánu v administratívnom konaní.⁹

Rovnako sa v trestnom práve dbá na dôslednú aplikáciu tejto zásady aj v hmotnom práve pri právnej kvalifikácii skutku a ukladaní trestu, keď sa na každú skutkovú okolnosť zásadne prihliada len raz, čiže na okolnosť, ktorá je zákonným znakom trestného činu, nemožno prihliadnuť ako na poľahčujúcu okolnosť, priťažujúcu okolnosť, okolnosť, ktorá podmieňuje uloženie trestu pod zákonom ustanovenú dolnú hranicu trestnej sadzby, alebo okolnosť podmieňujúcu použitie vyššej trestnej sadzby.¹⁰

2 Správne právo

Zásada *ne bis in idem* má široké uplatnenie aj v správnom práve, hoci sa na ňu kladie menší dôraz ako v práve trestnom. Pri správnom trestaní sa však napríklad musia¹¹ aplikovať zásady trestného konania, ako i ukladania trestov.

Inak nachádzame v správnoprocesných predpisoch najmä obmedzenia vyplývajúce z doktríny *res iudicata vel in iudicium deducta*.

⁶ § 368 an. Trestného poriadku.

⁷ § 363 ods. 1, § 364 ods. 3 Trestného poriadku.

⁸ § 215 – 219 Trestného poriadku.

⁹ § 215 ods. 2 písm. b) a c) Trestného poriadku. Osobitným problémom je otázka možnosti postihu administratívnou sankciou a trestnou sankciou za ten istý skutok. Q.v. ČENTĚŠ, J. Súbeh trestného konania a daňového konania a zásada *ne bis in idem*. In: *Justičná revue*. 2017, č. 6 – 7, s. 759 – 779; BELEŠ, A., HAVELKOVÁ, M. Uplatňovanie zásady *ne bis in idem* pri disciplinárnych konaniach vo väzenstve. In: *Justičná revue*. 2017, č. 2, s. 149 – 162 a SZABOVÁ, E. Prípustnosť, resp. neprípustnosť sukcesívneho uloženia trestnej a administratívnej sankcie za totožný skutok. In: *Justičná revue*. 2017, č. 2, s. 203 – 209.

¹⁰ § 38 ods. 1 Trestného zákona.

¹¹ V zmysle § 195 písm. c) a d) Správneho súdneho poriadku a predchádzajúcej judikatúry slovenských súdov i ESLP.

Tak napríklad podľa § 30 ods. 1 písm. f), g), a i) Správneho poriadku správny orgán konanie zastaví, keď zistí, že vo veci už začal konať iný príslušný správny orgán, ak sa správne orgány nedohodli inak,¹² alebo keď zistí, že pred podaním návrhu vo veci začal konať súd, ak osobitný zákon neustanovuje inak, alebo v tej istej veci sa právoplatne rozhodlo a skutkový stav sa podstatne nezmenil.

Obdobne Daňový poriadok¹³ ustanovuje, že daňové konanie sa zastaví, ak bolo vo veci už právoplatne rozhodnuté, alebo príslušný orgán zistí, že pred podaním návrhu začalo konanie na súde.

V daňovom konaní vzniká problém napríklad už aj vo vzťahu k začatiu daňovej kontroly (ktorá nie je rozhodovacím procesom, ale zisťovacím a overovacím), keď správca dane môže vykonať daňovú kontrolu tej istej dane za zdaňovacie obdobie, za ktoré už bola vykonaná, u toho istého daňového subjektu opätovne len vtedy,¹⁴ ak daňový subjekt žiada o vrátenie dane dodatočným daňovým priznaním, ak daňový subjekt žiada o vrátenie sumy podľa osobitných predpisov, ak dá na to podnet ministerstvo alebo finančné riaditeľstvo, alebo na požiadanie orgánov činných v trestnom konaní alebo orgánov Policajného zboru.¹⁵

V správnom práve tiež existuje možnosť uplatnenia rozličných mimoriadnych opravných prostriedkov, ktoré oslabujú, v záujme možnosti nápravy zákonnosti a dosiahnutia vecne správneho rozhodnutia, princíp nezmeniteľnosti rozhodnutia.

Tak napríklad Správny poriadok¹⁶ umožňuje obnovu konania za predpokladu existencie všeobecného záujmu na preskúmaní rozhodnutia, ak vyšli najavo nové skutočnosti alebo dôkazy, ktoré mohli mať podstatný vplyv na rozhodnutie a nemohli sa v konaní uplatniť bez zavinenia účastníka konania; alebo rozhodnutie záviselo od posúdenia predbežnej otázky, o ktorej príslušný orgán rozhodol inak; alebo nesprávnym postupom správneho orgánu sa účastníkovi konania odňala možnosť zúčastniť sa na konaní, ak to mohlo mať podstatný vplyv na rozhodnutie a ak sa náprava nemohla urobiť v odvolacom konaní; ale-

¹² Pozitívny kompetenčný konflikt je v našich končinách menej obvyklý ako negatívny kompetenčný konflikt.

¹³ § 62 ods. 1 písm. f) a g) Daňového poriadku.

¹⁴ Právna veta z rozsudku Najvyššieho súdu SR z 28. februára 2017, sp. zn. 5 Sžf 8/2016: „Opakovanie daňovej kontroly s tým istým rozsahom pôvodnej daňovej kontroly, ktorá bola zrušená súdom pre nedodržanie zákonom stanovenej prekluzívnej lehoty na jej vykonanie, vytvára prekážku *ne bis in idem* vo vzťahu k opakovanej daňovej kontrole.“

¹⁵ § 44 ods. 4 Daňového poriadku.

¹⁶ § 62 ods. 1 a 2 Správneho poriadku.

bo rozhodnutie vydal vylúčený orgán, ak to mohlo mať podstatný vplyv na rozhodnutie a ak sa náprava nemohla urobiť v odvolacom konaní; alebo rozhodnutie sa opiera o dôkazy, ktoré sa ukázali ako nepravdivé, alebo rozhodnutie sa dosiahlo trestným činom.

Tiež je v správnom práve možné v určitej lehote pre rozpor s právnym poriadkom rozhodnúť o zrušení právoplatného rozhodnutia aj osobitným postupom – preskúmaním mimo odvolacieho konania.¹⁷ Tak ako pri veľkej väčšine inštitútov umožňujúcich zrušenie právoplatných rozhodnutí, aj tu ide svojou povahou o výnimočný inštitút, ktorého použitie je viazané na relatívne prísne podmienky. Cieľom všetkých takýchto postupov je vlastne odstránenie prekážky *res iudicata*, aby sa mohlo vo veci znova konať.

3 Občianske procesné právo

Nemožnosť súbežného konania alebo opätovného konania o tej istej veci (bez výnimočného zrušenia skoršieho rozhodnutia) dôsledne upravuje aj Civilný sporový poriadok, ktorý ustanovuje, že ak sa o veci právoplatne rozhodlo, nemôže sa prejednávať a rozhodovať znova.¹⁸ Tiež začatie konania bráni tomu, aby o tom istom spore prebiehalo na súde iné konanie. Ak na súde prebieha o tom istom spore iné konanie, súd zastaví konanie, ktoré sa začalo neskôr.¹⁹

Obdobne ako v trestnom práve, aj v súkromnom procese sa vyskytujú inštitúty dovolania²⁰ a obnovy konania,²¹ ktoré v našom práve tradične slúžia na (znovu)otváranie sporov postihnutých vadou nezákonnosti vo významnej miere, alebo postavených na takých skutkových zisteniach, ktoré pri uplatnení novo získaných dôkazov neobstoja.

V súvislosti s obnovou konania sa pristavíme pri zvláštnosti, ktorá je v našom civilnom procese novinkou. Od účinnosti Civilného sporového poriadku sa pripúšťa obnova konania aj po uplynutí štandardnej objektívnej lehoty 3 rokov, ak nové dôkazy súvisia s novými vedeckými metódami, ktoré v pôvodnom konaní nebolo možné použiť.²² Ide o novinku, ktorá môže mať zásadný (hoci nie maso-

¹⁷ § 65 an. Správneho poriadku.

¹⁸ § 230 Civilného sporového poriadku.

¹⁹ § 159 Civilného sporového poriadku.

²⁰ § 419 an. Civilného sporového poriadku, dovolanie generálneho prokurátora pozri § 458 an. Civilného sporového poriadku.

²¹ § 397 an. Civilného sporového poriadku.

²² § 404 písm. b) v spojení s § 397 písm. b) Civilného sporového poriadku.

vý) vplyv na individuálnu právnu istotu subjektov práva, pretože aj po mnohých rokoch tak môže dôjsť k obnove konania v dávno skončených sporoch, na základe ktorých boli novo usporiadané vzťahy medzi stranami. Je namieste otázka, či aj v prípade takýchto novôt nie je lepšie uprednostniť stabilitu právnych vzťahov nastolených rozhodnutím súdu. Pri týchto úvahách ide vlastne o variáciu jednej z hlavných myšlienok nového civilného procesu, ktorá uprednostnila rýchlosť súdneho konania pred ideou materiálnej pravdy a objektívnej spravodlivosti rozhodnutia. Nepochybne objektívna dôkazná núdza (ktorá bude následne odstránená vedeckým pokrokom) nie je v takom neznesiteľnom rozpore so všeobecným záujmom na výkone spravodlivosti, ako je to často pri rozhodnutiach dosiahnutých trestným činom sudcu alebo rozhodnutiach priechiacich sa právnym normám vychádzajúcich z prameňa práva vyššej sily, než je zákon.²³

V Civilnom sporovom poriadku je však aj novo definovaný stav právnej istoty,²⁴ na čo nadväzuje na slovenské pomery rigidná právna úprava záväznosti prejudikatúry najvyššieho súdu v § 48 ods. 1, podľa ktorého ak senát najvyššieho súdu pri svojom rozhodovaní dospeje k právnemu názoru, ktorý je odlišný od právneho názoru už skôr vyjadreného v rozhodnutí iného senátu najvyššieho súdu, postúpi vec na prejednanie a rozhodnutie veľkému senátu, pričom v uznesení o postúpení veci odôvodní svoj odlišný právny názor. Takto ustanovená čiastočná precedenčná záväznosť je tiež odrazom zásady *ne bis in idem*, hoci právna teória skôr používa v tomto kontexte výraz *stare decisis*. Podľa ods. 3 právny názor vyjadrený v rozhodnutí veľkého senátu je pre senáty najvyššieho súdu záväzný. Ak sa senát najvyššieho súdu pri svojom rozhodovaní chce odchyliť od právneho názoru vyjadreného v rozhodnutí veľkého senátu, postúpi vec na prejednanie a rozhodnutie veľkému senátu.

Veľký senát sa skladá z predsedu senátu a šiestich sudcov. Predsedom veľkého senátu je predseda príslušného kolégia najvyššieho súdu. Členmi veľkého senátu sú sudcovia senátu najvyššieho súdu, ktorý vec postúpil veľkému senátu, a traja sudcovia tohto kolégia určení rozvrhom práce najvyššieho súdu.²⁵

Zloženie veľkého senátu, ktorý je podľa súčasnej právnej úpravy vlastne tým najdôležitejším telesom všeobecného súdnictva, pokiaľ ide o zjednocovanie ju-

²³ Pozri napr. dôvody obnovy konania podľa § 397 písm. c) až e).

²⁴ Čl. 2 ods. 2 Civilného sporového poriadku: „Právna istota je stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súdnych autorít; ak takej ustálenej rozhodovacej praxe niet, aj stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý spravodlivo.“

²⁵ Cf. § 48 ods. 2 Civilného sporového poriadku.

dikatury, je do istej miery rizikom pre stabilitu jeho výstupov. Tým, že veľký senát má v podstate len štyroch (relatívne) stálych členov určených rozvrhom práce, pričom ďalší traja členovia veľkého senátu, ktorí boli členmi postupujúceho senátu, budú mať spravidla tendenciu hlasovať v súlade so svojím odlišným (novým, zatiaľ menšinovým) právnym názorom, hrozí, že rozhodovacia činnosť veľkého senátu bude nekonzistentná a závislá od toho, ktorý senát a s akým právnym názorom vec postúpi.²⁶ Napokon, v krátkej histórii činnosti veľkého senátu civilného kolégia najvyššieho súdu už stihlo dôjsť k málo vídanému judikatúrnemu zvratu.

V uznesení veľkého senátu najvyššieho súdu z 19. apríla 2017 sp. zn. I VCdo/2/2017 bol v bode 46.1. vyjadrený právny názor, že kumulácia dôvodov prípustnosti dovolania je neprípustná a v ďalších bodoch sa formuloval postup posudzovania prípustnosti tak, že sa dovolací súd obmedzí na skúmanie prípustnosti len z jedného dôvodu.

Po necelom roku v uznesení veľkého senátu najvyššieho súdu z 21. marca 2018 sp. zn. IVCdo/1/2018 bol vo výroku ako záväzný vyjadrený opačný právny názor, podľa ktorého kumulácia dovolacích dôvodov podľa § 420 C. s. p. a § 421 C. s. p. je prípustná. K tomuto rozhodnutiu bolo pripojené nesúhlasné stanovisko sudcu Jána Šikutu, v ktorom sa nevenoval jednotlivým argumentom týkajúcim sa rozhodovanej otázky, teda prípustnosti kumulácie dôvodov prípustnosti dovolania, ale rozsiahlo poukazoval na potrebu rešpektovať rozhodnutie o právnej otázke, ktoré vydal na to určený veľký senát. Na tomto mieste nebudeme bližšie rozoberať celú argumentáciu, ale poznamenáme, že slovenská právna prax ešte nemá celkom zažitú vnímanie stálosti judikatúry ako významnej hodnoty, čo potom súvisí s istým nedostatkom obozretnosti pri formulovaní právnych názorov na riešené právne otázky. Táto obozretnosť súdnych autorít a schopnosť sieťového pohľadu na právny poriadok je však zasa nevyhnutým predpokladom pre vytvorenie homogénneho a presvedčivého systému tzv. ťažiskových súdnych rozhodnutí.

Ako vidieť aj z týchto stručných exkurzov do niektorých právnych odvetví, idea právnej istoty, ktorá má byť dosiahnutá rešpektom k právoplatným rozhodnutiam a neopakovaním príslušných konaní bez vážneho dôvodu, má v dnešnom právnom myslení a v právnom poriadku rôzne podoby a postupne nadobudla aj ústavnoprávny význam.

²⁶ Q.v. MATEJOVÁ, J. (Ro)Zloženie veľkého senátu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. In: *Justičná revue*. 2019, č. 8 – 9, s. 799 – 805.

Michal Aláč

VYBRANÉ PRINCÍPY RÍMSKEHO PRÁVA A ICH VPLYV NA SPRÁVNE TRESTANIE¹

Abstrakt: Pri tvorbe moderných kódexov zákonodarca často hľadá inšpiráciu v inštitútoch rímskeho práva, respektíve v inštitútoch, ktoré z neho vychádzajú. Samozrejme, v nadväznosti na historickoprávny vývoj nemôže prevziať konkrétne inštitúty v doslovnom znení, ale musí ich prispôbiť, respektíve zosúladiť s poznatkami právnej vedy v jednotlivých právnych oblastiach. Oblasť správneho trestania nie je výnimkou. Inštitútmi rímskeho práva boli inšpirované najmä princípy slúžiace na ochranu práv osôb obvinených z priestupkov.

Kľúčové slová: správne trestanie – trest – princípy – nutná obrana – prezumpcia nevinny – *in dubio pro reo*.

Abstract: When creating modern codes, the legislator often seeks inspiration from the institutions of Roman law, respectively in institutions based on it. Of course, following historical and legal developments, it cannot take over specific institutions in literal form, but must adapt them, respectively to align with the knowledge of legal science in different legal areas. The area of administrative punishment is no exception. In particular, the principles serving to protect the rights of persons charged with offences were inspired by the institutions of Roman law.

Keywords: administrative punishment – punishment – principles – necessary defence – presumption of innocence – *in dubio pro reo*

Úvod

Pri tvorbe moderných kódexov zákonodarca často hľadá inšpiráciu v inštitútoch rímskeho práva, respektíve v inštitútoch, ktoré z neho vychádzajú. Samozrejme, v nadväznosti na historickoprávny vývoj nemôže prevziať konkrétne inštitúty v doslovnom znení, ale musí ich prispôbiť, respektíve zosúladiť s poznatkami právnej vedy v jednotlivých právnych oblastiach. Oblasť správneho trestania nie je výnimkou. Inštitútmi rímskeho práva boli inšpirované najmä princípy slúžia-

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

ce na ochranu práv osôb obvinených z priestupkov. Tie sa v právnej praxi napokon ukázali ako elementárne piliere zákonného postihu páchatelov. V rámci príspevku si však dovoľíme poukázať na princípy, ktoré majú chrániť páchatela pred nezákonnou, respektíve neprimeranou represiou zo strany orgánov objasňujúcich a prejednávajúcich skutok.

1 *Vim vi repellere licet*

V prvom prípade ide o princíp, od ktorého sa v moderných právnych poriadkoch odvíja právna úprava inštitútu nutnej obrany ako okolnosti vylučujúcej protiprávnosť činu. Uvedený princíp však bolo potrebné spresniť a doplniť určité právne mantinely, aby nedochádzalo k zákonom dovolenému neprimeranému fyzickému násiliu. Podľa § 2 ods. 2 písm. a) zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o priestupkoch“) priestupkom nie je konanie, ktorým niekto odvracia primeraným spôsobom priamo hroziaci útok na záujem chránený zákonom. Trestný zákon v § 25 ods. 1 totiž ustanovuje, že čin inak trestný, ktorým niekto odvracia priamo hroziaci alebo trvajúci útok na záujem chránený týmto zákonom, nie je trestným činom.

Konať v nutnej obrane môže hociktorá osoba, ktorá vidí, že iná osoba útočí alebo hrozí útokom na záujem chránený zákonom. Nemusi ísť len o osobu, ktorá je priamo napadnutá, respektíve ktorej zákonom chránený záujem je napadnutý.

Ako prvú podmienku, ktorú zákonodarca ustanovil na to, že niekto môže použiť „fyzické násilie“ bez toho, aby bola voči nemu vyvodená zodpovednosť, je, že musí ísť o útok, i.e. o konanie osoby s úmyslom ohroziť alebo poškodiť zákonom chránený záujem. Podľa Trestného zákona musí útok trvať alebo priamo hroziť. Dikcia príslušného ustanovenia zákona o priestupkoch neuvádza, že by mohlo ísť aj o odvracanie trvajúceho útoku, ale argumentmi formálnej logiky, respektíve výkladovými pravidlami možno dospieť k záveru, že dotknutá osoba svojím konaním nenaplní skutkovú podstatu priestupku, ak sa primeraným spôsobom bude brániť útoku, ktorý trvá, i.e. bude sa brániť prebiehajúcemu útok. Aj zo samotnej podstaty inštitútu nutnej obrany vyplýva, že zákonodarca chcel vytvoriť podmienky, aby osoba mohla poskytnúť ochranu zákonom chránenému záujmu, voči ktorému útok smeruje, a preto je nevyhnutné citovane ustanovenie zákona o priestupkoch vykladať extenzívne vo vzťahu k skutko-

vému priebehu útoku a aplikovať ho nielen na priamo hroziaci útok, ale aj na trvajúci útok.

V aplikáčnej praxi môže nastať problém, kedy možno konštatovať, že útok hrozil. Pôjde o moment, keď racionálne zmyšľajúca osoba môže na základe aktuálnych skutkových okolností dospieť k záveru, že útočník smeruje k tomu, aby ohrozil, respektíve poškodil záujem chránený zákonom. Hrozba musí byť takej intenzity, že „obranca“ sa odôvodnene domnieva, že útočník skutok dokoná. Z pohľadu aplikácie ustanovení o nutnej obrane je tiež dôležité vyhodnotiť, do kedy útok trvá, pretože v prípade, ak už útok netrvá, by nešlo o konanie v nutnej obrane, ale o akúsi odvetu, respektíve konanie, ktoré by mohlo byť vyhodnotené ako nový útok. Útok trvá, ak útočník kontinuálne pokračuje v konaní, ktorým porušuje záujem chránený zákonom. Ak sa páchatel napríklad protiprávne zmocní vecí, útok trvá, kým má páchatel tú vec v držbe. Útok trvá aj v prípade, ak počas fyzického napadnutia si páchatel potrebuje oddýchnuť a na chvíľu prestane napadnutú osobu udierať.

Aby boli jasne stanovené mantinely, musel zákonodarca apelovať na primeranosť nutnej obrany, i.e. aby intenzita konania „obrancu“ nebola celkom zjavne neprimeraná intenzite útoku. Podľa § 25 ods. 2 Trestného zákona nejde o nutnú obranu, ak obrana bola celkom zjavne neprimeraná útoku, najmä k jeho spôsobu, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo osobe obrancu. Zákon o priestupkoch ustanovuje len to, že konanie v nutnej obrane musí byť primerané: „... niekto odvracia primeraným spôsobom“. Aj keď zákon o priestupkoch neuvádza, akým spôsobom sa má hodnotiť primeranosť, *per analogiam* je možné aplikovať výkladové pravidlo ustanovené práve v § 25 ods. 2 Trestného zákona a primeranosť hodnotiť vo vzťahu k spôsobu útoku, miestu a času, okolnostiam vzťahujúcim sa k osobe útočníka alebo osobe obrancu. Zároveň je dôležité konštatovať, že aby bola obrana efektívna, je často potrebné, aby bola vyššej intenzity ako útok, a preto nie je možné *a priori* konštatovať, že konanie v nutnej obrane bude považované za exces, ak bude vyššej intenzity ako útok. Práve naopak, obranné konanie je vo väčšine prípadov intenzívnejšie ako konanie útočníka, pretože konaním v nutnej obrane je potrebné útok odvrátiť a eliminovať vôľu útočníka v útoku pokračovať alebo ho opakovať. V tejto súvislosti je ale nevyhnutné poukázať na skutočnosť, že konanie v nutnej obrane neplní represívnu funkciu, ale má plniť funkciu ochrannú. Má teda len poskytnúť ochranu napadnutému zákonom chránenému záujmu a nemá trestať útočníka. Potrestanie útočníka je predmetom konania, či už správnoprávneho alebo

trestnoprávneho, v rámci ktorého budú posudzované všetky okolnosti týkajúce sa skutku a potom bude páchatelovi, ak bude uznaný vinný, uložený trest.

Postupom času aplikačná prax ukázala, že v rámci konania v nutnej obrane dochádza k nezavinенým excesom spôsobeným silným rozrušením osoby, ktorá bráni záujem chránený zákonom, keď sa stáva, že táto osoba neodhadne správne intenzitu obranného konania a ohrozený záujem chráni neprimeraným spôsobom. Zákonodarca to upravil v § 25 ods. 3 Trestného zákona, kde ustanovil, že ten, kto odvracia útok neprimeraným spôsobom, nebude trestne zodpovedný, ak konal v silnom rozrušení spôsobenom útokom, najmä v dôsledku zmätku, strachu alebo zľaknutia. Ide o vytvorenie podmienok na zánik trestnosti, ak obranca v dôsledku nadmerného stresu, ktorému bol počas útoku vystavený, neprimerane reagoval na vzniknutú hrozbu, respektíve útok. Zákonodarca taktiež reagoval na prípady tzv. putatívnej obrany, teda domnejšej obrany alebo obrany proti domnelému útoku. Podľa § 25 ods. 4 Trestného zákona, ak sa niekto vzhľadom na okolnosti prípadu mylne domnieva, že útok hrozí, nevylučuje to trestnú zodpovednosť za čin spáchaný z nedbanlivosti, ak omyl spočíva v nedbanlivosti.

Vo vzťahu k inštitútu nutnej obrany je potrebné konštatovať, že jej právna úprava obsiahnutá v zákone o priestupkoch je veľmi strohá, a preto je nevyhnutné *per analogiam* aplikovať aj ustanovenia Trestného zákona upravujúce exces z nutnej obrany, i.e. je potrebné vnímať intenzitu útoku a obrany, a upravujúce putatívnu obranu. Nutná obrana je inštitút, ktorý umožňuje sa brániť proti útoku alebo hrozbe na záujem chránený zákonom bez hrozby vyvodenia právnej zodpovednosti. V čase útoku však osoba konajúca v nutnej obrane nevie posúdiť, či útok bude neskôr kvalifikovaný ako trestný čin alebo ako priestupok, a preto by mali byť vytvorené jednotné kritériá na konanie v nutnej obrane bez ohľadu na neskoršiu právnu kvalifikáciu skutku.

2 Praesumptio boni viri a in dubio pro reo

Prezumpcia neviny je jeden z najdôležitejších inštitútov zaručujúcich osobe, ktorá je podozrivá z protiprávneho konania, to, že sa považuje za nevinnú, kým oprávnený orgán právoplatne nekonštatuje jej vinu. Je jednou zo základných záruk dodržiavania občianskych práv a slobôd obvineného alebo obžalovaného a je zakotvená v mnohých medzinárodných dohovoroch, ako napríklad Všeobecná

deklarácia ľudských práv, Listina základných práv a slobôd (čl. 40 ods. 2), Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 6 ods. 2).

Prezumpcia neviny je garantovaná Ústavou Slovenskej republiky, ktorá v čl. 50 ods. 2 ustanovuje, že každý, proti komu sa vedie trestné konanie, sa považuje za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu. Na ústavnoprávnu úpravu nadväzuje aj zákon o priestupkoch a Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Zákon o priestupkoch v § 73 ods. 1 ustanovuje, že občan je obvinený z priestupku, len čo správny orgán vykonal voči nemu prvý procesný úkon. Na takého občana sa hľadí ako na nevinného, kým jeho vina nebola vyslovená právoplatným rozhodnutím. Trestný poriadok v § 2 ods. 4 ustanovuje, že každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.

V nadväznosti na uvedené je potrebné konštatovať, že konanie o priestupkoch a trestné konanie spočívajú na rovnakých zásadách, keďže ich podstata je rovnaká, a to objasniť skutkové okolnosti protiprávneho konania, subsumovať ich pod príslušnú skutkovú podstatu, zistiť osobu páchatela, posúdiť príslušnú právnu reguláciu a vyvodiť voči páchatelovi zodpovednosť za protiprávne konanie. K záveru, že v podstatných rysoch ide o rovnaké konanie došiel aj Ústavný súd Slovenskej republiky v konaní vedenom pod sp. zn. II. ÚS 134/2011, keď konštoval: „Z hľadiska ústavného súdu treba prisvedčiť sťažovateľovi, ktorý tak v priebehu správneho konania, ako aj konania vedeného všeobecnými súdmi poukazoval na to, že konanie o priestupkoch treba v podstate považovať za trestné konanie s aplikáciou tých zásad, ktoré sú pre trestné konanie neopomenuteľné. Ide najmä o zásadu prezumpcie neviny, ako aj o právo stíhanej osoby slobodne sa rozhodnúť o tom, akým spôsobom sa bude počas konania, respektíve v tom-ktorom štádiu konania obhajovať. Súčasťou uvedeného oprávnenia bude aj slobodné rozhodnutie o tom, či a v akom rozsahu sa bude stíhaná osoba vyjadrovať k obvineniu, ktorému čelí. Rozhodnutie stíhanej osoby o týchto otázkach tvorí zároveň súčasť procesnoprávnej zodpovednosti stíhanej osoby za výsledok konania. Je totiž vecou stíhanej osoby rozhodnúť sa, aká obrana bude pre ňu najvýhodnejšia, no zároveň, ak sa toto rozhodnutie ukáže ako nesprávne, musí za to niesť procesnoprávnu zodpovednosť.“

Na obvineného z priestupku, ako aj na obvineného z trestného činu, respektíve obžalovaného sa hľadí ako na nevinného, pokiaľ nie je jeho vina zákonným spôsobom preukázaná, i.e. pokiaľ nie je právoplatným rozhodnutím správneho orgánu alebo súdu uznaný za vinného. Zároveň platí, že nepreukázaná vina má

rovnakú váhu ako preukázaná nevina a obvinený, respektíve obžalovaný nie je povinný preukazovať svoju nevinu, pretože dôkazné bremeno spočíva na správnom orgáne, respektíve na súde.²

Najvyšší súd Slovenskej republiky v konaní vedenom pod sp. zn. 10 SžD 23/2011 konštatoval, že „... zákon o priestupkoch v § 73 ods. 2 zakotvuje základné procesné práva a povinnosti obvineného z priestupku. V porovnaní so všeobecným správnym konaním, ktoré je upravené v správnom poriadku, poskytuje obvinenému z priestupku širší okruh procesných práv. Realizácia zásady prezumpcie nevinu znamená, že správny orgán je povinný dokázať vinu obvineného z priestupku a ak sú o nej pochybnosti, musí rozhodnúť v prospech obvineného z priestupku“. V konaní sp. zn. 6 Sžo 34/2007 (R 111/2014) tiež konštatoval, že „... realizácia zásady prezumpcie nevinu v priestupkovom konaní znamená, že správny orgán je povinný dokázať vinu obvineného z priestupku, a ak sú o nej pochybnosti, musí rozhodnúť v prospech obvineného z priestupku (*in dubio pro reo*)“.

V kontexte citovaného názoru Najvyššieho súdu Slovenskej republiky je potrebné poukázať na skutočnosť, že so zásadou prezumpcie nevinu úzko súvisí zásada *in dubio pro reo*, teda „v pochybnostiach v prospech obvineného“. Formulácia v tejto podobe je známa až z obdobia stredoveku, zásada však vychádza z myšlienok rímskeho práva, kde sa objavuje v inak formulovaných vetách predovšetkým u Ulpiana.³ Podstatou predmetnej zásady je povinnosť správneho orgánu alebo súdu rozhodnúť v prospech obvineného, respektíve obžalovaného, ak sa v rámci konania nepodarilo náležite zistiť skutkový stav vecí bez pochybností, kto daný skutok spáchal. Najvyšší súd Slovenskej republiky v konaní sp. zn. 3 Sžo 35/2011 konštatoval: „Skutková podstata priestupku je charakteristická štyrmi obligatónymi znakmi, ktorými sú subjekt, subjektívna stránka, objekt, objektívna stránka. Na objasnenie a sankcionovanie priestupku musia byť obligatórne naplnené a zistené kumulatívne. Ak by čo i len jeden znak skutkovej podstaty nebol objasnený, nemožno hovoriť o priestupku. Ak pri niektorej časti skutkovej podstaty existujú pochybnosti o jej existencii a nebola preukázaná nadovšetko pochybnosť, uplatní sa zásada *in dubio pro reo* (v pochybnostiach v prospech obvineného).“

² SPIŠIAKOVÁ, H.: *Zákon o priestupkoch. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 447.

³ Pomp. D. 50,17,20.

3 *Ne bis in idem*

Prvý historický základ zásady *ne bis in idem*, uznanej veľmi skoro, je chrániť jednotlivca proti svojvôli, ktorá by spočívala v súdení toho istého človeka niekoľkokrát za rovnaký čin na základe rôznych kvalifikácií. Prvé uvedenie tejto zásady sa nachádza v rímskom období, kde ju prétor vyjadril vo forme tohto zákazu: *bis de eadem re ne sit actio*. Nie je možné spochybníť, že táto zásada predstavuje jedno zo základných občianskych práv voči súdnej právomoci, ktorá sa tiež stala základnou zásadou trestného práva.⁴

Jej podstatou je zamedzenie dvojitému postihu za jeden skutok, i.e. osobe nemôže byť uložený trest za konanie, za ktorý bola právoplatne odsúdená, bola jej zaň uložená sankcia alebo oprávnený orgán uznal osobu za nevinnú. Pri posudzovaní, či nejde o porušenie zásady *ne bis in idem*, musí príslušný orgán skúmať, či ide o identický skutok z hľadiska skutkového (priebeh okolností), vecného (tie isté skutočnosti) a spravidla aj personálneho (tie isté zúčastnené osoby, respektíve subjekty).

V praxi však často dochádza k zdanlivej kolízii postupov, v rámci ktorých sa prejednávajú protiprávne konania a v ktorých účastníci konania namietali porušenie princípu *ne bis in idem*. Ako už bolo uvedené, podstatou tohto princípu je zamedzenie dvojitému postihu za jeden skutok. Aplikáciu uvedeného princípu je potrebné vnímať v dvoch rovinách. Prvou je proklamovaná kolízia disciplinárneho konania a prepustenia zo služobného pomeru podľa § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície v znení neskorších predpisov. Druhou je kolízia trestnoprávneho postihu a prepustenia zo služobného pomeru podľa § 192 ods. 1 písm. e) citovaného zákona.

Tento princíp je vyjadrený v ust. § 59 zákona č. 73/1998 Z. z., ktoré ustanovuje, že disciplinárne opatrenie nemožno uložiť, ak bol príslušník za ten istý skutok už právoplatne odsúdený; ak bolo disciplinárne opatrenie uložené skôr, zruší sa s účinnosťou odo dňa uloženia. Zároveň citované ustanovenie *expressis verbis* uvádza, že uloženie disciplinárneho opatrenia za disciplinárne previnenie alebo za konanie, ktoré má znaky priestupku, nevyklučuje skončenie služobného pomeru príslušníka za takéto konanie, ak po uložení disciplinárneho opatrenia

⁴ Návrh generálneho advokáta Yves Bot vo veci C-486/14 (predbežná otázka vo veci trestného konania proti Piotrovi Kossowskému).

vyšli najavo skutočnosti odôvodňujúce skončenie služobného pomeru príslušníka. V aplikačnej praxi spôsoboval § 59 v spojení s § 192 ods. 1 písm. e) značné problémy a bol predmetom veľkého množstva súdnych sporov.

Krajský súd v Bratislave v konaní vedenom pod sp. zn. 5 SŽ 110/2002 konštatoval: „V súvislosti s námietkou žalobcu, že bol už za predmetný skutok disciplinárne potrestaný, súd konštatuje, že prijatie disciplinárneho opatrenia samo osebe nevyklučuje, aby nadriadený voči príslušníkovi prijal aj personálne opatrenie podľa § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z.“ Krajský súd v Bratislave v konaní vedenom pod sp. zn. 1 S 197/2005 ďalej konštatoval, že: „V samostatnom personálnom konaní pre rozhodnutie postačuje porušenie zákona, ktoré zákon predpokladá a stanoveným spôsobom postihuje [...]. Konanie žalobcu v samostatnom personálnom konaní nebolo posudzované ako disciplinárne previnenie alebo priestupok, ale ako konanie v rozpore so služobnou prisahou príslušníka a ako také bolo aj v personálnom konaní dostatočne preukázané.“

Taktiež je dôležité poukázať na ďalší právny názor Krajského súdu v Bratislave, keď v konaní vedenom pod sp. zn. 1 S 2/2007 konštatoval: „Súd sa stotožňuje s názorom žalovaného, že konanie o prepustení zo služobného pomeru podľa § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z. nemožno umelo spájať so samostatným, či už trestným konaním, alebo samostatným priestupkovým konaním. Samostatným trestným konaním alebo konaním o priestupku sa zisťuje, či sú naplnené všetky znaky skutkovej podstaty trestného činu, alebo priestupku v zmysle zákona o priestupkoch. O prepustení príslušníka zo služobného pomeru rozhoduje príslušný nadriadený a tento si podľa zákona vo veci robí vlastný úsudok a v samostatnom personálnom konaní rozhoduje nezávisle na výsledku samostatného trestného konania alebo samostatného konania o priestupku. K uvedenému postupu ho oprávňuje aj § 238 ods. 4 zákona [...]. Zákon je vybavený kompetenciou konať v personálnych veciach samostatne, bez povinnosti vyčkať na výsledok, či už trestného konania alebo konania o priestupku. Príslušný nadriadený je viazaný len rozhodnutím príslušných orgánov o tom, či bol spáchaný trestný čin, priestupok alebo iný správny delikt a kto ho spáchal. Aj prípadný oslobodzujúci rozsudok (ak by išlo aj o totožný skutok) však ešte neznamená, že príslušník sa nedopustil porušenia služobnej prisahy [...]. Konanie žalobcu v samostatnom personálnom konaní nebolo posudzované ako priestupok, ale ako konanie v rozpore so služobnou prisahou príslušníka a ako také bolo aj v personálnom konaní dostatočne preukázané [...]. Súd konštatuje, že otázka viny z trestného činu, a tým aj z priestupku nie je predbežnou otázkou, od vyriešenia ktorej závisí rozhodnutie

o prepustení žalobcu z dôvodu uvedeného v § 192 ods. 1 písm. e) zákona, preto súčasne vedené trestné konanie alebo konanie o priestupku voči žalobcovi nemá vplyv na priebeh samostatného personálneho konania. Žalovaný preto nie je povinný prerušiť konanie a vyčkať na rozhodnutie o tejto otázke orgánmi na to príslušnými.“

V kontexte druhej kolízie je potrebné konštatovať, že ide o dve samostatné, navzájom sa nepodmieňujúce konania. Otázka konštatovania viny nemá charakter predbežnej otázky a nepodmieňuje výsledok personálneho konania. Uvedený záver konštatoval aj Najvyšší súd Slovenskej republiky v konaní vedenom pod sp. zn. 1Sž-o-NS 24/2004, keď uviedol: „... odvolací súd sa stotožňuje s právnym názorom žalovaného, že otázka viny trestného činu nie je predbežnou otázkou, od vyriešenia ktorej závisí rozhodnutie o prepustení žalobcu z dôvodu uvedeného v § 192 ods. 1 písm. e) zákona č. 73/1998 Z. z. Preto súčasne vedené trestné konanie voči žalobcovi nemá vplyv na priebeh personálneho konania. Žalovaný preto nebol povinný prerušiť konanie a vyčkať na rozhodnutie o tejto otázke orgánmi na to príslušnými“.

Taktiež v konaní vedenom pod sp. zn. 7 Sž 63/2003 konštatoval, že „... žalovaný, ak konal voči žalobcovi bez ohľadu na výsledok trestného stíhania, postupoval správne, pretože trestné konanie vo veci nemá vplyv na skončenie služobného pomeru vo vzťahu žalobcu a žalovaného“.

V aplikačnej praxi často dochádzalo k situácii, že policajt prepustený zo služobného pomeru pre porušenie služobnej prísahy alebo služobnej povinnosti sa domáhal obnovy konania a zrušenia rozhodnutia z dôvodu, že ho súd oslobodil spod obžaloby, a teda sa dodatočne zistili nové skutočnosti alebo dôkazy, ktoré neboli policajtovi alebo nadriadenému bez jeho viny v čase konania známe a nemohol ich uplatniť a ktoré mohli mať podstatný vplyv na rozhodnutie. Táto situácia nastávala väčšinou uplynutím dlhšej doby po právoplatnom skončení služobného pomeru avšak v rámci objektívnej trojročnej lehoty.

Je dôležité poukázať na skutočnosť, že v rámci konania o prepustení zo služobného pomeru sa zisťujú a posudzujú iné skutočnosti než v trestnom konaní. Oslobodzujúci rozsudok teda nemôže mať automaticky za následok nutnosť konštatovania, že policajt sa nedopustil porušenia služobnej disciplíny alebo služobnej prísahy zvlášť hrubým spôsobom a že nedošlo k porušeniu zákona vo vzťahu k príslušným ustanoveniam zákona. Uvedený právny názor opakovane konštatoval aj Najvyšší súd Slovenskej republiky, napríklad v konaní sp. zn. 1Sžo-NS-152/2005.

V konaní vedenom pod sp. zn. 8 Sžo 48/2013 Najvyšší súd Slovenskej republiky potom uviedol, že „... otázka trestnoprávnej zodpovednosti nemusí byť zhodná so skutočnosťami, ktoré tvoria podklad pre prijatie personálneho opatrenia. Porušenie služobnej prisahy alebo služobnej povinnosti zvlášť hrubým spôsobom nemožno podmieňovať spáchaním trestného činu. Z uvedených dôvodov oslobodzujúci rozsudok predložený žalobcom sám osebe nie je dôkazom, že žalobca sa nedopustil protiprávneho konania uvedeného v preskúmanom rozhodnutí žalovaného“.

Na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že aj napriek oslobodzujúcemu rozsudku nedochádza automaticky k zrušeniu právoplatných rozhodnutí v konaniach o prepustení zo služobného pomeru. Zároveň je však dôležité konštatovať, že môže dôjsť k prípadu, keď služobný úrad vyhodnotí skutočnosti konštatované v oslobodzujúcom rozsudku ako skutočnosti, ktoré odôvodňujú obnovu konania, prípadne preskúmanie rozhodnutia mimo odvolacieho konania.

Bibliografia:

Nálezy Ústavného súdu Slovenskej republiky:

II. ÚS 134/2011

Rozsudky Najvyššieho súdu Slovenskej republiky:

10 Sžd 23/2011

6 Sžo 34/2007 (R 111/2014)

3 Sžo 35/2011

1 Sžo NS 24/2004

7 Sž 63/2003

1Sžo-NS-152/2005

8 Sžo 48/2013

Rozsudky Krajského súdu v Bratislave:

5 Sž 110/2002

1S 197/2005

1 S 2/2007

SPÍŠIAKOVÁ, H. *Zákon o priestupkoch. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2011. ISBN 978-80-8168-187-5.

Michal Maslen

VODA AKO OBJEKT VEREJNOPRÁVNÝCH VZŤAHOV (OD RÍMSKEHO PRÁVA PO SÚČASNOSŤ)¹

Abstrakt: Predložený príspevok analyzuje vplyvy rímskeho práva a historickoprávnych prameňov práva v oblasti starostlivosti o vody na súčasnú právnu úpravu práva na prístup k vode a sanitačným službám.

Kľúčové slová: Rímska ríša – voda – štátne zriadenie – potravinová bezpečnosť – právo na vodu a hygienu.

Abstract: The paper analyzes the impact of Roman law and the impact of historical sources of law in the field of water management on the current legislation on the right of access to water and sanitation services.

Keywords: The Roman Empire – water – government – food security – the right to water and sanitation

Úvod

Gaius Plinius Secundus približne v 1. storočí po Kr. uviedol známy výrok: *In vino veritas, in aqua sanitas*. Uvedený citát deklaruje vlastnosti, ktoré ľudia pripisovali vode už v časoch rímskeho práva. Gaius Plinius Secundus publikoval názor o zdravotnej prospešnosti vody v diele „Prírodná história“ (*Naturalis historia*). Čistá voda bola podľa neho zdraviu prospešná. Aj podľa iných autorov význam vody súvisel so zdravotným stavom a s kvalitou života človeka. Tak napríklad podľa Herodota mali byť všetky rozhodnutia prijaté Peržanmi pod vplyvom alkoholu neskôr prehodnocované pod vplyvom vody, čiže v triezvom stave. Rovnako aj Tacitus uvádza, že Germáni na svojich radách požívali alkohol, pretože zbavoval ľudí schopnosti klamať. Voda preto so sebou prináša čistý stav mysle a je nevyhnutná pre zdravý ľudský organizmus.

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

Voda predstavuje surovinu nevyhnutnú pre akúkoľvek formu života na Zemi, keďže je základom života a život bez nej nie je možný. Ludské telo zo 60 % vytvára voda. Život na Zemi rovnako vznikol vo vode. Zem je planéta s druhým najväčším obsahom vody v Slnčnej sústave. Voda sa tu nachádza vo všetkých troch jej skupenstvách. Hovorí sa, že pred ohňom možno utiecť, ale pred vodou nie. Všetky predchádzajúce skutočnosti popisujú úlohu, ktorú voda zohráva v ľudskej spoločnosti. Vzhľadom na to, že je významnou súčasťou života ľudí, je nevyhnutné uvedomiť si aj jej silu a živelný potenciál. V zásade by sa dalo povedať, že voda je schopná samostatnej existencie bez človeka. Tento výrok však opačne neplatí. Všetky živé organizmy sú od vody závislé a bez vody sú vystavené postupnému úhynu. Oxid vodný – alebo v modernejšom názvosloví oxidán – je chemickou zlúčeninou vodíka a kyslíka. Za normálnej teploty a tlaku je to bezfarebná, číra kvapalina bez zápachu a chuti. V prírode sa vyskytuje v troch skupenstvách: v pevnom (sneh, ľad), kvapalnom (voda) a plynnom (vodná para). Je najrozšírenejšou látkou na Zemi. Je podstatnou zložkou biosféry a má popri pôde prvoradý význam pre zabezpečenie výživy ľudstva. Je tiež základnou zložkou biomasy, hlavným prostriedkom pre transport živín, pre ich prijímanie a vylučovanie. Pre rastliny je významné nielen jej celkové množstvo za rok, ale tiež výskyt a rozdelenie vo vegetačnom období vzhľadom na ich rastové fázy.

Skôr než možno začať hovoriť o strategickom význame vody v súčasnosti, treba si uvedomiť, že voda spoločne s priaznivými klimatickými podmienkami a dostatkom potravy vytvárali historicky najpodstatnejšie faktory pre vznik a existenciu jednotlivých štátnych útvarov. V tomto kontexte si naozaj treba spomenúť na známy výraz použitý Ciceronom v jeho diele *De oratore* z roku 55 pred Kr., v ktorom označil históriu ako *magistra vitae*. V tomto smere treba dať za pravdu známemu autorovi, že dejiny nás učia, ako fungovala v minulosti ľudská spoločnosť, ako môže poznatky minulé použiť pre svoju súčasnú existenciu. Avšak skôr než možno začať hovoriť o strategických funkciách vody v Rímskom impériu, treba začať podmienkami a úpravou v starovekom Egypte, od ktorého bol Rím značne poznatkovo a vedomostne závislý.

Na rozdiel od starých civilizácií v okolí rieky Indus a Sumeru, Akkadu, Babylónie a Asýrie v Mezopotámii, vydržala veľká egyptská civilizácia v údolí rieky Níl bez prerušenia asi 5 000 rokov. Pretrvala v pozmenených podobách vojny a dobývanie Peržanmi, Grékmi, Rimanmi, Arabmi a Turkami. Vydržala aj pandemické choroby, ktoré zničili jej obyvateľstvo. Jej poľnohospodársky systém však zostal nedotknutý. Iba v nedávnej dobe sa spochybnila udržateľnosť

egyptského poľnohospodárstva. V reakcii na 20-násobný nárast jeho populácie za posledné dve storočia (z 3 miliónov obyvateľov na začiatku 18. storočia na 66 miliónov obyvateľov v súčasnosti) Egypt nahradil svoje časom testované poľnohospodárstvo založené na rytmických tokoch Nílu intenzívnejším zavlažovaním a protipovodňovým manažmentom, ktoré si vyžadovali úplnú kontrolu nad riekou. V porovnaní s honosnými záplavami Tigrisu a Eufratu bola povodeň v Níle historicky oveľa priaznivejšia, predvídateľnejšia a aktuálnejšia. Ako je to dnes, väčšina jeho toku pochádza z dažďov monzúnového typu v etiópskej vysočine. Zvyšok pochádza z horného povodia Bieleho Nílu okolo jazera Victoria. S takmer kalendárnou presnosťou začala rieka v južnom Egypte stúpať začiatkom júla a do polovice augusta dosiahla povodňovú intenzitu v blízkosti Asuánu. Povodeň potom prudko stúpala na sever a asi o štyri až šesť týždňov sa dostala na severný koniec údolia rieky. Pri kulminácii vodnej hladiny dosahovala takú intenzitu, že by pokryla celú nivu v okolí rieky do hĺbky 1,5 metra. Na juhu voda začala ustupovať začiatkom októbra a do konca novembra bola väčšina údolia vysušená. Egypťskí poľnohospodári mali potom pred sebou dobre zavlažované polia, ktoré boli prirodzene obohatené bohatým bahnom odvádzaným z etiópskej vysočiny a ukladajúcim sa na lužné nivy v okolí rieky. Pšenicu a iné plodiny vysádzali presne na začiatku miernej zimy a úrodu zbierali od polovice apríla do začiatku mája. Do tejto doby sa tok rieky znížil, podporovaný iba konštantnejším tokom Bieleho Nílu. Niva bola v nadväznosti na to úplne suchá. Potom sa uvedený cyklus opakoval odznova. Aj preto Egypťania oslavovali 17. júna sviatok tzv. noci kvapky, keď dážď spôsoboval vzostup Nílu. Egypťania praktizovali formu vodného hospodárstva nazývanú zavlažovanie povodia. Išlo o produktívne prispôsobenie sa prirodzenému vzostupu a pádu vodnej hladiny na rieke. Postavili sieť hlinených brehov, z ktorých niektoré boli paralelné s riekou a niektoré kolmé na ňu, čím vytvorili nádrže rôznych veľkostí. Regulované stavidlá nasmerovali povodňovú vodu do povodia, v ktorom sa udržala asi mesiac, kým úplne nevsiakla do pôdy. Zostávajúcu vodu potom odčerpali do zostupnej nádrže alebo do blízkeho kanála a na nasiaknutých, ale už odvodnených parcelách začali poľnohospodári s výsadbou. Najstarším dôkazom právnej regulácie vody v starovekom Egypte je slávny historický reliéf palcátovej hlavy kráľa Škorpióna, ktorý sa datuje okolo roku 3100 pred Kr. Zobrazuje jedného z posledných predynastických kráľov, ktorý drží v rukách motyku a slávnostne vyrezáva priekopu v mriežkovej sieti. Okrem potvrdenia dôležitosti týchto vodárenských zdrojov a veľkého obradu, ktorý sa k nim pripája, tento obrázok potvrdzuje, že Egypťania začali praktizovať určitú formu vodného hospodárstva

pre poľnohospodárstvo asi pred 5 000 rokmi. Takmer 1 500 rokov obhospodarovali egyptskí poľnohospodári okolo 800 000 hektárov pôdy. S príchodom nových zavlažovacích zariadení na zdvíhanie vody z Mezopotámie sa obrábaná plocha rozšírila o 10 až 15 %. Podobný rast obrábanej plochy prinieslo vodné koleso, ktoré Egyptania zaviedli po roku 325 pred Kr. V čase Rímskeho impéria sa Egypt stal obilnicou Rímskej ríše a poľnohospodári efektívne obrábali približne 1 milión hektárov pôdy.²

Herodotos, známy grécky historik, sa považuje za jedného z najlepších, ktorí písali o Níle a Egypte. Gréci sa dozvedeli o Níle, keď sa plavili do Egypta. Vo svojich prácach Herodotos uvádza, akou je Egypt obdarovanou krajinou. V antických dielach hovoria iní autori o rozlohe egyptskej pôdy, ktorá leží medzi dvoma vetvami Nílu a šíri sa okolo nich. Uvedenú oblasť nazvali delťou. Herodotos podporil uvedenú starovekú myšlienku, keď povedal, že predmetná oblasť egyptskej pôdy je „dar Nílu“. Moderní geológovia dokázali, že krajina delty bola kedysi ponorená pod morom, až Níl ju mal vybudovať a vyformovať ukladaním úrodnej pôdy. Táto oblasť je typom koryta rieky, ktoré je zvyčajne suché, s výnimkou obdobia dažďov. Z preskúmania povahy celého koryta od Asuánu až po Stredozemné more je zrejmé, že „dar Nílu“ nie je len oblasťou severne od uvedeného koryta, o ktorej hovorí Herodotos a iní, ale vytvára ho celé údolie rieky. Keby nebolo Nílu, Egypt by zostal súčasťou rozsiahlej púšte, ktorá bola rozdelená na dve časti práve ním, a zelené údolie rieky by ostalo ponorené pod morskou hladinou. Egyptania mali k Nílu veľkú úctu a chválu. Markantne vplýval na tvorbu umelcov, ale formoval aj náboženstvo a jeho podiel na riadení štátu. Súčasníkmi Rímskej ríše boli predovšetkým ptolemaiovski vládcovia, ktorí sa osobne angažovali v egyptskej vnútornej správe a vybrali dane. Každoročné stúpanie hladiny rieky malo vplyv na egyptské poľnohospodárstvo, takže dane boli vyberané podľa stavu vodnej hladiny, od ktorej záviseli možnosti zavlažovania. Na začiatku bol do rieky vertikálne umiestnený prenosný nástroj, ktorý sa nazýva „nilometer“, a jeho účelom bolo zmerať stav vodnej hladiny. Pravdepodobne to bola dlhá palica z trstiny, na ktorej boli vyznačené rôzne úrovne. Aby bolo možné spravodlivo vymerať dane, postavili si ptolemaiovski vládcovia chrámy pozdĺž Nílu a nainštalovali do nich nilometre. Počas rímskeho obdobia v Egypte rímski panovníci prejavili záujem o pamiatky vybudované pozdĺž Nílu s nilometrami, ale žiadne nové budovy sami nestavali. Až do obdobia vlády ci-

² Q.v. Egypt's Nile Valley Basin Irrigation. Dostupné na <http://www.waterhistory.org/histories/nile/>

sára Konštantína I. Veľkého bol v chráme boha Serapida držaný prenosný nilometer. Starí Egypťania verili, že sú dlžní tomuto bohu za to, že im Níl prináša pravidelné povodne. Po každom meraní, ktoré ukázalo vzostup nílskych vôd, vrátili prenosný nilometer do chrámu Serapida. Toto sa stalo zvykom. Prenosný nilometer sa nazýval „rameno alebo vetva Nílu“. Cisár Konštantín I. Veľký však nariadil premiestnenie nilometra do chrámu v Alexandrii, čo vyvolalo v Egypte zmätok. Ľudia si mysleli, že premiestnenie naruší pravidelné povodne. Cisár Julián Apostata neskôr nariadil, aby sa nilometer vrátil do chrámu Serapis, kde zostal až do doby cisára Teodosia I., ktorý nariadil zničenie celého chrámu.³

Rozhodnutie založiť Rím na rieke Tiber bolo ovplyvnené dobrými klimatickými podmienkami a prostredím pre rozvoj poľnohospodárstva. Od obdobia republiky až po cisárstvo skrášľovalo toto mesto množstvo fontán a vodou ho zásobovalo množstvo akvaduktov. Rím bol takisto závislý od vody. Autor diela *De aquaeductu* Frontinus v 2. storočí po Kr. uvádza, že Rím zásobovalo približne jeden milión metrov kubických vody denne. Záznamy o potrebe zásobovať mesto vodou siahajú do roku 312 pred Kr., keď bol postavený prvý rímsky akvadukt nazývaný aj *aqua appia*. Práce na uvedenom technickom diele boli vyvolané nárastom populácie, nárastom počtu otrokov a požiadavkami na hygienu a potravinovú bezpečnosť Rímskej ríše. Konštrukcia druhého rímskeho akvaduktu pod názvom *aqua anio vetus* bola financovaná z vojenských ziskov vo vojne proti kráľovi Pyrrhovi z Epiru. Uvedený akvadukt bol konštruovaný približne od roku 270 pred Kr. a zásoboval mesto vodou z rieky Aniene. Konštrukčne pozostával z podzemných kanálov, ktorými sa privádzala voda do mesta Rím. Spomenutá rieka zásobovala mesto aj prostredníctvom tretieho akvaduktu známeho pod názvom *aqua marcia*. Uvedený akvadukt skonštruovali Rimania pod vedením Quinta Marcia Rexa a financovali ho z vojnovnej koristi pochádzajúcej z Korintu a Kartága. Tento akvadukt vybudoval Rím približne v rokoch 144 až 140 pred Kr. a vodu privádzal do hlavného mesta ríše zo vzdialenosti asi 100 km. Približne o 300 rokov neskôr, v roku 212, k nemu cisár Caracalla nechal pripojiť odnož nazývanú *aqua antoniniana*. Dopyt po vode v expandujúcom Ríme rástol v závislosti od jeho rozmachu. V roku 126 vybudovali Rimania akvadukt pod názvom *aqua tepula*, ktorý slúžil predovšetkým na zásobovanie kúpeľov a fontán. Najvýznamnejšie práce na akvaduktoch začali za cisára Caligulu. V tomto období dochádza k budovaniu akvaduktu pod názvom *aqua claudia*, ktorí Ri-

³ Q.v. GAD A. Water culture in Egypt. In: EL MOUJABBER, M., SHATANAWI, M., TRISORIO-LIUZZI, G., OUESSAR, M., LAUREANO, P., RODRÍGUEZ, R. (eds.) *Water Culture and Water Conflict in the Mediterranean Area*. Bari: Ciheam, 2008, s. 85 – 96.

mania dokončili za vlády cisára Claudia v roku 54 po Kr. Potreba pitnej vody motivovala cisára Trajana približne v roku 109 po Kr. k vybudovaniu akvaduktu *aqua traiana*. Posledný z rímskych akvaduktov nechal postaviť cisár Alexander Severus približne v rokoch 220 až 235 po Kr. v dĺžke 22 km. Po rozpade Západorímskej ríše tieto vodné stavby začali chátrať. Určité opravy na *aqua traiana* nechal vykonať byzantský cisár Justinian I. v 6. storočí po Kr. V jeho úsilí pokračoval v 8. storočí pápež Hadrián I., ktorý si uvedomoval jeho význam pre chod a fungovanie vtedajších nemocníc. Po tomto období prešlo asi ďalších 800 rokov, kým sa pápež Sixtus V. v rokoch 1585 až 1590 rozhodol nechať skonštruovať nový akvadukt pod názvom *aqua felice*. Uvedený akvadukt privádzal do mesta 14 miliónov litrov vody denne.⁴

Strategické fungovanie Ríma bolo preto nevyhnutne spojené s vodou. Rímske schopnosti zvládnutia a budovania vodohospodárskych stavieb, a najmä systémov zásobovania prostredníctvom diaľkových akvaduktov, umožnili výrazný rast mestskej kultúry charakterizovaný najmä verejnými vodovodmi zabezpečujúcimi prístup k vode určenej na kúpanie a bohatým odrazom vody v rozvoji verejného, ale aj súkromného prostredia. Naopak, v rurálnej oblasti uľahčil rozšírenie Rímskej ríše okolo Stredozemného mora. Okrem iného, rozvoj zavlažovacích technológií pomáhal prepájať regióny z rôznych kultúrnych a geologických prostredí. Poskytovanie a regulácia vodovodných a zavlažovacích služieb za použitia rôznych fontán, kúpeľov a okrasných bazénov sa taktiež stali významným politickým nástrojom pre vládnú elitu. Náležitý prístup k vode teda zabezpečoval politickým a administratívnym elitám politickú popularitu, a to najmä vďaka finančným prostriedkom, ktoré vláda alokovala, kontrolovala a vynakladala na budovanie vodohospodárskej infraštruktúry. Rímska ríša a do značnej miery tiež Byzantská ríša pretrvali aj vďaka uvedomelej manipulácii s vodnými zdrojmi a vďaka politickému a administratívne zdôrazňovaniu významu prístupu k vode a k sanitačným službám v mestskom a vo vidieckom prostredí. Treba však dodať, že Rimanov si nemožno v kontexte vodohospodárskych služieb idealizovať ako objaviteľov významu vodohospodárskych a sanitačných služieb a ich funkcií pre existenciu štátneho zriadenia. V čom však treba Rimanom priznať prínos pre rozvoj uvedených služieb, bola schopnosť preberať a rozvíjať technológie podrobených teritórií. V rímskom Egypte prevzali odkaz faraónov a Ptolemaiovcov v oblasti daňového systému vzťahujúcemu sa k vod-

⁴ Q.v. ZANINI, D. V. O. *Popes, Peasants and Shepherds: Recipes and Lore from Rome and Lazio*. Berkely: University of California Press, 2013, s. 16 – 18.

nému režimu na rieke Níl. Na Blízkom Východe, v Španielsku a severnej Afrike prevzali a zachovali už existujúci a priam gigantický systém zavlažovania. Vodo hospodárske, zavlažovacie a sanitačné systémy boli preto hnacou silou pôsobenia štátnej moci a administratívy v období Rímskeho impéria.⁵ Príkladom je právna úprava pochádzajúca z 2. storočia po Kr. z rímskeho Španielska známa pod názvom *lex rivi Hiberiensis*. Tá sa vzťahovala k regulácii vodného režimu na rieke Ebro v Španielsku a zásobovala vodou mestá *Caesaraugusta* (dnešné mesto Zaragoza) a *Cascantum* (dnešné mesto Cascante) a priľahlé vidiecke oblasti. Uvedené mestá zdieľali vodný kanál – tzv. *riuus Hiberiensis*. Predmetná úprava bola prijatá práve na podnet priľahlých vidieckych oblastí a po zásahu provinčnej administratívy, na čele ktorej pôsobil *Augustus Alpinus*. Právna úprava poskytuje informácie o vtedajších procesných aspektoch vzťahujúcich sa k zavlažovaciemu právu, súdnym prisahám, súdnym formulám a právnym dokumentom.⁶ Z hmotnoprávneho hľadiska zakotvila uvedená právna úprava zavlažovacie právo k zavlažovaciemu systému v údolí rieky Ebro, ktorej hlavná zavlažovacia odnož merala približne 20 km a zahŕňala užívateľov patriacich do troch administratívnych obvodov.⁷

Ak by sme sa presunuli do stredoveku, napríklad vtedajšie uhorské právo vnímalo vodu ako objekt právnych vzťahov predovšetkým skrze optiku vecných práv. Voda bola preto úžitkom, ktorý so sebou prinášalo vlastníctvo k nehnuteľným veciam. Základ stredovekých vlastníckych pomerov tvoril lénny systém. Išlo o základ feudálnych pomerov, v ktorých panovník ako hlava štátu prostredníctvom svojho *iuris regii* prenechával do trvalej a dedičnej držby konkrétnym predstaviteľom šľachty a cirkvi presne vymedzené nehnuteľné veci a práva formou slávnostného jednostranného právneho úkonu označovaného ako „donácia“. Tá oceňovala minulé, ale i budúce prejavy vernosti a oddanosti obdarovaného, ktorým bol zvyčajne muž. Uhorské obyčajové právo však nevylučovalo ani donáciu adresovanú žene. Donácia tak predstavovala právny titul nadobudnutia donačného vlastníctva a s ním spojených práv. Nadobudnutie vlastníctva sa za-

⁵ Q.v. WILSON, A. *Water, Power and Culture in the Roman and Byzantine Worlds: an Introduction*, s. 2 – 3. Dostupné na <https://link.springer.com/article/10.1007/s12685-012-0050-2>

⁶ Q.v. LLORIS, F. An Irrigation Decree from Roman Spain: The *Lex Rivi Hiberiensis*. In: *Journal of Roman Studies*. Vol. 96 (2006), s. 147 – 197.

⁷ Q.v. WILSON, A. *Water, Power and Culture in the Roman and Byzantine Worlds: an Introduction*, s. 2 – 3. Dostupné na <https://link.springer.com/article/10.1007/s12685-012-0050-2>

vršovalo úkonom označovaným ako štatúcia, i.e. odovzdanie majetku obdaranému, ktoré sa muselo uskutočniť v lehote do jedného roka od donácie.⁸

S týmto systémom súviseli aj regálne práva, ktoré vytvárali súbor úžitkových práv patriacich priamo panovníkovi. Boli nimi najmä príjmy z výmeny a razenia mincí, príjmy z banskej činnosti, ťažby soli, výberu mýta a tridsiatkov. Menšie regálne práva kráľ udeľoval šľachticom a mestám. Boli to najmä právo trhu, mýta, pivovaru, výčapu vína, výseku mäsa, mlyna etc.⁹ Regálne práva vytvorili rímsko-nemeckí panovníci v 12. storočí ako osobitnú kategóriu v rámci *res publicae*, ktorú mali vlastníť výlučne cisári. Uvedená kategória nadväzuje na dve základné kategórie vecí rozlišovaných v stredovekom práve. Pod vplyvom rímskeho práva sa rozlišovali veci patriace do súkromného vlastníctva (*res in patrimonio*) a veci vyňaté z dispozície súkromnou osobou (*res extra patrimonium*).¹⁰

Regálne práva preto v sebe zahŕňali právo využívať vodu na konkrétne hospodárske účely, ako napríklad pivovar, pestovanie vína alebo prevádzkovanie mlyna. Stredoveké listiny rozlišovali vodu, vodné toky a taktiež rybníky. Možno tak usudzovať, že pojem voda zahŕňal vodné plochy a vodné pramene v dnešnom právnom zmysle, zatiaľ čo vodné toky predstavovali potoky, rieky a iné útvary, ktorými voda pretekala tak, ako je to v dnešnej právnej úprave starostlivosti o vody. Rybníky boli vnímané práve skrz produkciu rýb. Listina z 28. februára 1302, ktorou Ladislav V. dáva palatínovi Matúšovi, synovi bývalého palatína Petra z rodu Čákovcov, Nitriansku župu, napríklad uvádza, že panovník mu ju odovzdáva so všetkými dedinami, mestečkami, dedičstvami, clamí a so všetkými úžitkami, lesmi, lúkami, roľami, obrobenými i neobrobenými, vodami a vodnými tokmi, rybníkmi v nich a akýmikoľvek náležitosťami, patriacimi k tejto župe do trvalého vlastníctva s dedičným právom.¹¹

Obdobne vníma vodu aj listina Ľudovíta I., ktorou 10. októbra 1344 v Budíne na žiadosť Mikuláša, syna Júlia, daruje jemu a jeho bratovi Jurajovi majetok Tesárske Mlyňany a zároveň oboch povyšuje do šľachtického stavu. Touto listinou panovník obdaroval uvedené osoby majetkom Tesárske Mlyňany so všetký-

⁸ Q.v. LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, s. 252.

⁹ Q.v. Pamiatky na Slovensku. Dostupné na <http://www.pamiatkynaslovensku.sk/regal>

¹⁰ Q.v. VOJÁČEK, L., KOLÁRIK, J., GÁBRIŠ, T. *Československé právne dejiny*. Žilina: Eurokódex, 2013, s. 138.

¹¹ Q.v. LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, s. 259.

mi úžitkami, ktorými sa rozumeli pozemky, obrobené aj neobrobené, lesy, lúky, háje, roviny, vody a vodné toky, mlyny a miesta určené na mlyny a so všetkými ostatnými náležitosťami, ktoré sa na uvedenom majetku nachádzali pod akýmkoľvek názvom v skutočných a dávnejších hraniciach, ako ho vlastnili predchádzajúci držiteľia.¹²

Rovnako aj listina Žigmunda Luxemburského vydaná 14. augusta 1399 v Ružomberku, ktorou udelil za verné služby nebohého Matúša dedinu Radvaň jeho ešte nenarodenému potomkovi za predpokladu, že to bude chlapec, spája donáciu uvedeného majetku s úžitkami a náležitosťami, i.e. obrábanymi i neobrábanými oráčinami, lesmi, vrchmi, vinicami, vodami a vodnými tokmi.¹³

Uvedené rímskoprávne a historickoprávne poznatky sa premietli aj do súčasnej náuky o vode, ktorá rozlišuje jej biologickú, zdravotnú, estetickú a kultúrnu funkciu. Biologický význam vody sa prejavuje v jej schopnosti poskytovať výživu ľudstvu, faune, flóre a zároveň pôsobí ako podnebný a pôdny činiteľ. Zdravotná funkcia vody sa zameriava na osobnú a verejnú hygienu človeka, čistenie prostredia, odstraňovanie odpadkov, vykurovanie, klimatizáciu etc. Podstatou kultúrnej a estetickej funkcie vody je napokon skrášľovanie krajiny.

1 Iniciatívy Organizácie Spojených národov v oblasti presadzovania práva na vodu a jej administratívne nástroje

Medzi inštitucionálne záruky ochrany a presadzovania práva na vodu a bezpečné hygienické podmienky prostredia možno zaradiť platformu OSN pre vodu. Nejde o organizáciu, respektíve inštitúciu v pravom zmysle slova. Platforma OSN pre vodu je skôr medziagentúrnym mechanizmom alebo vnútroorganizačným mechanizmom, ktorého hlavnou úlohou je koordinovať úsilie subjektov OSN a medzinárodných organizácií zaoberajúcich sa otázkami vody a hygieny. Z inštitucionálneho hľadiska tak možno hovoriť o zakotvení určitého koordináčného centra alebo platformy, ktorej pôsobnosť sa zameriava práve na riadenie otázok presadzovania práva na vodu a sanitácie, aby nedochádzalo v rámci Organizácie Spojených národov k duplicitným aktivitám. V skutočnosti totiž viac ako 30 subjektov OSN vykonáva programy týkajúce sa vody a hygieny, čo odráža skutočnosť, že problémy s vodou prechádzajú všetkými hlavnými ob-

¹² Ibid., s. 261.

¹³ Ibid., s. 264.

lasťami jej zamerania. Úlohou OSN pre vodu je preto akoby unifikovať všetky vlastné iniciatívy a poskytovať ich v globálnom pohľade ako komplexnú reakciu na problémy súvisiace s vodou. Prevažná väčšina pracovníkov a kancelárií uvedenej platformy sa sústreďuje vo švajčiarskej Ženeve.¹⁴

Agenda uvedenej platformy sa sústreďuje na 12 kľúčových oblastí súvisiacich s dostupnosťou vodných zdrojov v celosvetovom meradle. V rámci nich skúma aktuálny stav práv na vodu a sanitáciu a navrhuje odporúčania pre riešenie problémov. Predmetné oblasti, respektíve skupiny problémov súvisiacich s dostupnosťou vody a s bezpečnými hygienickými podmienkami prostredia možno vymedziť takto:

- 1) klimatické zmeny,
- 2) ekologické katastrofy,
- 3) ekosystémy,
- 4) ekonomické nástroje (financovanie),
- 5) rodová rovnosť,
- 6) ľudské práva,
- 7) kvalita a odpadová voda,
- 8) nedostatok vody,
- 9) cezhraničné vody,
- 10) urbanizácia,
- 11) voda, potravinová a energia,
- 12) voda, sanitácia a hygiena.

Pre obmedzenosť priestoru však nie je možné venovať pozornosť všetkým uvedeným oblastiam, a preto sa zameriame iba na niektoré problémy presadzovania práva na prístup k vode.

1.1 Klimatické zmeny

Voda je hlavným indikátorom, prostredníctvom ktorého možno vnímať rozsah a účinky klimatických zmien. Dostupnosť vody sa v mnohých lokalitách stáva menej predvídateľnou. Znamená to, že klimatické zmeny vplývajú na stabilitu vodných pomerov. Jedným z esenciálnych prejavov klimatických zmien sú privalové dažde a povodne. Zvýšený výskyt uvedených prírodných javov môže spôsobovať destabilizáciu vodných pomerov v krajine, ničiť lokality prirodzené-

¹⁴ Q.v. UN Water: Governance. Dostupné na <https://www.unwater.org/about-unwater/governance/>

ho výskytu vody v krajine a poškodzovať sanitárne zariadenia. Povodne a prívalové dažde taktiež ovplyvňujú kvalitu vody a ich následkom môže dochádzať k prirodzenému znečisťovaniu vodných zdrojov. V niektorých regiónoch sucha znižuje stav vody v krajine a spôsobuje jej nedostatok. Všetky uvedené javy negatívne ovplyvňujú život a zdravie ľudí a taktiež potravinovú bezpečnosť.¹⁵ OSN pre vodu preto považuje za kľúčový cieľ v oblasti zmiernenia negatívnych následkov zmeny klímy v nadchádzajúcich rokoch zabezpečenie toho, aby mal každý prístup k udržateľným službám v oblasti vody a hygieny. Vedecké skúmania naznačujú, že vyššie teploty a extrémnejšie, menej predvídateľné poveternostné podmienky budú mať vplyv na dostupnosť a distribúciu zrážok, snehu, riečnych tokov a podzemných vôd a na ďalšie zhoršenie kvality vody. Spoločenské skupiny s nízkymi príjmami sú už teraz v uvedenom smere najzraniteľnejšie voči akýmkoľvek ohrozeniam dodávok vody. Odhady naznačujú, že sociálne a ekonomicky budú uvedené skupiny osôb postihnuté najhoršie. Predpoklady

¹⁵ Očakáva sa, že zvyšujúce sa teploty na planéte a premenlivejšie zrážky znížia úrodu plodín v mnohých tropických rozvojových regiónoch, kde potravinová bezpečnosť už predstavuje problém. Drvivé dôkazy preukazujú, že ľudské činnosti ovplyvňujú globálnu klímu. Zmena podnebia má vážne následky na verejné zdravie. Extrémne poveternostné udalosti a premenlivé podnebie, ktoré ovplyvňujú zásobovanie potravinami a vodou, i zmeny ekosystémov sú spojené s globálnym otepľovaním a predstavujú zdravotné riziká. Počas posledných 50 rokov ľudské činnosti, ako predovšetkým spaľovanie fosílnych palív, vytvorili dostatočné množstvo oxidu uhličitého a iných skleníkových plynov na to, aby ovplyvnili globálnu klímu. Atmosférická koncentrácia oxidu uhličitého sa od predpriemyselných období existencie ľudskej spoločnosti zvýšila o viac ako 30 %, pričom viac tepla sa zachytilo v nižšej atmosfére. Výsledné zmeny globálnej klímy prinášajú celý rad zdravotných rizík, od úmrtí pri extrémne vysokých teplotách až po meniace sa vzorce infekčných chorôb. Je rešpektovanou skutočnosťou, že podnebie a počasie majú výrazný vplyv na zdravie. Veda pozoruje a dokumentuje zvýšenú úmrtnosť v horúčavách a pri prírodných katastrofách. Taktiež dochádza k rozpoznávaniu meniacich sa vzorcov život ohrozujúcich chorôb. Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie budú mať pokračujúce klimatické zmeny zásadne nepriaznivý vplyv na niektoré zo sociálnych a environmentálnych determinantov zdravia, ako sú potraviny, vzduch a voda. Oblasti so slabou zdravotníckou infraštruktúrou nachádzajúce sa väčšinou v rozvojových krajinách budú najmenej schopné odolávať klimatickým zmenám bez komplexnejšej prípravy. Intenzívne krátkodobé výkyvy teplôt môžu tiež vážne ovplyvniť zdravie, keďže sú spôsobilé vyvolať v ľudscom tele tzv. tepelný stres (hypertermia) alebo tzv. extrémne prechladnutie (hypotermia). Môžu taktiež viesť k zvýšeniu úmrtnosti na srdcové a respiračné ochorenia. Najnovšie štúdie naznačujú, že rekordne vysoké teploty v západnej Európe v období leta 2003 boli spojené s nárastom počtu úmrtí odhadovaných približne o 70 000 viac osôb ako v letných obdobiach v predchádzajúcich rokoch. Q.v. 10 Fact on Climate Change and Health. Dostupné na https://www.who.int/features/factfiles/climate_change/facts/en/index7.html

implikujú väčšie množstvo záplav a sucha. Zmeny v dostupnosti vody ovplyvnia aj zdravotnú a potravinovú bezpečnosť a už sa prejavili v dynamike utečencov a politickej nestabilite.¹⁶ Voda zohráva kľúčovú úlohu pri zmierňovaní a prispôbovaní sa účinkom zmeny klímy. Integrovaný pohľad na vodné toky a vodné útvary, biosféru a životné prostredie je potrebný na vytvorenie udržateľných poľnohospodárskych a hospodárskych systémov, ktoré umožnia ľudskej spoločnosti spomaliť zmenu podnebia, chrániť ju pred extrémami počasia a zároveň sa prispôbiť nevyhnutným zmenám.¹⁷ Za pozitívnu iniciatívu možno považovať prípravu, schvaľovanie a následnú ratifikáciu Parížskeho klimatického dohovoru. Právne základy uvedeného dohovoru položil Rámcový dohovor OSN o zmene klímy.¹⁸

Parížska dohoda o zmene klímy je prvou všeobecnou, právne záväznou celosvetovou dohodou v tejto oblasti. Podpísaná bola 22. apríla 2016 a Európska únia ju ratifikovala 5. októbra 2016.¹⁹ Napriek tomu v rámci praxe medzinárodných vzťahov rezonujú problémy s jej ratifikáciou. Najväčšie iniciatívy v uvedenom smere vyvíja Európska únia. Vedecká správa o katastrofických dosahoch klimatických zmien sa dočkala na klimatickej konferencii v Katoviciach v decembri 2018 chladného privítania. Jednotlivé štáty majú problém dosiahnuť do-

¹⁶ Podľa súčasných odhadov v oblasti zmien klímy sa do roku 2030 v dôsledku nedostatku vody v niektorých suchých a polosuchých oblastiach presídli približne medzi 24 miliónmi a 700 miliónmi obyvateľov Zeme. Medzi najzraniteľnejšie krajiny na svete patria najmenej rozvinuté krajiny, vnútrozemské rozvojové krajiny a malé ostrovné rozvojové štáty. Negatívne vplyvy zmeny klímy ich neprimerane ovplyvňujú práve v dôsledku ich štrukturálnych obmedzení a geografických limitov. Štatistiky z roku 2016 preukazujú, že 13 z 15 krajín s najvyššou zraniteľnosťou voči uvedeným prírodným rizikám patrí práve do už spomenutých kategórií. Súvislosť migrácie a zmeny klímy je prítomná vo všetkých troch skupinách štátov. Všetky skupiny sa zároveň vyznačujú zraniteľnosťou voči vonkajším faktorom, akým je najmä zmena klímy. Q.v. Climate Change and Migration in Vulnerable Countries. Dostupné na <https://knowledge.unccd.int/publications/climate-change-and-migration-vulnerable-countries>

¹⁷ Do 80. rokov 21. storočia môže dôjsť k zvýšeniu výmery pôdy nevhodnej pre poľnohospodárstvo v subsaharskej Afrike o 30 až 60 miliónov hektárov. Znižovanie kvality pôdneho fondu je taktiež jedným z prejavov klimatických zmien a najmä extrémneho sucha. Q.v. Climate change, water and food security. Dostupné na <http://www.fao.org/tempref/doc-rep/fao/010/i0142e/i0142e07.pdf>

¹⁸ Q.v. UN Water: Governance. Dostupné na <https://www.unwater.org/about-unwater/governance/>

¹⁹ Q.v. Parížska dohoda – Rámcový dohovor Organizácie Spojených národov o zmene klímy. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/content/paris-agreement/paris-agreement.html?locale=sk>

hodu v oblasti globálneho trhu s uhlíkom. Delegácie najskôr finálne plenárne zasadnutie klimatickej konferencie COP24 v Katoviciach šesťkrát odložili, aby sa napokon dohodli na súbore pravidiel, ktoré by mali pomôcť krajinám pri implementovaní Parížskej klimatickej dohody. Ťažko rodiaca sa dohoda by mala znamenať koniec napätých vyjednávanií 24. konferencie aktérov Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy. Aby sa krajiny vôbec vedeli na finálnom dokumente zhodnúť, museli odložiť rozhodnutie o ustanoveniach týkajúcich sa článku 6 Parížskej klimatickej dohody, o globálnom mechanizme trhu s uhlíkom, s ktorými mala problém Brazília.²⁰

Parížska dohoda vychádza z Rámcového dohovoru OSN o zmene klímy a prvýkrát spája jednotlivé štáty medzinárodného spoločenstva do spoločného úsilia v oblasti zmiernovania následkov klimatických zmien. Od jednotlivých zmluvných štátov požaduje, aby vyvíjali ambiciózne úsilie v boji proti zmene klímy a prispôsobili sa jej účinkom. Posilnená podpora má zároveň napomáhať rozvojovým krajinám a zohľadňovať tak zodpovednosť vyspelých štátov za využívanie prírodných zdrojov, ekonomickú produkciu a s tým priamo súvisiace klimatické zmeny. Uvedený dohovor tak predstavuje nový kurz globálneho úsilia v oblasti starostlivosti o klímu.

Ústredným cieľom Parížskej dohody je posilniť globálnu reakciu na hrozbu zmeny klímy udržiavaním globálneho zvýšenia teploty v tomto storočí výrazne pod 2 °C nad úrovňou pred industrializáciou a pokračovať v úsilí o obmedzenie zvýšenia teploty ešte viac na 1,5 °C. Cieľom dohody je okrem toho posilniť schopnosť krajín vyrovnáť sa s dôsledkami zmeny klímy. Na dosiahnutie týchto ambiciózných cieľov sa majú zaviesť vhodné finančné nástroje a nové technológie, ktoré napomôžu rozvojovým a najzraniteľnejším krajinám. V dohode sa tiež ustanovuje zvýšená transparentnosť činnosti a podpora prostredníctvom pevnejšieho rámca transparentnosti. Parížska dohoda vyžaduje, aby všetky zmluvné strany vynaložili maximálne úsilie prostredníctvom príspevkov určených na vnútroštátnej úrovni a aby toto úsilie v nadchádzajúcich rokoch posilnili. Uvedená požiadavka má zahŕňať povinnosť zmluvných strán pravidelne podávať správy o svojich emisiách a vlastnom implementačnom úsilí. Dohoda zároveň zakotvuje požiadavku realizovať každých 5 rokov globálnu inventarizáciu s cieľom posúdiť spoločný pokrok smerom k dosiahnutiu účelu dohody a informovať zmluvné strany o ďalších krokoch a nástrojoch slúžiacich na dosahovanie

²⁰ Q.v. COP24 priniesla pravidlá pre plnenie Parížskej dohody, spory o ambíciách ostávajú. Dostupné na <https://euractiv.sk/section/klima/news/cop24-priniesla-pravidla-pre-plnenie-parizskej-dohody-spory-o-ambiciach-ostavaju/>

cieľov ustanovených uvedenou dohodou. Do dnešného dňa ratifikovalo uvedenú dohodu 187 zmluvných strán z celkového počtu 197.²¹

1.2 Ekosystémy

Ekosystémy, ako napríklad lesy, mokrade a trávne porasty, sú kritickou súčasťou globálneho vodného cyklu. Všetka sladká voda v konečnom dôsledku závisí od trvalého zdravého fungovania ekosystémov. Odborná verejnosť preto upozorňuje na skutočnosť, že právne uznanie vodného cyklu ako biofyzikálneho procesu je nevyhnutné na dosiahnutie trvalo udržateľného hospodárenia s vodou. Ekosystémy zmierňujú účinky povodní a sucha. Tzv. ekosystémové služby môžu prispieť k čisteniu odpadových vôd ako alternatíva alebo doplnok ku konvenčným systémom úpravy vody.²² Ekosystémy sú súčasťou biodiverzity. Biologická diverzita, respektíve biodiverzita sa vo všeobecnosti chápe ako rôznorodosť všetkých foriem života a ich vzájomného spolupôsobenia na Zemi. Zahŕňa v sebe ekosystémy, biotopy, druhy rastlín, živočíchov, mikroorganizmov a variabilitu génov a ich vzájomné vzťahy. Biodiverzita je základom všetkého ľudského života a činnosti. Tovary a služby, ktoré biodiverzita prostredníctvom zdravých ekosystémov poskytuje, sú dôležité pre udržanie a pre budúci hospodársky a sociálny rozvoj. Ekosystémové služby tak predstavujú prínosy a úžitky, ktoré poskytujú ekosystémy (e.g. pitná voda, potraviny, drevo, tvorba pôdy, čistenie ovzdušia a vody, ochrana pred povodňami a suchom, opeľovanie plodín etc.). Ľudská činnosť však ničí biodiverzitu a znižuje odolnosť a schopnosť zdravých ekosystémov poskytovať túto širokú škálu tovarov a služieb.²³

V minulosti sa významu ekosystémov často neprikladala vážnosť. Väčšinou sa považovali za objekt všeobecného užívania, a neboli preto docenené. Veda však predpovedá, že nárast svetovej populácie na 8 miliárd do roku 2030, by mohol viesť k dramatickému nedostatku jedla, vody a energie. V dôsledku straty alebo zníženia kvantity služieb poskytovaných prírodnými ekosystémami budú potrebné nákladné alternatívy. Investovaním do prírodného kapitálu, tak možno z dlhodobého hľadiska znížiť výdavky a finančné náklady. Uvedené inves-

²¹ Q.v. Parížska dohoda – Rámcový dohovor Organizácie Spojených národov o zmene klímy. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/content/paris-agreement/paris-agreement.html?locale=sk>

²² Q.v. UN Water: Governance. Dostupné na <https://www.unwater.org/about-unwater/governance/>

²³ Q.v. Ekosystémové služby. Dostupné na <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/ekosystemove-sluzby/>

tície sú zároveň dôležité aj pre prosperitu a dlhodobé prežitie ľudskej spoločnosti. Predstavitelia environmentálnych vied preto prichádzajú s požiadavkou, aby si tvorcovia politiky a široká verejnosť viac uvedomovali ekonomickú a sociálnu hodnotu ekosystémových tovarov a služieb. Vo všeobecnosti sa rešpektuje názor, že „ekosystém“ je komplexná a dynamická kombinácia rastlín, živočíchov, mikroorganizmov a prírodného prostredia, ktoré existujú spolu ako jednotka a jednotlivé súčasti sú od seba závislé. Predmetný názor sa premieťa aj do súčasnej právnej úpravy.²⁴ „Biodiverzita“ je tvorená obrovským množstvom živých súčastí týchto partnerstiev.²⁵ Niektoré ekosystémy sú známe a iné sú exotickéjšie. Typickým príkladom ekosystému je lúka. Ako ekosystém je založený na väzbách medzi kvetmi, trávami a opelujúcim hmyzom. Dobytok spása tieto rastliny a jeho hnoj rozložený organizmami v pôde zase pomáha živiť zem, v ktorej rastú rastliny. Prežitie každej súčasti cyklu závisí od iných súčastí. Exotickéjším príkladom ekosystému sú koralové útesy. Tie vytvárajú ekosystémy, v ktorých na seba navzájom pôsobia ryby a koralové útvary, skaly a morská voda. Približne 500 miliónov ľudí na celom svete využíva koralové útesy na turistiku, rybolov, kultiváciu perál a iné aktivity. Ekosystémy preto poskytujú ľudskej spoločnosti celý rozsah výhod známych ako „ekosystémové tovary a služby“. Tovary, ktoré poskytujú ekosystémy, zahŕňajú potraviny ako mäso, ryby, zelenina etc., vodu, palivá a drevo. Služby poskytované ekosystémami zahŕňajú zásobovanie vodou a čistenie ovzdušia, prirodzenú recykláciu odpadu, tvorbu pôdy, opelovanie a regulačné mechanizmy, ktoré príroda sama osebe využíva na kontrolu klimatických podmienok a populácií živočíchov, hmyzu a iných organizmov. Mnohé z týchto druhov tovarov a služieb boli vždy voľne dostupné bez aplikácie trhových a cenových mechanizmov, a preto ich skutočná dlhodobá hodnota nie je zahrnutá do ekonomických odhadov spoločnosti. Veda zameraná na ochranu životného prostredia v zásade rozlišuje štyri rôzne druhy služieb nevyhnutné pre ochranu verejného zdravia a potrebné na účely dosahovania

²⁴ Čl. 2 Dohovoru o biologickej diverzite vymedzuje ekosystém ako „... dynamický komplex spoločenstiev rastlín, zvierat a mikroorganizmov a ich neživé prostredie, ktoré interagujú ako funkčná jednotka. Ustanovenie § 3 zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí vymedzuje ekosystém ako funkčnú sústavu živých a neživých zložiek životného prostredia, ktoré sú navzájom spojené výmenou látok, tokom energie a odovzďávaním informácií a ktoré sa vzájomne ovplyvňujú a vyvíjajú v určitom priestore a čase“.

²⁵ Čl. 2 Dohovoru o biologickej diverzite vymedzuje biodiverzitu ako: „... variabilitu medzi živými organizmami zo všetkých zdrojov vrátane, okrem iného, suchozemských, morských a iných vodných ekosystémov a ekologických komplexov, ktorých sú súčasťou: zahŕňa to rozmanitosť v rámci druhov, medzi druhmi a ekosystémami“.

ekonomického a sociálneho rozvoja. V prvom rade sú to zásobovacie služby, ktorými ekosystémy zabezpečujú dostupnosť samotných tovarov, ako napríklad potraviny, vodu, drevo a vlákna. Ďalej sú to regulačné služby, ktorými ekosystémy regulujú klímu a zrážky, vodu (e.g. inundácia), odpad a rozširovanie chorôb. Tretím druhom služieb sú kultúrne služby, ktoré zahŕňajú krásu, inšpiráciu a rekreáciu, čo prispieva k ochrane duševného zdravia. Poslednou skupinou služieb sú podporné služby ekosystémov, ktoré zahŕňajú tvorbu pôdy, fotosyntézu a kolobeh živín, ktoré sú základom rastu a produkcie. Veda upozorňuje na skutočnosť, že v súčasnosti rozlišované druhy ekosystémových služieb nemusia vytvárať všetky objektívne existujúce druhy uvedených prínosov a úžitkov. Zdôrazňuje preto aj potrebu zvýšenej pozornosti a aplikácie princípov predbežnej opatrnosti a prevencie v oblasti starostlivosti o ekosystémy. Biodiverzita, ktorá je nevyhnutná na prežitie ekosystémov, je vystavená zvyšujúcemu sa tlaku a ekosystémy tak strácajú svoju prirodzenú schopnosť odolávať stresu vyvolanému vonkajšími činiteľmi.²⁶ Zmeny vo využívaní pôdy vrátane intenzifikácie poľnohospodárstva a urbanizácie, nadmerné znečistenie, zmena klímy a nepôvodné druhy, ktoré súperia s pôvodnou flórou a faunou, to všetko poškodzuje prírodné ekosystémy. Po zničení ekosystému býva jeho obnova často finančne

²⁶ Ustanovenie § 4 zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí vymedzuje pojem ekologická stabilita ako: „... schopnosť ekosystému vyrovnávať zmeny spôsobené vonkajšími činiteľmi a zachovávať svoje prirodzené vlastnosti a funkcie“. Na vyjadrenie úrovne ekologickej stability určitého územia bolo vytvorených viacero metodických nástrojov, z ktorých väčšina je založená na výpočte koeficientu ekologickej stability. Ide o numerickú hodnotu, na základe ktorej je krajina zaradená do určitého stupňa ekologickej stability. Najčastejšie je interval ekologickej stability krajiny rozdelený na 3 až 5 stupňov. Stanovenie koeficientu ekologickej stability bolo dlhé obdobie chápané viac ako akademický problém, ktorý nemal vážnejší dosah v praxi. V súčasnosti však predstavuje kľúčový prvok pre návrh opatrení v rámci tvorby krajiny vyplývajúcej z návrhov miestnych územných systémov ekologickej stability spracovávaných pre projekty pozemkových úprav. Výpočet koeficientu ekologickej stability sa teda presunul do praktickej roviny, čím vznikla potreba vypracovať metodický nástroj, ktorý umožní stanoviť koeficient ekologickej stability tak, aby bola aj v malých a aj vo veľkých mierkach spracovania čo v najvyššej miere zachovaná exaktnosť a objektivita hodnotenia krajiny a jej prvkov. Podstatou aplikovania jednotného spôsobu výpočtu koeficientu ekologickej stability krajiny v praxi sa, okrem iného, zabezpečuje údajová a priestorová kompatibilita. Na základe metodicky jednotne stanovenej ekologickej stability krajiny vzniká prirodzená možnosť komparácie území a účelového spájania menších územných celkov do väčších celkov (e.g. katastrálne územia do mikroregiónov, regiónov a pod.). Q.v. REHÁČKOVÁ, T., PAUDITŠOVÁ, E. Metodický postup stanovenia koeficientu ekologickej stability krajiny. In: *Acta Environmentalica Universitatis Comenianae*. Vol. 15 (2007), No. 1, s. 26 – 38.

veľmi nákladná, ak nie nemožná. Pokiaľ sa prírodné ekosystémy nebudú chrániť, tovary a služby, ktoré poskytujú, budú čoraz zriedkavejšie a vyhľadávanejšie. V súčasnosti napríklad zriedkakedy platíme skutočnú cenu za zásobovanie vodou, vždy však to nemusí tak byť. V máji 2008 napríklad dlhodobé sucho prinútilo mesto Barcelona dovážať vodu z iných miest v Španielsku za odhadovanú cenu 22 miliónov EUR mesačne.²⁷

Proces čistenia vody poskytovaný vodnými a suchozemskými ekosystémami dodáva vodu vhodnú na pitie, priemysel, rekreáciu a voľne žijúce živočíchy. Zdroje obsiahnuté v odpadových vodách vrátane hodnotnej vody, živín a organického uhlíka sa môžu za vhodných okolností použiť na omladenie ekosystémov, čím sa zlepšia ekosystémové služby s veľkým prínosom pre hospodárstvo a spoločnosť.²⁸

1.3 Ľudské práva

Organizácia Spojených národov uznáva prístup k vode a hygienickým zariadeniam za ľudské právo, ktoré odráža základnú povahu uvedených požiadaviek v živote každého človeka. Nedostatočný prístup k bezpečným, dostatočným a cenovo prístupným vodohospodárskym, sanitačným a hygienickým zariadeniam má ničivý vplyv na zdravie, dôstojnosť a pracovnú produktivitu i sociálnu prosperitu veľkého počtu ľudí a má tiež výrazné následky na realizáciu ďalších ľudských práv. Organizácia Spojených národov preto deklaruje, že fyzické osoby bez rozdielu sú subjektmi práva na vodu a jednotlivé štáty sú povinné prístup k vode a sanitačným službám zaručovať. Subjekty práv sa preto pred orgánmi štátu môžu domáhať svojich práv a štáty, ako subjekty povinností, musia zaručiť právo na vodu a hygienu rovnako a bez diskriminácie. Medzinárodné právo v oblasti ľudských práv vyžaduje osobitné zameranie na tie fyzické osoby, ktoré svoje práva nemôžu využívať v plnom rozsahu, čo vedie v mnohých štátoch k výslovnému „rozvoju chudoby“. Organizácia Spojených národov preto vyžaduje od jednotlivých štátov plnenie záväzku postupne znižovať nerovnosti prostredníctvom riešenia diskriminácie a stigmatizácie, ktorá môže viesť k vylúčeniu alebo marginalizácii fyzických osôb z prístupu k vode a hygiene. Prístup založený na ľudských právach zdôrazňuje súlad medzi právami a povinnosťami

²⁷ Q.v. Ekosystémové tovary a služby. Dostupné na https://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/Ecosystems%20goods%20and%20Services/Ecosystem_SK.pdf

²⁸ Q.v. UN Water: Governance. Dostupné na <https://www.unwater.org/about-unwater/governance/>

a poskytujú rámec pre členské štáty a iné organizácie, ktorých cieľom je zabezpečiť, aby sa dodržiavanie ľudských práv začleňovalo do plánov rozvoja na všetkých úrovniach.²⁹

Príklady ochrany práva na prístup k vode cestou ochrany iných ústavne zarúčených práv možno nájsť aj v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. Uvedený súd posudzoval sťažnosť manželov Lennhart a Gunny Zander proti Švédskemu kráľovstvu.³⁰ Sťažovatelia žili v obci Västerås vo Švédsku. V uvedenej lokalite sťažovatelia od roku 1966 vlastnili nehnuteľnosť susediacu s pozemkom, na ktorý spoločnosť Västmanlands Avfallsaktiebolag (VAFAB) privádzala a spracovávala na ňom komunálny a priemyselný odpad. Spoločnosť disponovala na uvedené činnosti úradným povolením vydaným k 1. júlu 1983. Povolenie vydala Národná licenčná rada pre ochranu životného prostredia na uvedené účely podľa ustanovení zákona o ochrane životného prostredia z roku 1969. Ešte predtým v roku 1979 sa však zistilo, že na skládke zostali odpady obsahujúce kyanid a analýzy pitnej vody vychádzajúce z neďalekej studne ukázali nadmerné množstva kyanidu vo vode. Rada pre zdravotníctvo vo Västerås zakázala používanie vody a dočasne zásobovala majiteľa nehnuteľnosti závislého od studne pitnou vodou. Ďalšie analýzy uskutočnené v októbri 1983 však ukázali nadmerné hladiny kyanidu v ďalších šiestich studniach blízko skládky, z ktorých jedna sa nachádzala na pozemku sťažovateľov. V dôsledku toho bolo zakázané aj používanie vody z týchto studní a dotknutým vlastníkom pôdy vrátane sťažovateľov, bola dočasne poskytnutá mestská pitná voda. V júni 1984 však Národná potravinová agentúra odporučila zvýšiť maximálnu povolenú hladinu kyanidu vo vode z množstva z 0,01 mg na liter vody na 0,1 mg na liter vody. V dôsledku uvedených zmien obec prestala od februára 1985 zásobovať spomenutých vlastníkov pôdy pitnou vodou. V júli 1986 spoločnosť VAFAB požiadala Národnú licenčnú radu o obnovenie svojho povolenia a súčasne žiadala o rozšírenie jeho obsahu o ďalšie činnosti na skládke. Sťažovatelia spolu s ostatnými vlastníkmi pôdy žiadali Národnú licenčnú radu, aby uvedenú žiadosť neposudzovala bez toho, aby zároveň spoločnosti uložila povinnosť preventívne opatrenia proti priesaku nebezpečných látok do podzemných vôd a taktiež, aby spoločnosť uložila povinnosť zásobovať dotknutých vlastníkov pitnou vodou, pretože navrhovaná činnosť mala podľa vlastníkov aj naďalej predstavovať riziko znečistenia vody. Rozhodnutím z 13. marca 1987 Národná licenčná rada vyhovelá

²⁹ Ibid.

³⁰ Q.v. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. novembra 1993, sťažnosť č. 14282/88.

žiadosti spoločnosti VAFAB a zamietla žiadosť sťažovateľov a ostatných vlastníkov z dôvodu, že neexistuje pravdepodobná súvislosť medzi existenciou skládky a kvalitou vody v studniach. Podľa uvedeného orgánu by bez ohľadu na možné riziko znečistenia bolo neprimerané podmieňovať vydanie predmetného povolenia takými opatreniami všeobecnej povahy, aké navrhovali sťažovatelia. Na druhej strane Národná licenčná rada k vydanému povoleniu pripojila niekoľko podmienok vrátane požiadavky, aby voda v studniach bola v pravidelných intervaloch starostlivo analyzovaná a aby vlastníci boli informovaní o výsledkoch analýz. Ak by analýzy viedli k podozreniu, že skládka spôsobuje znečistenie vody, spoločnosť VAFAB by bola povinná okamžite podniknúť akékoľvek potrebné kroky na zásobovanie vlastníkov vodou, ako by považovala za vhodné administratívna rada okresu Västerås. Sťažovatelia sa odvolali k vláde Švédskeho kráľovstva a napadli podmienky ustanovené v povolení. Vláda ako posledná inštancia odvolania rozhodnutie Národnej licenčnej rady potvrdila a odvolanie zamietla dňa 17. marca 1988.

Samotný prípad síce súvisí s právom na prístup k vode, na Európskom súde pre ľudské práva sa však ocitol pre porušenie práva na prístup k súdu a práva na spravodlivý súdny proces podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných práv.³¹

Sťažovatelia sa sťažovali, že v čase skutkových okolností im podľa švédskeho práva nebolo umožnené domáhať sa súdneho preskúmania rozhodnutia vlády zo 17. marca 1988, ktorým vláda potvrdila rozhodnutie Národnej licenčnej rady z 13. marca 1987. Tvrdili preto, že konaním a rozhodnutím vlády Švédskeho kráľovstva došlo k porušeniu článku 6 ods. 1 uvedeného dohovoru. Vláda napadla uplatniteľnosť tohto ustanovenia na sporné konanie. Súd preto podľa zásad ustanovených v jeho judikatúre najskôr overoval, či došlo k sporu o „právo“, o ktorom možno povedať, že je možné prinajmenšom z preukázateľných dôvodov uznať podľa vnútroštátnych právnych predpisov. Spor musí byť skutočný

³¹ Podľa čl. 6 ods. 1 uvedeného dohovoru: „Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu. Rozsudok musí byť vyhlásený verejne, ale tlač a verejnosť môžu byť vylúčené buď po dobu celého, alebo časti procesu v záujme mravnosti, verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti v demokratickej spoločnosti, alebo keď to vyžadujú záujmy maloletých alebo ochrana súkromného života účastníkov alebo, v rozsahu považovanom súdom za úplne nevyhnutný, pokiaľ by, vzhľadom na osobitné okolnosti, verejnosť konania mohla byť na ujmu záujmom spravodlivosti.“

a vážny. Môže sa vzťahovať nielen na skutočnú existenciu práva, ale aj na jeho rozsah a spôsob výkonu. Nakoniec výsledok konania musí byť pre dotknuté právo a jeho realizáciu priamo rozhodujúci. Vláda argumentovala skutočnosťou, že sťažovatelia sa mohli podľa švédskeho práva obrátiť so žalobou na náhradu škody na realitný súd. Vláda využila uvedenú argumentáciu s tvrdením, že hodnota majetku sťažovateľov sa znížila a že v dôsledku údajného znečistenia ich pitnej vody utrpeli rôzne ďalšie neprijemnosti. Vláda tvrdila, že sťažovatelia nevyčerпали všetky právne prostriedky vnútroštátneho právneho poriadku a že žaloba na realitný súd im zaručovala právo na prístup k súdu v duchu čl. 6 ods. 1 dohovoru. Sťažovatelia preto mohli prípadne mať nárok na náhradu škody podľa švédskeho práva, ak by dokázali preukázať vznik škody (e.g. vo forme straty majetkovej hodnoty) v dôsledku činnosti spoločnosti VAFAB na skládke. Vláda argumentovala, že zo strany sťažovateľov išlo o konanie s cieľom vyhnúť sa nákladom súdneho konania a právne náročnému preukazovaniu vzniknutej škody. V uvedenej skutočnosti videla vláda motiváciu sťažovateľov participovať na konaní pred Národnou licenčnou radou, pritom uvedené konanie a rozhodnutie nepodliehalo súdnemu preskúmaniu.

Súd prijal záver, že nároky sťažovateľov sa priamo týkali ich schopnosti užívať vodu v ich studni na pitie. Táto schopnosť bola jednou z aspektov ich práva ako vlastníkov pôdy, na ktorej sa uvedená voda nachádzala. Vlastnícke právo je jednoznačne „občianske právo“ v zmysle čl. 6 ods. 1 dohovoru. V dôsledku toho súd, napriek verejnoprávnym aspektom, na ktoré sa odvolávala vláda, prijal záver, že sporný nárok sťažovateľov bol „občianskym právom“. Súčasne podľa švédskeho práva nebolo v čase skutkových okolností možné, aby sťažovatelia nechali rozhodnutie vlády zo 17. marca 1988, ktorý potvrdila rozhodnutie Národnej licenčnej rady z 13. marca 1987, preskúmať nezávislým, nestranným a zákonom zriadeným súdom a vláda uvedenú skutočnosť pripustila. V dôsledku toho došlo v uvedenom prípade k porušeniu článku 6 ods. 1 dohovoru.

2 Iniciatívy Svätej stolice v oblasti práva na prístup k vode

Snahy Organizácie Spojených národov v oblasti práva na prístup k vode podporuje aj Svätá stolica na čele s pápežom Františkom. V roku 2015 pápež vydal svoju encykliku pod názvom *Laudato si*, v ktorej sa zaoberá aj otázkami ochrany životného prostredia. Poukazuje v nej na znečistenie životného prostredia, zmenu klímy, nedostatok čistej vody, stratu biodiverzity a celkový pokles kva-

lity ľudského života a rozpad spoločnosti. Pápež konštatuje, že ľudská spoločnosť vo svojej podstate za posledných 200 rokov znečisťuje životné prostredie a „zneužíva“ prírodu a prírodné zdroje.³² Výslovne v uvedenej encyklike uvádza, že „... prístup k pitnej vode je základným a univerzálnym ľudským právom, pretože je nevyhnutný pre prežitie človeka a ako taký je podmienkou uplatňovania iných ľudských práv“. Z filozofického hľadiska tak pápež prepojil právo na vodu s právom na život a podmienil výkon iných univerzálnie rešpektovaných ľudských práv garanciou a presadením práva na vodu. Uvedené posolstvo prezentoval Svätý Otec 8. novembra 2018 na medzinárodnej konferencii s názvom „Spravovanie spoločného dobra: prístup k pitnej vode pre všetkých“, ktorú organizovala Pápežská univerzita v Ríme v spolupráci s veľvyslanectvami Francúzska, Talianska, Monaka, a Spojených štátov amerických. Svätý Otec konštatoval, že ľudia v mnohých častiach sveta nemajú prístup k čistej vode a často zomierajú v dôsledku konzumácie nezdravej vody. Navyše zlá sociálna situácia a absencia vzdelávania vytvára živnú pôdu pre vznik ozbrojených konfliktov spojených so zlými sociálnymi podmienkami a nedostatkom vody. Svätá stolica a Cirkev sa preto pod vplyvom pápeža Františka zaviazali k presadzovaniu práva na prístup k vode pre všetkých. Tento záväzok sa prejavuje v mnohých iniciatívach, ako je vytváranie infraštruktúry, odborná príprava a implementácia. Pápež zdôrazňuje význam výchovy a vzdelávania pre zodpovedný spôsob života, pre skutočnú ekológiu, ako aj pre uznanie prístupu k pitnej vode ako práva. Právo na prístup k vode spája s ochranou ľudskej dôstojnosti a odmieta označovanie vody za komerčný produkt. Pápež uvádza, že voda má aj svoj „duálny duchovný a kultúrny rozmer, ktorý by sa nikdy nemal zanedbávať, pretože je ústredným prvkom formovania sociálnej štruktúry, spolužitia a organizácie spoločnosti“.³³

Záver

Na problémy presadzovania práva na vodu a bezpečné hygienické podmienky prostredia poukazuje aj úrad Verejného ochrancu práv v Slovenskej republike. Podľa § 23 ods. 1 zákona č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv v znení

³² Q.v. Encyclical Letter *Laudato si'* of the Holy Father Francis on Care for our Common Home. Dostupné na http://w2.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html

³³ Q.v. Pope: Unhealthy drinking water an immense shame in 21st century. Dostupné na <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2018-11/pope-unhealthy-drinking-water-an-immense-shame-in-21st-century.html>

neskorších predpisov: „Verejný ochranca práv predkladá národnej rade každý rok v prvom štvrtroku správu o činnosti, v ktorej uvedie svoje poznatky o dodržiavaní základných práv a slobôd fyzických osôb a právnických osôb orgánmi verejnej správy a jeho návrhy a odporúčania na nápravu zistených nedostatkov.“ Podľa záverov Verejnej ochrankyne práv z novembra 2016 Slovenská republika nevytvorila riešenia, aby prostredníctvom samospráv splnila svoj záväzok zabezpečiť prístup k pitnej, bezpečnej a cenovo dostupnej vode pre všetkých.

Kancelária verejného ochranca práv vykonala v roku 2016 v rómskych osadách a v obciach na celom Slovensku – predovšetkým však v Košickom a Prešovskom kraji, ktorých obyvateľstvo je aj rómskej národnosti, prieskum ochrany a dodržiavania základného práva každého na prístup k pitnej vode. 20 miest a obcí zahŕňalo Sečovce, Dobšínú, Jelšavu, Vtáčkovce, Ostrovany, Sviniu, Jarovnice, Chminianske Jakubovany, Letanovce, Hranovnicu, Huncovce, Starú Ľubovňu, Hodejov, Rimavskú Sobotu, Žiar nad Hronom, Hornú Lehotu, Jelku, Selice, Hurbanovo a Zlaté Klasy. Prieskum bol založený na zisteniach vykonaných miestnou ohliadkou a získaných štruktúrovaným rozhovorom s predstaviteľmi samosprávy – primátorom mesta, starostom obce, poverenými zamestnancami, terénnymi a sociálnymi pracovníkmi, obyvateľmi obce, z dokumentácie o pomeroch v rómskych osadách.

Zásobovanie vodou upravuje v podmienkach obecnej samosprávy predovšetkým zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov v § 4 ods. 3 písm. g), podľa ktorého „Obec pri výkone samosprávy [...] zabezpečuje verejnoprospešné služby, najmä nakladanie s komunálnym odpadom a drobným stavebným odpadom, udržiavanie čistoty v obci, správu a údržbu verejnej zelene a verejného osvetlenia, zásobovanie vodou, odvádzanie odpadových vôd, nakladanie s odpadovými vodami zo žump a miestnu verejnú dopravu.“

11. januára 2012 vláda Slovenskej republiky uznesením schválila Stratégiu Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Otázkou prístupu k pitnej vode sa tento dokument zaoberal v kapitole D.2.3, pričom v bode 3 ustanovil cieľ „... zabezpečiť dostupnosť a kvalitu pitnej vody“. Zároveň v kapitole D.2.4 s názvom „oblasť bývania“ v bode 5 ustanovil cieľ „... zabezpečiť dobudovanie infraštruktúry a vybavenosti segregovaných a separovaných rómskych osídlení na Slovensku“, a teda prístup k pitnej vode, kanalizácii/septiku, plynu a elektrickej energii.

V roku 2004 a 2013 bol na internetovom sídle Ministerstva vnútra Slovenskej republiky zverejnený Atlas rómskych komunít. Zrealizovaný bol na základe

Rozvojového programu Organizácie Spojených národov v spolupráci s Ústavom rómskych štúdií Prešovskej univerzity, Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a Združením miest a obcí Slovenska. Tieto dokumenty obsahujú informácie o životných podmienkach rómskej populácie. V zmysle údajov, zverejnených v Atlase rómskych komunít z roku 2013, je na Slovensku evidovaných 803 osídlení v 583 obciach. Takmer tri štvrtiny (74,5 %) z týchto osídlení je úplne pokrytých vodovodom, využíva ho 76 % všetkých obydľí, ktoré sa v ňom nachádzajú. 18 osídlení (2,2 %) z celkového počtu je pokrytých vodovodom iba čiastočne, využíva ho 21,5 % obydľí. V zostávajúcich 185 osídleniach (23 %) verejný vodovod chýba úplne. Zverejnené údaje tiež poukázali na významnú koreláciu medzi typom osídlenia a mierou pokrytia vodovodom. Najväčšiu mieru pokrytia vodovodom majú osídlenia vo vnútri obce, nižšiu mieru osídlenia na pokraji obce a najhoršie sú na tom osídlenia v osadách. Najlepšia situácia je v Trenčianskom kraji, najhoršia v Košickom kraji. Iné zdroje pitnej vody ako vodovod predstavujú vlastné studne, verejné alebo obecné studne, prírodný prameň, používanie vody od susedov, požiarne hydranty a nelegálne odbery z verejných vodovodov. Zo súhrnnej štatistiky vyplýva, že 58,8 % zo všetkých obydľí využíva ako hlavný zdroj pitnej vody vodovod. Vlastnú studňu využíva 23,7 % obydľí. Iné zdroje pitnej vody používa 15 % obydľí a 7,2 % všetkých obydľí nemá prístup k pitnej vode.³⁴

V období rokov 2004 a 2013 je možné pozorovať isté zlepšenie prístupu k pitnej vode v rómskych osídleniach. Kým v roku 2004 atlas uvádzal, že na verejný vodovod je napojených súhrnne približne 39 % obydľí, v roku 2013 to bolo už 58,8 % obydľí.³⁵ Verejná ochrankyňa práv preto uviedla, že Slovenská republika v súčasnosti nerealizuje v tejto oblasti nielen svoje záväzky, ale ani medzinárodné dohovory. Ak by štát pokračoval súčasným tempom, svoj záväzok vytvorí podmienky, aby mal každý prístup k pitnej, bezpečnej a cenovo dostupnej vode, by podľa jej názoru splnil najskôr v roku 2035. Poukázala tiež na to, že neexistuje jeden konkrétny štátny orgán, ktorý by túto problematiku komplexne riešil.³⁶

³⁴ Správa o prieskume dodržiavania základných ľudských práv a slobôd. Prístup k pitnej vode a informácia o zabezpečení protipožiarnej ochrany v rómskych osadách. Dostupné na http://www.vop.gov.sk/files/Pristup_k_vode.pdf

³⁵ Atlas rómskych komunít. Dostupné na www.minv.sk/?atlas_2013&subor=203148

³⁶ DUBOVCOVÁ, J. *Štát nezaručuje prístup k pitnej vode*. Hlavné správy. Konzervatívny denník. 16. novembra 2016. Dostupné na <http://www.hlavnespravysk/dubovcova-stat-nezabezpecuje-pristup-k-pitnej-vode-pre-vsetkych/860376>

Na jednej strane pôsobí táto iniciatíva veľmi vhodne a pozitívne. Na druhej strane však podľa môjho názoru nemožno s istotou tvrdiť, že Slovenská republika potrebuje samostatný zákon o pitnej vode. Už existujúce zákony upravujú túto problematiku dostatočne. Rovnako nie je možné nekriticky akceptovať tvrdenie o tom, že vytvorenie nového samostatného orgánu, ktorý by sa zaoberal iba vodou, by túto situáciu vyriešilo. Pitnú vodu vymedzuje § 7 zákona č. 364/2004 Z. z. o vodách a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (vodný zákon). Vodný zákon používa označenie vôd určených na odbery pre pitnú vodu a upravuje vodné útvary, ktoré poskytujú takéto zdroje vôd. Požiadavky na kvalitu vody ustanovuje Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 269/2010 Z. z., ktorým sa ustanovujú požiadavky na dosiahnutie dobrého stavu vôd. Ukazovatele kvality pitnej vody a ich kontrolu vymedzuje nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 354/2006 Z. z., ktorým sa ustanovujú požiadavky na vodu určenú na ľudskú spotrebu a kontrolu kvality vody určenej na ľudskú spotrebu v znení nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 496/2010 Z. z. Okrem toho vymedzuje pitnú vodu v previazanosti na vodný zákon aj zákon o č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej ako „zákon č. 355/2007 Z. z.“). Pôsobnosť výkonu správy v oblasti starostlivosti o pitnú vodu patrí predovšetkým Úradu verejného zdravotníctva, a to podľa § 5 zákona č. 355/2007 Z. z. a taktiež regionálnym úradom verejného zdravotníctva podľa § 6 zákona č. 355/2007 Z. z. O pitnej vode hovorí § 17 uvedeného zákona. Podľa odseku 1: „Pitná voda je voda v jej pôvodnom stave alebo po úprave určená na pitie, varenie, prípravu potravín alebo na iné domáce účely bez ohľadu na jej pôvod a na to, či bola dodaná z rozvodnej siete, cisterny alebo ako voda balená do spotrebiteľského balenia a voda používaná v potravinárskych podnikoch pri výrobe, spracovaní, konzervovaní alebo predaji výrobkov alebo látok určených na ľudskú spotrebu.“ Podľa odseku 2: „Pitná voda je zdravotne bezpečná, ak [...] a) neobsahuje žiadne mikroorganizmy, parazity ani látky, ktoré v určitých množstvách alebo koncentráciách predstavujú riziko ohrozenia zdravia ľudí akútnym, chronickým alebo neskorým pôsobením, a ktorej vlastnosti vnímateľné zmyslami nezabraňujú jej požívaniu alebo používaniu, a [...] b) spĺňa limity ukazovateľov kvality pitnej vody.“ Uvedený zákon ustanovuje v § 18 ods. 1 aj požiadavky na výrobky určené na styk s vodou: „Výrobky určené na styk s pitnou vodou sú najmä výrobky používané na zachytávanie, úpravu, akumuláciu, dopravu, meranie a odber množstva pitnej vody. Tieto výrobky musia byť vyrobené v súlade so správnou výrobnou praxou tak,

aby [...] a) za obvyklých a predvídateľných podmienok používania neuvolňovali do pitnej vody látky v množstvách, ktoré by mohli ohroziť zdravie ľudí alebo spôsobiť neprijateľné zmeny v zložení pitnej vody, alebo nepriaznivo ovplyvniť jej sensorické vlastnosti, [...] b) neboli zdrojom mikrobiologického alebo iného znečistenia vody.“

Podľa môjho názoru je preto možné konštatovať, že z hľadiska legislatívnych opatrení naša právna úprava sleduje nastavenie štandardov Svetovej zdravotníckej organizácie v oblasti prístupu k pitnej vode a sanitačným službám. V tomto smere sa preto nestotožňujem so zámerom Úradu Verejného ochrancu práv Slovenskej republiky o potrebe vypracovať samostatný zákon o pitnej vode, keďže nakladanie s pitnou vodou je len časťou alebo jedným z druhov nakladania s vodami vo všeobecnosti. Voda je v prvom rade prírodným zdrojom a právna úprava sa snaží túto skutočnosť zohľadňovať. Na druhej strane je pravda, že existujú medzery v aplikačnej praxi a pri faktickom dosahovaní legislatívne nastavených požiadaviek realizácie prístupu k vode a sanitačným službám. Možno sa preto skôr prikloniť k názoru, že rozvod vody a sanitačné služby by mali byť skôr považované za služby verejnosti a nemali by primárne byť vykonávané na účely dosiahnutia zisku, ale na účely ekonomickej, politickej a sociálnej udržateľnosti realizácie práva na prístup k vode. Podobne ako v Českej republike, tak aj na Slovensku prebehla privatizácia vodárenských spoločností. Bratislavská vodárenská spoločnosť, a. s. bola napríklad založená v súlade s rozhodnutím č. 853 o privatizácii vydaným Ministerstvom pre správu a privatizáciu národného majetku Slovenskej republiky z 2. októbra 2002, spis č. KM-1306/2002, a to vkladom celého majetku zrušeného štátneho podniku Vodárne a kanalizácie Bratislava a časti majetku zrušeného štátneho podniku Západoslovenské vodárne a kanalizácie, a to podľa privatizačného projektu vedeného pod číslom 2276.³⁷ Z praktického hľadiska ako problém vnímam skôr nastavenie právnej úpravy zákona č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby, ktorý v § 10 ods. 2 upravuje prevod majetku s charakterom prirodzeného monopolu a zaraďuje do množiny subjektov s charakterom prirodzeného monopolu aj Slovenský vodohospodársky podnik, ktorý vykonáva protipovodňovú ochranu a zabezpečovanie plavebných podmienok. Podľa § 10 ods. 3 písm. c) uvedeného zákona: „Predmetom prevodu majetku nemôže byť [...] c) vodné toky, pozemky, ktoré tvoria korytá vodných tokov, majetok slúžiaci na správu a ochranu vod-

³⁷ Q.v. Bratislavská vodárenská spoločnosť, a. s. Základné informácie. Dostupné na <http://www.bvsas.sk/sk/o-nas/zakladne-informacie/>

ných tokov a akcie ich obchodných spoločností ...“ Na tomto mieste tak vzniká určitá praktická disproporcía. Väčšinovým akcionárom Bratislavskej vodárenskej spoločnosti, a. s. je mesto Bratislava, i.e. subjekt samosprávy.³⁸

Na druhej strane však podľa môjho názoru nie je vhodné, aby štát deklaroval existenciu strategického záujmu iba pri vodných tokoch a podzemných vodách a neopnechal si aspoň určitú majetkovú účasť vo vodárenských spoločnostiach, pokiaľ má zodpovedať za realizáciu práva na vodu a bezpečné hygienické podmienky prostredia človeka. Týmto spôsobom by mal aspoň určitý – nielen právny, ale aj ekonomický – vplyv na realizáciu svojich záväzkov v oblasti práva na vodu a sanitačné služby.

Bibliografia:

10 Fact on Climate Change and Health. Dostupné na https://www.who.int/features/factfiles/climate_change/facts/en/index7.html

Atlas rómskych komunit. Dostupné na www.minv.sk/?atlas_2013&subor=203148

Bratislavská vodárenská spoločnosť, a. s. Základné informácie. Dostupné na <http://www.bvsas.sk/sk/o-nas/zakladne-informacie/>

Climate Change and Migration in Vulnerable Countries. Dostupné na <https://knowledge.unccd.int/publications/climate-change-and-migration-vulnerable-countries>

Climate change, water and food security. Dostupné na <http://www.fao.org/tempref/docrep/fao/010/i0142e/i0142e07.pdf>

COP24 priniesla pravidlá pre plnenie Parížskej dohody, spory o ambíciách ostávajú. Dostupné na <https://euractiv.sk/section/klima/news/cop24-priniesla-pravidla-pre-plnenie-parizskej-dohody-spory-o-ambiciach-ostavaju/>

DUBOVCOVÁ, J. *Štát nezaručuje prístup k pitnej vode*. Hlavné správy. Konzervatívny denník. 16. novembra 2016. Dostupné na <http://www.hlavnespravy.sk/dubovcova-stat-nezabezpecuje-pristup-k-pitnej-vode-pre-vsetkych/860376>

Egypt's Nile Valley Basin Irrigation. Dostupné na <http://www.waterhistory.org/histories/nile/>

Ekosystémové služby. Dostupné na <https://www.minzp.sk/ochrana-prirody/ekosysteme-move-služby/>

Ekosystémové tovary a služby. Dostupné na https://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/Ecosystems%20goods%20and%20Services/Ecosystem_SK.pdf

³⁸ Ibid.

- Encyclical Letter *Laudato si'* of the Holy Father Francis on Care for our Common Home. Dostupné na http://w2.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/pa-pa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html
- GAD, A. Water culture in Egypt. In: EL MOUJABBER, M., SHATANAWI, M., TRISORIO-LIUZZI, G., OUESSAR, M., LAUREANO, P., RODRÍGUEZ, R. (eds.). *Water Culture and Water Conflict in the Mediterranean Area*. Bari: Ciheam, 2008, s. 85 – 96. Dostupné na <http://om.ciheam.org/article.php?IDPDF=800927>
- LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007. ISBN 978-80-8082-153-1.
- LLORIS, F. An Irrigation Decree from Roman Spain: The *Lex Rivi Hiberiensis*. In: *Journal of Roman Studies*. Vol. 96 (2006), s. 147 – 197.
- Pamiatky na Slovensku. Dostupné na <http://www.pamiatkynaslovensku.sk/regal>
- Parížska dohoda – Rámcový dohovor Organizácie Spojených národov o zmene klímy. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/content/paris-agreement/paris-agreement.html?locale=sk>
- Pope: Unhealthy drinking water an immense shame in 21st century. Dostupné na <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2018-11/pope-unhealthy-drinking-water-an-immense-shame-in-21st-century.html>
- REHÁČKOVÁ, T., PAUDITŠOVÁ, E. Metodický postup stanovenia koeficientu ekologickej stability krajiny. In: *Acta Environmentalica Universitatis Comenianae*. Vol. 15 (2007), No. 1, s. 26 – 38.
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. novembra 1993, sťažnosť č. 14282/88.
- Správa o prieskume dodržiavania základných ľudských práv a slobôd. Prístup k pitnej vode a informácia o zabezpečení protipožiarnej ochrany v rómstych osadách. Dostupné na http://www.vop.gov.sk/files/Pristup_k_vode.pdf
- UN Water: Governance. Dostupné na <https://www.unwater.org/about-unwater/governance/>
- VOJÁČEK, L., KOLÁRIK, J., GÁBRIŠ, T. *Československé právne dejiny*. Žilina: Eurokódex, 2013. ISBN 978-80-8944-799-2.
- WILSON, A. *Water, Power and Culture in the Roman and Byzantine Worlds: an Introduction*, s. 2 – 3. Dostupné na <https://link.springer.com/article/10.1007/s12685-012-0050-2>
- ZANINI, D. V. O. *Popes, Peasants and Shepherds: Recipes and Lore from Rome and Lazio*. Berkely: University of California Press, 2013. ISBN 978-0-520-27154-8.

KŇAZ V POSTAVENÍ SVEDKA A POŠKODENÉHO V TRESTOM KONANÍ – KÁNONICKOPRÁVNE SÚVISLOSTI¹

Abstrakt: Predložený príspevok sa zaoberá otázkami kolízie postavenia kňaza a svedka, respektíve poškodeného v trestnom konaní. Osoba kňaza, tak ako každá iná fyzická osoba, sa totiž veľmi jednoducho môže ocitnúť v postavení svedka, ktorý svojimi zmyslami vnímal priebeh trestného činu, či v postavení osoby poškodenej jeho spáchaním. V tomto kontexte na prvý pohľad zásadnejší problém nevzniká, keďže Trestný poriadok neustanovuje žiadne predpoklady, ktoré by osoba mala pre výkon uvedených úloh v trestnom konaní spĺňať. Pri detailnejšom pohľade na naznačenú situáciu však predsa len narážame na možný problém, a to problém akejsi kolízie medzi postavením svedka, respektíve poškodeného v trestnom konaní na jednej strane a postavením svedka, respektíve poškodeného v trestnom konaní na druhej strane. Inými slovami povedané, možnosť vystupovať v trestnom konaní v pozícii svedka, respektíve poškodeného, môže byť značne ovplyvnená povinnosťou kňaza zachovávať svedčné tajomstvo vyplývajúcou z príslušných ustanovení kanonického práva. V tejto súvislosti je tiež potrebné zdôrazniť, že svedčné tajomstvo má určitú spätosť s trestným právom procesným aj v tom ohľade, že je jedným z dôvodov na odopretie výpovede. Na dôsledky využitia predmetného inštitútu bude tiež detailne poukázané v predkladanom príspevku.

Kľúčové slová: svedok – poškodená osoba – svedčné tajomstvo – povinnosť svedčiť – právo na odopretie výpovede – neoznámenie trestného činu – nepreukázanie trestného činu.

Abstract: The article deals with the conflict between the position of the priest and witness or victim of a criminal offence in the criminal proceedings. A person of a priest, like any other natural person, can very easily find himself in the position of a witness who perceived by his senses the course of the crime or in the position of a person damaged by the commission of a criminal offence. Within this context, at a first sight, there is no fundamental problem, as the Criminal Procedural Code does not lay down the prerequisites that they should fulfill in the criminal proceedings. However, when we look at the situation in more detail, we encounter a possible problem, a problem of a kind of collision between the position of a witness or a victim in criminal proceedings on the one hand, and the position of a confessor on the other. In other words, the possibility to appear in

¹ Príspevok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonské vplyvy na slovenské verejné právo“.

criminal proceedings as a witness or as the victim may be greatly affected by the priest's obligation to maintain the confessional secrecy resulting from the relevant provisions of canon law. In this context it should be also pointed out that the secrecy of confession has some connection with the criminal procedural law, even if it is one of the grounds for refusing to testify. The consequences of the exercising of the right in question will be also set out in details in this article.

Keywords: witness – victim – the confessional secret – the obligation to testify – the right to deny the interrogation – the misprision of crime – the obstruct of crime

Úvod – vymedzenie kľúčových pojmov

Aby bolo možné identifikovať a potom analyzovať problémy súvisiace s postavením kňaza ako svedka alebo poškodenej osoby v trestnom konaní, je potrebné na prvom mieste venovať pozornosť vymedzeniu základných pojmov, ktoré sú so skúmanou problematikou nerozlučne previazané. Z uvedeného dôvodu budú v nasledujúcej časti príspevku analyzované dva kľúčové pojmy, a to pojem „spoveď“ a „spovedné tajomstvo“.

Spoveď možno veľmi jednoducho definovať ako pravdivé a úprimné vyznanie uskutočnené smerom k spovedníkovi – kňazovi na účely získania sviatostného rozhrešenia alebo odpustenia. V tejto súvislosti je však potrebné zdôrazniť, že nie každá komunikácia vykonaná medzi kňazom a veriacim je automaticky chránená spovedným tajomstvom. V tomto kontexte možno poukázať na situáciu púheho poskytnutia rady kňazom, ktorý bol o ňu požiadaný bez zámeru získania rozhrešenia – táto situácia totiž nenapĺňa základné atribúty sviatosti spovede. Potrebné je však zdôrazniť, že poskytovanie pomocnej rady nie je vyňaté spod ochrany spovedného tajomstva v absolútnom zmysle slova. Inak povedané, aj tento prípad môže za určitých podmienok súvisieť s povinnosťou zachovania dôvernosti. V kontexte spovede je totiž potrebné upriamiť pozornosť na tú skutočnosť, že odpoveď na otázku jej začiatku a konca nie je vždy úplne jednoduchá a jednoznačná. Na účely zjednodušeného náhľadu na načrtnutú otázku však možno vysloviť, že pokiaľ bude rada kňaza poskytnutá mimo rámca spovede, nebude pokrytá inštitútom spovedného tajomstva, a naopak, v prípade jej poskytnutia v rámci výkonu spovedania, bude nevyhnutné konštatovať existenciu povinnosti kňaza rešpektovať absolútnu utajenosť týkajúcu sa obsahu spovede. V tejto súvislosti tiež možno doplniť, že povinnosť zachovávať spovedné

tajomstvo nie je obmedzená na komunikáciu, ku ktorej došlo výlučne v rámci spovednice.²

Pokiaľ ide o definíčné nazretie na inštitút spovedného tajomstva, na úrovni právnych noriem potrebné je upriamiť pozornosť na ustanovenia obsiahnuté v Kódexe kánonického práva prijatom v roku 1983. V zmysle kánonu 983 § 1 „... sviatosťné tajomstvo je nedotknuteľné, preto spovedníkovi je veľmi prísne zakázané slovami, ani nijakým iným spôsobom, ani z nijakého dôvodu ani len čiastočne prezradiť kajúcnika“. Zjednodušene povedané, spovedné tajomstvo zaväzuje kňaza zachovať v tajnosti čokoľvek, čo bolo prezradené v rámci vykonanej spovede. V najstriktnejšom zmysle slova sviatosťné tajomstvo zaväzuje kňaza tak k zachovávaniu mlčanlivosti o všetkom, čo kajúcnik vyslovil počas spovede s cieľom získať rozhrášenie, ako aj zdržať sa akéhokoľvek mimosviatosťného použitia takýchto informácií bez súhlasu kajúcnika. Takéto zverejnenie alebo použitie predmetnej informácie by totiž predstavovalo zradenie kajúcnika alebo by prinajmenšom v ostatných vyvolalo podozrenie, pokiaľ ide o dotknutú osobu.³

V tejto súvislosti je možné doplniť, že aj v prípade prerušenia spovede predtým, než by došlo k udeleniu rozhrášenia, ako aj v prípade, keď by rozhrášenie na záver spovede udelené nebolo alebo by bolo oddialené, dochádza k zaťaženiu kňaza povinnosťou zachovávať spovedné tajomstvo.⁴ Vznik predmetnej povinnosti spovedníka je totiž viazaný na úmysel kajúcnika získať rozhrášenie, pričom je irelevantné, či k získaniu rozhrášenia reálne aj príde.⁵ S cieľom zaistiť lepšie pochopenie vysloveného konštatovania je možné uskutočniť jeho demonštráciu na konkrétnom praktickom príklade. Na tento účel možno načrtnúť scenár, v rámci ktorého sa sviatosť spovede zúčastní kajúcnik, ktorý sa dopustil trestného činu vraždy. Už z uvedených skutočností je viac ako zrejmé, že spovedník nie je oprávnený k vyzradeniu informácií, ktoré mu boli v rámci vykonanej spovede zverené. Na strane druhej však nie je vylúčené, aby spovedajúci kňaz podmienil udelenie rozhrášenia pre túto osobu dobrovoľným oznámením pravdy príslušným štátnym orgánom – kajúcnik musí s cieľom získať rozhrášenie preukázať

² BEVILACQUA, A. C. Confidentiality obligation of clergy from the perspective of Roman Catholic priests. In: *Loyola of Los Angeles Review*. Vol. 29 (1996), s. 1733.

³ *Ibid.*, s. 1734 – 1735.

⁴ DAVIS, H. *Moral and Pastoral Theology*. Vol. 1. London – New York: Sheed and Ward, 1959, s. 317 – 318.

⁵ PEKARČÍK, M. Spovedné tajomstvo a spovedná tajnosť. In: *Tribunál*. č. 1 (2004). Dostupné na: <http://tribunal.kapitula.sk/2004-1/spovedne.htm>

tak kajúcnosť, ako aj ochotu napraviť vykonané zlo, ktorého sa dopustil, pokiaľ je to reálne možné. Sviatosť pokánia totiž pozostáva z troch integrálnych krokov vykonaných kajúcnikom na jednej strane a z rozhršenia udeleného kňazom na strane druhej. Kroky kajúcnika sú pritom nasledujúce: oľutovanie, spoveď alebo prezradenie hriechov kňazovi a úmysel vykonať nápravu vykonaného zla.⁶ Avšak ani v prípade, že kajúcnik odmietne splniť podmienky rozhršenia a k udeľeniu rozhršenia preto nepríde – bude oddialené, nie je kňaz oprávnený odhaliť informácie, ktoré mu boli zverené zo strany kajúcnika v priebehu spovede.⁷

Pre úplnosť výkladu je potrebné uviesť, že spovedník je viazaný spovedným tajomstvom pred kýmkoľvek, nevynímajúc i samotného penitenta (kajúcnika). Povedané inými slovami, kňaz musí zostať zdržanlivý aj vo vzťahu k samotnej spovedajúcej sa osobe. Spovedník má preto povinnosť žiadať penitenta o dovoľenie, pokiaľ má v úmysle hovoriť s ním o predchádzajúcich sviatosťiach pokánia.⁸

Pokiaľ by sme chceli uvedený výklad doplniť ešte presnejším vymedzením podstaty a významu spovedného tajomstva, môžeme nahliadnuť do dieľa „Dictionaire de droit canonique“, ktoré uvádza, že „... spovedné tajomstvo sa označuje ako *sigillum sacramentale* od momentu, keď dochádza k zapečateniu pier kňaza neporušiteľným, nedotknuteľným spôsobom [...] Tajomstvo vychádza zo samotnej podstaty viery, z nevyhnutnosti rešpektovania sviatosti spovede, pretože akákoľvek indiskrétnosť by ju znesvätila, poškvrnila. Všetko to, čo sa kňaz dozvie v spovednici, vie z titulu zastúpenia Boha, a nie z titulu ľudského poznania či komunikácie – kňaz by sa tak mal v rámci spovede úplne odosobniť od poznania daného charakteru. Je potrebné, aby veriaci mali čo možno najvyššiu dôveru v dokonalú diskretnosť svojich spovedníkov. Preto je spovedné tajomstvo omnoho rigidnejšie a striktnejšie ako akékoľvek iné profesné tajomstvo a za žiadnych okolností nepripúšťa výnimky“. Podobne Emile Jombart uvádza, že vzhľadom na chúlitosť a veľkoleposť tohto inštitútu, ako aj rešpekt voči veriacim, Cirkev deklaruje, že každý kňaz, ktorý vykonal spoveď, je viazaný pod hrozbou najprísnejších sankcií povinnosťou zachovať absolútnu tajnosť, pokiaľ ide o hriechy, ktoré mu jeho kajúcnici v jej rámci prezradili. Kňaz preto nemôže za žiadnych okolností použiť vedomosť získanú počas spovede. Popísané tajom-

⁶ KKC 1491.

⁷ BEVILACQUA, A. C. Confidentiality obligation of clergy from the perspective of Roman Catholic priests. In: *Loyola of Los Angeles Review*. Vol. 29 (1996), s. 1738.

⁸ PEKARČÍK, M. Spovedné tajomstvo a spovedná tajnosť. In: *Tribunál*. č. 1 (2004). Dostupné na: <http://tribunal.kapitula.sk/2004-1/spovedne.htm>.

stvo, ktoré nepripúšťa žiadne výnimky, je označované za sviatosťné, pretože to, čo kajúcnik vypovie počas spovede kňazovi, zostáva navždy zapečatené, uzamknuté sviatosťou.⁹

Okrem uvedených definícií sa v oblasti právnej teórie možno pri vymedzení podstaty sviatosťného tajomstva stretnúť s jeho chápaním v striktnom a širšom zmysle slova. V striktnom zmysle slova, ako už bolo uvedené, akékoľvek odhalenie zo strany kňaza, ktoré by mohlo viesť k prezradeniu identity kajúcnika alebo ktoré by prinajmenšom mohlo vyvolať podozrievanie kajúcnica zo strany iných, je zakázané. V širšom zmysle slova podlieha takémuto zákazu každé odhalenie spôsobilé vyvolať znesvätenie samotnej sviatosťnej spovede. Inými slovami povedané, pokiaľ by sa spovedník prehrešil proti spovednému tajomstvu, dopúšťa sa nielen nespravodlivosti voči penitentovi, ale tiež svätokrádeže voči samotnej sviatosťi.¹⁰ Uvedené vymedzenie je kľúčové pre pochopenie učenia Cirkvi, pretože sa v ňom odzrkadľuje dvojaký cieľ a účel sviatosťného spovedného tajomstva.¹¹

Za najzrejmejší účel sviatosťného tajomstva je pritom možné označiť samotné dobro kajúcnika – v tomto ohľade možno hovoriť o akejsi implicitnej zmluve o mlčanlivosti uzatvorenej medzi spovedníkom a kajúcnikom o nevystavovaní povesti kajúcnika zneváženiu prostredníctvom vyzradenia hriechov z dôvodu dosiahnutia spravodlivosti. Ďalším cieľom sviatosťného tajomstva, ktorý je potrebné vnímať ako zásadnejší, je ochrana samotnej sviatosťi pokánia. Aj napriek tomu, že ochranu súkromia kajúcnika nemožno v žiadnom prípade podceňovať, záväzok k náboženstvu a sviatosťi pokánia je omnoho silnejší, a to bez ohľadu na váhu, ktorú požíva záväzok justície vo vzťahu ku kajúcnikovi. Dôvodom predmetného konštatovania je nadradenosť ochrany stavu, v ktorom jednotlivci môžu slobodne a bez strachu prezrádzať svoje hriechy kňazovi. Pokiaľ by totiž spoveď prestala napĺňať atribút dôvery, kajúcnici by na ňu zanevreli, čím by prišlo k podkopaniu samotnej podstaty tejto sviatosťi a k spôsobeniu obrovskej duchovnej škody vo vzťahu k veriacim, ako aj Cirkvi ako takej. Prezradenie, respektíve iba možnosť prezradenia spovedného tajomstva vyvoláva v kajúcnikovi nedôveru k samotnej sviatosťi. Pokiaľ vychádzame zo skutočnosti, že individu-

⁹ JOMBART, E. Le Secret. In: NAZ, R. (ed.). *Dictionnaire de droit canonique*. Vol. 41. Paris: Edité par Letouzey et Ané, 1959.

¹⁰ PEKARČÍK, M. Spovedné tajomstvo a spovedná tajnosť. In: *Tribunál*. Č. 1 (2004). Dostupné na: <http://tribunal.kapitula.sk/2004-1/spovedne.htm>

¹¹ BEVILACQUA, A. C. Confidentiality obligation of clergy from the perspective of Roman Catholic priests. In: *Loyola of Los Angeles Review*. Vol. 29 (1996), s. 1736.

álna sponď predstavuje jediný spôsob, prostredníctvom ktorého sa môže kajúcnik zmieriť s Bohom a s Cirkvou,¹² prístup k nej, ako aj jej dôvernosť je potrebné garantovať absolútnym spôsobom. Práve z tohto dôvodu Cirkev vždy dôkladne ochraňovala sponďnú komunikáciu, posudzujúc ju ako dôverný vzťah medzi jednotlivcom a Bohom, ktorého sprostredkovateľom je kňaz v rámci sviatosti pokánia.

V tejto súvislosti by bolo možné zahrávať sa s myšlienkou, podľa ktorej v prípade, keď kajúcnik udelí súhlas sponďníkovi na odhalenie sponďnej informácie, dochádza k naplneniu požiadavky dosiahnutia dobra kajúcnika. Tento argument však obstáť nemôže – ignoruje totiž dvojitý účel sponďného tajomstva a osobitne prioritu dosiahnutia dobra sviatosti sponďe. Inak povedané, dobro viery prevažuje nad dobrom spravodlivosti, a preto aj v prípade, keď bolo dobro kajúcnika ochránené, bude naďalej nevyhnutné uchovať tajomstvo z dôvodu zaistenia dobra pre samotnú sviatosť sponďe. Inými slovami povedané, pokiaľ by kajúcnik zbavil kňaza povinnosti mlčanlivosti, vyzradenie informácií, na ktoré sa predmetná povinnosť vzťahuje, by nebolo možné považovať za zradenie kajúcnika – kňaz by totiž v tomto prípade odhaloval informácie s jeho súhlasom. Avšak aj v tomto prípade je potrebné vziať do úvahy ochranu sviatosti pokánia – potrebné je mať totiž na pamäti, že táto ochrana predstavuje kľúčový účel sviatostného tajomstva, voči ktorému je cieľ v podobe ochrany súkromia kajúcnika, i keď bezpochyby veľmi významný a dôležitý, až cieľom sekundárnym.¹³

V tejto súvislosti je tiež potrebné poukázať na previazanosť uvedeného konštatovania s už formulovanou skutočnosťou v podobe nebezpečenstva, ktoré vzniká v dôsledku odhalenia sponďného tajomstva, a to nebezpečenstvo v podobe straty dôvery veriacich v tento významný duchovný inštitút. Pokiaľ by sme si totiž predstavili scenár, v rámci ktorého by kajúcnik pristúpil k zverejneniu svojho súhlasu na prelomenie sponďného tajomstva, nie je ani v tomto prípade možné hovoriť o istote, že k vzniku predmetného nebezpečenstva nepríde. V kontexte zverejnenia danej informácie totiž zákonite vyvstáva otázka, či možno zabezpečiť, že zverejnenie bude známe absolútne každému. V nadväznosti na to sa logicky vynára otázka, aký dôsledok vyvolá tento postup u osôb, ktoré sa z akéhokoľvek dôvodu o predmetnej informácii nedozvedeli. Pokiaľ by sme však aj pripustili, že dané zverejnenie bude všeobecne známe, s najvyššou prav-

¹² Can 960 CIC 1983.

¹³ BEVILACQUA, A. C. Confidentiality obligation of clergy from the perspective of Roman Catholic priests. In: *Loyola of Los Angeles Review*. Vol. 29 (1996), s. 1738.

depodobnosťou by sme sa zo strany iných osôb nevyhli vzniku otázky, či existujú aj ďalšie situácie, ktoré kňaza oprávnia k vyzradeniu spovedných informácií. Pokiaľ by bola odpoveď na uvedenú otázku pozitívna, musela by zákonite nasledovať otázka smerovaná vo vzťahu k Cirkvi – kde sa nachádza hranica toho, kedy kňaz môže a kedy nemôže prelomiť spovedné tajomstvo. V neposlednom rade je potrebné upriamiť pozornosť aj na otázku, čo by nasledovalo v prípade, ak by sa kajúcnik rozhodol svoj súhlas s prelomením spovedného tajomstva odvolať. Podľa spôsobu, akým Cirkev nazerá na túto situáciu, je totiž potrebné konštatovať, že kajúcnik je na to oprávnený pristúpiť kedykoľvek.¹⁴

Pochybnosti plynúce z predtým formulovaných otázok môžu vyústiť jedine do vzniku neistoty a pochybností v mysliach veriacich, ako aj do podkopania samotného inštitútu sviatosti pokánia. Na základe toho je potrebné vysloviť, že argument, podľa ktorého možno hovoriť o určitých okolnostiach, aj keď veľmi výnimočných, keď kňaz môže pristúpiť k rozhodnutiu porušiť spovedné tajomstvo, je prinajlepšom špekulatívny a súčasne tiež mylný a nereálny, a to aj v prípade, že by bol dobre mienený.¹⁵ Pravdivosť uvedeného konštatovania možno iba podčiarknuť poukazom na príhovor pápeža Jána Pavla II. uskutočnený v marci roku 1994, v rámci ktorého uviedol: „Keď náš Pán Ježiš Kristus ustanovil, že veriaci má vyznávať svoje hriechy cirkevnému predstaviteľovi, nariadil absolútnu tajnosť obsahu spovede vo vzťahu k akejkoľvek inej ľudskej bytosti, k akejkoľvek inej pozemskej autorite a k akejkoľvek situácii.“¹⁶

Pre úplnosť výkladu možno tiež doplniť, že záväzok zachovania sviatostného tajomstva požíva tak zásadnú vážnosť, že pretrváva dokonca aj po smrti kajúcnika a naďalej zabezpečuje ochranu skutočností vypovedaných počas spovede pred ich vyzradením. Dôvodom takéhoto nazerania na trvácnosť spovedného tajomstva je tá skutočnosť, že pokiaľ by bola pripustená čo i len jedna výnimka vo vzťahu k povinnosti zachovávať spovedné tajomstvo, duchovné dobro by utrpelo obrovskú ujmu – veriaci by totiž zákonite mali strach z odhalenia svojich hriechov a prestali by pristupovať k sviatosti pokánia. Je preto viac ako zřejmé, že duchovné dobro cirkevnej komunity prevláda nad akokoľvek dobre odôvod-

¹⁴ REGATILLO, E. F., ZALBA, M. *Theologiae Moralis Summa*. Matritum: Biblioteca de Auctores Cristianos, 1954, s. 365 – 366.

¹⁵ BEVILACQUA, A. C. Confidentiality obligation of clergy from the perspective of Roman Catholic priests. In: *Loyola of Los Angeles Review*. Vol. 29 (1996), s. 1739.

¹⁶ Seal of Confession Must be Kept: Address of Pope John Paul II to the Apostolic Penitentiary, Confessors, and Priests and Seminarians (Mar. 12, 1994). In: *Pope speaks*. 1 – 2 (1995), s. 13 – 14.

nenou výnimkou – len čo by bolo možné pristúpiť k prelomeniu spovedného tajomstva po smrti kajúcnika, prišlo by totiž k znesväteniu spovede, ako aj k narušeniu cnosti viery a primárneho cieľa sviatostného tajomstva.¹⁷

1 Spovedné tajomstvo verzus trestné právo procesné

Ako bolo podrobne analyzované v predchádzajúcej časti tohto príspevku, sviatostné tajomstvo nachádzame v rámci Kódexu kánonického práva upravené primárne v kánonoch 983 a 984.¹⁸ Pokiaľ by sme chceli dospieť k zisteniu, akým spôsobom reflektuje na existenciu predmetného kánonickoprávneho záväzku právny poriadok Slovenskej republiky, musíme nazrieť predovšetkým do zmluvy, ktorá bola uzatvorená medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou 24. 11. 2000¹⁹ (ďalej iba „Základná zmluva“). Otázku zachovania spovedného tajomstva nachádzame v článku 8, v zmysle ktorého: „Spovedné tajomstvo je nedotknuteľné. Nedotknuteľnosť spovedného tajomstva zahŕňa právo odmietnuť vypovedať pred štátnymi orgánmi Slovenskej republiky. Slovenská republika garantuje aj nedotknuteľnosť tajomstva informácie, ktorá bola ústne alebo písomne zverená pod podmienkou mlčanlivosti osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou.“ Predmetný článok, resp. Základná zmluva ako taká však nie je jediným právnym aktom pojednávajúcim v rámci slovenského právneho poriadku o povinnosti zachovávať spovedné tajomstvo. Zmienené ustanovenia kánonického práva našli na úrovni zákonnej úpravy Slovenskej republiky svoje odzrkadlenie aj vo sfére trestného práva. Konkrétnu zmienku o povinnosti zachovávať spovedné tajomstvo nachádzame v ustanovení § 130 ods. 2 Trestného poriadku, zákona č. 301/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov (ďalej iba „TP“). V zmysle uvedeného ustanovenia, jeho druhej vety, je svedok oprávnený odoprieť vypovedať aj vtedy, ak by výpoveďou porušil spovedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou. Vychádzajúc z uve-

¹⁷ BEVILACQUA, A. C. Confidentiality obligation of clergy from the perspective of Roman Catholic priests. In: *Loyola of Los Angeles Review*. Vol. 29 (1996), s. 1737.

¹⁸ Can. 984 CIC 1983: § 1. Spovedníkovi sa úplne zakazuje použitie poznatku získaného zo spovede, ktorý priráža kajúcnikovi, aj keď je vylúčené akékoľvek nebezpečenstvo odhalenia. § 2. Ustanovená vrchnosť, nijakým spôsobom nemôže vo vonkajšom riadení použiť poznatok získaný o hriechoch v spovedi, vypočutej v ktoromkoľvek čase.

¹⁹ Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou publikovaná v Zbierke zákonov pod číslom 326/2001 Z. z.

deného ustanovenia možno konštatovať, že pokiaľ by v rámci trestného konania prišlo zo strany orgánov činných v trestnom konaní k predvolaniu kňaza ako svedka kvôli vypovedaniu o všetkom, čo mu je známe o trestnej veci tvoriacej predmet vykonávaného trestného stíhania, je tento oprávnený dovoľávať sa v rámci svojho výsluchu práva na rešpektovanie svedeckého tajomstva, respektíve práva na odopretie výpovede.

V tejto súvislosti je však potrebné zdôrazniť, že s existenciou práva na odopretie výpovede z dôvodu ochrany svedeckého tajomstva nejde ruka v ruke existencia práva nedostaviť sa na miesto vykonania výsluchu uvedené v predvolaní, ako by sa to mohlo na prvý pohľad javiť. Osoba, ktorá disponuje právom na odopretie výpovede, bez ohľadu na charakter skutočnosti, ktorá predmetné právo zakladá, je totiž povinná v každom prípade rešpektovať predvolanie orgánov činných v trestnom konaní a dostaviť sa na jeho základe pred príslušné orgány na vykonanie výsluchu. V prípade neuposlúchnutia predvolania sa totiž vystavuje možnosti uplatnenia prísnejšieho zaisťovacieho opatrenia v podobe predvedenia upraveného v ustanovení § 128 TP, ako aj uloženia poriadkovej pokuty podľa ustanovenia § 70 TP, a to až do výšky 1 650 EUR. Uvedené pritom platí aj pre osobu vykonávajúcu kňazské povolanie. Nemožnosť uplatnenia predmetných opatrení vo vzťahu k osobe kňaza totiž nenachádza oporu v žiadnom ustanovení Trestného poriadku ani iného právneho predpisu. Subjektom, ktorý v zmysle právnej úpravy Slovenskej republiky požíva exempciu z povinnosti dostaviť sa na predvolania orgánov činných v trestnom konaní, je v zmysle právnej úpravy *de lege lata* výlučne osoba požívajúca diplomatické výsady a imunity.²⁰ Zjednodušene povedané, pokiaľ je osoba vykonávajúca kňazské povolanie predvolaná na výsluch svedka, je povinná sa dostaviť na miesto výsluchu, pričom po práve na odopretie výpovede podľa § 130 ods. 2 TP môže siahnuť až v nadväznosti na to, i.e. po splnení základnej zákonnej povinnosti v podobe dostavenia sa na výsluch. Na podklade využitia daného oprávnenia pritom dochádza k negovaniu povinnosti vyjadrenej v ustanovení § 127 ods. 1 TP, teda povinnosti vypovedať ako svedok o tom, čo je tejto osobe známe o trestnom čine a páchatelovi alebo o okolnostiach dôležitých pre trestné konanie.

Právna úprava práva na odopretie výpovede obsiahnutá v Trestnom poriadku však nie je tak jednoznačná, ako by bolo žiaduce. Pokiaľ totiž opätovne nazrieme na ustanovenie § 130 ods. 2 druhá veta TP, z jeho doslovného znenia

²⁰ MINÁRIK, Š. a kol. *Trestný poriadok – stručný komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 383.

môžeme vyvodiť, že zákonodarca formuloval právo na odopretie výpovede vo vzťahu k dvom explicitne pomenovaným subjektom, a to:

- a) osobe povinnej zachovávať svedné tajomstvo, a
- b) osobe povinnej zachovávať tajomstvo informácie, ktorá jej bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou.

Určitý problém sa spája s terminológiou zvolenou zo strany slovenského zákonodarcu, pokiaľ ide o osobu uvedenú na prvom mieste predmetného výpočtu. Slovenský normotvorca totiž tak v Základnej zmluve, ako aj v ustanovení § 130 ods. 2 TP používa výlučne pojem „svedné tajomstvo“. Ako však bolo uvedené, kánonické právo, respektíve Kódex kánonického práva tento pojem nepozná – v jeho rámci sa stretávame výlučne s pojmom „sviatostné tajomstvo“. O zásadnosti nastoleného problému môžeme hovoriť pri nazretí do kánonu 983 § 2 – predmetné ustanovenie totiž upravuje špecifickú povinnosť „zachovávanía tajnosti“. Rozdiel medzi povinnosťou zachovávať svedné tajomstvo a povinnosťou zachovávať tajnosť spočíva predovšetkým v subjektoch, ktoré sú ich nositeľmi. Povedané inými slovami, kým nositeľom tajomstva svedného je výlučne kňaz, nositeľom povinnosti zachovávať tajnosť je osoba od kňaza odlišná. Vychádzajúc zo skutočnosti, že slovenské trestné právo uvedené pojmy nerozlišuje a používa výlučne pojem „svedné tajomstvo“, možno dedukovať, že pod predmetný pojem je potrebné subsumovať tak sviatostné tajomstvo, ako aj tajnosť. Nastolený problém však nie je ani zďaleka iba terminologický – o jeho osobitnej zásadnosti musíme práve naopak hovoriť až na úrovni aplikačnej praxe. Pokiaľ by sme totiž v rámci jeho riešenia aplikovali reštriktívny výklad, v zmysle ktorého by sa pojem svedné tajomstvo viazal iba na tajomstvo sviatostné, museli by sme zákonite konštatovať, že osoba iná ako kňaz disponujúca informáciou tvoriacou obsah spovede, by nebola oprávnená domáhať sa práva na odopretie výpovede v zmysle ustanovenia § 130 ods. 2 TP. Na podklade uvedeného by sme tak museli nevyhnutne konštatovať rozpor slovenského právneho poriadku s právom kánonickým. Z uvedeného dôvodu je potrebné v rámci riešenia načrtnutého problému uplatniť výklad, v zmysle ktorého je nositeľom práva na odopretie výpovede aj osoba iná ako kňaz, a to na základe povinnosti zachovávať tajnosť, ktorá pre ňu vyplýva z ustanovenia kánonu 983 § 2. Preto pokiaľ by táto osoba predmetné právo pred príslušnými orgánmi uplatnila, konajúci

orgán činný v trestnom konaní by bol povinný to rešpektovať, rovnako ako je to v prípade „osoby odetej do kňazského rúcha“.²¹

Na podklade uvedených informácií možno vysloviť konštatovanie, že v slovenskom trestnom práve je povinnosť zachovávanía sviatostného tajomstva a tajnosti premietnutá do práva na odopretie výpovede, ktoré je upravené v ustanovení § 130 ods. 2 TP. Inými slovami povedané, v Trestnom poriadku inú, ďalšiu zmienku o ochrane skutočností tvoriacich obsah vykonanej spovede nenachádzame. V nadväznosti na tento záver si dovoľujeme poukázať na niekoľko problémov, ktoré možno v súvislosti s právnou úpravou obsiahnutou v slovenskom Trestnom poriadku identifikovať.

2 Problémy s postavením kňaza ako svedka a poškodenej osoby v trestnom konaní

Prvým problémom, na ktorý by sme chceli poukázať v súvislosti s možným vystupovaním kňaza v trestnom konaní, súvisí so situáciou kňaza v pozícii svedka. Pokiaľ by sme pripustili scenár, keď by bol kňaz svedkom trestného činu a na základe toho, že svojimi zmyslami vnímal skutkový dej i podobizeň (výzor) páchatela, mohol by nielen vypovedať o tom, čo si o skutku zapamätal, ale v rámci rekognície by mohol aj identifikovať osobu páchatela. Otázka však je, či by mu v tom nebránilo spovedné tajomstvo, ak by ten istý páchatel po čine prišiel na spoveď k tomu istému kňazovi. V takomto prípade by kňaz o čine vedel nielen zo spovede, ale aj na základe toho, že bol očitým svedkom. Samozrejme, že žiadny problém by nenastal, ak by kňaz vypovedal ešte predtým, ako by k nemu páchatel prišiel na spoveď, pretože v takomto prípade by mohol svedčiť iba o tom, čo vnímal svojimi zmyslami, a nie aj o tom, čo by sa od páchatela dozvedel v rámci jeho spovede. V takomto prípade by kňaz v čase výpovede ani nevedel, že páchatel môže prísť k nemu v blízkej budúcnosti na spoveď.

Problém by však nastal, ak by mal kňaz vypovedať až potom, čo by páchatela vypovedal. V takomto prípade by sa v osobe kňaza dostávali do kolízie dva zákonné trestnoprocenčné postupy. Po prvé, povinnosť svedčiť podľa § 127 ods. 1 TP, ktorá by sa na neho vzťahovala ako na svedka, a po druhé, zachovanie spovedného tajomstva, respektíve právo odoprieť výpoveď podľa § 130 ods. 2 TP vzťahujúca sa na neho ako na spovedníka. Trestný poriadok s takouto situáciou

²¹ POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 116.

vôbec neráta, kňazovi umožňuje iba odopretie výpovede kvôli spovednému tajomstvu, ktoré sa však vzťahuje iba na spoveď a nie aj na zmyslové vnímanie skutkového deja a osoby páchatela.

Obdobne to platí aj pre rekogníciu. Pokiaľ však ide o laickú rekogníciu, v rámci ktorej by kňaz – svedok mohol identifikovať páchatela – kajúcnika, treba zobrať do úvahy aj niektoré ďalšie súvislosti. Jedným z účelov rekognície je identifikácia páchatela; informácie o skutkových okolnostiach prípadu sa rekogníciou nezískavajú, pretože takéto informácie sa zisťujú pri výsluchu, prípadne konfrontácii. Otázne však je, či by kňaz – svedok mohol aspoň identifikovať páchatela – kajúcnika pri rekognícii, ak by bol jeho výsluch nerealizovateľný z dôvodu spovedného tajomstva. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že ak kňaz nevypovedal o skutkových okolnostiach prípadu, spovedné tajomstvo by mohlo zostať zachované. Problémom však je príliš striktný, rigorózný výklad spovedného tajomstva v kánonickom práve, pretože podľa neho sa spovedné tajomstvo nevzťahuje iba na samotné informácie získané spovedníkom pri spovedi, ale aj na osobu samotného kajúcnika, ktorého identitu spovedník nemôže prezradiť. To znamená, že v situácii, ak by kňaz bol svedkom a zároveň aj spovedajúcim, bola by okrem jeho výsluchu vylúčená aj rekognícia.

Spovedné tajomstvo však nevyklučuje vyvodenie trestnej zodpovednosti u kňaza za trestný čin krivého obvinenia podľa § 345 TZ a trestného činu krivej výpovede a krivej prisahy podľa § 346 TZ.

Ďalší problém, na ktorý je potrebné v kontexte možného vystupovania kňaza v trestnom konaní poukázať, by mohol nastať v prípade, ak by sa kňaz stal osobou, ktorá bola poškodená trestným činom. V takomto prípade by za normálnych okolností mohol podať trestné oznámenie a vypovedať o skutkových okolnostiach, ktoré vnímal svojimi zmyslami, prípadne by mohol aj identifikovať osobu páchatela pri rekognícii. Ak by však páchatel svoj čin olutoval a prišiel k tomuto kňazovi na spoveď ešte predtým, ako by kňaz oznámil tento čin polícii, kňazovi by opäť nezostávalo nič iné, len rešpektovať spovedné tajomstvo. Problém však je, že v tomto prípade by spovedné tajomstvo kňazovi bránilo v tom, aby realizoval práva, ktoré mu priznáva Trestný poriadok ako poškodenému vrátane nároku na náhradu škody. Takýto nárok by si, samozrejme, mohol uplatňovať v civilnom konaní, no spravodlivého trestu pre páchatela by sa v trestnom konaní nedočkal. Samozrejme, tento scenár by sa naplnil za predpokladu, ak by čin neoznámil ani žiadny iný oznamovateľ.

V neposlednom rade je vhodné pozornosť upriamiť aj na súvislosti kánonického práva a trestného práva, ku ktorým dochádza v súvislosti s trestným či-

nom neoznámenia trestného činu podľa § 340 TZ. Podľa § 340 TZ sa trestného činu neoznámenia trestného činu dopúšťa ten, kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný spáchal zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou najmenej desať rokov, alebo niektorý z trestných činov korupcie uvedených v treťom diele ôsmej hlavy osobitnej časti, a taký zločin alebo trestný čin neoznámí bez odkladu orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru. Kňaz by sa pri spovedi mohol hodnoverným spôsobom dozvedieť o tom, že niekto iný – páchatel, ktorý by sa tomuto kňazovi mohol prísť vyspovedať – spáchal trestný čin, avšak spovedné tajomstvo by mu bránilo oznámiť tento čin orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru. Z toho vyplývajú dva dôsledky:

- 1) orgán činný v trestnom konaní sa od kňaza nemôže dozvedieť o trestnom čine a o jeho páchatelovi,
- 2) kňaz sa kvôli spovednému tajomstvu nemôže dopustiť trestného činu neoznámenia trestného činu podľa § 340 TZ.

Záver

Spovedné tajomstvo má svoje opodstatnenie v kánonickom práve a pri praktizovaní viery v rámci Katolíckej cirkvi, pretože tým, že spovedník je viazaný mlčanlivosťou o skutočnostiach, o ktorých sa dozvedel pri spovedi, kajúcnik má pri spovedi istotu, že tieto skutočnosti nebudú spovedníkom zneužitú proti nemu. Z trestnoprocesného hľadiska však zo spovedného tajomstva ako jedného z dôvodov na odopretie výpovede vyplýva niekoľko problematických záverov. Spovedné tajomstvo sa totiž negatívne dotýka povinnosti svedka svedčiť o tom, čo mu je známe o trestnom čine, ale tiež realizácie práv poškodeného, ktorým by sa mohol stať aj kňaz, ako aj rekognície, keďže spovedné tajomstvo sa nevzťahuje len na skutočnosti, ktoré sa spovedník dozvedel, ale aj na osobu kajúcnika.

REGISTER PRAMENŮV

1 Právne pramene

1.1 Predjustiniánske pramene

Gai Institutiones

1,1	64 ²⁴ , 97 ¹⁴⁵
1,63	63 ¹⁵
3,202	19
3,220	153 ⁷
3,221	153 ⁸
3,225	154 ¹⁴

1.2 Corpus iuris civilis

Deo auctore

11	26
----	----

Tanta

1	26
15	26

Codex Iustinianus

1,14,1	29 ¹⁷
3,1,8	29 ¹⁶ , 30
7,22,3	29
8,52,2	30, 31 ²¹

Digesta Iustiniani

1,1,1pr.	64 ²⁷
1,1,1,3	66 ³³ , 67 ³⁷ , 68 ⁴⁴
1,1,6pr.	23 ⁴
1,1,7pr.	23 ⁵
1,3,38	23 ⁶
1,9,1pr.	63 ¹⁸
1,9,8	63 ¹⁸
9,1,1	68 ⁴²

23,2,1	62 ⁷ , 67 ³⁶
47,2,1,3	12 ¹
47,2,21pr.	31 ²²
50,17,20	170 ³
50,17,30	63 ²²
50,17,57	50 ⁶⁹ , 157 ²

Institutiones Iustiniani

1,2,11	67 ³⁸
1,9,1	62 ⁹ , 71 ⁵²
4,1,1	12 ¹
4,1,2	12 ¹

1.3 Kánonické právo

Canones apostolorum

41	138 ²⁷
----	-------------------

Codex iuris canonici 1917

can. 118	139 ³⁰
can. 124	140 ³⁵
can. 139, § 1	140 ³⁵
can. 239, § 1, °19	139
can. 1472	139 ³¹

Codex iuris canonici 1983

can. 209	143 ⁴⁷
can. 222 § 1	143 ⁴⁷
can. 276, § 1	140 ³⁵
can. 281, § 1	138 ²⁶ , 139 ³²
can. 285, §§ 1 – 2	137 ²⁴
can. 285, § 2	140 ³⁵
can. 285, § 4	140 ³⁷
can. 960	208 ¹²
can. 983	210

can. 983 § 1	205
can. 983 § 2	212
can. 984	210
can. 1272	135, 139
can. 1274	135
can. 1274 § 5	135
can. 1752	34 ²

Bračna pravidla Srpske pravoslavne crkve

1	122
6	124
12	122
13	122
27	122, 124
28	123
29 ods. 1	123
30	123
30 bod 2	129
33	122
38 bod 2	122
44	124
45	124
46 ods. 1 bod 2	128
49 bod 5	124, 128
49 bod 8	124
87	125
104 bod 2	129
112 bod 6	129

1.4 Moderné pramene

Francúzsko

Code civil	
a. 4	22
a. 5	22

Holandsko

Burgerlijk Wetboek	
1:30:1	88 ¹²⁴
1:80a	88 ¹²⁴
1:157	88 ¹²⁶

Nemecko

StGB	
čl. 175	82

Organizácia Spojených národov

Dohovor o biologickej diverzite	
Čl. 2	189 ^{24, 25}

Rada Európy

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd	
čl. 6 ods. 1	193, 194
čl. 6 ods. 2	169
čl. 8	82 ⁹⁸
čl. 8 ods. 2	82 n.
čl. 12	122
čl. 14	82 n.

Slovensko (a Československo)

Civilný sporový poriadok	
čl. 2 ods. 2	163 ²⁴
čl. 4 ods. 1	22
čl. 4 ods. 2	22
§ 48 ods. 2	163 ²⁵
§ 159	162 ¹⁹
§ 230	162 ¹⁸
§§ 397n	162 ²¹
§ 397 písm. b)	162 ²²
§ 397 písm. c) – e)	163 ²³
§ 404 písm. b)	162 ²²
§§ 419n	162 ²⁰
§ 420	164
§ 421	164
§§ 458n	162 ²⁰

Listina základných práv a slobôd	
čl. 40 ods. 2	169
Správny poriadok	
§ 30 ods. 1	161
§ 62 ods. 1, 2	161 ¹⁶
§§ 65n	162 ¹⁷
Správny súdny poriadok	
§ 195 písm. c), d)	160 ¹¹
Trestný poriadok	
§ 2 ods. 4	169
§ 2 ods. 8	159
§ 9	57 ⁹¹
§ 9 ods. 1 písm. e)	159
§ 70	211
§ 127 ods. 1	211, 213
§ 128	211
§ 130 ods. 2	210 – 213
§ 215	57 ⁹¹
§ 215 ods. 2	160 ⁹
§§ 215 – 219	160 ⁸
§ 363 ods. 1	160 ⁷
§ 364 ods. 3	160 ⁷
§§ 368n	160 ⁶
§ 393	159 ⁴
§ 394	159 ⁵
§§ 395 – 396 ods. 3	56 ⁸⁸
Trestný zákon	
§ 25 ods. 1	166
§ 25 ods. 2	167
§ 25 ods. 3	168
§ 25 ods. 4	168
§ 34 ods. 1	57
§ 38 ods. 1	160 ¹⁰
§ 340	215
§ 345	214
§ 346	214

§ 373	153
§ 373 ods. 2 písm. c)	154 ¹³
Ústava Slovenskej republiky	
čl. 1 ods. 1	142 ⁴²
čl. 24	146
čl. 41 ods. 1	108 ¹⁸⁰
čl. 50 ods. 2	169
čl. 50 ods. 5	159
Zákon č. 370/2019 Z. z. o finančnej podpore činnosti cirkví a náboženských spoločností	
§ 3	145
§ 6 ods. 2	146
Zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom	
§ 1 ods. 1	145 ⁵⁴
Zákon č. 122/1926 Sb. zák. a nar. (Kongruový zákon)	
§ 1 ods. 1	142 ⁴⁵
Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení	
§ 4 ods. 3 písm. g)	196
Zákon č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia	
§ 5	198
§ 6	198
§ 17	198
§ 18 ods. 1	198
Zákon č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby	
§ 10 ods. 2	199
§ 10 ods. 3 písm. c)	199

Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch		Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou	
§ 2 ods. 2 písm. a)	166	čl. 8	210
§ 49 ods. 1 písm. a)	154 ¹⁵	čl. 20 ods. 11	43 ⁴⁹
§ 49 ods. 1 písm. b)	155		
§ 73 ods. 1	169	Zmluva medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami (č. 250/2002 Z. z.)	
§ 73 ods. 2	170	čl. 20 ods. 1	143 ⁴⁹
Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností		Srbsko	
§ 11	146	Zákon o rodine	
Zákon č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok)		čl. 3 bod 1	122
§ 44 ods. 4	161 ¹⁵	čl. 18	125
§ 62 ods. 1 písm. f), g)	161 ¹³	čl. 39 bod 2	126
Zákon č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície		1.5 Súdne rozhodnutia	
§ 59	171 n.	Európsky súd pre ľudské práva	
§ 192 ods. 1 písm. e)	171 – 173	Dudgeon v the United Kingdom (1981)	83
Zákon č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov		Krajský súd v Bratislave	
§ 9	144 ⁵¹	1S 2/2007	172
Zákon č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv		1S 197/2005	172
§ 23 ods. 1	195	Najvyšší súd Slovenskej republiky	
Zákon č. 364/2004 Z. z. o vodách		1Sž-o-NS 24/2004	173
§ 7	198	1Sžo-NS 152/2005	173
Zákon č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí		1VCdo/2/2017	164
§ 3	189 ²⁴	1VCdo/1/2018	164
§ 4	190 ²⁶	3Sžo 35/2011	170
		5Sž 110/2002	172
		5Sžf 8/2016	161 ¹⁴
		6Sžo 34/2007	170
		7Sž 63/2003	173
		8Sžo 48/2013	174
		10Sžd 23/2011	170

Ústavný súd Slovenskej republiky
II. ÚS 134/2011 169

The Supreme Court of Arkansas
Bramlett vs. Selman 89

The Supreme Court of Georgia
Weekes vs. Gay 89

2 Neprávne pramene

Ad Herennium

2,13 24⁷

Biblia sacra

Gn 14,18 – 20 132

Lv 27, 30 132⁴

Nm 18,21 132⁴

Mal 3,10 132⁴

Mt 4,12 – 24 34³

Mt 7,12 136²⁰

Mt 10,9 – 10 133⁵

Mt 13,24 – 30 48⁶⁰

Lk 10,6 – 7 133⁵

Lk 10,7 137

1Kor 9,14 137

1Tim 3,2 – 3 138²⁷

Cassius Dio

47 37¹⁶

Cicero

De amicitia
6,20 63¹⁷

De legibus
2,8 65²⁸

2,13 65²⁸

De officiis
1,54 97¹⁴³

De re publica
2,18 65²⁸
3,33 97¹⁴⁵

Pro Milone
4,10 65²⁸

Topica
2,9 30¹⁹

Katechizmus Katolíckej cirkvi

952 135¹⁸

1491 206⁶

2404 135¹⁷

2424 136²²

Suetonius

49,2 37¹⁸

Tacitus

Historiae
1,20 37¹⁸

Presbyterorum ordinis

17,3-4 137

20 137²³, 140³²

Veritatis splendor

95 93¹³⁷

Thomas Aquinas

Summa theologica
1,2, q. 90, a. 2–4 141⁴⁰

ZOZNAM AUTOROV

JUDr. Michal Aláč, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

Mgr. et Mgr. Branislav Borovský

Trnavská univerzita v Trnave

doc. JUDr. Miloš Deset, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

Mgr. Dominika Kubošiová

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Mgr. et Mgr. Peter Mach, PhD.

Kancelária Najvyššieho súdu Slovenskej republiky

JUDr. Lúbia Masárová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

doc. JUDr. Michal Maslen, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

Univerzita Komenského v Bratislave

prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave

doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave

